مەرىكەڭلار مۇبارەك بولسۇن، سۇلتانقورغانلىقلار!

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روپۇڭ سامان بولماس

1996
يىل
7 - سېنتەبىر
(مىزان)
شەنبە
№36
(4045)

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مەسىمجان زۇلفىقار

پىلىگى ئۇچ تارتماي، قورغان ئېكەن...

مەلۇمكى، 1846 - 1850 - يىللىرى مانجۇر - خىتاي سۇلالىسىگە قارشى تىيەنپىڭ تيەنگو ئاتالمىش پۇتكۇل خىتاي دېھقانلىرىنىڭ قوزغىلاڭى يۈز بەردى، كېيىنكى سەنشى ئۆلكىلىرىدىكى تۇڭگانلارغا، شۇنىڭدەك شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئىجابىي تەسىرىنى يەتكۈزدى. نەتىجىدە 1857 - 1858 - يىللىرى قەشقەر دېھقانلىرى، 1864 - يىلى 18 - ئىيۇلدا راشىدىن خان غوجاي يېتەكچىلىكىدە كۇچار، ئاندىن ھېبىبۇللا ھاجى يېتەكچىلىكىدە خوتەن خەلقى قوزغالدى. قەشقەردە ئۇيغۇرلارغا يانداشقان قىرغىزلار باشلىقى سىدىقبەگ مانجۇر - خىتاي كارنىزونىغا تاقابىل كېلەلمەي قوقەنت خانىغا بېرىپ: «تورەملەردىن بىرىنى مەرھەمەت قىلسىلار، كەمىنەلىرى ئۇزلىرىنىڭ دارسالتەنەتىگە ئىتائەت ۋە ئىناۋەت قىلدۇرۇپ بەرسەم...» دەپ مۇراجەت قىلدى. قوقەنت خانى ئاپپاق غوجا ئەۋلادى بوزرۇكۋار غوجىنى تەيىن قىلدى. بۇزرۇكۋار غوجا مىرزا قاماقتىكى ياقۇپبەگنى تەلەپ قىلىپ، قوشبېگى قىلىۋالدى. ئۇلار تورە ۋە يارىملىق 200 كىشىنى قورال ئالدۇرۇپ قەشقەرگە ئاتلاندى. مەن بۇ ھەقتە تەپسىلىي توختالمايمەن.

شۇ يىلى غۇلجىدا ئابدۇرۇسۇل ئەمىر يېتەكچىلىك قىلغان ئۇچ تومەنلىكەن قوزغىلاڭچىلارنىڭ (ئۇنىڭ ئىچىدە ياقۇر ئاخۇن باشلىغان 6 - 7 مىڭلىغان كۇرەشۈيدۈك تۇڭگانلىرى بار) غەيرەت شىجائىتى ئاقىۋىتىدە 1865 - ، رامىزاندا باياندايى، 1866 - يىلى يانۋاردا جاڭجۇڭ ئوردىسى، كۈرە سېپىللىرى پارتلىنىپ دۇشمەنگە ئەجەللىك زەربە بېرىلدى. شۇنداق قىلىپ، يەتتە شەھەردە ياقۇپبەگ دۆلىتى، غۇلجىدا ئىلى سۇلتانلىقى شەكىللەندى.

شەرقىي تۈركىستاندا مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ پەيدا بولۇشىنى چار ھۆكۈمىتى خالامدۇ؟ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاق، قىرغىز خانلىرىغا سەلبىي تەسىرى يېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ستراتېگىيە جەھەتتىن ئەھمىيەتلىك ئىلىنى بېسىۋېلىش غەرىزىدە بولدى. نېمە قىلىش كېرەك؟ ئۇنىڭ ئۇچۇن كورە ئوردىسىدىن قېچىپ روسسىيەدە سىياسىي پاناھ تاپقان جاڭجۇڭنىڭ 3428 نەپەر مانجۇر - خىتاي ۋە 3861 قالماق چېرىكلىرىنى ئىشقا سالسا كۇپايە. بۇ خۇلاسىغا 1862 - يىلى ئەنگلىيە - روسسىيە ئارىسىدا تۈزۈلگەن: روسسىيە - شەرقىي تۈركىستانغا، ئەنگلىيە ئافغانىستانغا، تىبەتكە قول سالماسلىق» كېلىشىم شەرتى يول قويماتتى.

1871 - يىلى روسسىيە قارمىقىدىكى قازاق ئايماقلىرىدىن جانىبەركى ئىلى سۇلتانلىقى بىلەن كېلىشىپ، ئۆز ئىلى قىزايلارنى غۇلجىغا كۆچۈرۈپ كېتىدۇ. شۇ يىلى ئەتىياز داپىراپورشىك تازابېك بوسۇرمانوۋدىن شۇبھىلەنگەن چار ئەسكەرلىرى ئۇنى تۇتماقچى بولغاندا قارشىلىق كۆرسىتىپ، مىڭدىن كۆپ ئائىلىنى ئاقتۇغايدىن كوچۈرۈپ غۇلجىغا ئوتىدۇ. ئەلا سۇلتان ئۇلارغا مۇكەممەل قوچاق ئېچىپ، توققۇز تاراغا ئورۇنلاشتۇرۇپ يەر، سۇ، مال بىلەن تەمىن قىلىدۇ. مەلۇمكى، ژۇقۇرىدىكى ھادىسىلەر، ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئەنگلىيە ۋە تۈركىيە ھۆكۈمەتلىرى ئارقا تىرەك بولغان ياقۇپبەگ دۆلىتى ۋە ئىچكى جەھەتتىن 1869 - يىلى قوقەنت خانلىقىنىڭ قايتا قوزغىلىشى چار ھۆكۈمىتىنى تەشۋىشلەندۇرمەي قويامدۇ؟ سىياسىي بوھران تۇپەيلى سىبىر قوشۇن گېنېرالى ۋ. ئى. پولتوراتسكىينىڭ يەتتىسۇ گۇبېرناتورى گېنېرال مايور گ. ئا. كولپاكوۋسكىيغا ھۆكۈمەت سىياسىتىگە ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ھەققىدە يازغان مەلۇماتى تۈركىستان گېنېرال - گۇبېرناتورى - گېنېرال پولكوۋنىك كائۇفمانغا ئەۋەتىلىدۇ. مەسىلە پادىشا ئالېكساندىر 2 گە يېتىدىكەن، ئۇ روسسىيە ھۆكۈمىتىگە مۇزاكىرە قىلىپ قارار قوبۇل قىلىشنى تاپشۇرىدۇ. ھەربىي مىنىستىرلىكىدە ھۆكۈمەت ئەزالىرى 1871 - يىلى 21 - يانۋاردا ۋە 20 - ئاپرېللاردا مۇزاكىرە قىلىپ، مۇنداق قارار ئالىدۇ: «كېيىنكى قوزغىلاڭ تەرىپىدىن 7 يىل داۋامىدا سىياسىي ۋە سودا مەنپىيەتلىرىگە يەتكۈزگەن زىيىنىنى قەيت قىلىپ، غەربىي ئۆلكىنىڭ ئىشلىرىغا بىزنىڭ يېقىن ئارىدا ئارىلىشىشىمىزنى مۇقەررەر قىلىدۇ» (قازاقستان مەركىزىي ئارخىۋى ماتېرىياللىرى).

نەتىجىدە غۇلجا ۋە چوچەك ئارقىلىق ئىككى يونىلىشتە قوزغىلاڭنى باستۇرۇپ، ئۈرۈمچىگە بېرىش، مەنچىڭ قوشۇنى ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئىكىدار چىلىق قىلىش كېرەكلىكى پىلانلىنىدۇ. بۇ پىكىر بېجىن خانىغا مەلۇم قىلىنغىنىدا، ئۇنداق ئىمكانىيەتتىن ئۇزلىرىنىڭ ئاجىز ئېكەنلىكىنى، ئۇ چاغدا پەقەتلا چوچەكنى جاڭجۇڭ كومىسارى ئوتكۇزۇپ ئېلىشقا تەييارلىقنى بىلدۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ بوشاڭلىقىغا رەنجىگەن چار ھۆكۈمىتى 1871 - يىلى 2 - ئىيۇندا، ئىلىدا خىتاي ھۆكۈمىتىنى ئورنىتىشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ، غۇلجىنى ئىشغال قىلىش مەسئۇلىيىتىنى كولپاكوۋسكىيغا تاپشۇرىدۇ. كولپاكوۋسكىي ئىلى سۇلتانىغا، تازابېك ۋە ئۇنىڭ ئېلىنى 7 كۈن ئىچىدە ئوتكۈزۈپ بېرىش خۇسۇسىدا ئۇلتىماتۇم قويغىنىدا، ئەلا سۇلتان: «مۇسۇلمان دۆلىتى مۇسۇلمان قازاق قېرىنداشلىرىنى تۇتۇپ ئوتكۈزۈپ بەرمەيدۇ» دەپ قەتئىي جاۋاپ بەرگەن. نۆۋەتتە كولپاكوۋسكىي ئىلىلىقلارغا «چاقىرىق نامە» يوللايدۇ. ئۇنىڭدا ئىلى ئۇيغۇرلىرىغا، سىلەر بىزگە دۈشمەن ئەمەس، بىز سۇلتانلارغا، ئۇنىڭ جاھىل مەسلىھەتچىلىرىگە قارشى دېيىلسە، غۇلجىدىكى مانجۇر - خىتاي، قالماقلارغا: «سىلەرنى ئېزىۋاتقان ئىلى سۇلتانىغا قارشى قوزغىلىپ بىزنىڭ قوشۇنىمىزدىن ھىمايە قىلىڭلار» - دېيىدۇ. چېگرا بۇزۇپ قېچىپ ئوتكەن قازاقلارغا: «سىلەرنىڭ گۇناھىڭلار كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، ئېلىڭلارغا قايتىڭلار» دېيىلگەن. جۈملىدىن ئىلى تۇڭگانلىرىنى ئۇزلىرىگە تارتىپ، ئۇيغۇرلارغا قارشى قويىدۇ. ئۇنداق بولغىنى، 1867 - يىلى مىللىي مۇناپىقلار تۇپەيلى ئۇيغۇر - تۇڭگانلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن قانلىق توقۇنۇشتىن پايدىلانماقچى بولغان.

مەزكۇر «چاقىرىق نامە» ئىلى خەلقىنى غۇلغۇلىغا سالدى. ئەلاخان سۇلتانغا ئۇنىڭ سىزمۇ ئىچكى زىدىيەتلەر، ئايرىم بەگلەرنىڭ قۇترىشى، قازى كالاننىڭ مۇتەئەسسىپ جاھىللىقى يېتىپ ئاشاتتى. بۇ شۇرەكىنىڭ ۋەيرانىغا قېچىشى ئەنسىرەتمەي قالماتتى. مۇداپىيە كۇرۈشكە تەييارلىق كۆرىدىكەن، كەتمەندىكى تۇقلۇق سەردار ئىلكىدە 6000، قورغاستىكى ئابدۇراخمان سەردار ئىلكىدە 400 ۋە چىكىسخوزىدا بىر قىسىم لەشكەرلەر تەيىن قىلىدۇ. كولپاكوۋسكىي چونجا ۋە بورا خورجىدا ئالتە يېرىم روتا سىبىرىيالىك، تورت سوتنىيە كازاك ئوروس، 63 ئوفىتسېر ۋە ئالاقە ھەم باشقا مەخسەتتە مانجۇر، قازاقلاردىن 100 كىشى، جەمئىي ئىككى مىڭغا يېقىن قوشۇن، 11 ئېغىر زەمبىرەك بىلەن 12 - ئىيۇندا ھوجۇمغا ئوتىدۇ.

(داۋامى 4 - بەتتە)

مۇشتەرى توپلاش

روھىي ئوزۇق ھەممىمىزگە كېرەك

ھورمەتلىك گېزىتخان! بىرىنچى سېنتەبىردىن باشلاپ جۇمھۇرىيىتىمىزدە گېزىت - ژۇرناللارغا 1997 - يىل ئۇچۇن مۇشتەرى توپلاش ئومۇمىي يۈزلۈك باشلاندى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەر يىلى قېلىپلاشقان ئەنئەنە بويىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دۆلەت پوچتا ئالاقە مەھكىمىسىنىڭ «قازپاسپاسوز» ئاگېنتلىقى 1997 - يىل ئۇچۇن گېزىت - ژۇرناللار كاتالوگىنى نەشىر قىلدى. دېمەك، بۇ بارلىق گېزىت - ژۇرناللار رېداكسىيەلىرى ئۇچۇن ئەڭ جاۋاپكەرلىك مەۋسۇمنىڭ باشلانغانلىقىدىن دالالەت بېرىدۇ.

بىئىل «مۇشتەرى توپلاش - 97» مەۋسۇمىنىڭ بەزى بىر ئالاھىدىلىكلىرى ۋە مۇشتەرىلارغا يارىتىلغان ئەۋزەللىكلىرى بار. جۈملىدىن، بۇ قېتىم جۇمھۇرىيەتلىك گېزىت - ژۇرناللارغا يېزىلىش 1 - دېكابىرغىچە داۋام قىلىدۇ. ئەندى موسكۋادا ۋە باشقا يېقىن چەت ئەللەردە چىقىدىغان قەرەللىك نەشىرلەرگە يېزىلىش 20 - نويابىردا تاماملىنىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك نەشىرلەرگە مۇشتەرىلارنىڭ خاھىشى بويىچە بىر ئايدىن ئون ئىككى ئايغىچە يېزىلىشقا بولىدۇ. ئەندى كاتالوگنىڭ شەرتى بويىچە روسسىيەنىڭ گېزىت - ژۇرناللىرىغا بىر ئايدىن ئالتە ئايغىچە يېزىلىش مۇمكىنچىلىكى بار. بىراق «رۇسپېچات» ئاگېنتلىقى بەزى بىر گېزىتلارغا تولۇق بىر يىلغا يېزىلىش مۇمكىنچىلىكىنى بېرىدۇ. بۇ تىزىمغا كىرگەن گېزىتلار كاتالوگتا ئالاھىدە ئىندېكس بىلەن بېرىلگەن.

1997 - يىلىنىڭ گېزىت - ژۇرناللار كاتالوگىغا بىر يېرىم مىڭدىن ئوشۇق گېزىت - ژۇرناللار كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭ 142 سىنى جۇمھۇرىيەتلىك نەشىر تەشكىل قىلىدۇ: 71 ژۇرنال ۋە 71 گېزىت.

جۇمھۇرىيىتىمىزدە بۇ مۇھىم مەۋسۇمنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىنىشى ئۇچۇن ھازىر لازىم بولغان شارائىت تولۇق يارىتىلدى. جۇمھۇرىيىتىمىز بويىچە 4300 ئالاقە بولۇمى، 240 ناھىيەلىك ۋە شەھەرلىك ئالاقە تۇگۇنى، 20 مەتبۇئات تارقىتىشقا ئىختىساسلاشتۇرۇلغان ئۇچاستكا، 19 پوچتامت كېلەر يىلنىڭ گېزىت ژۇرناللىرىغا يېزىلىشنى خالىغۇچىلارغا خىزمەت قىلىشقا چەمبەرچاس تەييار.

ئەندى مۇشتەرىلارغا يارىتىلغان ئىمتىياز لار توغرىلىق كەپ قىلساق، ئەگەر مۇشتەرى بىر ئادرېسقا جۇمھۇرىيەتلىك ئۇچ ياكى ئۇنىڭدىن كوپ گېزىت ياكى ژۇرنالغا يېزىلسا، ئۇلارنىڭ يېزىلىش باھاسى 10 پروتسېنتقا تۆۋەنلەيدۇ. ئاممۇۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىغا مۇشتەرى توپلاش جەريانىدا ھېساپ ئايرىشنىڭ بارلىق ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. شۇنداقلا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ئاكالىرى ۋە قاتناشقۇچىلىرى ئۇچۇنمۇ ئىمتىياز يارىتىلغان: ئەگەر ئۇلار بىر ئادرېسقا بىر جۇمھۇرىيەتلىك ۋە بىر يەرلىك قەرەللىك نەشىرگە يېزىلسا، ئۇۋاقىتتا يېزىلىش باھالىرىنىڭ 50 پروتسېنتىنلا تولەيدۇ.

گېزىت - ژۇرناللارغا يېزىلىش پەقەت بىر ئادەمنىڭلا ئىشى بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. شۇنىڭ ئۇچۇن ۋىلايەتلىك، شەھەرلىك، ناھىيەلىك، يېزىلىق مەمۇرىيەتلەر تەرىپىدىن مۇشتەرى بولغۇچىلارغا غەمخورلۇق قىلىش ناھايىتى كېرەك ئېكەنلىكىنى تەجرىبىدىن كورۇپ ژۇرىمىز. ئۇلار كومېرتسىيەلىك ستروكتۇرىلار ۋە كىمللىرىنى ئاھالىنىڭ ئىختىسادى ناچار قاتلاملىرىغا ماددىي ياردەم كورستىشكە دەۋەت قىلغىنى توغرىدۇر. بىز شۇنداق قىلىشنى ئۈمۈت قىلىمىز. يەنە بىر نەرسىنى تەكىتلەپ ئوتۈش كېرەككى، ئۇ بولسىمۇ گېزىت - ژۇرناللارغا بىر ژىللىق تولۇق يېزىلىش پايدىلىق ئېكەنلىكىنى كورسەتمەكتە. شۇنداق قىلغاندا مۇشتەرى ژىل داۋامىدا گېزىت ياكى ژۇرنالنى تۇراقلىق ئالالايدۇ ۋە ئەڭ مۇھىم ئىنفلەتسىيەگە بولا ھەر ئايدا ئېشىدىغان ئۇسۇۋاتقان باھالار نەتىجىسىدە گېزىتلارنىڭ يېزىلىش باھاسىنىڭ قىممەتلەپ كېتىش خەۋپىدىن قۇتۇلىدۇ.

ھازىر ھەر بىر گېزىت ئوز ئوقۇغۇچىسىنىڭ قەلبىگە يول تېپىشقا ئىنتىلىدۇ. بۇ مەخسەتتىن ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» مۇ ئىستىسنا ئەمەس. ھەر ئىككى گېزىت كەلگۈسىدىمۇ ھەر بىر گېزىتخاننىڭ يېقىن مەسلىھەتچىسى ۋە روھىي ئوزۇقى بولۇپ قالىدۇ. شۇنداق ئېكەن، ئوزىنى «مەن ئۇيغۇر» دەپ سانايدىغان ھەر بىر ئادەم ھەر ئىككى گېزىتقا مۇشتەرى بولۇشى لازىم. راست، ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىر ئەھۋال ھەممىزنىڭ سويۇملۇك گېزىتلىرىمىزغا تولۇق مۇشتەرى بولۇشىمىزغا يار بەرمەيدۇ. لېكىن، «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ 1997 - ژىللىق يېزىلىش باھالىرى باشقا گېزىتلارغا قارىغاندا ئانچە قىممەت ئەمەسلىكىنى يادىڭلارغا سالىمىز. ئەگەر بىزنىڭ گېزىتلىرىمىزغا ئوخشاشلا «مىللىي گېزىتلار» دەپ نام ئالغان «كوري ئىلبو» گېزىتىنىڭ بىر ژىللىق يېزىلىش باھاسى 1627 تەڭگە 68 تىيىننى، «ئۇكرائىنسكى نوۋىنى» 936 تەڭگە 36 تىيىننى، «دويچى ئالگېماينى» - 1787 تەڭگە 64 تىيىننى تەشكىل قىلىدۇ. «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھاياتنىڭ» يېزىلىش باھالىرى ژۇقۇرقى گېزىتلارغا سېلىشتۇرغاندا خېلىلا ئەرزەن ۋە ھەر ئىككى گېزىتىمىزنىڭ شەخسلەر ئۇچۇن ۋە كارخانىلار ئۇچۇن ئايلارغا بولۇنۇپ يېزىلىش باھالىرى مۇنداق:

«ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» شەخسلەر ئۇچۇن ژىللىق يېزىلىش باھاسى 422 تەڭگە 64 تىيىن، كارخانىلار ۋە تەشكىلاتلار ئۇچۇن بولسا ژىللىق يېزىلىش باھاسى 839 تەڭگە 76 تىيىن، «يېڭى ھاياتنىڭ» شەخسلەر ئۇچۇن ژىللىق يېزىلىش باھاسى 438 تەڭگە 36 تىيىن، كارخانىلار ۋە تەشكىلاتلار ئۇچۇن بولسا 673 تەڭگە 32 تىيىن بولۇپ بەلگۈلەندى.

ھورمەتلىك گېزىتخان! ھەممىمىزگە بىردەك روھىي ئوزۇق بولۇۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا يېزىلىش يادىڭىزدىن چىقمىسۇن!

يەنە بىر قېتىم يادىڭلارغا سالىمىز: ئايرىم شەخسلەر ئۇچۇن «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ژىللىق يېزىلىش باھاسى 422 تەڭگە 64 تىيىن، ئۇنىڭ ئىندېكسى 65357. «يېڭى ھاياتنىڭ» ژىللىق يېزىلىش باھاسى 438 تەڭگە 36 تىيىن، ئۇنىڭ ئىندېكسى 65359.

پىكىرلەر ۋە تەكلىپلەر

قىرغىزىستان ئېفىرىدا «تەڭرىتاغ سادالىرى»

ئەگەر ژۇرنالىست ئوز ماقالىلىرى ياكى تېلېرادىيو ئاڭلىتىشلىرى بىلەن جامائەتچىلىك ئارىسىدا چوڭ قىزىقىش ۋە تالاش - تارتىشلارنى پەيدا قىلالىسا، ئوز نۆۋىتىدە ئۇنداق ماقالە ۋە پروگراممىلارنىڭ ئابرويى قازىنىدىغانلىقى سوزسىز.

1993 - ژىلى 26 - مارتتىن باشلاپ قىرغىزىستان رادىيوسىدا 15 مىنۇتلۇق ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشنىڭ يولغا قويۇلۇشى بۇ جۇمھۇرىيەتتە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ھاياتىدا چوڭ ۋاقىە بولغان ئىدى. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئۇ كوپچىلىكنىڭ قىزغىن ئالقىشى ۋە قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئىگە بولۇپ، ھازىر «تەڭرىتاغ سادالىرى» دەپ ئاتىلىدىغان مەزكۇر ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشنىڭ ۋاقتى بىر سائەتقا يەتتى.

قىرغىزىستان كوپ مىللەتلىك جۇمھۇرىيەت. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئەھۋال باشقا مىللەتلەردە: «نېمە ئۈچۈن باشقىلارغا نىسبەتەن ئۇيغۇرلارغا كوپىرەك كوڭۇل بولۇنۇۋاتىدۇ؟» دېگەن سوئاللارنى پەيدا قىلماقتا. بىز ئۇلارغا: «ھەممە نەرسە خەلقنىڭ ئوزى ئۈچۈن كويۇنۇپ، ئېلىپ بېرىۋاتقان پائالىيەتچانلىقىغا باغلىق» دەپ جاۋاپ بېرىۋاتىمىز.

ھەقىقەت شۇنداق. ئۇيغۇر قىزى خەيرىنىسا تۇردىيېۋانىڭ مىللىي روھى، مىللەتپەرۋەرلىكى تۈپەيلى، ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، قىرغىزىستان رادىيوسىدىكى ئۇيغۇرچە پروگراممىنىڭ ۋاقتى 60 مىنۇتقا يەتتى.

ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشنى قايسى جەھەتلىرىگە قاراپ قىزىقارلىق دەپ باھالاش مۇمكىن؟ بىرىنچىدىن، ھەر بىر ئاڭلىتىش ئېفىرغا چىققاندىن كېيىن بىزگە تېلېفون ۋە خەت ئارقىلىق كوپلىگەن ئىنكاسلار كەلمەكتە. ئىككىنچىدىن، ھەر بىر پروگرامما ئېفىرغا چىقىرىلىشتىن ئىلگىرى، ۋائىرىدىن قەتئىي نەزەر، تىڭشىلىپ، مۇھاكىمىدىن ئوتكۈزۈلۈپ، لايىق تېپىلغاندىن كېيىنلا ئاڭلىتىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىيۇل ئېيىدا ئاڭلىتىلغان تورت پروگراممىنىڭ ھەممىسى جامائەتچىلىكتە ياخشى ئىنكاسلارنى پەيدا قىلدى. مەسىلەن، 8 - ئىيۇلدا بېرىلگەن پوكرووكا يېزىسىدىكى قېرىلار، ئاكىلار، باللار ۋە ژىتىم - يېسىرلارغا ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ياردىمى توغرىلىق ماتېرىيال قىرغىز ۋە رۇس تىللىرىدىمۇ ئاڭلىتىلدى. سابىت ھاپىزوۋنىڭ 17 - ئىيۇلدا بېرىلگەن «ئىسلام ئەنئەنىلىرىدىكى سەلبىي ھادىسىلەر بىلەن كۈرەش» ماتېرىيالىنىڭ مەزمۇنى قىرغىز جامائەتچىلىكىگىمۇ ئورتاق ئىدى. 22 - ئىيۇلدا بېرىلگەن 80 ياشلىق سارىخان ئانا توغرىلىق سوھبەتتە بۈگۈنكى ھايات كورۈنۈشلىرى ئەكس ئېتىلگەن. بۇ سوھبەت توغرىلىق بىزگە ھازىرغىچە ياخشى ئىنكاسلار كېلىپ چۈشمەكتە. بۇ ماتېرىيالمۇ قىرغىز تىلىدىكى كۈندۈزكى «قىرغىزستان» پروگراممىسىدا قايتا ئاڭلىتىلدى.

نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىنىۋاتىدۇ؟ بىرىنچىدىن، مېنىڭچە، بۇ يەردە چوڭ مىللىي سىياسەت موجۇت. چۈنكى ئۇيغۇر ئاھالىسى ئەينە شۇ ئاڭلىتىشلار ئارقىلىق ئوزىنى باشقا خەلقلەرگە تونۇتۇۋاتىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇرلار ئوزىنىڭ تىلىنى، مۇزىكىسىنى، دىنىنى ۋە مىللىي قەدرىياتلىرىنى ساقلىغان ھالدا مىللەت شۇپىتىدىكى كوز قاراشلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈۋاتىدۇ. بىز بولساق ئۇيغۇر تىلىدىكى ياخشى ماتېرىياللارنى قىرغىز، رۇس ۋە تۇڭگان تىللىرىدا قايتا ئاڭلىتىۋاتىمىز. مەقسىتىمىز پىكىر قىلىش ئەركىنلىكىنى شەكىللەندۈرۈشتىن ئىبارەت.

بۇ يەردە مەن شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇشۇم كېلىدۇكى، بەزى بىر ئۇيغۇر يولداشلار ئوز ئانا تىلىدا ئوزلىرىنىڭ ھاياتى توغرىلىق ياخشى - ياخشى ماتېرىياللارنى بېرىۋاتقان ئۇيغۇرچە پروگراممىلارغا مەلۇم دەرىجىدە قارشى - نارازىلىقلارنى بىلدۈرمەكتە. ئۇلاردىن بەزىلەرنىڭ قىرغىز، رۇس، تۇڭگان تىلىدىكى ئەمەس، ئۇيغۇر تىلىدىكى ئۇيغۇرچە پروگراممىنى يېپىش كېرەك دەپ رېداكسىيەمىزگە تېلېفون قىلىشىنى زىلدىلا ئەقلىمگە سىغدۇرالمايمەن...

يەنە بىر نەرسە توغرىلىق ئالاھىدە تەكىتلىگىم كېلىدۇ. بىزدە ئاڭلىتىشنى ئۆزگەرتكۈش ئۈچۈن ئۇيغۇرچە مۇزىكا، ناخشىلار، ئۇيغۇرلارنىڭ بۈگۈنكى ھاياتى، دۇنياغا كوز قاراشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ماتېرىياللار يېتىشمەيدۇ.

ئۇيغۇرچە «تەڭرىتاغ سادالىرى» پروگراممىسى ھەر ھەپتىنىڭ دۈشەنبە كۈنى بىر سائەت ئاڭلىتىلىدۇ ۋە ئۇ ئىقتىسادىي ياردەمگە مۇھتاج. بىز ھازىر بىيۇدجېت ھېساۋىغا ھايات كەچۈرۈۋاتىمىز. شۇ كەمچىلىك بىزدە ئۇيغۇرچە يازىدىغان ماشىنكا يوق، پروگراممىنى ئۆزگەرتكۈچى ئۈچۈن كېرەكلىك ئەدەبىي كىتاپلار يوقنىڭ ئورنىدا. ئۇنىڭدىن باشقا ئاڭلىتىشنى ئۆزگەرتكۈچى، دىكتور، ئاڭلىتىشتا سوزگە چىققان ۋە ماتېرىيال ئەۋەتكەن ئاۋتورلار ئۈچۈن قەلەم ھەققى تولىشىمىز كېرەك ئىدى. ھازىرغىچە بۇ مەسىلىنى ھەل قىلالمايۋاتىمىز. ئۇنىڭ يېقىن ئارىدا ھەل بولىدىغانلىقىغىمۇ كوزىمىز يەتمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئوز خەلقى، مىللىتىگە كويۇنىدىغان كىشىلەرنىڭ، ئىشچان تىجارەتچى ۋە ئىگىلىرىنىڭ «تەڭرىتاغ سادالىرى» ئۇيغۇرچە پروگراممىسىغا ئىقتىسادىي ياردەم قولىنى سۇنۇشىنى ئۆتۈنگەن بولار ئىدىم. بىزدە نېمىسچە، تۇڭگانچە پروگراممىلاردا شۇ تىللاردا يازىدىغان ماشىنكىلار، زامانىۋىي ئاپپاراتۇرىلار بار. ئۇلارنى شۇ خەلقلەرنىڭ مىللەتپەرۋەرلىرى تەمىنلىگەن. ئۇيغۇرلاردىن ئۇنداق ئادەملەر چىقمامدۇ؟ ياكى چىقىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، مۇراجىئەت قىلىۋاتىمەن.

ب. سۇتىيېۋا،
قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتى دولەتلىك مىللىي تىللاردا رادىيو ئاڭلىتىش كومپانىيەسىنىڭ ۋىتسە - پرېزىدېنتى.

رەسمىي خەۋەرلەر

پارلامېنت ئىشقا كىرىشتى

2 - سېنتەبىر كۈنى ئالمۇتىدا بىرىنچى قېتىم چاقىرىلغان جۇمھۇرىيەت پارلامېنتىنىڭ ئىككىنچى سېسسىيەسى ئوز ئىشىنى باشلىدى. سېنات بىلەن مەجلىسنىڭ بىرلەشكەن ژىغىنىدا ئۇلارنىڭ دېپۇتاتلىرى ئالدىدا پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ سوزگە چىقتى.

ھازىرقى ۋاقىتتا بىزنىڭ مەملىكىتىمىز ماددىي ئىشلەپ چىقىرىش، ئىشلەپ چىقىرىش ۋە ئىجتىمائىي ئىنفرا قۇرۇلمىلار ساھاسىدا ئىختىساتنى تۈپ ئاساسىدىن يېڭىلاش ۋە ئوزگەرتىپ قۇرۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پارلامېنت، شۇنداقلا ھوكۇمەت مەملىكەتتە ئىنۋېستىتسىيەلىك ئاكتىۋلىقنىڭ كۈچىيىشى ئۈچۈن، ئىشلەپ چىقىرىش ۋە بارلىق ئىنفرا قۇرۇلمىلارنى پىلانلىق تۈردە يېڭىلاش ئۈچۈن زورۇر بولغان ھوقۇق شارائىتىنى ئالدىن - ئالا ھازىرلىشى كېرەك. بۇ ئىستىقباللىق ۋەزىپىنى كوزدە تۇتقاندا بىسىلقى ۋە كېلىدىغان ژىللاردا تولۇق ئىقتىسادىي ئۇراقلىقنى، بوھرانىي ئۈزۈل - كېسىل يوقىتىشنى ۋە پۈتكۈل مالىيەۋى سىستېمىنى مۇستەھكەملەشنى قولغا كەلتۈرۈش ھاجەت، - دېدى پرېزىدېنت.

ب م ت قازاقىستاندىكى ئىسلاھاتلارنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىمەكتە

3 - سېنتەبىر كۈنى سېنات رەئىسى ئومىربېك بايگېلدى قازاقىستاندىكى ب م ت ۋە ب م ت تەرەققىيات پروگراممىسىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى خېربېرت بېرستوكنى ئۇنىڭ ئىلتىماسى بويىچە قوبۇل قىلدى.

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى بولۇپ ھېساپلىنىدىغان قازاقىستاندا ئۇنىڭ ھەرخىل ئاگېنتلىقلىرى ۋە پروگراممىلىرىدىكى ئۈنۈملۈك پائالىيىتى ياخشى مەلۇم.

سېنات رەئىسى ب م ت ۋەكىلىنى جۇمھۇرىيەتتىكى ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئوزگىرىشلەرنىڭ كېتىپ بېرىشى بىلەن تونۇشتۇردى ۋە دېپۇتاتلارنىڭ پائالىيىتى ھەم قانۇن ئىشلەپ چىقىرىش مېخانىزمى توغرىلىق سوزلەپ بەردى.

خ. بېرستوكنىڭ كىچىك ۋە ئوتتۇرا بىزنېسنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، سانائەت سېكتورىنى ژۇقۇرى كوتىرىش، چەت ئەل ئېكسپېرتلىرىنىڭ تەجرىبىسىنى پايدىلىنىش بىلەن قانۇن ئاكتلىرىنى تەييارلاشتا ب م ت تەرىپىدىن ياردەم كورستىش توغرىلىق بىر قاتار تەكلىپلىرى مەمنۇنىيەت بىلەن قوبۇل قىلىندى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

چېچەنىستاندا ئۇرۇش توختىدى

روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىلەن چېچەنىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى بېكىتىش پرىنسىپلىرى توغرىلىق بىرلەشكەن كېلىشىمگە ئىمزا قويۇلۇشى بىلەن روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى ئالېكساندىر لېبېد بىلەن چېچەنىستان ئەسكەرلىرى [illegible] بۇ يەردە ئۇرۇش توختىدى. رەسمىي خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بۇ يەردە [illegible] ئۇرۇشتا سەكسەن مىڭغا يېقىن ئادەم ھالاك بولغان.

ۋاشىنگتون باغدادنى بومبىلىماقتا

سېشەنبە كۈنى ئامېرىكىنىڭ قوشما شتاتلىرى ئىراققا راكېتا - بومبىلار بىلەن زەربە بېرىشكە باشلىدى. «سادداملىق ھۇسەيىننى جازالاش» توغرىلۇق بۇ ھەرىكەتنى ئا ق ش تىكى پرېزىدېنت سايلىمى ھارپىسىدا رەقابەتچىلىرى تەرىپىدىن تەنقىدلىنىۋاتقان بىل كلىنتوننىڭ ئوزى بەرگەن. [illegible]

خىتاي بەش تەرەپلىمىلىك شەرتنامىنى تەستىقلىدى

بېيجىڭدىن كەلگەن خەۋەرلەرگە قارىغاندا، پۈتكۈل خىتاي خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى [illegible] روسسىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان ۋە خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى [illegible] شەرتنامىنى تەستىقلىدى.

چېگرادا تۇرۇش قەرەلى ئۇزارتىلدى

روسسىيە، قازاقىستان ۋە قىرغىزىستان چېگرا خىزمەتلىرىنىڭ [illegible] 1997 - ژىلنىڭ ئاخىرىغىچە [illegible] قارار قوبۇل قىلدى.

خوشنىلارنىڭ مۇناسىۋىتى ياخشىلانماقتا

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا خوشنا ئىككى مەملىكەت يەمەن بىلەن سەئۇدىيە ئەرەبىستانى [illegible] 1990 - ژىلى [illegible]

لاتۋىيە ھوكۇمىتىنىڭ قارارى

ئۆتكەن يەكشەنبىدىن باشلاپ [illegible]

بىر ناھىيەدىن خەۋەرلەر

ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ

كالىنىن نامىدىكى كولخوزنىڭ ئەمگەكچىلىرى مال ئۈچۈن يەم - چوپنىڭ يېتەرلىك زاپىسىنى تەييارلاش ئۈچۈن ئەستايىدىل ئەمگەك قىلماقتا. پىچەنچىلەرنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئىگىلىك بويىچە 5500 توننا ژىرىك مال ئوزۇقىنى تەييارلاشتىن ئىبارەت.

ھازىر ئىگىلىكتە 920 گېكتار كوپ ژىللىق، 1100 گېكتار تەبىي پىچەنلىك بار. ئىشنى ئوز ۋاقتىدا باشلىغان پىچەنچىلەر كوپ ژىللىق چوپنىڭ بىرىنچى ئورۇمىنى ئاياقلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭدىن 2300 توننا مال ئوزۇقىنى تەييارلىدى. بۇ ژىللىق تاپشۇرۇقنىڭ 48 پروتسېنتى. بۇ كۈنلەردە بىدىنىڭ ئىككىنچى ئورۇمى ئاياقلىشىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

مال ئوزۇقىنى تەييارلاشقا ك ب س - 5، بەش پىرىسلىغۇچى ۋە باشقىمۇ ئورنىلغان تېخنىكىلار قاتناشتۇرۇلدى. چوپنى ئورۇشتا ۋە ئۇنى تەييارلاشتا ب. شافارىيېۋ، ھ. ئاخېولوۋ، ئى. تاتايېۋ قاتارلىق مېخانىزاتورلار باشقىلارغا ئۈلگە كورسەتمەكتە. ئەندى ئورۇلغان چوپنى پرىسلاشتا - م. شاكىبايېۋ، ت. ئابۇبەكرىيېۋ، ي. شاكىروۋلار بىلەن تەييار بولغان يەم - چوپنى توشۇشتا ك. ھاسانوۋ، ئو. ئەلقەموۋ، ن. باۋدىنوۋ قاتارلىق مېخانىزاتورلار ئۈلگە كورسەتمەكتە.

سېناژ تەييارلىنىۋاتىدۇ

«كوكتال» سوۋخوزىغا قاراشلىق 1 - سۈت فېرمىسىدا ئاساسەن بىدە بىلەن كوممۇقوناق ئوستۇرۇلگەن. مال ئوزۇقىنىڭ يېتەرلىك زاپىسىنى تەييارلاشنى مەقسەت قىلغان پىچەنچىلەر ژاتكا، تورت تراكتور بىلەن ئاز كۈننىڭ ئىچىدە كوپ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى.

فېرما ئەمگەكچىلىرىنىڭ پىداكارانە ئەمگىكىنىڭ نەتىجىسىدە 123 گېكتار مەيدانىدىكى كوپ ژىللىق چوپنىڭ بىرىنچى ئورۇمى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئاياقلاشتى. يەنى ئۇنىڭدىن 7750 سېنتنېر سېناژ تەييارلاندى. ئەندى ئىككىنچى ئورۇمدا بولسا 1470 سېنتنېر سېناژ تەييارلىنىدۇ.

تەشكىلچانلىق بىلەن

ئالتۇي ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىنىڭ دېھقانلىرى ئوت - چوپ تەييارلاش ئىشىنى قىزغىنلىق بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. ھازىرنىڭ ئوزىدىلا 1300 توننىدىن ئوشۇق مال ئوزۇقى تەييارلاندى. چوپنى ئىسراپسىز ئورۇپ ئېلىشتا كوئوپېراتىۋ ئەمگەكچىلىرى بىر كىشىدەك قاتناشماقتا. بولۇپمۇ، ئۇسۇپجان ئىلاخۇنوۋ، ژېكىن تازايېۋ، ئابدۇقېيىم رازاخۇنوۋ، ئىمانغازى قالبابايېۋ قاتارلىق مېخانىزاتورلار ئىشلەۋاتىدۇ. ئىگىلىك پىچەنچىلىرى ئىلى دەرياسى بويىدىكى پىچەنلىكتە تەشكىلچانلىق بىلەن ئىشلىمەكتە. ئۇلارنىڭ ئاساسىي مەقسىتى 3500 توننا مال ئوزۇقىنى تەييارلاشتىن ئىبارەت.

ئو. ئەخمەتوۋ.
پانفىلوۋ ناھىيەسى.

خەلقىمىزنىڭ كۆرەش تارىخى سەھىپىلىرىگە نەزەر سالساق، سانسىز مىللىي قەھرىمانلار، مەشھۇر ئالىم - ئۆلىمالار، يازغۇچى - شائىرلار، ئاتاقلىق سەنئەتكارلار كۆز ئالدىمىزدا گەۋدىلىنىدۇ. ئەينە شۇلار قاتارىدا تۇرىدىغان دولان ئۇيغۇرلىرى ئاسمىنىدا پارلىغان يۇلتۇزلارنىڭ بىرى سەنئىتىمىز دۇردانىسى ئون ئىككى مۇقامىمىزنىڭ ئاساسچىسى شائىرە ئامانىساخان بولسا، ئىككىنچىسى ئۆز خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن جەڭگە ئاتلىنىپ جېنىنى قۇربان قىلغان خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەندى، دولان ئوغلى ئەختەم باتۇردۇر. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى دولان ۋادىسىدا تۇغۇلۇپ، خەلقىنىڭ تەربىيىسى بىلەن كامالەتكە يېتىپ ئۆسكەن. ئۇلارنىڭ بىرىدە تەبىئىي تالانت يۈكسەك تەپەككۇر مۇجەسسەملەنگەن بولسا، ئىككىنچىسى ۋەتەنپەرۋەرلىكى دۈشمەنگە قارشى قايتماس ئىرادىسى بىلەن نام قالدۇرغان.

يارقىن سىمالار

دولان ئاسمىنىدا يانغان قوش يۇلتۇز

ئامانىساخان مىلادىيە 1513 - يىلى ئۇ- رۇلغان سەئىدىيە دۆلىتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە دۇنياغا كەلگەن. دۆلەتنىڭ تەرەققىي قىلىش باسقۇچىدىكى مەدەنىيەت دولقۇنى ئۇنىڭ قابىلىيىتىنىڭ يۈكسۈلۈشكە تۈرتكە بولدى. سەئىدىيە ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ سۇلتانى سىيىتخان ۋاپات بولغان 1533 - يىلى ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى ئابدۇرەشىتخان تەختكە ئولتۇرغىنىدا دۆلەتنىڭ تەرەققىي قىلىش سۈرئىتى يەنىمۇ تېزلەشتى. دولى روشەن، ئۇلۇغ دۆلەت - سەئىدىيەگە ئىگە بولغان تەرەققىي پەرۋەر دانا رەھبەر يېتەكچىلىك قىلغان دۆلەت مەركىزى يەكەندىكى دولان خەلقىنىڭ ماكانى رايونىدا تەرەققىي قىلىشقا ئالاھىدە تەسىر كۆرسەتتى. ئۇنىڭ شۇ دەۋردە بىرىدىن بىر ئانىسى [illegible] دىگەن ئاتاقلىق شەخسلەرنىڭ يېتىشىپ چىققانلىقى تەستىقلىنىدۇ.

مولانە ئەرشىدى تۆمۈرنىڭ «تارىخى مۇسىقىيۇن» ناملىق كىتابىدا ئامانىساخان ئەسلىدە يەكەنلىك ئاتىنىڭ بىرى ياقىسىدىكى دولان دەرياسى (ئەسلىدە تارىم دەرياسى ق. ك.) بويىدا يەكەندىن ئەۋەسىكە كەلگەنلىكىدىن دولان دەرياسى، دولان تەۋەسىدە دولان دەرياسى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن) بويىدا ئوتۇغلۇپ ئۆسكەن ئۇ كەمبەغەل ئوتۇنچى قىزى ئىدى. قىز كىچىكىدىن ئىسلامى ئىشتىياق باغلاپ، شېئىر يېزىش، خوش خەت يېزىش ۋە تەمبۇر چېلىشقا ئۆگەنگەن بولۇپ ئۆسكەن. شۇنداقلا ئۇ دولان مەشرەپلىرىنىڭ مەشھۇر ئويۇنچىسى نەغمىلىرىنىڭ شەيدالىرى ئىدى. كېيىنرەك ئامانىساخان «دولانى نەغمە - تەخەللۇسى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى يازدى. شۇنداقلا ئۇ قىز ئۇنىڭ تەبىئىي تالانتى ۋە ئىرادىسىلىك مۇقام ئۇستىدا مۇقامچى ئىسمىدە بولۇپ يېتىلگەن. ئۇنىڭ ياش ۋاقتىدىلا [illegible] بىلەن مەشھۇر ئىدى» دەپ يازىدۇ.

خەتتاي تارىخچىسى ليۇزى شيائۇ دولانلار ئىلگىرى، كېيىنكى دەۋرلەردە ئۇ ياق، بۇ ياقتىن كۆچۈپ كېلىپ، بۇ يەرلەردە [illegible] شۇ غۇللانغان خەلق دىگەن پىكرىنى ئالغا سۈرىدۇ. لېكىن تۈنۈق بىر ھەقىقەت شۇكى، [illegible] سېلىش ئۈچۈن بىر يەرگە يەنى قىشلاق يايلاق [illegible] ئۆزلىرى [illegible] تەرىزىگە لايىق خۇ-

سۇسىيەت ئەمەس. دالان خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدا قەدىمدىن ساقلىنىپ كېلىۋاتقان كۆچمەنلىكنىڭ بەزى بىر كۆرۈنۈشلىرى بولسىمۇ ئەمەلىياتتا ئۇلار ئاللىقاچان ئولتۇراقلىشىپ ياشاپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلارنىڭ ھاياتىدا ناخشا - ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ ئالاھىدە ئومۇملاشقانلىقىنى كۆرۈشكە بولىدۇ. دولان مەشرىپىدە ئىجرا قىلىنىدىغان دولان ئۇسسۇلى بولسا ئۆزىنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى بىلەن سەئىدىيە خانلىقى مەزگىلىدە ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئۇسسۇل بولۇپ شەكىللەنگەن. شۇ ئۇسسۇل ئارقىلىق دولان سەنئىتى مەيدانغا كەلدى. خەلقىمىزنىڭ ئەينە شۇ ئېسىل مىراسىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرگەن ئامانىساخان تەغدىر قىسمىتى بىلەن ئابدۇرېشىتخان ئوردىسىغا كەلگەندىن كېيىن مۇزىكا سەنئىتىمىز، مۇقاملىرىمىزنى ئۆگىنىش، ئۇلارنى بىر ئىزغا سېلىش بىلەن قىزغىن شۇغۇللاندى. مۇڭغۇل ئىستىلاچىلىرى ئىراقلارغا سۈرگۈن قىلىۋەتكەن مەشھۇر مۇزىكاشۇناس سازەندە قىدىرخانمۇ بۇ مەزگىلدە ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپتە ئىشلەپ، مۇقاملىرىمىزنىڭ داستان، مەشرەپ، سەنئەملىرىنى رەتلەشكە چوڭ ھەسسە قوشتى. ئامانىساخان شۇ ئۇستازىدىن ئالغان تەلىمى بىلەن سەنئەت دۇنياسىدا يەنىمۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ سەنئىتىمىزگە قوشقان ھەسسىسى تارىخىمىز بېتىدە ئەبەدىي ساقلىنىپ قالغۇسىدۇر. ئامما بۇنى ئېيتىش بىلەن ئون ئىككى مۇقام پەقەت دالان خەلقىنىڭ سەنئەت نەمۇنىلىرى ئاساسىدا شەكىللىنىپ چىققان دىگەن قاراشتىن يىراقمىز. ئۇ ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئومۇمىي تۈردىكى مۇزىكا تەرەققىياتى ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەن. شۇ قاتاردا ئۇنىڭدا دولان خەلقىنىڭمۇ چوڭ ئۈلۈشى بار.

ئەجايىپ تەپەككۇر ئىگىسى، شائىرە ئامانىساخان ئون ئىككى مۇقام ھەققىدىكى ئۆزىنىڭ يادنامىسىنى مۇنداق ئىزھار قىلىدۇ.

خالايىق سوزىدىن پۈتكەن مۇقام ئاتلىق
ياراغىم بار.
ياراغىمنىڭ بېشى راكتۇر ھوزۇرىدە چارى
باغىم بار.
سەھەردە ئورتەنىپ بۇلبۇل قىزىل گۈلگە
ناۋا ئەيلەر،
نەۋائى بالائى ئەيدىن ئېشىپ چۈشەر
ئوششاقىم بار.
نەھاجەت ئەرغۇنۇپ بەريات، مۇقامغا
باپ ساتار، قالۇن،
تەرەننۇم ئەيلىگەچ تەمبۇر ئەجەمدىن
خۇش سوراغىم بار.
باياتىنىڭ گۈلخانى خوپ ئىسكاھ ئەقلىمنى
ئورتەيدۇ.
يۈرەككە ئوت سالۇر پەرقى بىلەن مۇخلۇق
ئىراقىم بار.
مۇنەننە شوخ ئادا قىلغاچ شىپا بەخش
ئەتسە پەنجىگاھ،
توكۇلسە چارى گادىن دۇر شەبستاندا
چىراغىم بار.
ئۇزھال بىلەن چەببياتىنىڭ ساداسى
دىلغا جا بولدى،
نەغمە تەشغاسغاشە رەت - مۇشاۋىرەك
بۇلاغىم بار.
مۇقام مەكتەبىنى سەنئەت ئەھلىگە
شەرھ ئىتا ئالماي،
تىلىم تەقرىزىگە ئاجىزدۇر، قەلەمدىن
ھەم فىراقىم بار.

چەكسىز ئىزلىنىش، ھاقارەتلىنىش ئازاۋىنى باشتىن كەچۈرگەن شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئىستىلاچىلارغا قارشى دەرت پىغانلىرىنى ئەينە شۇ خىل خەلق ناخشىلىرى، مۇقاملىرى بېسىپ كەلگەن ئىدى. «ئاھ ئۇزارمەن»، «ۋادەرىخا»، «ھەيرانەي» «بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار»، «راۋابىڭنى چالساڭچۇ»، «پەلەكنىڭ چەرقى چۆرۈلدى»، «دادەي» قاتارلىق يۈزلىگەن، مىڭلىغان ناخشىلارنىڭ سادالىرى تۆمۈرچىلەرنىڭ، ھارۋىكەشلەرنىڭ، كىلەمچىلەرنىڭ ئېغىر ھەسرەتلىرىنى، چەكسىز نەپرەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ھالدا ياڭراپ كەلدى. بۇ ناخشىلار ئامانىساخان باشچىلىقىدا ئىشلەنگەن مۇقاملار بىلەن ھەمنەپەس. ئۇلار زىندانلاردا ۋە جازا مەيدانلىرىدىمۇ ئۆزىنىڭ مۇڭلۇق، جەڭگىۋارلىق سادالىرىنى توختاتمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخى بىلەن سەنئەت تارىخىنى، جۈملىدىن ئون ئىككى مۇقامنى ئەجدادلىرىمىزنىڭ كۆرەش تارىخىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ.

دولان ئاسمىنىدا يانغان ئىككىنچى بىر يۇلتۇز جاسارىتى بىلەن شۆھرەتكە بولەنگەن دولان خەلقىنىڭ پەرزەندى ئەختەمدۇر. خەلقىمىزنىڭ كېيىنكى ئەسىرلەردىكى ھايات تەرىزى باسقۇنچىلارغا قارشى كۆرەشلەر بىلەن تولغان. ئەينە شۇنداق كۆرەشلەرنىڭ بىرى - ئەختەم باشچىلىقىدا دولان خەلقىنىڭ، جۈملىدىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئازادلىق ئۈچۈن باسقۇنچى جۇڭغارلارغا قارشى قوزغىلىشىدۇر.

جۇڭغارلارنىڭ قەشقەرىيەگە قارىتا ھۇجۇمى مىلادىيە 1678 - يىلى ئاپپاق غوجىنىڭ ۋاستىچىلىقىدا ئۇلارنىڭ قەشقەرىيەگە رەسمىي بېسىپ كىرىشىدىن ئىلگىرى باشلانغان بولۇپ، بۇ مەزگىللەردە خەلققە باش بولۇپ دۈشمەنگە قارشى كۆرەشكەن سەردار ئەختەم باتۇر بولغان. بۇ ۋاقىتلاردا سەئىدىيە ئۇيغۇر دۆلىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان جۇڭغارلارنىڭ بېسىپ كىرىشىگە قاندىقچە يول قويۇلغان دىگەن مەسىلە ئۈستىدىكى گۇماننى يوققا چىقىرىدىغان بىردىن بىر مەنبە ئاپپاق غوجىنىڭ ساتقۇنچىلىقىدىن 44 يىل ئىلگىرى جۇڭغارلارنىڭ قەشقەرىيەگە بېسىپ كىرىپ، خەلق ئۈستىدىن زورلاۋانلىق ژۇرگۈزگەنلىكى، ئۇنىڭغا قارشى دولان خەلقىنىڭ ئېلىپ بارغان قانلىق كۆرەشلىرى بىلەن ئايدىڭلىشىدۇ.

ئاقسۇ ۋىلايىتىدە چىقىدىغان «قەدىمىي كىتابلار تەتقىقاتى» ژۇرنالىنىڭ 1986 - يىلى 2 - سانىدا بۇ توغرىلىق تارىخچى ئابدۇرېشىت مۇھەممەدىي مۇنداق دەپ يازىدۇ: «1643 - 1648 - يىللار ئارىلىقىدا قەشقەرىيەدىكى مۇڭغۇل ئاق سۆيەكلىرى ۋەكىللىرىدىن چىن دەيخان قوشۇن باشلاپ كېلىپ، مەكىتنىڭ شېھىدۈك يېزىسىدىكى ئەپچىل بىر جىلغىغا ئورۇنلىشىپ ئېلىپ، بۇ يەرنى تايانچى نوختا قىلىپ، دولان خەلقىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىدۇ. شۇڭا ھازىرغىچە بۇ جاي «قالماق جىلغىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. چىن دەيخان ئون يىل ئىچىدە ھەر خىل ۋاسىتىلارنى قوللىنىپ، دولان خەلقىنى بۇلاپ - تالاپ، ئۇرغۇنلىغان كىشىلەرنى قىرغىنغا ئۇچرىتىدۇ. بۇ زۇلۇمغا چىدىماي دولان خەلقى ئەختەم باشچىلىقىدا چىن دەيخانغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىدۇ. كۆرەش ئىككى يىلدەك داۋام قىلىپ، ئاخىرى دولان ياشلىرى قوشۇننى چىن دەيخانىنى مەغلۇپ قىلىدۇ».

تارىخىي فاكتلارغا قارىغاندا، چىن دەيخان بىر قېتىم مەغلۇپ بولغىنىغا قارىماي، يەنە قوشۇن باشلاپ باستۇرۇپ كەلگەندە ئەختەم باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر دولان قوشۇنلىرى يەكەن دەرياسىدىن (تارىم دەرياسى ق. ك.) مۇڭغۇللارنى ئۇتكۈزمەي، دەريانىڭ ئۇ قانتىدىكى دوڭنى (ھازىرقى ئەختەم بۇزرۇك كاھى ئورنى) ئوزلىرىگە دالدا قىلىپ جەڭ قىلغان. ئاخىرى دەريانىڭ ئۇ قانتىدىن ھوجۇم قىلىپ كەلگەن مۇڭغۇللار كۈچ جەھەتتىن بېسىم بولغانلىقى ئۈچۈن دولان قوشۇنلىرىنى ئاجىزلىتىپ، ئەختەم بۇ جەڭدە قەھرىمانلارچە قۇربان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇڭغۇللار دەريادىن ئۆتۈپ، ھازىرقى «باش ئالغۇچ» دەپ ئاتىلىپ قالغان جايدا ئەسىرگە چۈشكەن بىر قىسىم جەڭچىلەرنىڭ بېشىنى كېسىدۇ. كېيىنكى ئەۋلادلار قەھرىمان ئەختەمنىڭ كۆرەشتىكى باتۇرلىقىنى ئەسلەپ، دۇئا - تەكبىر قىلىپ زىيارەت، بارا - بارا بۇ يەردە مازار شەكىللەنگەن. مۇڭغۇللار ئىستىھكام قىلغان قۇمغا «قالماق قۇم» دەپ نام بېرىلگەن. ئەختەم قوشۇنلىرى يېڭىلگەندىن كېيىن، مۇڭغۇللار دولان خەلقىدىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن رەھىمسىزلىك بىلەن بۇلاپ - تالاش ۋە قىرغىنچىلىق ئىشلىرىنى ژۇرگۈزىدۇ. جازادىن سىرتتا قالغانلار مەكىت ناھىيەسىنى مەركەز قىلغان ھالدا مارالبېشى، يەكەن ۋە يوپۇرغا قاتارلىق خوشنا ناھىيەلەرنىڭ كۆپلىگەن يېزا، كەنتلىرىگىچە تارىلىپ كۆچۈپ كېتىشتى. ئۇلار ئۆز ناملىرىنى ساقلاپ قېلىش يۈزىسىدىن كۆچۈپ بارغان مەھەللىرىگە دولان ناملىرىنى قويۇشقان.

مىللىي قەھرىمانىمىز، دولان قوشۇنلىرىنىڭ سەركەردارى، تىللاردا داستان بولغىدەك جاسارەتنىڭ ئۈلگىسىنى كۆرسىتىپ، جۇڭغارلارغا قارشى جەڭدە دولان خەلقىنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى نامايەن قىلالىغان ئەختەمنىڭ نامى ئەۋلادلار قەلبىدىن ئۆچمەي ساقلىنىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ قەبرىگاھىنى زىيارەت قىلغۇچىلار ئۆز قەھرىمانىنىڭ نامىنى مەغرۇرلۇق بىلەن تىلغا ئېلىشىدۇ.

بەزى مۇرتەد، دىلى كور، چالا ساۋات دىنى زاتلار مىللىي قەھرىمانىمىز ئەختەمنىڭ نامىنى ئەرەپ چۆلىدە ياشاپ، شۇ يەردە ئالەمدىن ئۆتكەن ئەختەم رەزىيالھۇنىڭ نامى بىلەن چاتاشتۇرۇپ، بۇ شۇنىڭ مازارى دىگەن پىكرنى ئېيتىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ ئەمەلىيەتقا ئۇيغۇنلەي ئۇيغۇن كەلمەيدىغان كوز قاراش قارىدىيە بېرىلىشى لازىم. كۆپچىلىك يەرلىك خەلق ئۇنىڭ ئۆز پەرزەندى ئەختەمنىڭ قەبرى ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىدۇ.

پەقەت دولان خەلقىنىڭلا ئەمەس، ئۇمۇمىي مىللىتىمىزنىڭ پەخرى بولغان مۇقامچىمىز ئامانىساخان، مىللىي قەھرىمانىمىز ئەختەملەر دولان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئاسمىنىدا يانغان قوش يۇلتۇزلاردۇر.

قادىر ھاجى كېرىم ئوغلى.
بىشكېك شەھىرى.

ئاتوم پاجەسى - ئىنسانىيەت پاجەسى

ۋەھىمسىز ياشاشنى خالايمىز

قىرغىزستان ئۆچۈن تامامەن بولۇپ كورۇلمىگەن، ئۆتۈلگەن كۈنلەر داۋام قىلىۋاتقان قاتتىق ئىسسىقنى جۇمھۇرىيەتتىكى كوپلىگەن ئادەملەر ئاخىرقى ۋاقىتلاردا خوشنا خەتتاي ئېلىپ بېرىۋاتقان يادرو قۇراللىنى خېلە ئاكتىۋ پارتلىتىش بىلەن باغلاشتۇرماقتا.

خەتتاي 28 - ئىيۇل كۈنى نۆۋەتتىكى قېتىم يادرو قۇراللىنى پارتلىتىپ، ئاخىرىنەك خوۋۇپلۇق قۇراللىنى سىناق قىلىشقا موراتورىي قويۇشقا (ۋاقىتلىق چەكلەشكە) قوشۇلغانلىقى توغرىلىق ئېلان قىلدى. لېكىن بۇ قارار قىرغىزستان ئېكولوگلىرىنى ئانچىلا خاتىرجەم قىلمىدى.

قىرغىزستان جەمىيەت بىرلەشمىلىرىنىڭ چوڭ بىر گۇرۇپپىسى دۇنيا جامائەتچىلىكى نامىغا ئوچۇق خەت بىلەن مۇراجەئەت قىلدى. مەزكۇر خەتتە ئۇلار خەتتاي يادرو قۇراللىنى سىناق قىلىشنى توختىتىش توغرىلىق ئېلان قىلىپ، لېكىن قىرغىزستان - خەتتاي چېگارىسىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپىدىكى تەبەتكە ۋە ئادەملەرگە يادرو پارتلاشلىرىنىڭ يەتكۈزگەن ئورنىنى تولدۇرۇپ بولالمايدىغان زىيان توغرىلىق ھەتتا ئەسلىمۇ قويمىغانلىقىغا دىققەت بولۇندى. مۇنداق مەۋقە كېلەچەكتە خوۋۇپلۇق پارتلاشلارنىڭ توختىتىلىشىنى كاپالەتلەندۈرمەيدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ ئۇلار.

قىرغىزستان جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىللىرى بۇنىڭغا ئەبەدىي خاتىمە بېرىش ئۈچۈن لوبنور يادرو سىناق مەيدانىدىكى كوپ يىللىق پارتلاشلارنىڭ ئاقىۋەتلىرى توغرىلىق مۇستەقىل ئېكسپېرتلارنى ئۇتكۈزۈشنى ۋە بۇ مەسىلىنى پارلامېنتتا قاراشنى، تەبىئىي مۇھىتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مۇئەممالىرىنى ھەل قىلىشقا قادىر ئىككى تەرەپلىمىلىك كومىسسىيە قۇرۇشنى، ئەجەل ياغدۇرىدىغان يادرو پارتلاشلىرىنىڭ يەنە باشلىنىشىغا يول قويمايدىغان مېخانىزملارنى ئىشلەپ چىقىشنى تەكلىپ قىلماقتا.

مۇراجەئەتتە خەتتاي ئېلان قىلغان يادرو قۇراللىرىنى سىناق قىلىشقا موراتورىي قويۇش، - بۇ پەقەت ۋاقىتلىق قارار ئىكەنلىكى تەكىتلىنىدۇ. جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى بۇ گوزەل ئۆلكىدە بارلىق يادرو سىناقلىرىنى تولۇق ۋە شەرتسىز مەنئى قىلىشنى، تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قەتئىي تەلەپ قىلدى. بىشكېكتە ئاھالىنىڭ كەڭ دائىرىدىكى قاتلاملىرىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن دەسلەپكى نارازىلىق ھەرىكەتلىرى بولۇپ ئۆتتى.

ئازىيە - پرېسس.
بىشكېك

سۈرەتتە: ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋاپلىرى بىلەن ئەسەر - ئەتتىقىلەر كورگەزمىسى.

ئەجداتلار ئەجرىدە بەرپا قىلىنغان

كوچۇشنى خىيال ئەيلەپ، كېمە ياسىدۇق قاشتا.
ئاق خان بىلەن قارا خان ئىتتىپاق ئىكەن باشتا.

[illegible]

مەسىمجان زۇلفىقاروۋ

پىلىگى ئۈچ تارتماي، قورىغان ئىكەن..

سۈرەتتە: ئەلاخانسۇلتان.

(داۋامى، بېشى 1 ـ بەتتە).

1860 ـ يىلى روسسىيە يەتتىسۇنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، 1862 ـ يىلى چار ئەسكەرلىرى ئىسسىق كولىدىن شەرققە ئىلگىرىلىگىنىدە كۆرە جاڭجۇڭى 2000 چېرىكنى ئەۋەتىپ كۈچ ئىشلەتمەي، غۇلجا ھاكىمى مەزمخانغا تاپشۇرۇق بېرىدۇ. ھاكىمنىڭ ئورۇنباسارى ئابدۇرۇسۇل 1000 پالۋان تەييارلاپ قارقارادا توقۇنۇشۇپ رۇس سولداتلىرىنى چېكىندۈرگەن ئىكەن. ئەشۇ سەپتە بولغان ئەلا پالۋان توپىلاڭدا توغاچ ئوغرىسى دەپ، قوزغىلاڭ يىللىرى چار ئەسكەرلىرىنىڭ زورلۇق بىلەن قىرغىنسىي، چونجا ۋە بوراخورجىغا كېلىپ ئورۇنلىشىۋالغانلىقىغا ھەيلىنىپ ژۈرگەن ئىكەن. كولپاكوۋسكىيغا قارشى 15 ـ ئىيۇندا ئۇرۇش ئېلان قىلىندۇ. ئۈچ ـ تۆرت كۈندىلا رۇس ئەسكەرلىرى بوراخورجا، ئاقكەنت، ياركەنتتە قورغاس ۋە چېكچەگۈزلەرنى، بۇ قاتتا دولاتا، ئاۋات، تۈكمەن، دوۋۇن، كەتمەننى بېسىۋالىدۇ. چېكسىزخوزىدا ئىككى سائەت قاتتىق توقۇنۇش بولىدۇ. زالمانئوۋى تېخنىكا بىلەن قوراللانغان چار ئەسكەرلىرىگە سۇلتان لەشكىرى قانداق تاقابىل كەلسۇن، چېكىنىشكە مەجبۇر بولىدۇ. كولپاكوۋسكىي سۇيىدۇڭ كۆرەكە قارشىلىقسىز كىرىپ كېلىدۇ.

كۆتۈلمىگەن مەغلۇبىيەتتىن چۆچۈگۈنلىككە ئۆچرىغان سۇلتان 21 ـ ئىيۇندا 13 ياشلىق ئوغلى كېۋىرەكنى ئوردا خادىملىرىغا قوشۇپ مۇرەسسە ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ، كولپاكوۋسكىي كېۋىرەكنى ئېلىپ قېلىپ، سۇلتان ئۆزىنىڭ كېلىشىنى تەلەپ قىلغىنىدا، ئەلا سۇلتان ئوردا خىزمەتچىلىرى بىلەن كېلىپ، مەرداتلارچە: «ئى، جاندرال! مۇرەسسەگە ئوغلۇمنى يۈەردىم، كونسىنىڭ مۇددىيىڭ نېمە؟! شۇنچە زور بولساڭ، مېنىڭ بىلەن يەكمۇ ـ يەك ئېلىش، بىگۇناھ خەلقىمگە چېقىلما!» ـ دەيدۇ.

كولپاكوۋسكىي ئۇنى قولغا ئېلىپ، غۇلجا شەھرىگە ژۈرۈشنى داۋام قىلىدۇ. بۇ تارىخۇ ماتېرىياللاردا مۇنداق دېيىلگەن: «ئىلى ئەلا ئىبراكىم بىزنىڭ ھەربىي كۈچىمىزگە تاقابىل تۇرالمايدىغانلىقىنى كۆزى يەتكەندىن كېيىن بىزگە قارشى جەڭ قىلىشنى توختىتىشقا ئۆزىنىڭ تەسىر دائىرىسىدىن پايدىلاندى».

1871 ـ يىلى غۇلجا شەھرىگە بېخارلىمان بېسىپ كىرگەن كولپاكوۋسكىي ئوردىغا جايلىشىپ، سۇلتان ئەسكەرلىرىنى قۇراللىسىزلاندۇرۇپ، تارقىتىدۇ. ئوردا غەزنىسىنى ھوججەت، بايراق ۋە 9 تۇغىنى ئېلىۋالىدۇ. غۇلجىدا يەتتىسۇ گۇبېرنىيەسىگە بېۋاسىتە بويسۇنىدىغان كوللىش ـ كانسلىيارىيا (مەھكىمە) تەشكىل قىلىدۇ. ئۇرۇش چىقىمى ۋە رۇس سولداتلىرىنى بېقىش ئۈچۈن خەلققە ئائىلە بېشىغا 3 رۇبلىي سېلىق سالىدۇ. (بىر قويى بىر رۇبلىي)، دېھقانلار ئاشلىق ھوسۇلىدا 42 پۇت بۇغداي ياكى ئارپا، سولۇدىن 63 پۇت تۆلەش كېرەك. مەزكۇر سېلىق مانجۇر ـ خىتاي ۋە تۇڭگانلارغا يېرىم ھەسسە قىسقارتىلغان. بۇنىڭدىن تاشقىرى يول، كورۇك ياساش، ئاق ئۆستەڭ، تاش ئۆستەڭلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئىمارەت سېلىش ۋە باشقىلار يېتىپ ئاشقان. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، قالاق فېئوداللىزم تۈزۈمىدىكى ئەللىكلارغا كاپىتالىزم ئېلېمېنتلىرىنىڭ كىرىشى ئىجابىي تەسىر قىلدى. مائارىپ مەكتەپ يولغا قويۇلدى. 1871 ـ يىللا 2367 ئوغۇل، 286 نەپەر قىز ئوقۇش ئىمكانىيەتلىرىگە ئىگە بولىدۇ. ئوچېلىش ئېچىلىپ 224 ئوغۇل ۋە يەتتە قىز 1881 ـ يىلى ئۇنى پۈتتۈرۈپ، تەرجىمانلىق ۋە باشقا خىزمەتلەر ئاتقۇرغان ئىكەن.

1872 ـ يىلى مەنچىڭ ھۆكۈمىتى چۆچەك جاڭجۇڭ كومىسارىنى مەخسۇس خىزمەتچىلەر بىلەن سېرگى ئوپولغا (ئاياگۇزگە) ئەۋەتىپ ئىلىنى تەلەپ قىلىدۇ. (روسسىيە ھۆكۈمىتى ۋەكىلى گېنېرال بوگۇسلاۋسكىي «ئىلىنى ھازىر ئوتكۈزۈپ بەرگەن بىلەن ئىدارە قىلالمايسىلەر» دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. 1862 ـ يىلى «باختى كېلىشىمى» بويىچە روسسىيە بىر مۇنچە يەرنى ئۆزلىرىگە قوشۇۋالغىنى ھەققىدە نارازىلىق بىلدۈرىدۇ.

1872 ـ يىلىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا بېجىن خانى چوڭ خوتو دېگەن ۋەكىلنى ئىلىنى قايتۇرۇپ ئېلىش ئۈچۈن پېتىربۇرگقا ئەۋەتىدۇ. چار ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى ئۇنى «دەم ئېلىپ تۇرۇڭ، بىز مۇھاكىمە قىلىپ جاۋاپ بېرىلى» دەپ، لىۋادىيا ـ يالتىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھەربىي مىنىستىرى ئەسلىگىدە كېڭەش قىلىدۇ. پرىژىۋالسكىينىڭ جۇغراپىيە جەمىيىتىگە بەرگەن مەلۇماتى كۆزدىن كەچۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭدا: «ئىلى ھەممىدىن ئىلگىرى، چار روسسىيەنىڭ مەركىزى ئاسىيادىكى چېگرا مۇداپىيەسىدە ستراتېگىيەلىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماي، بىز ئۈچۈن پۈتمەس ـ تۈگىمەس بايلىق. ئىلىنىڭ قايتۇرۇلۇشى كەلگۈسىدە ئوتتۇرا ئاسىيا ئۈچۈن خوۋۇپلىق ھەم چار روسسىيە ئۈچۈن يوقۇتۇش» دېيىلگەن ئىكەن. نوۋەتتە كومىسسىيە پېتىربۇرگ كېڭىشىدە نەشر قىلىنغان ماقالىنى مۇھاكىمە قىلىدى. ئۇنىڭدا غۇلجىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش سىياسەتكە ئۆزىنى ـ ئۆزى بوغۇپ ئۆلتۈرگۈچتۇرۇش ھەم خىتاينىڭ ئابرويىنى مىسلىسىز ئۆستۈرۈش، ھەممىدىن مۇھىمى دۆلىتىمىز چېگراسى غۇلجىنى كەلگۈسىدە خىتاي ئۈچۈن زور ھەربىي بازا قۇرۇشقا ئىمكان تەييارلاپ بېرىش...» دېيىلگەن.

م. مىنكوۋ «ئىلى تارىخى جەھەتتە خىتايغا ئەمەس، ئەسلى يەرلىكسى ئۇيغۇرلارغا تېگىشلىك. يەتتىسۇ گۇبېرناتورى گېنېرال لېيتېنانت گ. ئا. كولپاكوۋسكىي ئۇتېررىتورىيەنى خىتايدىن ئەمەس، ئىلى قوزغىلاڭچىلىرىنى بويسۇندۇرۇش ئارقىلىق قولغا كىرگۈزدى. ئەگەر ۋەزىيەت ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلسا، بىز ئىلىلىق ئۇيغۇرلارغا قايتۇرۇپ بېرىشكە تېگىش» دەپ قەتئىي تۇرغان.

نوۋەتتە كائۇفمان ئۆز پىكرىنى ئىزھار قىلىپ: «ئىلىنى بەرمەسلىك 300 مىللىيون نوپۇسقا ئىگە چىن جاھانگىرلىكى بىلەن روسسىيەنىڭ 1654 ـ يىلى تۈزۈلگەن دوستلۇق كېلىشىمىگە خىيانەت قىلىش ۋە چار ھۆكۈمىتى ئۈچۈن ئۇيات ھەم ھاقارەت. ئىلىنى قايتۇرۇش دۆلىتىمىز ئابرويىنى چۈشەرگەنلىك ئەمەس، ئەكسىنچە دىپلوماتىيە سىياسىتى ئورنىنى ساقلاپ قالغانلىق بولىدۇ...» دەپ تەكىتلىدى.

1879 ـ يىلى يانۋارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا لىۋادىيەدە ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى رازىلىقى بىلەن تۈزۈلگەن 18 ماددىلىق رۇسچە ھەم مانجۇرچە يېزىلغان كېلىشىمگە ئىمزا قويۇلدى. مەزكۇر شەرتتە، روسسىيە ئۇرۇش چىقىمى ئۈچۈن ئىلىنىڭ غەربىي ۋە غەربىي ـ جەنۇبىي تەرىپىدىن 500 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر تەۋەنى ئېلىشتىن تاشقىرى 5 مىلليون رۇبلىي تەلەپ قىلغان. غۇلجىدىن خانقاغىچە سودا ـ ئالاقە ئورنىتىش ۋە باشقىلار قەيت قىلىنغان ئىكەن. كېلىشىم شەرتى بېجىن خانىغا يەتكىنىدە ئۇ، بولۇپمۇ تەۋە مەسىلىسىدە يېڭىلغان چوڭ خوتۇنى جازالاپ، ئورنىغا پېتىربۇرگدىكى ئەلچىسىنىڭ ئۆزىنى بەلگىلىدى.

(داۋامى بار)

ئۇلار دەسلەپكىلەردىن ئىدى...

سۈرەتتە: ۋېرنىي (ئالمۇتا) شەھرىدىكى شۇ چاغلاردىكى ھۈنەرۋەن ئۇيغۇرلار.

رەخمجان قاسىموۋ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى: مېنىڭ ھاياتىم سۇلتانقورغان مەھەللىسى بىلەن چەمبەرچاس باغلىق بولغانلىقتىن، بۇيۇرتنىڭ خوشاللىقىمۇ، قايغۇسىمۇ ئورتاقلىشىپ كېلىۋاتىمەن. ئەندى سۇلتانقورغاننىڭ مەھەللە بولۇپ قۇرۇلغانلىقىنىڭ 125 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن بۇيۇرتنىڭ 1917 ـ يىلقى ئوكتەبر ئۆزگىرىشىدىن كېيىنكى بەزى ئۇزەم ئېنىقلىغان ۋاقىئەلەر توغرىلىق گېزىتخانلار بىلەن ئورتاقلىشىشنى خالىغان بولار ئىدىم.

1919 ـ يىلى سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە 120 ئۇيغۇر ئائىلىسى ياشىغان. مانا موشۇ يىللىرى ئۇنجا مەكتەپ ئېچىش مەسىلىسى تۇغۇلغان ئىدى. بۇ مەزگىلدە ئالمۇتىدا دۆت مەھەللىدە، تاتاركىدا ئۈچ مەكتەپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىككىسىدە ئوغۇل ـ قىزلار ئارىلاش، ئەندى بىر مەكتەپتە بولسا ساپ قىزلار ئوقاتتى. ئۇلارنىڭ ئاساسىي كۆپچىلىكى ئۇيغۇر باللىرى ئىدى. يۇرت جامائىتى تام سوقۇپ، ئۈچ سىنىپلىق دەسلەپكى ئۇيغۇر مەكتىۋىنى سالدى. ئەندى مۇئەللىم يوق. سۇلتانقورغان مەكتىۋىگە شۇ دۆڭ مەھەللىدىكى مەكتەپتىن غىزىدىنوۋ نېئمەت ئەيسائوغلى مۇئەللىم ھەم مۇدىر بولۇپ تاينلاندى. ئۈچ ئۇيغۇر سىنىپىدا 50 ـ 60 باللا ئوقۇغان ئىدى. موشۇ مەكتەپ ئېچىلغان 1920 ـ يىلى مەھەللىدە دەسلەپكى كومسومول تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ، غىزىدىنوۋ نېئمەت كومسومول ياچېيكىسىنىڭ كاتىپى بولۇپ سايلىنىدۇ. كومسومولغا دەسلەپكى ئەزا بولغانلار ئارىسىدا يۇرت ياشلىرىدىن زىياۋدىن ئىلاخۇنوۋ، ئىمرەمزى ھوسىيانوۋ، ئىمىردىن زەينالوۋ، راۋىيە ئىمىنوۋا (خالىكوۋا)، كۆلسۇمخان نىيازوۋا، ئاغا ئوخشاش بىر نەچچە ئادەم كومسومول تەشكىلاتىنىڭ ھۆلىنى قۇرۇپ، ئۇلار يۇرتداشلىرى ئارىسىدا تەشۋىقات ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈپ، خەلقنى بىرلەشتۈرۈش ئىشىغا ئۆز ھەسسىنى قوشقان.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، بۇ يۇرتنىڭ يوقسۇللار 1922 ـ يىلغىچە تېخى ئۆزىنىڭ ئۇلچۈك يېرىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. ئەينە شۇ 1922 ـ يىلىدىن باشلاپ بۇيەردىكى باي كازاك ئورۇسلاردىن ئاكونشىنكوۋ، بىتكىن، رۇتكوۋسكىي، كولوچېۋ، ئاتىسفىروۋ ئوخشاش باي زىمىندارلارنىڭ يەرلىرى خەلققە بولۇپ بېرىلدى. ئەينە شۇ ۋاقىتتا يەر كومىتېتىنىڭ رەئىسى تېيىپ ھاسانوۋ، كومىتېت ئەزالىرى ئىمىرجان مەمەتەلىيېۋ، ئابلىز ئەزىزوۋلار يوقسۇللارغا يەرنى ئۇلچۈك قىلىپ بولۇپ بەرگەن. دەسلەپ 42 ئادەم ئۆز ئۇلچۈك يېرىگە ئىگە بولدى. ئەندى ئىككىنچى قېتىم بولسا 280 ئادەمگە يەر تەخسىم قىلىپ بېرىلدى.

1924 ـ يىللىرى سۇلتانقورغاندىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئارتېلغا بىرلەشتۈرۈلدى. 1 ـ ئارتېل «دۇنيا» ئارتېلى دەپ ئاتىلاتتى، ئۇنى ئابلىز ئەزىزوۋ باشقۇردى. 2 ـ «چولپان» ئارتېلىغا تېيىپ ھاسانوۋ، 3 ـ «8 ـ مارت» ئارتېلىغا كۆلسۇمخان نىيازوۋا، 4 ـ «موروزوۋ» ئارتېلىغا ئومەرجان مەمەتلىيېۋ رەھبەرلىك قىلدى.

1929 ـ يىلى كوللېكتىۋلەشتۈرۈش ھەرىكىتى باشلانغاندا مەزكۇر تۆرت ئارتېل ئاساسىدا «پارىژ كوممۇنىسى» كولخوزى تەشكىل قىلىنىدى. بۇ كولخوزنىڭ ئۇنجا رەئىسى بولۇپ ئابلىز ئەزىزوۋ، كېيىن سادىر ھوسەنوۋلار ئىشلىدى. ئەزەلدىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن خەلقىمىز ۋەكىللىرى كولخوز قۇرۇلغاندىن باشقىلارغا ئۈلگە بولارلىق ئىشلەپ، دائىم مول ھوسۇل ئېلىپ، دۆستىخان بېرىكىتىنى ئاشۇردى.

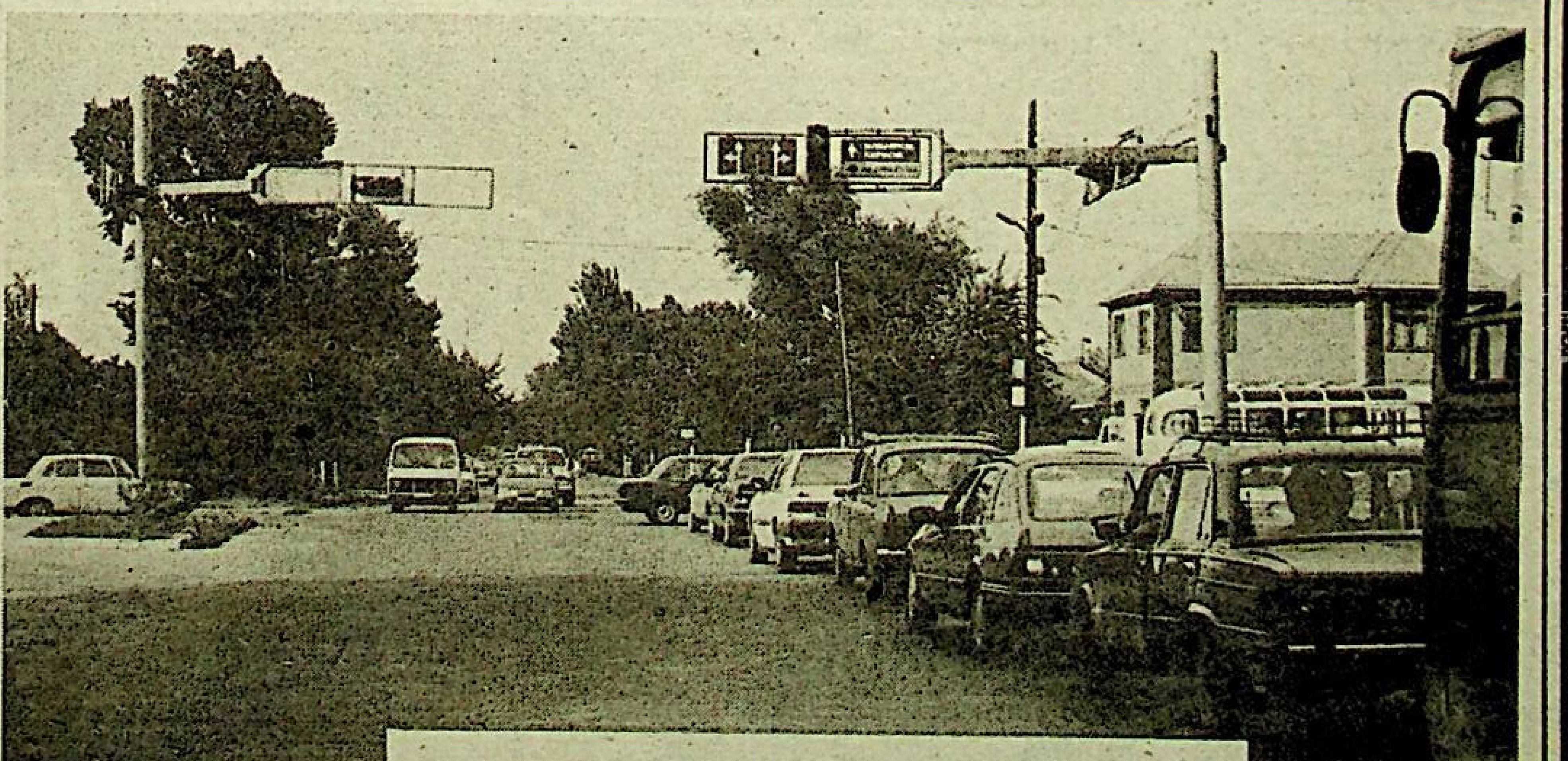

سۈرەتتە: سۇلتانقورغان مەھەللىسىدىكى چوڭ كوچىلارنىڭ بىرسى.

گۈللىگەن، ياشناۋەرگەن سۇلتانقورغان

بەرىكەتلىك يۇرتلارنىڭ بىرى

ئەبەيدۇللا مەمروۋ، پېنسىونېر، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى:

1882 — 1883 - يىللاردىكى تارىخىي كۆچ-كۆچ تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان چوڭ يۇرتلارنىڭ بىرى سۇلتانقورغاندۇر. گېنېرال كولپاكوۋسكىي ئەلاخان سۇلتان ۋە ئۇنىڭ يېقىنلىرىغا 200 گېكتار يەر بۆلۈپ بەرگەن. بۇ قومۇشلۇق، لېكەنلىك، ھەر خىل ھايۋانات، قۇشلار ناھايىتى ئۇرغۇن، ئۆۋ-چىلىققا لايىق، شۇنداقلا تۇزيەرلەر ئىدى.

ئەلاخان سۇلتان بىلەن بىللە چىققان ئۇرۇق-تۇققانلىرى ۋە يۇرتداشلىرى ھازىرقى سۇلتانقورغان مەھەللىسى ئورنىدا بەش قىشلاققا بۆلۈنۈپ ئورۇنلاشقان ئىدى. بىرىنچى توپ قارسۇنىڭ يېنىدىكى سايىنىڭ سول تەرىپىگە، ئىككىنچى توپى لاي سۈيىنىڭ بويىغا (پاكانكا دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، ئۈچۈنچى توپى - تاغ سۈيىنىڭ ئايىغى قارسۇ مەھەللىسىنىڭ يېنىغا، تۆرتىنچى توپى كونا قەبرىستانلىقنىڭ ئەترا-پىغا ۋە بەشىنچى توپى ھازىرقى ئاينابۇلاق مىكروراي‍ونىنىڭ تۆۋەنكى تەرىپىدىكى سايىنىڭ بويىغا ئورۇنلاشتى.

بارا-بارا يۇرت ئاۋاتلىشىپ، كېڭىيىشكە باشلىدى. 1925 — 1926 - يىللىرى بۇ يەرگە باشقا يۇرتلاردىن ئادەملەر كۆچۈپ كېلىشكە باشلىدى. يۇرت ئاۋاتلىشىپ، تىرىكچىلىك بىر قەدەر ياخشىلانغاندىن كېيىن ئاھالىنىڭ مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈنۈپ مەكتەپ سېلىندى. كولخوز قۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىكى ئىشلىرى بىر قەدەر روناق تېپىپ، ئۆز قىنىغا چۈشكەندىن كېيىن ئىلگىرى بەش قىشلاققا بۆلۈنۈپ، ياشىغان ئادەملەر ئەندى 1934 — 1935 - يىللىرى يېڭى ئۆيلەرنى سېلىپ، توپلىشىپ ياشاشقا باشلىدى.

مانا بەرپا بولغىنىغا 125 يىل تولغان سۇلتانقورغان مەھەللىسى ئەينە شۇنداق پەيدىن - پەي كېڭىيىپ، ئاۋاتلىشىپ، ئەڭ چوڭ ئۇيغۇر يۇرتلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. 1954 — 1963 - يىللىرى شەرقىي تۈركىستاندىن قېرىنداشلىرىمىز كۆچۈپ كېلىپ، يۇرتىمىز تېخىمۇ روناق تېپىپ، تېخىمۇ چوڭىيىپ، ئۇيغۇرلار بىلەن رۇسلار، قازاقلار، تاتارلار ۋە باشقا مىللەت ۋەكىللىرى ئىجىل - ئىناق ياشايدىغان، دوستلۇق، قېرىنداشلىق تەنتەنە قىلغان بەرىكەتلىك يۇرتلارنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

سۈرەتتە: ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئائىلىسى

زاۋىر بولغان مەسىم ياقۇپوۋ تەك يۇرتداشلىرىم بىلەن ھەقلىق رەۋىشتە پەخىرلىنىمەن. ئەندى يۇرتىمىز سۇلتانقورغاننىڭ ھازىرقى ئەھۋالى چوڭ، توم، كۆچۈم يۇرتلارنىڭ بىرىگە ئايلىنىشى بىلەن سۇلتانقورغاننىڭ ئىسمى بىلەن باغلىق. چۈنكى ئەمەلىي تەقەززاسى بىلەن ئىلى تەۋەسىدىن چىقىپ كەتكەن ۋە باشقا جايلارنىڭ يولۇقىشى... چېچىلىپ كەتكەن ئىلگىرى يۇرتداشلار قايتىدىن ئۇرۇق - تۇققانلىرىنى ئىزدەپ، ئەل - ئاغىنىلىرىنى ئۇقاق تارتىپ سۇلتانقورغانغا كۆچۈپ كېلىشكە باشلىدى.

يۇرتنىڭ گۈللىنىشىگە ھەسسىسى بار

ئابدۇرېھىم ئىبراھىموۋ، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى، ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئىنىسى ئەسەمبەگنىڭ ئوغلى:

— ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەغدىرىدە ھەر دايىم ئىككى چوڭ - خىتاي ۋە روسسىيە ئىمپېرىيەلىرى مۇھىم رول ئويناپ كەلگەنلىكى ھازىر ھېچ كىمگە سىر ئەمەس بولۇپ قالدى. ئۇيغۇرلار دىيارى ئەينە شۇ ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقانلىقىدىن، دايىم ئاتا يۇرتىمىز ئۇلارنىڭ ئۆز مەنپەئەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى تالاش - تارتىش ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ رەزىل، مۇدھىش سىياسىي ئويۇنلىرىنىڭ قۇربانى بولۇپ قالغانلىقىنى تەكىتلەش ئورۇنلۇق بولسا كېرەك.

روسسىيە پادىشاھ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلى ئۆلكىسىنى بېسىۋېلىپ، ئىلى سۇلتانلىقىنى يوق قىلىشىنىڭ ئاساسىي مەخسىتى - ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مانجۇر - خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى كەڭ دائىرىدە قانات يايغان مىللىي - ئازاتلىق قوزغىلاڭلىرىنى باستۇرۇشتىن ۋە ئۇنىڭ روسسىيە ئىشغالىيىتىدىكى ئوتتۇرا ئاسىياغا تارقىلىپ كېتىشىگە يول قويماسلىق نىيىتىدىن ئىبارەت ئىدى. چۈنكى قەشقەرىيەدە خەلق قوزغىلاڭلىرى ئەۋج ئېلىپ، ياقۇپ بەگ خوتەن، كۇچار ۋە باشقا شەھەرلەردە قوزغىلاڭ نەتىجىسىدە پەيدا بولغان خانلىقلارنى شۇنداقلا قەشقەرىيە ۋە ئۈرۈمچىنى ئۆزىگە قاراتتى، مەركەزلەشكەن دۆلەت قۇردى. ئەق موشۇ ئەھۋال روسسىيە ھۆكۈمىتىنى بەك چوچۇتىۋەتكەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ژۇقۇردا قەيت قىلىنغىنىدەك، ئىلى سۇلتانلىقى يوقىتىلدى.

ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى بىلەن ئوينىشىپ، ئۆز مەنپەئەتلىرىدە دايىم بىزنى قۇربان قىلىپ كەلگەنلىكىنى، يەنى ئۇلارنىڭ ئەزەلدىن ئىتتىپاق ئىكەنلىكىنى دانا خەلقىمىز موتۇ قوشاق بىلەن ئىپادىلىگەن:

كوچۇشنى خىيال ئەيلەپ،
كىمە ياسىدۇق قاشتا.

ئاق خان بىلەن قارا خان، ئىتتىپاق ئىكەن باشتا.

دادام ئەسەمبەگ ئاكىسى ئەلاخان سۇلتان ۋە باشقىلار بىلەن تەۋەگە 25 - يېشىدا چىققان ئىكەن. ئۇ 1933 - يىلى 87 يېشىدا ۋاپات بولدى. دادام رەھمەتلىك ئاتا ئولگىچە دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. دادام موشۇ سۇلتانقورغاننىڭ يۈكسىلىپ، روناق تېپىشىغا ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك ھەسسىسىنى قوشقان. غۇلجىدىن كۆچۈپ كېلىپ بۇيەردە بەش قىشلاققا بۆلۈنۈپ ياشىغاندا، ئەل - يۇرتنىڭ بېشىنى قوشۇپ، كېيىنرەك ئەينە شۇ ئۇششاق مەھەللىلەرنىڭ بىر پۈتۈن چوڭ يۇرت بولۇپ شەكىللىنىشىدە ھارماي - تالماي ھەرىكەت قىلىپ، ئەلنىڭ دۇئاسىنى ئالغان دادام ئەسەمبەگ ئاكىسى ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئىشلىرىغا قىسمەن بولسىمۇ ۋارىسلىق قىلىشقا ئىنتىلگان ئىدى.

بىز ئاتىمىزدىن يەتتە قېرىنداش، بەش ئوغۇل، ئىككى قىز ئىدۇق. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلانغاندا بەشىلىمىز ياۋۇز دۈشمەنگە قارشى فرونتقا ئاتلاندۇق. بەش ئوغۇلدىن تۆرتى - ئابدۇكېرىم، ئۇسرەت، ئابدۇقادىر، ئابدۇناسىر فرونتتا قازا بولدى. مەن ئالمۇتىدا ئوفىتسېرلارنى تەييارلايدىغان قىسقا مۇددەتلىك كۇرسنى ئۆتىرىپ فرونتقا ئاتلاندىم. نېمىسلارنىڭ كېنىگسبېرگ شەھىرىكچە ھەر خىل ئۇرۇش فرونتلىرىدا بولدۇم. ئاندىن گېرمانىيە ئۈستىدىن غالىبىيەت قازىنىلغاندىن كېيىن ياپونىيە مىلىتارىستلىرىغا قارشى ئۇرۇشقىمۇ ئىشتىراك قىلدىم. 1946 - يىلى ھەربىي خىزمەتتىن مايور ئۇنۋانىدا بوشىلىپ كەلدىم. ئۇرۇشتىن كېيىن خەلق ئىگىلىگىنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئىشلەپ پېنسىيەگە چىقتىم. مەن يۇرتداشلىرىمنى چوڭ سەنە — يۇرتىمىزنىڭ 125 يىللىقى مەرىكىسى بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمەن، ئىلاھىم يۇرتىمىز دايىم ئىناق بولسۇن.

مەن ئەجداتلىرىم بىلەن پەخىرلىنىمەن

دىلبەر كېبىروۋا، پېنسىونېر، (ئەلاخان سۇلتاننىڭ چەۋرىسى):

— مېنىڭ ئانام شەمشىبانۇم مۇزەپپەرخاننىڭ قىزى بولىدۇ. (مۇزەپپەرخان ئەلاخان سۇلتاننىڭ نەۋرىسى). مەن موشۇ سۇلتانقورغاندا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن. كەسپىم سوداخادىمى، ھازىر پېنسىيەدە. ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئەۋلادى بولغانلىغىم ئۈچۈن پەخىرلىنىمەن. مەن ھەتتا فامىلىيەمنىمۇ يۆتكىمىدىم. مەن يازغۇچى مەسىمجان زۇلفىقاروۋنىڭ «ۋۇلقان» رومانىدىن ۋە كۆپلىگەن باشقا تارىخىي ماتېرىياللاردىن بوۋام ئەلاخان سۇلتان، ئۇلار ياشىغان دەۋىر، ئەينە شۇۋاقىتتىكى سىياسىي ۋەزىيەت توغرىلىق كۆپ مەلۇماتلارغا ئىگە بولدۇم. خەلقىمىزنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىر قىسمەتلەرگە قاتتىق ئېچىندىم، ئەندى خەلقىمىزنىڭ قەھرىمانلىق، باسقۇنچىلارغا قارشى جاپالىق كۈرەش ئېلىپ بارغانلىغىغا ئاپىرىن ئېيتقۇم كېلىدۇ.

مەن يولۇم چۈشۈپ ئۇيغۇرلار دىيارىغا سەپەر قىلغىنىمدا قەشقەر، كەتۇرۇ، مىجىكە، غۇلجىغا بېرىپ ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئۇيەرلەردە قالغان ئەۋلاتلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇلار بىلەن دىدارلاشتىم، ھازىر ئۇلار بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرىمىز.

بىزنىڭ ياشلىرىمىز خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى بىلگىنى ياخشى، ھەر قانداق خەلق ئۆز تارىخىنى ياخشى بىلگەندىلا ئۇ كېلەچەككە ئۈمۈتۋار، ئىشەنچلىك قاراپ، تارىخ ساۋاقلىرىدىن خۇلاسە چىقىرىپ ئالغا ئىلگىرلىشى مۇمكىن دەپ ھېساپلايمەن.

ئەجداتلار ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىمىز

تايىرجان مولدابېكوۋ (خۇسەئىنوۋ) — ئەسەمبەگنىڭ ئەۋرىسى، ئېيتىپ:

مەن ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئىنىسى ئەسەمبەگنىڭ ئەۋرىسى ئىكەنلىكىم بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمەن. بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىز تارىخى قەھرىمانلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئۇرخشاش ئالىيجاناپلىق ئىشلار بىلەن تولۇپ تاشقان ئەينە شۇ ئەجداتلىرىمىز ئارمان قىلغان ئىشلارنى بىز ياشلار ئەمەلگە ئاشۇرىشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى - ياشلىرىمىز ھەر تەرەپلىمە بىلىملىك، مەدەنىيەتلىك بولۇپ يېتىشىپ چىقىشى لازىم. ئەينە شۇ چاغدىلا بىز دەۋرىمىزنىڭ ھەر قانداق قىيىنچىلىقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلەيمىز. بىلىم - ئۇ بەختنىڭ ئاچقۇچىدۇر.

يۇرتىمىز تېخىمۇ ئىناق بولسۇن

ئىمھانەم توختاخۇنوۋا، مەسىم ياقۇپوۋ نامىدىكى 101 ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى:

— بىزنىڭ مەكتىۋىمىز مانا ئىككىنچى يىلنى تازا ئۇيغۇر مەكتىۋى سۈپىتىدە يەكۈنلىدى. ئەگەر رۇس - ئۇيغۇر ئارىلاش مەكتەپ بولغان بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى ئۇيغۇر سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى 170 — 180 بالىنى تەشكىل قىلغان بولسا، مەكتىۋىمىزدە ھازىر 800 دىن ئوشۇق بالا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇلارغا 50 تىن ئوشۇق ئالىي مەلۇماتلىق مۇئەللىملەر بىلىم بەرمەكتە. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىردىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تۆرت - بەش ھەسسە كۆپىيىشى ئاتا - ئانىلارنىڭ ئۆز ئانا تىلىغا، تارىخىغا ۋە ئەدەبىياتىغا نىسبەتەن بولغان كۆز قارىشىنىڭ كەسكىن ئۆزگەرگەنلىكىدىن دېرەك بەرسە كېرەك. بۇ ئەلۋەتتە، ئالقىشلايدىغان ئىجابىي ھالدۇر.

ئەندى يۇرتىمىزنىڭ ناھايىتى پائال ياردىمى، يۇرت ئاقساقاللىرىنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن مۇستەقىل ئۇيغۇر مەكتىۋى بولۇپ قۇرۇلغانلىقى فاكتىنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. ئىلاھىم يۇرتىمىزنىڭ ئىناقلىقى، ئىتتىپاقلىقى تېخىمۇ راۋاجلانسۇن.

مەن شەخسەن ئۆز نامىمدىن ۋە بارلىق پېداگوكلار نامىدىن سۇلتانقورغاننىڭ تەشكىل قىلىنغانلىقىنىڭ 125 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يۇرتداشلىرىنى سەممىي تەبرىكلەيمەن، يۇرتىمىزنىڭ ئىتتىپاقلىقى، ئىناقلىقى تېخىمۇ مۇستەھكەملەنسۇن.

سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزگەن مەخسۇس مۇخبىرىمىز يادىكار سابىتى

ئەلاخان سۇلتاننىڭ روھى بىزگە مەدەت بېرىدۇ

رۇستەم سابىروۋ، پېنسىونېر، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانى:

مەن يۇرتداشلىرىمنى چوڭ مەرىكە — سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ 125 يىللىقى بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمەن. بۇ خەلقىمىز ھاياتىدىكى بىر شانلىق، تارىخىي سەنەدۇر.

1882 — 1883 - يىللاردىكى كۆچ-كۆچ دەۋرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا ماكانىدىن بۇيەرلەرگە كېلىشى، ئۆزلىرىنىڭ نە جاپالار بىلەن يېڭى يۇرتلارنى بەرپا قىلغانلىقى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىختىكى قىيىنچىلىقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەنلىكىنىڭ ئىسپاتى. ئەلاخان سۇلتان، ئۇنىڭ ئىنىلىرى، ئوغۇللىرى، يېقىن ئادەملىرى ۋە باشقا يۇرتداشلىرى ... ئىلىدىكى ... بۇيەردە تۇرغۇن تۇرمۇش كەچۈرۈپ، ئىسمائىل تايىروۋ، بۇرھان قاسىموۋ لارھازىرقى سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ تىكلىنىشى، راۋاجلىنىشىغا، مەدەنىي مائارىپ ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرۈشكە ئاكتىپ تۆھپە قوشقان. چوڭ بىر تەخسىم قىلىپ بېرىشتى. قىسقىسى يۇرتىمىز چوڭ، ئاۋات ئۇيغۇر مەھەللىلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. ئۇلارنىڭ بىزگە قالدۇرغان مىراسى ... ئەمەس بىزگە ئۈلگە!

بىزنىڭ يۇرتداشلار كېيىنكى دەۋردە يۈز بەرگەن بارلىق ھاياتىي مۇھىم ۋەقەلەرگە ئىشتىراك قىلدى. ئۇلار كوللېكتىۋلاشتۇرۇش دەۋرىدە كولخوزلارنى قۇرۇشقا، ئىقتىسادنى يۈكسەلدۈرۈشكە ... ئىختىدارىنى ... ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى يىللىرىدا ... فرونتقا ئاتلاندى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئالدىنقى سەپتە ... يۇرتداشلىرىمىزنىڭ مەيدانلىرى قەھرىمانلىقنىڭ ئۆرنىكىدۇر. سۇلتانقورغانلىقلار ... ئارقا سەپتە ... قۇربان بولغانلار ... بۇ تارىخنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك.

سۈرەتتە: ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئەۋلادلىرى.

سەنئەت ئادەملىرى

يېقىندا بېكەتلەرنىڭ بىرىدە ئاۋتوبۇس كۈتۈپ تۇرۇپ، رېكلاما تاختىسىغا كۆز تاشلىۋېدىم، باشقا ئافىشالاردىن پەرىقلىنىپ تۇرىدىغان ئەۋزەل نۇسخىدىكى قازاق تىياترىنىڭ ئافىشىسى دىققىتىمنى جەلىپ قىلدى. سەۋەبى قەغەز بېتىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئابلاي خاننىڭ رەسمى ئىگىلەتتى. ئافىشا قازاق تىياترىدا قويۇلغان «ئابلاي خاننىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى» دېگەن سپېكتاكلنىڭ پرېمېرىسى توغرىلىق خەۋەر بېرەتتى. ئەسەرنى يازغان ھەم سەھنىلەشتۈرگەن مامان بايسېركېنوۋ، «قىزىق، دېدىم ئۆيۈمدە، ئۆزى يازغاننى ئۆزى قويسا، قانداق بولغىنىكىن». شۇنداق پىكىر خىيالىمدىن ئۆتۈشى بىلەنلا، كۆزۈم قانداقتۇ بىردىنلا ئافىشىدىكى: «سەھنىلەشتۈرگۈچى رەسسام پەيزىراخمان ئىبراگىموۋ» - دېگەن سۆزلەرگە چۈشتى. ئۆز كۆزۈمگە ئىشەنمەستىن، قايتا - قايتا ئوقۇپ چىقتىم. يەنە شۇ سۆزلەر. ئىسىم - فامىلىيەسى بويىچە ئۇيغۇر تىياترى رەسسامىغا شۇنچە ئوخشاپ كېتىدىغان قازاقلار ئارىسىدىمۇ تىياتر ساھاسىدا ئىشلەۋاتقانلار ئازمىدى؟ شۇنداق ئىكەن، مەزكۇر ئەسەرنىڭ دېكوراتسىيەلىرىنى ياساشتا قانداقلارچە ئۇيغۇر رەسسامى تەكلىپ قىلىنغان؟

موشۇنىڭ سەۋەۋىنى بىلمەكچى بولۇپ م. بايسېركېنوۋقا تېلېفون قىلغىنىمدا، ئۇ مۇنداق دېدى: «ئۆز ۋاقتىدا ئۇيغۇر تىياترى مېنى ش. شاۋايېۋ يازغان «بىلال نازىم» ئەسەرىنى سەھنىلەشتۈرۈش ئۈچۈن تەكلىپ قىلغان ئىدى. تىياتردا مەن پەيزىراخمان بىلەن تونۇشتۇم. دراما ئۈستىدە ئىككىمىز بىللە ئىشلىدۇق. شۇ ۋاقىتتا مەن ئۇنىڭ كەم ئۇچرايدىغانلىقىنى بىلدىم. ئۇ قويۇۋاتقان ئەسەرنى دەۋرىگە، مەۋجۇت شارائىتقا مۇۋاپىق رەسسام سۈپىتىدىلا زېھنەتلەپ قويماي، دراما ئۈستىدە ئۆزىنىڭ رەسساملىق چۈشەنچىسىنى ئىپادىلەپ بېرىدىكەن. ئۇ شۇنداق دېكوراتسىيەلەرنى يارىتىدىكەنكى، سەن بىئىختىيار ھالدا، مېنىڭ ئويۇمدىكىنى قانداق تاپتىڭ، مەن مانا شۇنداق بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلىۋېدىم، دەيسەن. ئۇ قەھرىمانلار ئوبرازىنى ئاچقاندا مۇختەسەرلا كەۋدىلەندۈرۈپ بەرمەستىن، ... قانداق دېسەم بولىدىكىن، ئۇلار نەپەس ئېلىۋاتقان ھاۋانىمۇ بارلىققا كەلتۈرۈپ بېرىدۇ.

پەيزىراخماننى بىزنىڭ تىياترىمىز خېلىدىن بېرى بىلىدۇ، بىز موشۇ كەمگىچە ئۇ رەسسام سۈپىتىدە سەھنىلەشتۈرگەن «ئولغارا» ناملىق ئەسەرنى ئەسلەيمىز. كۈيچىلىكىمىز ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشى ھەقىقىي كەشپىيات بولدى...»

پەيزىراخمان سۈرەت سىزىشنى مەكتەپتىن باشلايدۇ. قىزىق يېرى، ئۇ كۆكلىگە ياققان سۈرەتلەرنى كۆچۈرۈپ، ياكى ئەتراپتىكى مەنزىرە - دەل - دەرەق، ئۆي - بىنالار، بولمىسا تونۇشلار قىياپىتىنى سىزىشقا ھەرىكەت قىلىپ كۆرۈشكە ئىنتىلمەستىن، ئوقۇغان كىتاپلاردىكى ۋاقەلەرنى قەغەزگە چۈشۈرۈشكە، ئۇنى قىزىقتۇرغان قەھرىمانلارنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشاتتى. ئاما كۆپ ۋاقىتلاردا «قەغەزدىكىلەر» كىتاپتىكىلاردىن خېلىلا ژىراقلىشاتتى، بەزىدە پۈتۈنلەيلا ئوخشىماتتى. ئۇنداق بولغىنى «رەسسام» كىتاپتىكىگە دايىم ئۆزىنىڭكىنى قوشۇپ قويۇشنى ياخشى كۆرەتتى. موشۇ جەھەتتىن ئېلىپ قارىغاندا، چوچەكلەر ئۇنىڭ رەڭلىك قېرىنداشلىرىغا ئەجايىپ كەڭ يول ئاچاتتى.

چوچەكلەرگە باغلىق سۈرەتلەرنى ياسىغاندا، پەيزىراخمان سىۋژېتتىن بىر ۋاقىئەنىلا ياكى ئەسەردىن بىر قەھرىماننىلا ئالماستىن، بىر نەچچە ۋاقىئە، بىر نەچچە قەھرىماننى سىزاتتى. كېيىن ئۇلارنى ئۇلاشتۇرۇپ، ماكېت ئوخشاش بىر نەرسىنى ياسىغاندا، شۇ ئۇيەيلى بۇ قايسۇ چوچەك ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ بىلەن مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى رەسسام - دېكوراتورنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تامامەن بىلمەي تۇرۇپ، پەم - پاراسىتى ئارقىلىق شۇنىڭغا ئىنتىلىدۇ.

مەكتەپنى تاماملاپ، ئۇ سىنىپداشلىرى بىلەن بىللە يـاركەنتتىن ۋىراقتىكى تاشكەنتكە بارىدۇ. ھەم يۇرىدىك ئىنستىتۇتىغا ئىمتىھان تاپشۇرىدۇ.

ئۇ ئېگىزمە بەش بالىدىن ۋېگىزمە تۇرتىنى ئالخۇ، تەلەيگە يارىشا كونكۇرستىن ئۆتەلمىدى. پەيزىراخمان ھۆججەتلىرىنى يۇرىدىك ئىنستىتۇتقا تاپشۇرۇپ قويسىمۇ، پات - پات بېكىۋۇ نامىدىكى رەسساملىق ئۇچىلىشىغا بېرىپ تۇراتتى ھەم بالار سۇرەت سىزىش بويىچە ئىمتىھان تاپشۇرغاندا، ئۇنى باشتىن - ئاياغ دېرىزىدىن بايقاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىنستىتۇتقا ئوقۇشقا كەلگەندىن كېيىن، ئۇ ئۇچىلىشىغا يول ئالدى ھەم ئىمتىھانلارنى ئاللىقاچان ئۆتكەن بولسىمۇ، تۇغرا دېرىكتورغا يولۇقتى. ئۇ ئۆزىنىڭ چوچەكلەرگە بويىچە ياسىغانلىرىنى كۆرسەتتى. «سېنىڭدىن چوڭ رەسسام چىقىشى مۇمكىن. موشۇ كەمگىچە قەيەردە ئۆگەندىڭ؟» - دېگەن دىرېكتور پەيزىراخماننى ئىمتىھانلارسىز ئوقۇشقا قوبۇل قىلدى. پەيزىراخمان ئۇچىلىشىنى

ھەك، ساتىمۇ جاۋابكارلىك ئۇكلىنىدۇ، - دەيدۇ پەيزىراخمان.

پەيزىراخمان ئۇيغۇر تىياترىغا كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭدا قانچە سپېكتاكل قويۇلغان بولسا، ئۇ شۇلارنىڭ ھەممىسىگە دېكوراتور سۈپىتىدە ئىشتىراك قىلغان. مەن پەيزىراخماندىن: سەن رەسسام - دېكوراتور سۈپىتىدە ئۇيغۇر تىياترىدا، شۇندىقلا باشقا تىياترلاردىمۇ ئورۇنلانغان سپېكتاكللارنى سەھنىلەشتۈرۈشكە قاتناشتىڭ. شۇلارنىڭ ئىچىدە قايسىلىرى ئۆزۈڭگە كۆپىرەك ياقىدۇ؟ - دەپ سورىغىنىمدا، ئۇ كۆپ ئويلانمايلا غ. مۇسىرەپوۋنىڭ «قىزىبەكى»، ئا. ۋالىخوۋنىڭ «ئوددىسسىنىڭ غەزۋى»، مولىيېرنىڭ «پاراسەتسىز تەخسەس»، م. كەرىمنىڭ «ئاي ئۇتۇلغان ئۇنى» - دېگەن ئىدى. «ھەجەپ، كۆپ ئويلانمايلا جاۋاپ بەردىڭ، - دېۋىدىم، ئۇ كۈلۈمسىرەپ، - سەن ئە-

ئىسراپ قىلىنغان موي قەلەم ساھىبى

سۈرەتتە: رەسسام پەيزىراخمان ئىبراگىموۋ.

تاماملاپ، ئۇيغۇر تىياترىغا يوللانما ئالدى. مانا ژىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ مىللىي تىياترىمىزدا جۇمھۇرىيىتىمىز دائىرىسىدە يېتەكچى رەسسام - دېكوراتور بولۇپ يېتىلدى.

ئۇنىڭ ئۇچىلىشىدا، كېينىرەك يەنە شۇ تاشكەنتتىكى تىياتر رەسساملىق ئىنستىتۇتىدا تىياتر - دېكوراتسىيە فاكۇلتېتىنى تاماملىشى تىياترىمىز ئۈچۈن زور ۋاقىئە بولدى. تاشكەنتتىن كېلىشى بىلەنلا پەيزىراخمان يۇ. مۇخلىسىينىڭ «ئەسىردىن ئەپەندى» دراماسىغا ئۇتۇش قىلدى ھەم سپېكتاكلنىڭ پرېمېرىسىغا باشقا تىياترلارنىڭ رەسساملىرىنى چاقىردى.

پ. ئىبراگىموۋ دېكوراتسىيەلەر ياساش بىلەنلا چەكلەنمەستىن، بەلكى پوستانوۋكىنىڭ ياخشى چىقىشى ئۈچۈن ئۆز ھەسسىنى قوشۇشقا تىرىشاتتى ھەم ئۇنىڭ شۇ ھەسسىنى موي قەلەم ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇراتتى. پرېمېرىغا كەلگەن كەسىپداش، رەسساملار پەيزىراخماننى ئۇنجا ھەم شۇنداقلا چوڭ ئۇتۇغى بىلەن تەبرىكلىدى.

ئىجادىي ئىشتا ھەممە نەرسە دايىم بىر خىل بولمايدىغاندەك، ئۇيغۇر تىياترى باش رەسسامىنىڭ پائالىيىتىدىمۇ ھەممە نەرسە بىر دەرىجىدە بولمايدىغانلىقى تالاشسىز.

- بەزىدە قولۇڭغا چۈشكەن ئەسەر، خۇددى سەن ئۇنى ئۇزاقتىن بېرى كۈتكەندەك، شۇنداق ئىلھام بېرىپ، شۇنداق يېڭىلىقلارغا دەۋەت قىلىشى مۇمكىنكى، ھەتتا ئۆزەڭمۇ قولۇڭدىن شۇنداق ئىشلارنىڭ كېلىدىغانلىقىغا ھەيران قېلىشىڭ مۇمكىن. مۇنداق پەيتلەردە ھەممىنى ئۇنتۇيسەن، پەقەت رەسىم سىزىشقىلا بېرىلىسەن... ئەسەر قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنى قويۇش زوردە، دې-

شەنەمسلىكنىڭ مۇمكىن، بىراق شۇ ئاتالغان سپېكتاكللارغا كىرىشكەندىلا ئۇتۇق قازىنىشىمنى ئالدىن - ئالا بىلەتتىم. نېمىشكە دېگەندە، بۇلارنىڭ ھەر بىرى باللىق ۋاقتىمدا ئوقۇغان چوچەكلىرىمنى ئەسلەتتى. باشتا ئېيتقاندەك، مەن چوچەكلەردە رەسىم سىزىشنى ياقتۇراتتىم. تىياتردا بولسا، ئاتالغان ئەسەرلەرنىڭ ھەر بىرى ئۇلارنى ئوقۇپ چىقىشىم بىلەنلا، مېنىڭدە باللىق ۋاقتىمدىكىدەك ئۆزەم چۈشىنىپ بولمايدىغان ئىچكى بىر كۈچنى ئويغاتاتتى ...

ھەر بىر ئەسەر سەھنىلەشتۈرۈلگەندە، ھەر بىر سپېكتاكل قويۇلغاندا باشقىلار قاتارىدا پ. ئىبراگىموۋنىڭ ئىسمى ئاتالسىمۇ، كۆپچىلىك دېكوراتسىيەلەرنى كىم ياسىغانلىقى ئۈستىدە ئانچىلا ئويلاپ كەتمەيدۇ. تاماشىبىنلار ئالدى بىلەن سەھنىدىكى ئاكتيورلارغا دىققەت ئاغدۇرىدۇ، نېرى كەتسە، رېژىسسيور، ھەتتا كومپوزىتور بىلەنمۇ قىزىقىشى مۇمكىن. رەسسام ئىنتايىن چوڭ ئەمگەك قىلسىمۇ، ئۇ دايىم ئىككىنچى پلاندا. ئۇنى باھالايدىغانلار مۇتەخەسسىسلەر، كەسىپداشلار، ئىككىنچى تەرەپتىن ئېلىپ قارىغاندا، مىجەز - خۇلقىغا يارىشا بۇ ئىنتايىن كەمتەر، ئاز سۆزكۆك كىشى ھېچ قاچان ئۆزى توغرىلىق پاراكمۇ قىلمايدۇ. ئۇ جاراڭلىق سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا، تالاش - تارتىشلارنى بايقىغاندا، مىنبەرگە چىقىۋېلىپ ۋاقىراپ سۆزلەيدىغانلارنى كۆرگەندە پەقەت كۈلۈمسىرەپلا قويىدۇ. ئاما ئۇنىڭ ئۆينى، نېمە دېمەكچى بولغىنىنى كۆزلىرىدىن بايقاشقا بولىدۇ.

ئاشپەز ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن پەيزىراخمان بىلىم دائىرىسى كەڭ، زور مەدەنىيەتكە ئىگە كىشى. ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى، نېمە دېمەكچى بولغىنىنى ئايرىم ۋاقىتلاردا چاقناپ كېتىدىغان كۆزلىرى بىلدۈرسە، ئاساسەن ئۇ ئۆزىنى رەسسىملىرىدە ئىپادىلەيدۇ. ئۇنىڭ دۇنياسى، ئۇنىڭ ئۆزى - ئۇنىڭ رەسسىملىرىدە. ئۇ ئىشخانىسىغا كىرگەندە قولىغا موي قەلەمنى ئالغاندا ھەممىنى ئۇنتۇيدۇ، بىردە مۇگلۇق ئاھاڭنى ئاڭلىسا («مۇقامچىلار»)، بىردە دەھشەتلىك ئۇرۇش كېتىپ بارسىمۇ، تەبەتنىڭ بىر بۇلۇڭىدىكى ئەجايىپ گۈزەللىكنى كۆرىدۇ («ئۇلار يەتتە قىز ئىدى»)، يەنە بىر پەيتتە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن باللىق دەۋرىدىكى ۋاقىئەلەر ئۆتىدۇ («ئۆلمەس بولۇپ تۇغۇلغانلار»)، ياكى بولمىسا ئىشىق ئوتى، ساداقەتلىكنى ھەممىدىن ئەۋزەل كۆرىدىغان ئىنسانلار قىياپىتى گەۋدىلىنىدۇ («غېرىپ - سەنەم»). ئەلۋەتتە، رەسسىملەر ئاكتيورلاردەك كونكرېت ھالدا سۆزلىمەيدۇ، ئۇلار ئۇمۇمىي مەنزىرە، مۇھىتنى يارىتىپ بېرىدۇ، دەۋر، ۋاقىت رەمزىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەگەر بىز پەيزىراخماننىڭ دېكوراتسىيەلىرىگە سىنچىلاپ قارايدىغان بولساق، رەسسامنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى، ئۇنىڭ ئەسەر مەزمۇنىغا ئاھاڭداش ئۆز پىكرىنىڭ نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش تەس ئەمەس. رېژىسسيور ئەسەرنىڭ يۆنىلىشى، روھىنى بەرسە، رەسسام پوستانوۋكىنىڭ جوشقۇن بولۇشىنى بەلگۈلەيدۇ.

رەسسام پ. ئىبراگىموۋ سپېكتاكللارنى سەھنىلەشتۈرۈش بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. ئۆز ساھاسىنىڭ ژىرىك مۇتەخەسسىسى، ئۇ پورترېت سىزىش بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭ سىزغان پورترېتلىرى ئۆزىگە خاس ئۇسلۇپ، ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە.

پەيزىراخماننىڭ رەسساملىقتىكى يەنە بىر ئىشقى - بۇ قاپاق چومۇچلەر، ئادەتتىكى قاپاق چومۇچلەرنى سەنئەت بۇيۇمىغا، سۇۋېنىرغا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. مەن ئۇنىڭ ئىشخانىسىدا ئىنتايىن نۇرغۇن قاپاق چومۇشلەرنى كۆردۈم، ئاما ئۇلارنىڭ ھېچ قايسىسى بىر بىرىگە ئوخشىمايدۇ: ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۆز مەزمۇنىغا ئىگە. چومۇچلەر ئارىسىدا ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغانلىرى - «ئازاتلىق كۈرەش»، «ئىپەك يولى» ۋە «لوبنۇر» تۈركۈملىرى. «ئازاتلىق كۈرەشتە» بىلال نازىم كومپوزىتسىيەسى مەركەز قىلىنغان بولۇپ، «نازۇگۇم» قىسسىسى، «غازات دەر مۈلكى چىن» داستانىدىن كۆرۈنۈشلەر، ياركەنت مەسچىتى ھەم ئۇلارنى تاشقى كۆرۈنۈش جەھەتتىنمۇ، كومپوزىتسىيون جەھەتتىنمۇ باغلاشتۇرىدىغان قۇرۇپ كەتكەن سېدە. بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان مەنا - ئېلىمىز، يېزىمىز بار، بىز ئۇنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك كۈرىشىپ كېلىۋاتىمىز، ئاما مەملىكىتىمىز يوق، لېكىن ئۈستى قۇرىغان دەرەقنىڭ يىلتىزى بار. دېمەك، ئۈمۈتىمىز بار، بىز ئۇنى يوقاتمايمىز.

«ئىپەك يولى» سېرىيەسى تۆرت قاپاقتىن ئىبارەت: تەكلى ماكان، تۈركىستان، بۇخارا، ئالاتۇئۇ. تۆرت دىيار، تۆرت خەلىق، ئاما ئۆتمۈشى بىر ھەم شۇ بىرلىكنى ئۆز ۋاقتىدا بۈيۈك ئىپەك يولى ئىپادىلەپ كەلگەن.

«لوبنۇر» تۈركۈمىدىكى قاپاق چومۇچمۇ ئۆز يۆنىلىشى بويىچە ئىنتايىن مەزمۇنلۇق ھەم شۇنىڭغا مۇۋاپىق زېنەتلەنگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ، پەيزىراخماننىڭ بىرەر قېتىم ئۆز چومۇچلىرىنىڭ كۆرگەزمىسىنى ئۇيۇشتۇرمىغانلىقىغا ھەيران قالىسەن، ئەپسۇسلىنىسەن. رەسسامنىڭ قاپاق چومۇچلىرى - بۇ پۈتۈنسۈرۈك بىر بايلىق، كۆپچىلىك ئۈچۈن يېڭىلىق، سەنئەتنىڭ بىر تۈرى.

ئۇيغۇر تىياترىنىڭ باش رەسسامى، قازاقىستاننىڭ خىزمەت كۆرسەتكەن سەنئەت ئەربابى پەيزىراخمان ئىبراگىموۋ بۈگۈن 60 ياشتا. ياش چوڭايغانسېرى رەسسامنىڭ سۈرەتلىرىدىكى بوياقلارمۇ يېڭىچە پاقىراپ، ھەقىقىي مەنادا جانلىنىدۇ دېسەمۇ بولىدۇ. چۈنكى بۇلارنىڭ سىرىنى بىلىۋېلىش، ئۇلارنى قانداق پايدىلىنىش ئۈچۈن ئۇزاق ۋاقىت، ئۆتىلگەن ژىللار تەلەپ قىلىنىدۇ. پ. ئىبراگىموۋ ئەينە شۇ مەشەقەتلىك يولنى بېسىپ ئۆتتى. كۆرىنەرلىك رەسسام ھازىرمۇ جىددىي ئىزدىنىشلەر ئىلكىدە.

رابىك ئىسمائىلوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

مەھەممەتجان ھاپىزوۋ

ھاياتلىق ئىشقىدا سوقار ژۈرىگىم

ژۇرنالىست مەھەممەتجان ھاپىزوۋ كەڭ كىتابخانلارغا ئۆزىنىڭ مەزمۇنلۇق ئوچېرك لىرى، ھەر خىل ماۋزۇلاردا يېزىلغان ماقالە لىرى بىلەنلا ئەمەس، شۇنداقلا لىرىكىلىق شېئىرلىرى بىلەنمۇ ياخشى تونۇش. قەلەمدىشىمىز چېكىلىك ئادىبىيىلىك «قىممەتلىك تۈگمە» كىتابىدە ئېلان قىلىنغان... ئەسەرلىرىنى تېپىپ، ئىستېداتلىق شائىر ئەكرەم سادىروۋ بىلەن ھەمكارلىقتا «كۆڭۈللەرگە قالسۇن ئارمان» ناملىق شېئىرىي كىتابىنى چىقاردى. يېقىنقى يىللاردا ئەدەبىياتقا كىرىپ كەلگەن ياش شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى ئۇيغۇر تىلىدا چىقىۋاتقان گېزىت – ژۇرناللاردا بېسىلىپ كەلمەكتە. تۆۋەندە مەھەممەتجان ھاپىزوۋنىڭ يېقىنقى يىللاردا يازغان بىر تۈركۈم يېڭى شېئىرلىرىنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىمىز.

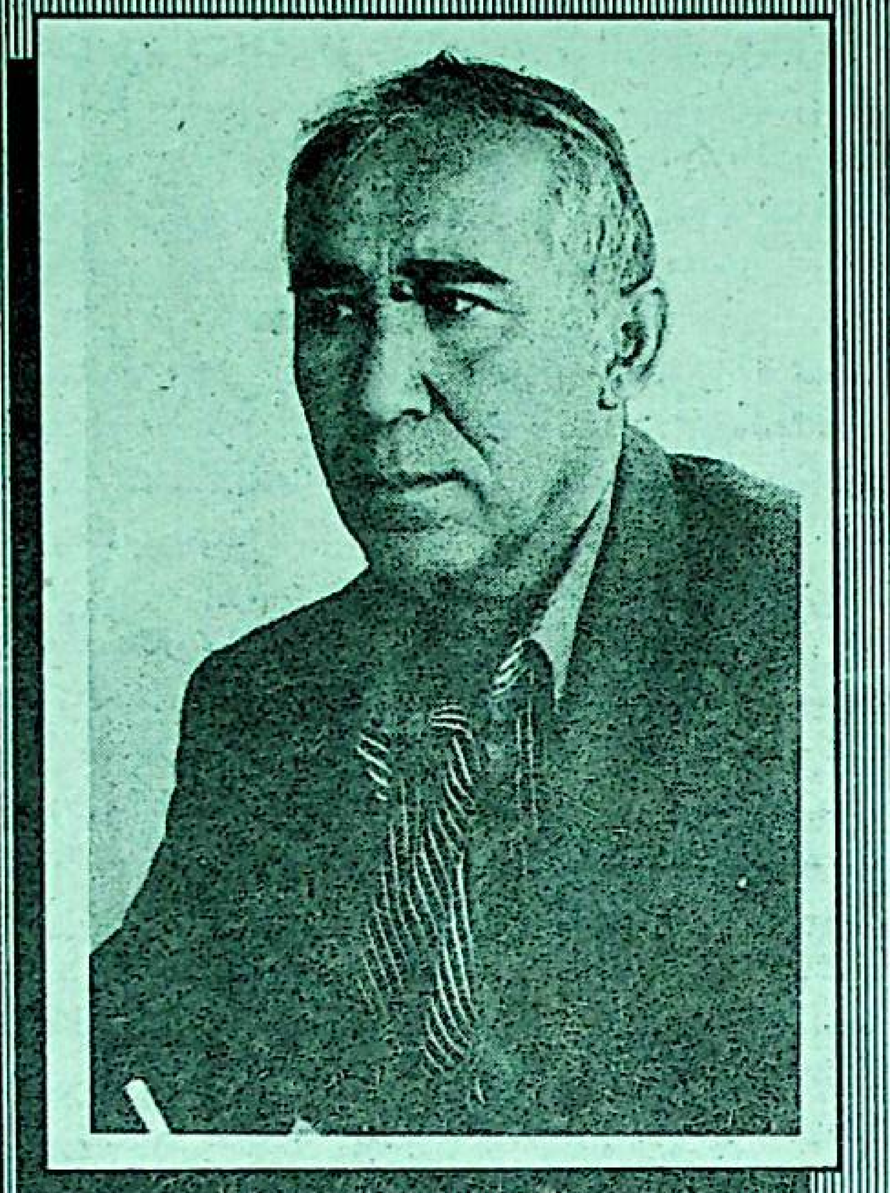

مۇقاملار سىرى

مۇقام، مۇقام سەنئىتىمنىڭ كۈلتاجىسى،
ئەسىرلەردىن قالغان مىراس ساز ئاتىسى.
سەن غۇرۇرۇم، ئىپتىخارىم، كوڭۈل رىشتىم،
ساتارىمنىڭ، دۇتارىمنىڭ ئىلھامچىسى.

سەن ئەجداتىمنىڭ ئەۋلاتلارغا ئامانىتى،
سەنئىتىمنىڭ ئەسلا سۇنماس جۇپ قانىتى.
سېنىڭ بىلەن ھەمنەپەستۇر زامانىمغا،
تەگكەش سوققان ژۈرىكىمنىڭ ھارارىتى.

سەندە ياشار ئىپارخاننىڭ جاسارىتى،
سەندە ياشنار ئامانىسا نازاكىتى.
سادىر پالۋان كەبى يەنە ئىسيانكار سەن،
يۇلتۇز بولۇپ چاقنار نازۇك قىياپىتى.

سەندە لاچىن – شۇڭقارلارنىڭ پەرۋازى بار،
خەندان تۇرغان بۇلبۇلنىڭ شوق ئاۋازى بار.
سەندە ھىجران، سەندە ۋىسال، شاتلىق، ئەلەم،
سەندە ئوچمەس ئۈمۈت ئوتى يالقۇنلىنار.

سېنى تىڭشاپ، تاراپ كېتەر دىلدا پۇغان،
ئاۋا، مەرغۇل، مەشرەپىڭدىن لال بۇ جاھان.
سېنى سوي دەپ ژۈرەك بەرگەن، ئىلھام بەرگەن،
ئۇيغۇرنىڭ بىر پەرزەندىمەن يوقتۇر ئارمان.

ھايات ئىشقى

ئەزىز زىمىن يارالغان شۇ كەمكىچە،
كورمىگەندىم مۇنداق ئازاپ، دەرت – ئەلەم.
ئۇرۇش ئوتى يامراپ، يالماپ ھەممىنى،
چوغ ئىچىدە قالغان ئىدى بۇ ئالەم.

ئاتتى، چاپتى،
كويدەردى بىر يېزىنى،
تالاي جانلار كوز ژۇمدىغۇ بېگۇنا!
فاشىست ئۈچۈن ئادەم بولدى ئويۇنچۇق،
جەسەت ئىچىدە ياتار ئەينە بىر ئانا.

كوزى ئوچۇق ياتار ئانا تويماستىن
پەرزەندىگە، ھاياتلىققا، يارىغا.
كوز ژۇمماقچى شۇ چاغ يوروق دۇنيادىن،
تەغدىرىگە تەن بېرىپ شۇ ئارىدا.

لېكىن، كەلدى «ئىڭە!» دېگەن بىر نىدا،
ژۈرەكلەرنى ئېزىپ، موجۇپ، تەۋرىتىپ.
ژۇمران بوۋاق تامان سىلجىپ ياش ئانا،
پەپىلىمەك بولدى ئۇنى تەۋرىتىپ.

يېنىپ پەرزەنت ئوتى مانا ژۈرەكتە،
ھايات ئىشقى يېڭىپ چىقتى ئەجەلنى.
بوۋاق ئەمەس گويا ئەشۇ يوگەكتە
ئانا ئاسرار زىمىننى، كەڭ ئالەمنى.

بالىلىقنى قىلدى ھەدىيە

ئانام بۈگۈن ماڭا كايىدى،
قويماق بولدى بىر ئاز ئۇچۇغداپ.
شۇنداقتىمۇ مېنى ئايىدى،
ئالقىنىمدا دەررۇ قۇچاغلاپ.

ئەستىن چىققان ئىكەن بالىلىق،
ئوزەم ئاتا بولغاچقا بۈگۈن.
ھەجەپ ئىللىق سەزدىم ئانىنىڭ
ئۇچۇغدىغان تايىقىن بۈگۈن.

ئىشەنسەڭلار ئەشۇ دەقىقە
شېرىن تۇيغۇ ئىلكىدە قالدىم.
رەنجىش ئەمەس، بەلكى ئىقىدە،
رەھمىتى بىلەن قەلەمنى ئالدىم.

ئىنسان ئۈچۈن بالىلىق، ياشلىق
ھېچ ئۇنتۇلماس بەختكەن، شاتلىق.
ئانام ماڭا قايتىدىن يەنە
بالىلىقنى قىلدى ھەدىيە.

تەبىئەت ۋە ھايات

ئەشۇ يىلدىن ئوتمەن كۈندە،
بىردە ئويچان، بىردە ئېچىلىپ.
ئېسىڭدىمۇ شۇ كۈن دېگەندەك
سىرلىق ئورۇك تۇرار ئېگىلىپ.

مۇھەببەتتىن سىر ئېيتىشالماي،
ئوتكۈزدۈم كوپ تۈننى بېھۇدە.
كوزلەر – كوزكە تىك بېقىشالماي،
تۇرغان ئەشۇ ئورۇك تۈۋىدە.

قايسى كۈنى ئۈنسىز سىردىشىپ،
تۇردۇق ئورۇك كۈللىگەن باغدا.
كوكرىكىمگە ئاتتىڭ ئوزەڭنى،
ھۇزۇش قونغان كەبى بۇ زىمىن،
تېغى گۇمران، باغلىرى ۋەيران.
ئاتوم سەۋەپ، ئېلىپ ئېغىر تىن،
ھازا قىلار قۇت تەكلىماكان.
ئۈنۈڭسىزمۇ باغرى قان دىيار،
سېھرىق رەڭ كۆز پەسلىگە يارىشىدۇ،
ئالتۇنغا قىياس قىلىپ ماختىشىدۇ.
بىراقتا سارغىيىشنى ئىنسانلارغا،
ژۈرىكىم راۋا كورمەي «تارتىشىدۇ».

تەشنالىق

بۇلاق كوردۇم چول – جەزىرە باغرىدا
غۇل – گىيانىڭ تەشنالىقىن قاندۇرۇپ.
دەرەخ كوردۇم تاشنى يېرىپ بوي تارتقان،
ھايات ئۈچۈن دىلدا ئىشق ياندۇرغان.

بۇلبۇل خەندان ئۇرۇپ سايرار ھەرتاڭدا،
ۋىسال ئۈچۈن قىزىل گۈلگە تەلمۇرۇپ.
چولپان باقار موشۇ تاپتا كوز قىسىپ،
يەر مېھرىگە تەشنا بولۇپ، تەلپۈنۈپ.

ھە، دوستلىرىم، تەشنالىق بۇ – تەشنالىق،
ئومۇر سۈرگەن ھەر جانلىققا تەڭ – تالىق.
بىرى سۇدىن، بىرى گۈلدىن نەپ ئالار،
شۇ دەقىقە قاندۇ بۇ تەشنالىق.

تەشنالىقىم چەكسىز مېنىڭ ھاياتقا،
قانائەتسىز يارالدىممۇ بىلمەيمەن.
ئوزەم ئەمەس، ئوزگە ئۈچۈن بەختنى
ئاتا قىلسام دەپ ھەر قاچان تىلەيمەن.

سوغۇلمىسۇن بۇلاق سۈيى تائەبەت،
بوغۇلمىسۇن تېچلىق ئۈنى جاھاندا.
خار بولمىسۇن سەدەپتەك پاك مۇھەببەت،
تەشنالىقىم قانار بەلكى شۇ چاغدا.

تىڭشا، تەغدىر

«ھەجەپ بولدۇم، ھەجەپ بولدۇم،
ھەجەپ بولغانغا ژىغلايمەن»
(خەلق ناخشىسى)

ياق، مەن ھەجەپ بولغىنىم يوق،
بولمايمەن،
گۈلگە ئوخشاش ئاز ئېچىلىپ، سولمايمەن.
بەش مىڭ ژىللىق تارىخىم بار يوقالماس،
شۇ تارىختىن تا ئەبەتكە تانمايمەن.

ياق، مەن ھەجەپ بولغىنىم يوق بەختىم بار،
مېنىڭمۇ ئوز ئوزۇم بار، تەختىم بار.
بىراق تەڭسىز بۇ ھاياتتىن خىجالەت،
جاھالەتتىن چىقالمىغان خەلقىم بار.

شەرىق بويلاپ مۇقاملارنى ياڭراتقان،
دۇتارىدا بۇلبۇللارنى سايراتقان،
ئۇيغۇرۇم بار، غۇرۇرۇم بار، پۇچۇلماس،
مىڭ ئويلەردەك موجىزىلەر ياراتقان.

شۇڭا ئەشۇ تەغدىرىمدىن سورايمەن،
مىڭ خىل سوئال قويۇپ ئالدىن تورايمەن.
پاياني يوق بۇ جاھانغا پەرۋاز قىسپ،
دىل قېتىم ئۈمۈت رىشتىن ئورايمەن.

تىڭشا تەغدىر، كورگەنلىرىم ئازمىدى،
كويدەرگىنىڭ، كۈلدەرگىنىڭ ئازمىدى.
بىر دەقىقە بەرگەن ماڭا شاتلىقنىڭ
قايتىلانماس بوپ ياڭرىغان سازمىدى.

ئەزەلدىنلا پېشانەم يە شورمىدى،
ھەقنى كورەر جۈپ كوزلىرىڭ كورمىدى.
شۇنچە شاتلىق بۇ ئالەمگە پاتقاندا،
غەمدىن مېنىڭ كوز ياشلىرىم قۇرمىدى؟

تەغدىر دېدى: ئەي ئادەمزات زارلىما،
ئوز – ئوزەڭنى مۇنچىۋالا خارلىما.
ئارتىپ قويۇپ تاغدەك گۇنا ماڭىلا،
ھە، ئوزەڭنى سەدەپتەك جىك سانىما!

بىلسەڭ، تەغدىر – ئۇ ئىنساننىڭ پەرمانى،
ھەققە ھەمدەم، يوقىقا يەردەم دەرمانى.
تەغدىر دېگەن ئەسلى سېنىڭ قولىڭدا
ئوزەڭ ئۇنىڭ مەدەتكارى سۇلتانى.

مەنچۇ، سېنىڭ ئىش – پەيلىڭگە باقىمەن،
ژۈرىكىڭگە قولغىمنى ياقىمەن.
چىقسا سادا ياخشىلىقتىن، مەرتلىكتىن،
رازى بولۇپ، قانىتىمنى قاقىمەن...

بەس،
چۈشەندىم،
ساڭا ئېيتار ئەرزىم يوق،
بىراق سەن ھەم ھەقىقەتكە قىلما دوق.
بىرلا خاھىش – نوۋەتى كېپ سورساڭ،
ئېيتالمىسام، مەندە ھېچ بىر قەرزىڭ يوق.

بىردىن چاقماق چېقىلغان چاغدا...

شۇندىن بېرى ئەشۇ ئورۇككە،
بىلەكچىلا قويىمەن ھەۋەس.
تەبەتتۇ جۇپ قىلىپ قوشتى،
ئەندى ھايات ئۈركۈتمىسۇن، بەس.

سوغام بولسۇن

دولەت كەلسە قولۇمغا ئانا دەيمەن،
قىزىغىنى تەڭ كورۇپ بولۇشكىنى.
قايغۇ چۈشسە بېشىمغا ئانا دەيمەن،
ئالدىرايمەن سەن بىلەن كورۇشكىنى.

ئانا دەيمەن تۇغۇلغان ئانا يۇرتنى،
سېنىڭ نامىڭ شۇ يۇرتتا قالغان ئەبەت.
ئانا دەيمەن سۇرۇنسەم بايقىماستىن،
سېنىڭ مېھرىڭ ژۈرەككە بولغاچ مەدەت.

تاڭقا باقتىم، قەددىڭنى سورايمىكىن،
گۈلگە باقتىم قىزىل رەڭ ئالايمىكىن.
سەبدەك ئۈچىغىڭغا بېشىم قويۇپ،
ياڭلىۋاشتىن گودەك بوپ قالايمىكىن.

كۈنگە باقتىم، ئۇندىن نۇر ئالسامۇ دەپ،
لېكىن مېھرىڭ ئالدىدا ھالسىز ئۇ نۇر.
ژۈرىكىمدىن ئوتلۇق ناخشا ياڭراتتىمەن،
ساڭا ئاتاپ جان ئانا سوغام شۇدۇر.

جاھانغا خىتاپ
(لوبنۇر پاجەسىگە)

ئاڭلا جاھان،
تىڭشا ئۈگدىمەي،
زىمىنىمدا قىيامەت قايىم.
نېمە دەيمەن قىيامەت دېمەي،
ئاتوم – ئەجەل پارتلىسا دايىم.
نېمە دەيمەن قىيامەت دېمەي،
ئاسمان قوغ، يەر چوغ بولۇپ تۇرسا!
قانداق چىداپ تۇراي غەم يېمەي،
خەلقىم نابۇت، ۋەتەن نام، تۇرسا!

زۇمرەت كەبى زەم – زەم بۇلاقلار،
ئايلاندىغۇ ئوغا – زەھەرگە.
دۇنياغا كوز ئاچمىي بوۋاقلار،
ئاتلانماقتا باقى سەپەرگە.

باغرى خۇندۇر تىلىم – تىلىم بوپ،
يېرىلدىغۇ ئانا يەر تېنى.
كوپ – كۈلدۈزى قۇياش تۇتۇلۇپ،
تۇمانلاشتى ئۇيغۇرنىڭ تېگى.
ماتەم تۈتار ئوكسۇپ، ئۆپكىدەپ.
ئېيتىڭلارا، نە گۇناسى بار،
ئۇيغۇرلارنىڭ ژىغلاپ ئوتكىدەك!!!

ئاتومنى مەن قىلمىدىم كەشىپ،
سورىمىغان سىناپ بەرگىن دەپ.
بۇ «ھۈنەرنى» قىلمىغان كەسىپ،
پېشانەمگە ئۈندى ئۇ ئەجەپ.

تاقىتىم – تاق، ئەي ئاۋاش دۇنيا،
چىقارمامسەن ھوكمىڭنى ئاخىر!
كۈتۈپ – كۈتۈپ بولدۇمغۇ تەشنا،
قاچانغىچە قىلىسەن سەۋر.

ئوزگەردى ئەل،
ئوزگەردى دەۋر،
ئۇيغۇرمۇ ھەم سېنىڭ پەرزەندىڭ.
ۋەتىنىمدە قازغانلار قەۋر،
جاۋاپ بەرسۇن،
ئالاي بىر ئەنتىم.

كېرەك ئەمەس ئۇيغۇرغا ئاتوم،
ئېلىپ كەتسۇن، ئېلىپ كەلگەنلەر.
ئەزەلدىنلا زاۋالغا مەھكۇم،
گۈل ئورنىغا ئوقنى تەرگەنلەر.
ئاڭلا جاھان، قىلىمەن خىتاپ!

تورتلىكلەر

ياخشى سوز ژۈرەكنى ياشنىتار، ئۇ ھەق،
ياماندىن ھەتتاكى قاخشايدۇ ئالەم.
بىر ياخشى ساخاۋەت ئۈچۈن ژىغىلسا،
ياماننىڭ كۈلكىسى قىلىدۇ ئەلەم.

* * *

مۇنەججىم ئەمەسمەن يۇلتۇزغا باقار،
غايىپتىن بەختىمنى سورىمايمەن، بەس.
ئالساڭمۇ ھەممىنى، مۇھەببەتنى بەر،
ئۇنىڭسىز بىر مىنۇت ياشاش ماڭا تەس.

* * *

تەغدىردىن مەن تىلەپ ژۈرمىدىم تايلىق،
(پۇتلىشىپ ژۈرگىنىم شۇدۇر تايلىق)
بىراقتا پۇشايمان قىلمايمەن ئەسلا،
ھەممىدىن يامىنى روھى گادايلىق...

* * *

بۇلبۇلغا سايراشنى ئۈگەتسە قارغا،
ئۇچۇشنى ئۈگەتسە كەپتەر – شۇڭقارغا.
رەنجىمە بۇ تەغدىر كىنايىسى دەپ،
«تەگكەشلىمىگەن ئالەم» دېمەس بىكارغا...

* * *

بىلىپ قويۇڭ

ياخشى دورا ئويىڭىزدە

قۇرۇق مېۋە — ئىنسانلار دايىم ئىستېمال قىلىپ تۇرىدىغان، ئورگانىزمغا ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان ئوزۇقلۇق. ئەگەر ئۇ كام بولسا ئورگانىزمنىڭ تەڭپۇڭلىقى بۇزۇلۇپ، بەدەننىڭ ھەر قايسى سىستېمىلىرىدا ئوزگىرىش پەيدا قىلىدۇ.

بۇ خىل ئەھۋال ئەتىياز پەسلىلىرىدە ئەڭ كوپ ئۇچرايدۇ. چۈنكى بۇ پەسىلدە مېۋە ۋە كوكتاتلار كامراق بولغىنى ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ ئىچ مىجەزى قۇرۇق ئىسسىق ھالەتتە بولىدۇ — دە، دايىم ئىچى قېتىپ قېلىش، روھسىزلىنىش، تېرىكىش، ئۇيقۇسىزلىق، بورەك رىتىمى قالايمىقانلىشىش، بەزىدە بولسا قان بېسىمى ئورلەپ كېتىش، ھەتتا ژۈرەك سانچىقى ۋە ژۈرەك سىقىلىشى قاتارلىق ئالامەتلەر بايقىلىدۇ.

بۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىياز پەسلىدە باشقا مېۋىلەرنى يەپ تۇرغاندىن باشقا، سەككىز تال چىلان، بەش تال ئورۇك قېقى، بىر سىقىم كىشمىش ئۈزۈمنى سوغ سۇدا پاكىز ژۇيغاندىن كېيىن، بىر كىلوگرام قايناق سۇغا چىلاپ قويۇپ، بىر سۇتكا ئوتكەندىن كېيىن ھەر كۈنى كەچتە 100 گرامدىن 150 گرامغىچە ئىستېمال قىلىپ بەرسىڭىز، قۇرۇق ئىسسىقنى يوقىتىپ، ئاشقازان، ئۈچەي، جىگەر قاتارلىق ئەزالارنىڭ ئىقتىدارىنى ياخشىلاش، بورەكنى قۇۋۋەتلەشتىن باشقا، ئورگانىزملارنىڭ تەڭپۇڭلىقىنى ساقلاشتا مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئەگەر قان بېسىمى ژۇقۇرى كىشىلەر ژۇقۇرىدىكىلەرگە بىر ئاز چىگەي ئورۇغىنى قوشۇۋەتسە قان بېسىمىنى چۈشۈرۈشتە ئۈنۈمى تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ.

سالامەت بولۇڭ

مېڭىگە قان چۈشۈشتىن ساقلىنىش

مېڭىگە قان چۈشۈشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، قان تومۇرى ئالامىتى كورۈلگەن ۋە قان بېسىمى نورمالسىز بولۇۋاتقان كىشىلەر تۇرمۇشتا رەتلىك بولۇشى، روھى جەھەتتە زىيادە جىددىيلەشمەسلىكى، ئارتۇقچە ھاياجانلانماسلىقى، خىزمەت ۋە ئەمگەك بىلەن دەم ئېلىشنى بىرلەشتۈرۈشى، جىسمانىي جەھەتتە بەك كۈچەپ كەتمەسلىكى، ھاراق، تاماكىدىن خالىي بولۇشى، تۇزسىزراق ۋە مايسىزراق تاماقلارنى، يېڭى كوكتات — مېۋىلەرنى ئىستېمال قىلىشى، شۇنداقلا بەدەن چېنىقتۇرۇشنىمۇ مۇۋاپىق ئېلىپ بېرىش كېرەك.

سېتىلىدىغان ۋە سېتىلمايدىغان نەرسىلەر

پۇل ۋە كىشىلىك تۇرمۇش

پۇلغا ئۈمۇمەن قىممىتى ئېگە ماددىي بۇيۇملارنى يەنى دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەرنى سېتىۋالغىلى بولسىمۇ، لېكىن ئەڭ قىممەتلىك بولغان نەرسىلەرنى سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.

پۇلغا دىپلوم سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ئامما ئەقىل — پاراسەت سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.

پۇلغا ژىلىلىق چىراي سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ئامما ھېسسىيات سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.

پۇلغا خوتۇن سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ئامما مۇھەببەت سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.

پۇلغا مۇئامىلە سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ئامما ھەقىقىي خوشاللىق سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.

پۇلغا ئىسپالىق دورا سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ئامما ياشلىق باھار سېتىۋالغىلى بولمايدۇ...

سېتىۋالغىلى بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ بىلاھاسى يوق ھاياتلىقنىڭ ھەقىقىي مەناسى قىممەتلىك، كېرەكلىك بولغان موشۇ باھا تەرىپىدە.

خەلق تالانتلىرى

ئۇسەك ۋادىسىدا ياڭرىغان ناۋا

(«ياركەنت — 96» ياشلار فېستىۋالى — كورۈكىدىن خەۋەر)

1996 — يىلنىڭ ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ياركەنت شەھىرىدىكى مەدەنىيەت ئويىدە ئۇيغۇر ياشلىرى ئىشتىرادا مۇزىكىسىنىڭ «ياركەنت — 96» فېستىۋال — كورۈكى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭ تەشەببۇسكارلىرى رېكونالىلىق ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى بىلەن پانفىلوۋ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى يېنىدىكى ياشلار كېڭەشلىرى بولدى.

فېستىۋال مەراسىمىنى تەشكىلىي كومىتېتنىڭ رەئىسى شەۋكەت ئەزمىروۋ ئېچىپ، ئۇنىڭ مەخسىتىنى قىسقىچە بايان قىلىپ، فېستىۋالغا ئىشتىراك قىلىۋاتقان ئانسامبىللار بىلەن مېھمانلارنى تونۇشتۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى ق. دوسمايىلوۋ، شەھەر ھاكىمى ر. ئەيسايېۋ، ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ر. توختاخۇنوۋ، ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى يېنىدىكى ياشلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ك. دەرايېۋلار ئۇتۇق سوزلەپ، سەنئەتخۇمار ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا جۇمھۇرىيىتىمىز بويىچە بۇ بىرىنچى قېتىم ئۇيۇشتۇرۇلۇۋاتقان فېستىۋال — كورۈكنىڭ ئەھمىيىتىنى تەكىتلەپ ئوتۈپ، ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىغا ئاق يول تىلەشتى. شۇنداقلا ۋىلايەت باش ھاكىمى قالىن تەجىبايېۋ ياش سەنئەتچىلەرگە ئوزىنىڭ شېرىپى تەبرىكىنى يوللىدى. شۇنىڭدىن كېيىن چىرايلىق بېزەندۈرۈلگەن سەھنىدە ئويۇن — تاماشە باشلىنىپ كەتتى.

قازاق خەلقىنىڭ ئۇلۇغ شائىرى جامبۇل جابايېۋنىڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 150 يىللىقى شەرىپىگە بېغىشلانغان مەزكۇر فېستىۋال ئۈچ كۈن داۋام قىلىپ، سەنئەتچىلەر ئوزلىرىنىڭ ماھارىتىنى نامايىش قىلدى. ئۇنى سەنئەتكارلاردىن تەشكىل قىلىنغان ژيۇرى ئەزالىرى كورۈپ، بايقاپ، خالىس باھالىرىنى قويۇپ ئولتاردى.

شۇنداق قىلىپ، ياركەنت تەۋەسىدە بىرىنچى قېتىم ياشلار فېستىۋالى ئوتۈپ، ياشلار ھاياتىدا ئۇنتۇلماس ۋاقىئەگە ئايلاندى. مۇنداق مۇھىم ۋە كەڭ دائىرىلىك مەدەنىي چارىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھازىرقى ئېغىر شارائىتتا ئاسان بولمىدى. مەزكۇر فېستىۋالنى ئوتكۈزۈش خىراجىتىنى مىللىي غورۇرى ئۈستۈن سېخىي ياشلار ھودىسىگە ئالدى.

كوپتىن بېرى ئارزۇلاپ كۈتكەن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ «ياركەنت — 96» ئىشتىرادا كورۈكمۇ كوڭۈلدىكىدەك ئاياقلاشتى. ئالدى بىلەن شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، مەزكۇر كورۈك ئەزەلدىن سەنئەتخۇمار خەلق ئېكەنلىكىمىزنى يەنە بىر نۆۋەت نامايىش قىلدى. ئۇ ياشلارنىڭ سەنئەتكە بولغان سويگۈ — مۇھەببىتىنىڭ ھەقىقىي كورۈنۈشىگە، مەركىزىگە ئايلاندى. ياركەنتلىك يىگىت — قىزلار ئەجدادلىرىمىز ئەنئەنىلىرىنىڭ چىن ۋارىسلىرىدىن ئېكەنلىكىنى كورسىتەلىدى.

مەدەنىيەت ئويىنىڭ كەڭ زالى دەسلەپكى كۈنىلا تاماشىبىنلارغا لىق تولدى. ئەتىسى ئۇلارنىڭ قاتارى تېخىمۇ كوپەيدى. ئاخىرقى كۈنى بولسا زالدا بوش ئورۇن قالمىغانلىقتىن يۈزلىگەن تاماشىبىنلار ئورە تۇرۇپ، كونسېرتنى تاماشە قىلدى. ئۈمۇمەن ئۈچ كۈن داۋامىدا مەدەنىيەت ئويى كىشىلەردىن خالىي بولمىدى. سەھنىدە ئونغا يېقىن ئىشتىرادا ئانسامبلى ۋە ئوزغۇنلىغان يەككە ياش تالانتلار ئوز ماھارىتىنى نامايىش قىلدى.

دەرھەقىقەت، خەلق سەنئىتىنىڭ پۈتمەس بۇلىقىدىن سۇ ئىچكەن ياش تالانتلار ماھارىتى كوپچىلىكنى خۇرسەن قىلدى. سەنئەت كورۈكى خەلق ئىچىدە تالانتلىق ياشلارنىڭ كوپلىكىنى كورسىتىپلا قويماستىن، ئۇلارغا ئىلھام بەخش ئېتىپ، يەنىمۇ يۈكسەككە پەرۋاز قىلىشى ئۈچۈن قانات پۈتتى. سەنئەت كورۈكنىڭ ئاساسىي مەخسىتىمۇ خەلق ئارىسىدىكى تالانتلىق ياشلارنى تاللاپ ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ئوز ماھارىتىنى يەنىمۇ رىۋاجلاندۇرۇشقا غەمخورلۇق قىلىشتىن ئىبارەت ئېدى. سەنئەت كورۈكى داۋامىدا ئاساسىي مەخسەت ئورۇنلاندى. ئارىمىزدا تالانتلىق ياشلار ئاز ئەمەس ئېكەن. ئۇلارغا دايىم غەمخورلۇق ۋە پەرۋىش لازىم.

ئاخىرقى كۈنى «ياركەنت — 96» سەنئەت كورۈكىنىڭ يەكۈنى چىقىرىلدى. غالىپلار سەھنىدە يەنە بىر قېتىم ئوزلىرىنىڭ ماھارىتىنى كورسىتىپ، سەنئەت مۇخلىسلىرىنىڭ ژۈرەك تارلىرىنى تىترىتىپ ئوتتى. قېدىمىي پەنجىم يېزىسىدا تەشكىل قىلىنغان «تەگلىماكان» ئانسامبلى سەنئەت كورۈكىدە ئوز ماھارىتىنى نامايىش قىلىپ، كوپچىلىكنىڭ كوڭلىدىن چىقتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەزكۇر ئانسامبل «ياركەنت — 96» فېستىۋالىنىڭ ئەڭ ژۇقۇرى مۇكاپىتىغا سازاۋەر بولدى. يەنە شۇ پەنجىم يېزىسىدىكى «شەرىق يۇلتۇزى» ئانسامبلى بىرىنچى ئورۇننى ئېگەللەپ، 20 مىڭ تەڭگە ئاخچا مۇكاپىتىغا ئېرىشتى. ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ مەركىزى چونجىدىن كەلگەن «ئاسمان» ئانسامبلىنى ناخشىچى ۋېنېرەم موخپۇلوۋا باشقۇرىدۇ. ئۇلار مەزكۇر سەنئەت كورۈكىگە پۇختا تەييارلىنىپ كەلگەچكە، يېقىملىق ناخشا — سازلىرى بىلەن سەنئەت مۇخلىسلىرىنىڭ قەلبىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالدى. ئۇلار فېستىۋال يەكۈنى بويىچە ئىككىنچى ئورۇنغا ئېگە بولدى. ئۈچىنچى ئورۇننى بولسا ياركەنتنىڭ «دىيار» ئانسامبلى ئېگەللىدى. ئوز ئارا بەس — بەستە غالىپ چىققان ئايرىم يەككە سەنئەتچىلەرمۇ ئوز ئۇلۇشلىرىنى ئالدى. ئۇسسۇلدا ئايگۈل ئامانبايېۋا، ناخشىدا رېھىمجان ھەمرايېۋلار بىرىنچى ئورۇننى ئېگەللەپ، ئىككى مىڭ تەڭگىدىن ئاخچا مۇكاپاتى ئېلىشقا سازاۋەر بولۇشتى. چولپۇقايلىق سازەندە ئىلھام ئىبراھىموۋمۇ زىل تارلارغا جان بېرىپ، مۇناسىپ مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئۈمۇمەن ئېيتقاندا، فېستىۋال تەشكىلاتچىلىرى مۇكاپات بېرىشتە ئوزلىرىنىڭ تولىمۇ سېخىيلىغىنى كورسەتتى.

شۇنىمۇ تەكىتلەپ ئوتۇش كېرەككى، فېستىۋالغا قاتناشقۇچىلارنىڭ بەزىلىرى كوپچىلىككە تونۇش بولغىنى بىلەن بەزىلىرى سەھنىگە بىرىنچى قېتىم چىقىشى ئېدى. شۇنىڭغا قارىماي، ئۇلار ئوز ماھارىتى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولالىدى. بولۇپمۇ رەخمەتجان ھەمرايېۋ، بەختىيار مەسىموۋ، زاھىدەم مۇسايېۋا، كەنجاخۇن ئىمىنوۋلارنىڭ ئىسمىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. فېستىۋالنىڭ ئەڭ كىچىك قاتناشقۇچىلىرى زۆھرا كايىتوۋا، نەرگىز ئىسكەندەروۋا، مولۇتجان ھوشۇروۋ، كوزەل نىيازوۋالارنىڭ تالدەك تولغىنىپ ئويىنىغان ئۇسسۇللىرى تاماشىبىنلاردا قانائەتلىنىش، زوقلىنىش ھېسسىياتلىرىنى پەيدا قىلدى. ئۇلارغا ئازىراقلا غەمخورلۇق قىلىنسا، ئۇ ياش سەنئەت غۇنچىلىرىنىڭ كەلگۈسىدە سەھنىمىزنىڭ يۇلتۇزلىرى بولۇپ قېلىشى چوقۇم.

فېستىۋال سەھنىسىنى جانلاندۇرۇشتا ئالمۇتا ۋە ئوزبەكىستاندىن مېھمان سۈپىتىدە كېلىپ قاتناشقان «يۇلتۇز»، «ناۋا» ئانسامبىللىرىنىڭ ھەسسىسى چوڭ بولدى. ئۇلارنىڭ ئىجراسىدىكى ناخشا — سازلار تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېگە بولدى.

شۇنداق قىلىپ ئۈچ كۈنگە سوزۇلغان سەنئەت كورۈكى ئاياقلاشتى. ناھىيە رەھبەرلىرىدە «ياركەنت — 96» فېستىۋالىنى كەلگۈسىدە داۋاملاشتۇرۇش ئىستىكى پەيدا بولدى. مۇنداق مەدەنىي چارە — تەدبىر ئۇسەك ۋادىسىنىڭ شوھرىتىگە يەنىمۇ شوھرەت قوشىدىغانلىقىغا كوزلىرى يېتىشتى. شۇنداقلا ياشلارنىڭ سەنئەتكە بولغان ئىشتىياقىنى قوزغاشتا فېستىۋالنىڭ رولى زورلىغىنى ھېس قىلىشتى.

مەزكۇر فېستىۋال بەزى بىر نۇقسانلاردىن خالىي بولمىدى. ئۇنىڭ باشلىنىش سائىتىنىڭ كېچىكىشى ۋە سېتىلغان بېلەتلاردا ئورۇنلارنىڭ كورسىتىلمىگەنلىكى تاماشىبىنلاردا ئاز — تولا رەنجىش پەيدا قىلىپ قويدى. فېستىۋال ئىشتىراكچىلىرىنى پانفىلوۋ، ئۇيغۇر ۋە چېلەك ناھىيەلىرىنىڭ سەنئەت ھەۋەسكارلىرى تەشكىل قىلدى. ئالمۇتا ئەتراپىدىكى مەھەللىلەردىن بولسا بىرمۇ ئانسامبل ياكى يەككە سازەندە، ئۇسسۇلچىنىڭ كەلمىگەنلىكىنى قانداق چۈشىنىشكە بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ مەزكۇر فېستىۋال دائىرىسىنىڭ تار بولۇپ قالغانلىقى كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ. موشۇنداق چوڭ مەدەنىي چارىغا قاتنىشىشقا جاي — جايلاردىكى ئۇيغۇر ياشلىرى ئىنتىلمىدىمۇ؟ يە ئۇلارغا ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار يار بەرمىدىمۇ؟ يە فېستىۋال توغرىلىق خەۋەر كېچىكىپ يەتتىمۇ؟ دېگەن قانۇنىي سوئاللار تۇغۇلۇشى تەبىي، ئۇلارغا ھازىرچە ئېنىق جاۋاپلار يوق.

شۇنىمۇ تەكىتلەشكە توغرا كېلىدۇكى، سەھنىگە چىققان سەنئەتچىلەرنىڭ تالانتىغا، ئەلۋەتتە، كوز يۇمالمايمىز. بىراق ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىلگىرى ھەر خىل فېستىۋال — كورۈكلەرگە قاتناشقان ئانسامبىللارمۇ، شەخسلەرمۇ بار. ئۇلار بۇرۇن مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ قېتىمقى فېستىۋالدا ژيۇرى ئەزالىرى چوڭ سەھنىدە بىرىنچى قېتىم كورۈنۈۋاتقان يەككە تالانتلارغا كوپىرەك ئېتىۋار بەرگىنىدە تولىمۇ ياخشى بولاتتى.

ئەلۋەتتە، بۈگۈنكى تاماشىبىنلارنىڭ كوڭلىدىن چىقىش، ئۇلارنى رازى قىلىش ئاسان ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ناخشا — سازلىرىنى زامانىۋى سەنئەت بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ ماڭغاندىلا ئادەملەر قەلبىگە يول تېپىشقا بولىدىغانلىقىنى «ياركەنت — 96» فېستىۋالى يارقىن كورسەتتى. شۇنداقلا بۇ سەنئەت كورۈكى تەشەببۇسكارلىق، جۈرئەت بولسىلا، ھەر قانداق ئىشنى ئوتكۈزۈشلۈك ئېلىپ بېرىشقا بولىدىغانلىغىنى نامايىش قىلدى.

ياركەنت تەۋەسىدە ھاياتقا كەلگەن بۇ يېڭىلىق — فېستىۋالنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوتۇشىگە ئېتىۋار بەرگەن ناھىيە رەھبەرلىكىگە، ئۇنىڭ يولىدا تەر توكۈپ ھارماي ماڭغان ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى خادىملىرى رېھىمجان توختاخۇنوۋ، قۇرۋانبۇۋى ھاشىموۋا، رابىيەم سائىتوۋا ۋە تەشكىلاتچىلار ئىنەمجان ئىسقەروۋ، پولاتجان ھېزىموۋ، ھاكىمجان توختاخۇنوۋ ۋە باشقىلارغا، ماددىي ياردەم كورسەتكەن ئېگىلىك رەھبەرلىرىگە ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ بىلدۈرىدىغان مىننەتدارلىغىنىڭ چېكى يوق.

ئابدۇكېرىم ئۇدىياروۋ.
تالدىقورغان ۋىلايىتى.

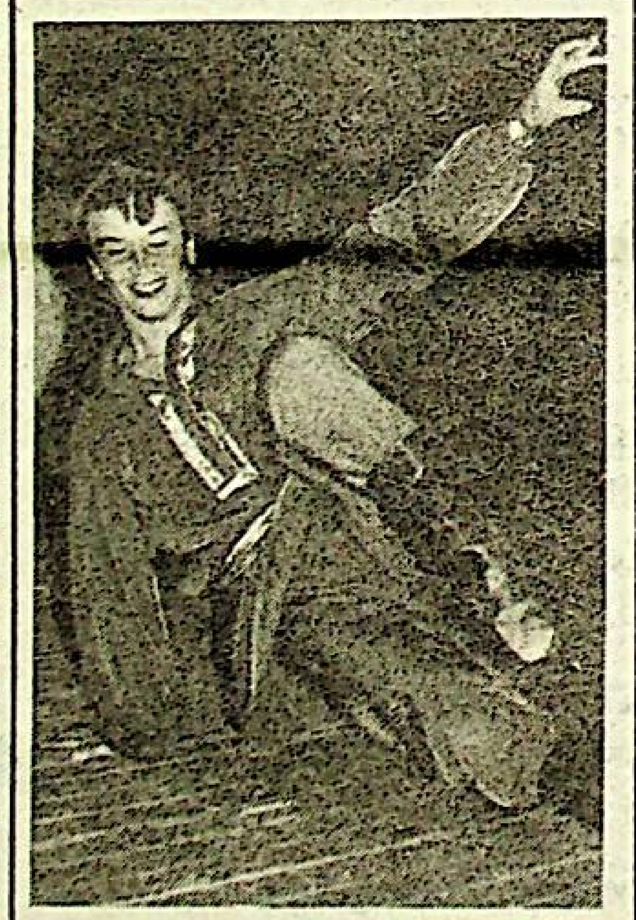

سۈرەتلەردە: فېستىۋالدىن كورۈنۈشلەر.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى
م. ئابدۇراخمانوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 — قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى — قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا — 59 — 84 — 33، مەسئۇل كاتىپ — 27 — 86 — 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى — 81 — 86 — 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى — 06 — 86 — 33، ئىختىسات بولۇمى 50 — 86 — 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روينۇڭ سامان بولماس

1996
يىل
14 - سېنتەبر
(مىزان)
شەنبە
№37
(4046)

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

سۈرەتتە سىز كۆرۈپ تۇرغان بۇ مويسىپىت كىشى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئىسمائىل ئىلىيېۋتۇر. پۈتۈن ئۆمرى ئەمگەك بىلەن ئۆتكەن ئىسمائىل ئىلىيېۋ ھازىر 81 ياشتا. ئۇ ئۆمۈرلۈك رەپىقىسى رۇقىيەم ئانا بىلەن يەتتە ئوغۇل، بىر قىزنى ئوستۇرۇپ قاتارغا قوشقان. بۇ بەختىيار بوۋاي - مومايىنىڭ ھازىر يىگىرمە نەۋرىسى، ئۈچ چەۋرىسى بار.

پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەت.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

قازاقىستان - مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىك

دۆلەتنىڭ ئۈلگىسى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 9 - سېنتەبر كۈنى يېۋروپىدىكى بىخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق بويىچە ئۇچلۇك تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلدى. دېلېگاتسىيە تەركىۋىدە شۋېيتسارىيە تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى دۆلەت كاتىۋىنىڭ ياردەمچىسى - ئەلچە ژان - مارك بۇلگارىس، ۋېنگرىيە تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى دۆلەت كاتىۋىنىڭ ياردەمچىسى - ئەلچە ئاندرى ئىردېش ۋە دانىيە تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى يېۋروپىدىكى بىخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق بويىچە دېپارتامېنتىنىڭ باشلىقى - ئەلچە ۋىلىيام فرىس - مېۋللېر بار.

ژان - مارك بۇلگارىس ئۇچرىشىشتىن كېيىنكى سوھبەتتە ئۇنىڭ نەتىجىلىرىنى يۇقىرى باھالىدى. دېلېگاتسىيە سەپىرىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى قازاقىستاننىڭ نېمىگە مۇھتاج ئىكەنلىكىنى تەپسىلىي بىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ مەقسەت قولغا كەلتۈرۈلدى، دېدى ئۇ.

دىپلوماتىك خىزمەتنىڭ ۋەزىپىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى

9 - سېنتەبر كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ تاشقى سىياسەت بويىچە ئەمەلگە ئاشۇرۇش بويىچە دىپلوماتىيەلىك خىزمەتنىڭ ۋەزىپىلىرىگە بېغىشلانغان جۇمھۇرىيەت تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى كوللېگىيەسىنىڭ كەڭەيتىلگەن مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى.

كوللېگىيەنىڭ ئىشىغا دۆلەت كاتىۋى ئاخمېتژان ئىسىموۋ، بىر قاتار مىنىسترلىكلەر بىلەن ئىدارىلارنىڭ رەھبەرلىرى ۋە قازاقىستاننىڭ چەت ئەللەردىكى ئەلچىلىرى قاتناشتى.

قازاقىستاننىڭ كادېت كورپۇسى م د ھ دىكى

تۇنجا ئوقۇش ئورنى

كادېت كورپۇسىدا كەسپىي ماھارەتكە ئىگە ھەربىيلەرنىڭ يېڭى ئەۋلادى تەربىيەلىنىدۇ ۋە ئۇ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كەسپىي ئارمىيەسىنى قۇرۇش يولىدىكى تۇنجا باسقۇچلاردىن بىرى بولۇپ قالىدۇ.

ئارمىيەنى ئىسلاھ قىلىش پەقەت ھەربىي ئىدارىنىڭلا ئەمەس، شۇنداقلا ئومۇمىي دۆلەتلىك ۋە پەۋقۇلاددە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ۋەزىپىدۇر. بىيىل 1 - ئىيۇلدا پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ «قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مۇداپىئە مىنىسترلىكىنىڭ كادېت كورپۇسىنى قۇرۇش توغرىلىق» پەرمانغا ئىمزا چەكتى. ئۇنىڭ مەقسىتى قۇراللىق كۈچلەر ئۈچۈن كىچىك قوماندا تەركىۋىنىڭ كادىرلىرىنى تەربىيەلەشتىن ئىبارەت.

9 - سېنتەبر كۈنى كادېت كورپۇسىنىڭ ئېچىلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى.

پېنسىيونېرلارنىڭ نارازىلىقى

9 - سېنتەبر كۈنى جامبۇل شەھىرىنىڭ پېنسىيونېرلىرى باشلىغان مىڭغا يېقىن ئادەم تولىبى ۋە ئاباي كوچىلىرىنىڭ قىيىلىشىغا يىغىلىپ، ئاۋتوموبىللارنى ماكغۇزماي قويدى. پېنسىيونېرلارنىڭ ئاساسىي تەلىۋى پېنسىيە پۇلى مەسىلىسىگە تاقىلىدۇ. ماي ئېيىدىن بېرى پېنسىيە ئاخچىلىرىنى ئالالمىغان قېرىلارنىڭ ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن بولغان ئىمكانىيەتلىرى تۈگىگەن.

10 - سېنتەبر كۈنى نارازىلىق بىلدۈرگۈچىلەر ۋىلايەتلىك مەمۇرىيەت ئالدىغا يىغىلدى. ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى ئاڭلاپ، مەسىلىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ۋىلايەت ھاكىمىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ژۇمابېك ساپارباييېۋ چىقتى.

- ئۈچ كۈن ياكى بىر ھەپتە ئىچىدە بارلىق ئاخچىنى بېرەلەيمىز دەپ ئېيتالمايمىز. بۈگۈن بوجېتا بولۇمچىلىرىگە سەككىز مىللىيون تەڭگە تەۋەتىلدى. ھەر كۈنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە شۇنداق ئەۋەتىپ بېرىمىز، - دېدى ژۇمابېك ساپارباييېۋ. شۇنىڭدىن كېيىن نارازىلىق بىلدۈرگۈچىلەر ئاران تارقاشتى.

شپىيتلار ئۈچۈن ئەزىر بېرىلدى

گروزنىينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئازاتلىق مەيدانىدا كۆپ ئادەم يىغىلىپ، مۇستەقىللىق ئۈچۈن شېھىت بولغان جەڭچىلەر، بىگۇنا ھالاك بولغان تىنچ ئاھالىلار ئۈچۈن ئەزىر بېرىلدى. ئوپپوزىتسىيە تەرىپىدىن كومېندانت بولۇپ بەلگۈلەنگەن ئاسلانبېك ئەبۇخادجىيېۋ مۇنداق چارىلەرنىڭ باشقا جايلاردىمۇ ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

كەچۈرۈم ئېلان قىلىندى

ئىچكېرىيە چېچەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ بەش يىللىقىغا مۇناسىۋەتلىك پرېزىدېنت زېلىمخان ياندارىيېۋ كەچۈرۈم قىلىش بويىچە ئۆز پەرمانىنى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «ھەربىي ھاكىمىيەتنى ئېچىلىش يولى بىلەن تەرتىپكە كەلتۈرۈش جەريانىنى ئېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا باغلىق، چېچەن خەلقىنىڭ بىرلىكى بىلەن ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش مەقسىتىدە، ئاللانىڭ پاك يولى ئۈچۈن، باسقۇنچىلىق ۋە قۇرچاق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلمىلىرىغا قاتناشقان، جۇملىدىن گروزنىيدا قوراللىق قارشىلىق كۆرسەتكەن ئىچكېرىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇقرالىرى جىنايى جاۋابكەرچىلىكتىن ئازات قىلىنسۇن»

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1997 - يىلىغا مۇشتىرى بولۇش باشلاندى

ھۆرمەتلىك گېزىتخان! سىز ئانا تىلىڭىزدا چىقىۋاتقان بىردىن - بىر نەشىر «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى ئارقىلىق مۇستەقىل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سىياسەتلىرىدىن، بارلىق ۋاقەلەردىن ۋە شۇنداقلا ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان ئومۇمەن ھەمدوستلۇق ئەللىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىختىسات ساھالىرىدىكى ھايات تىرىكچىلىكىدىن، ئۇيغۇرلار دۇنيارى - شەرقىي تۈركىستاندا، تۈركىيە، گېرمانىيە، ئاۋستراليە، ئامېرىكا، سەئۇدىيە ئەرەبىستاندا ۋە باشقا دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھاياتىدىن، ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئۈمۈتلىرى يولىدىكى ئىش - پائالىيەت كۈرەشلىرىدىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە شانلىق تارىخىمىزدىن، قەدىمىي مەدەنىيىتىمىز بىلەن سەنئىتىمىزدىن، ئۆرپ - ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىمىزدىن، ئىلىم - پەن ۋە باشقا ساھالاردا بۈيۈك چوققىلاردا كۆرۈنۈپ كېلىۋاتقان كىشىلىرىمىز بىلەن تونۇشۇپ كېلىۋاتىسىز.

سىزنىڭ ئەينە شۇ سۆيۈملۈك گېزىتلىرىڭىزغا 1997 - يىلىغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى باشلاندى. سىز گېزىتلارغا ئۆزىڭىز تۇرۇۋاتقان جايلاردىكى ئالاقە بولۇملىرى، جامائەتچىلىك ئاساسىدىكى مۇشتىرى توپلىغۇچىلار ۋە ۋېكىت باشلىرى ئارقىلىق يېزىلىشىڭىزغا بولىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» - يىللىق يېزىلىش باھاسى - 422 تەڭگە 64 تىيىن. ئىندېكسى - 65357.

«يېڭى ھايات» - يىللىق يېزىلىش باھاسى - 438 تەڭگە 36 تىيىن. ئىندېكسى - 65359.

گېزىتلارغا ئۆز ۋاقتىدا مۇشتىرى بولۇشنى ئۇنتۇماڭ!

سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ 125 ۋىللىقى تەنتەنىلىك نىشانلاندى

سۇلتانقورغان — دوستلۇق مەھەللىسى

ئۆتكەن شەنبە كۈنى ئالمۇتىدىكى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى مەسىم ياقۇپوۋ نامىدىكى 101-ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە قازاقستان پايتەختىدىكى ئەڭ چوڭ، قەدىمىي ئۇيغۇر يۇرتلىرىنىڭ بىرى سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ بەرپا بولغىنىغا 125 ژىل تولۇشىغا بېغىشلانغان چوڭ تەنتەنە بولۇپ ئۆتتى.

مەكتەپنىڭ كەڭ قوراسى يۇرت ئادەملىرى، مەزكۇر تەنتەنىگە قاتنىشىش ئۈچۈن جاي-جايلاردىن كەلگەن كىشىلەر بىلەن لىق تولغان. مەكتەپ بىناسىغا كىرىش جايىدا: «سۇلتانقورغان — دوستلۇق مەھەللىسى» دېگەن پلاكات ئېسىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان ئوغۇل-قىزلىرى — سادىر پالۋان، ئەمىر ئابدۇرۇسۇل بەگ، ئىپارخان، نازۇگۇم... ۋە ئىلى ئۆلكىسى روسسىيە پادىشا ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىپ، 1871-ژىلى بۇ تەۋەگە مەجبۇرىي كۆچۈرۈلۈپ كېلىنگەن ھەم ھازىرقى سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ دەسلەپكى ھۇلىنى سالغان ئىلى سۇلتانى ئەلاخان ۋە ئۇنىڭ قوم-قېرىنداش، يۇرتداشلىرىنىڭ، كېڭەش ئىتتىپاقى دەۋرى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا مەزكۇر مەھەللىنىڭ كەڭىيىپ، ئاۋات بولۇشىغا چوڭ تۆھپە قوشقان يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ سۈرەتلەر كور

گەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇلغان. بىرچەتتە دوستلۇق نەغمىسى ياڭرىماقتا، بىرچەتتە قازانلار قايناماقتا...

ئەتىگەنلىكى سائات 11 دە تەنتەنىنىڭ رەسمىي ژىغىنى باشلاندى. ژىغىنني ئالمۇتا شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزى سۇلتانقورغان شۆبىسىنىڭ رەئىسى كوممۇنار ئەمرىروۋ قىسقىچە كىرىش سۆز بىلەن ئاچتى. سۆز كورنەكلىك يازغۇچى مەسىمجان زۇلفىقارغا بېرىلدى. ئۇ ئۆز دوكلادىدا 1864-ژىللاردا شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ئىستىلاچىلىرىغا قارشى كۆتىرىلگەن مىللىي-ئازاتلىق قوزغىلاڭلار، قەشقەرىيەدە مۇستەقىل ياقۇپ بەگ دۆلىتىنىڭ ئىلى ئۆلكىسىدە ئىلى سۇلتانلىغىنىڭ قۇرۇلۇشى، 1871-ژىلى ئىلى ئۆلكىسىنىڭ روسسىيە تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىشى، 1881-ژىلى روسسىيە بىلەن خىتاي ئوتتۇرىسىدا سانكت-پېتربۇرگ شەرتنامىسىنىڭ تۈزۈلۈشى، 1881-ژىلدىن

1884-ژىلغىچە خىتاي مۇستەبىتلىرىنىڭ ئۇلارغا قارشى قوزغالغان خەلقتىن ئۆچ ئېلىشىدىن قورقۇپ، 10 مىڭغا يېقىن ئۇيغۇر ئائىلىسى بىلەن 60 مىڭغا يېقىن ئادەمنىڭ يەتتىسۇغا كۆچۈپ چىقىشى، ئۇلارنىڭ بۇ تارىخىي كۆچ-كۆچتە تارتقان ئازاپ-ئوقۇبەتلىرى، ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يەتتىسۇنى باغ-بوستانغا ئايلاندۇرۇشتا قوشقان بىباھا تۆھپىسى، سۇلتانقورغاننىڭ ئاساسىنى سالغان ئەلاخان سۇلتاننىڭ كېيىن كىندىك قېنى تامغان غۇلجىغا بېرىپ، ۋاپات بولغانلىغى ۋە ئۇنىڭ غۇلجىدىكى تېرەك مازار قەبرىستانلىغىغا دەپنە قىلىنغانلىغى ۋە باشقا كۆپلىگەن تارىخىي فاكتلار توغرىلىق تەپسىلى سۆزلەپ بەردى.

شۇنىڭدىن كېيىن تۈركسىب ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ۋ. ك. مالىنوۋسكىي، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ر. قاسىموۋ، رۇس مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ۋ. پ. پىسارېۋ، قازاقىس

تان پارلامېنتى سېناتىنىڭ دېپۇتاتى م. باتالوۋ، نيۇ-يورك پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىگى، پروفېسسور ك. ئورازبېكوۋا، قازاقستان تاشقى ئىشلار مىنىسترلىگى باشقارمىسىنىڭ باشلىغى ل. قابدۇشېۋا، خەلق ئاراشەرىق ئايالللىرى ئېكولوگىيەلىك بىرلەشمىسى لونىئور كومىتېتىنىڭ پرېزىدېنتى م. ئىلىيېۋا، ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئەۋرىسى ئابدۇرېھىم ئىبراگىموۋ، يۇرت موتىۋەرى سەنجەر باراتوۋ، ئالمۇتىدىكى ئىران ئەلچىخانىسىنىڭ خادىمى بېكرام مىرزا، سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى غەيرەت مەمەتلى ۋە باشقىلار سۆز گە چىقتى.

ناتىقلار ئۆز سۆزلىرىدە جامائەتنى سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ بەرپا بولغانلىغىنىڭ 125 ژىللىق قۇتلۇق تويى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلىدى. مەزكۇر تويىنىڭ ئۇيغۇر مەكتىۋىدە ئۆتۈشى ياش ئەۋلاتنىڭ ئۆز تارىخىنى ئۆگىنىشتە مۇھىم رول ئوينايدىغانلىغى، ئەسىرلەر داۋامىدا سۇلتانقورغاننىڭ ئۇيغۇر، قازاق، رۇس ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ دوستلۇق مەھەللىسى، قېرىنداشلىق ئائىلىسىگە ئايلانغانلىغى، قېدىمىي تارىخ ۋە مەدەنىيەتكە ئىگە ئەمگەكسۆيەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كېلەچەكتە ھايات سەھنىسىدىن ئۆزىنىڭ تارىخىي ئورنىنى ئېگىلىشى مۇقەررەر ئىكەنلىگى قەيت قىلىندى. تەنتەنىدە «ژىتىسۇ» گېزىتىنىڭ بولۇم باشلىغى، شائىر كېڭەسژان شالقار بىلەن قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى ساۋۇتجان مەمەتقۇلوۋ ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئۇنىڭ تەغدىرىگە بېغىشلانغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بەردى.

ژىغىن تۈگىگەندىن كېيىن 101-ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋى سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنىڭ، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېئاترىنىڭ، پايتەخت ناھىيەلىرى سەنئەت ئانسامبىللىرى ئارتىستلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن باشلانغان يېقىملىق ناخشا-ساز، ئەۋرىشىم ئۇسسۇللار بىلەن سپورت ئويۇنلىرى ئۇزۇنغىچە داۋام قىلدى. سۇلتانقورغان جامائىتى تويغا كەلگەن مېھمانلارغا چوڭ زىياپەت بەردى.

مالىك سادىروۋ،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

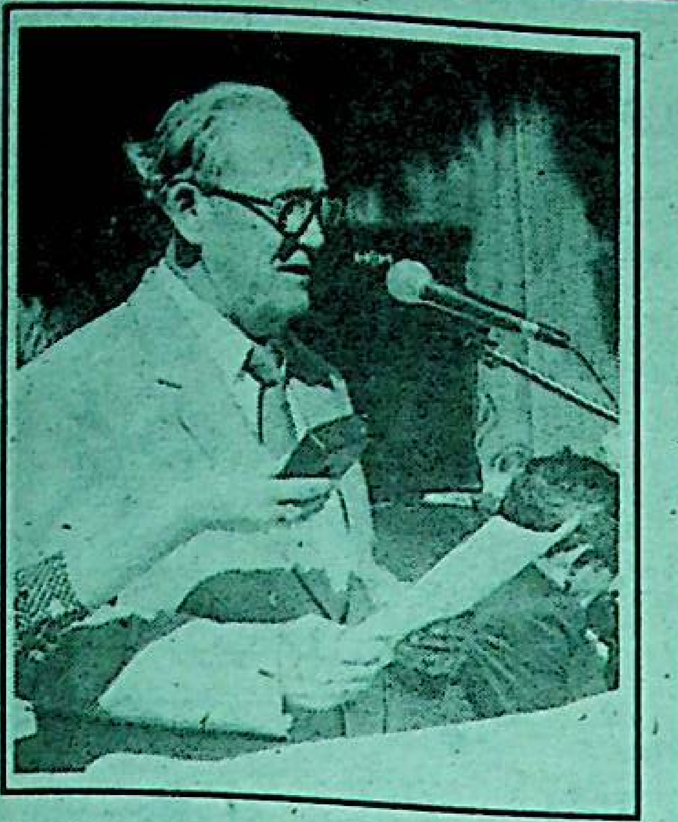

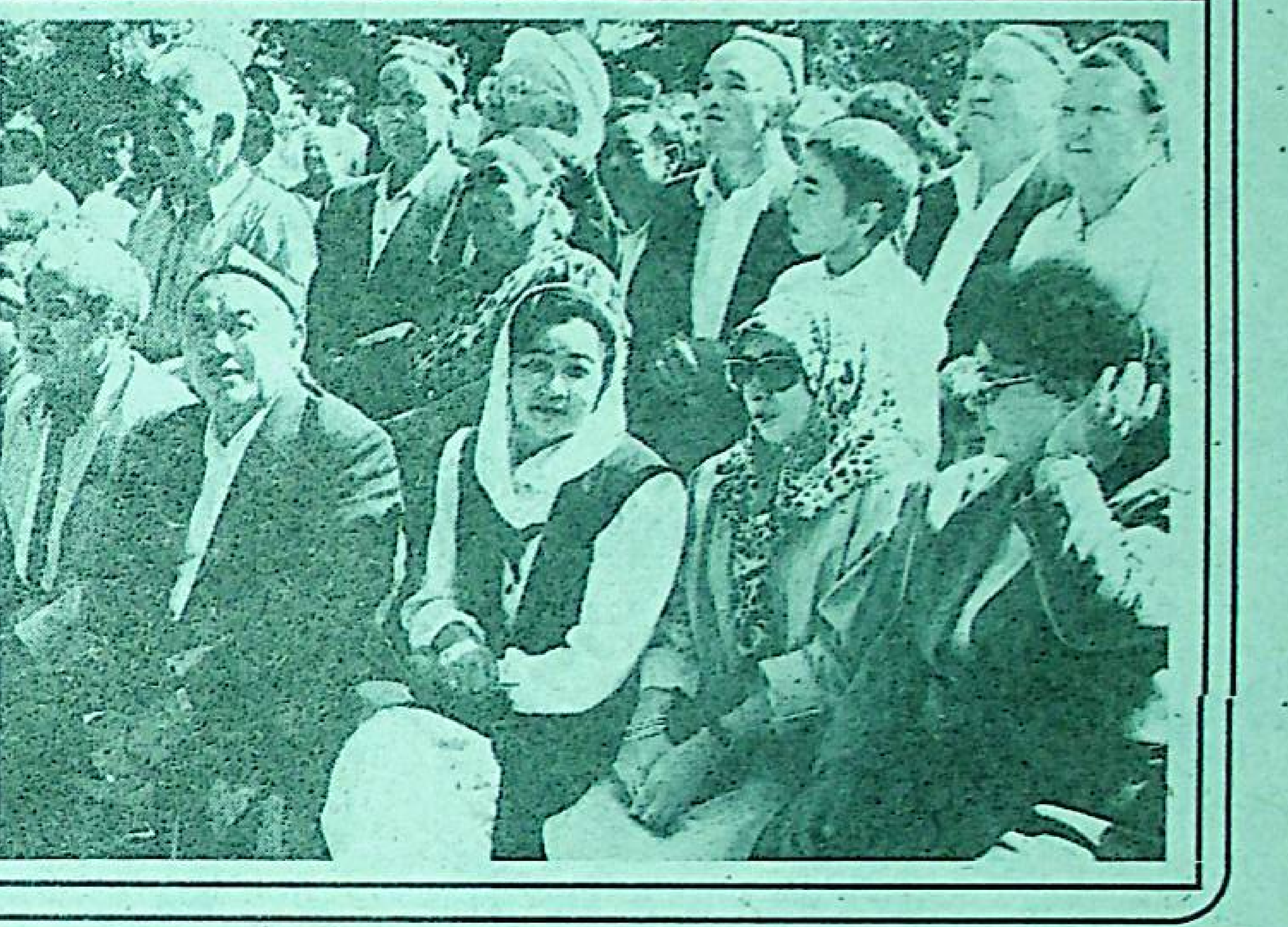

سۈرەتلەردە: مەزكۇر تەنتەنىدىن كۆرۈنۈشلەر.
سۈرەتلەرنى ر. يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن.

* * *

مەسىمجان زۇلفىقار

پېلىنگى ئۈچ تارتماي، قورىغان ئېكەن...

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

1881-ژىلى 12-فېۋرالدا سانكت پېتېربۇرگ كېلىشىمى تۈزۈلۈپ 20 مادىدىن ئىبارەت شەرتكە قول قويۇلىدۇ. چار روسسىيە چېگرا ئىسزىغى شەرقتە قورغاس سۈيىنىڭ ئىلى دەرياسىغا قۇيۇلۇشى ۋە شەرقىي جەنۇپتا غالجاتتىن ئۆزۈن تاقىقچە كۆرسىتىلگەن. قوشۇمچە 9 مىللىون رۇبلىي ئەلگۈلەنگەن ۋە باشقىلار. ئىلى خەلقىنىڭ روسسىيە تەۋەسىگە كۆچۈش-كۆچمەسلىگى ئىختىيارى بولۇپ، كۆچۈش ۋاقتى 1882-ژىلى 10-مارتتىن 1883-ژىلى 10-مارتقىچە دەپ قەيت قىلىنغان ئېدى. «بىزگە يەر كېرەك، قانچە پۇل كەتسە كېرەك يوق!» دېگەن بېجىن خانى رەزىل مەخسىتىگە ئېرىشكەن.

1881-ژىلى نويابردا مانجۇر قوشۇنىنىڭ كومىسسارى ئىركى بون مەلۇم چېرىك بىلەن غۇلجىنى ئوتكۈزۈۋېلىش ئۈچۈن كەلدى. روسسىيە تەرەپتىن كومىسسىيە تەركىۋىگە چوڭ مەسلىھەتچى ياپ. شىشماروۋ، روسسىيەنىڭ بېجىن مەسلىسى بويىچە تەرجىمان ۋېھو تۇقلۇق ۋەكىلى ئايا. فىرىدى، غۇلجا كونسۇللىرىيە ئىشلىرى بويىچە ئاسپسورى ن. ن. پانتۇسوۋلار كىرگۈزۈلدى. ئېركېبون غۇلجا خەلقىگە توۋەندىكىچە مۇراجىئەت ئېلان قىلدى. «ئىلى پۇخرالىرى، سىلەر بۇ زېمىندا خاتىرجەم، تېچ ھايات كەچۈرۈپ كەلدىڭلار، بېجىن خانى سىلەرنى ھەر قاچان ئۆزىنىڭ باللىرى دەپ ھېساپلاپ كەلدى. سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا، ئىرقى نەسىلىڭلارغا زىيان يەتكۈزمىدى. مال مۈلكىڭلاردىن پايدىلىنىش، ئوقۇش قاتارلىق ئىشلارغا ئىمكان تۇغدۇرۇپ بەردى. راست، ئاردا بىر ئاز كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەردى. مەرھەمەتلىك خانىمىز ئۆتكەن قىلمىش گۇناللىرىڭلارنى سۈرۈشتە قىلمايدۇ. ئۆز جايىڭلاردا خاتىرجەم تۇرۇۋېرىڭلار!...»

قۇۋلۇق-شۇملۇق بىلەن سۆغىرىلغان بۇ خىل «شېرىن كەپلەر» ئاساسىي خەلقنىڭ ئېپرىتىنى قوزغىدى. رۇس ئەسكەرلىرى ئاساسەن كېتىپ، بېخەتەرلىكنى ساقلاش ئۈچۈن 600 ئەسكەر قالدۇرۇلغان ئېدى. شىخودىن كەلگەن شىنتەي ئامبالنىڭ 12 مىڭ 500 چېرىكى غۇلجىغا ئورۇنلاشتى. 1882-ژىلى 10-مارت سائات 12 دە شەھەرنى تامامەن ئوتكۈزۈۋالغىنى شەرپىگە ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقلىرى خەلقنى ئەنسىزچىلىككە سالدى. ئۇلار ئىلى دەرياسىدا قولۋاق-سالاردا، كوچۇشكە بەلگى قېچىشقا باشلىدى. ئامبال چېرىكلىرى كېلىشى بىلەن غۇلجىدا تالانت-تاراج، زورلۇق-زۇلبۇلۇق، يېڭى بىنالارغا ئوت قويۇش ئەسەر-ئەتىقىلەرنى كويدۇرۇش، قىسقىسى كونىدىن ھېچ نەرسە قالدۇرماسلىق بۇزى-بۇزاك ئۆۋچ ئېلىپ، غۇلجا شەھىرى خارابىلىققا ئايلاندى. بۇ كەمدە ئىلى خەلقى دۇركۈن-دۇركۈن كوچۇشكە، قېچىشقا باشلىدى. شىنتەي ئامبال ئۇلارنى تۇتۇپ قېلىشتا ھەر ئائىلىگە 25 رۇبلىي ۋە ئىككى ئوكۇز، تېرىلغۇ ئۈچۈن ئاشلىق ۋەدە قىلدى. لېكىن مەخسىتىگە ئېرىشەلمىدى.

تۈركىستان گېنېرال گۇبېرناتورى كائۇفماننىڭ مەلۇماتى بويىچە، ئۇ كەمدە يەتتە-ئۇيغۇرلاردىن 60 مىڭدىن كوپ ئادەم كوچىرىلگەنلىكى مەلۇم.

شۇنى ئېيتىش ئورۇنلۇقكى، ۋېرنىيغا (ئالمۇتا) كۆچىرىلگەن ئەلاخان سۇلتان ھەققىدە ئېچىلغان مەخسۇس دېلودا بىز توۋەندىكى ھوججەتلەرنى بايقايمىز: «يەتتىسۇ ۋىلايىتى ھەربىي گۇبېرناتورىنىڭ غۇلجا ئىشلىرى بويىچە كانسېلەرىيەسى.

سابىق غۇلجا سۇلتانى ئابىل ئەلانى تەمىنلەش توغرىلىق، ئۇنىڭ ھەرخىل ئىلتىماسلىرى ھەققىدە ۋە سۇلتانغا تەئەللۇق باشقا مەسىلىلەر توغرىلىق دېلو 1871-ژىلى 18-ئاۋغۇستتا باشلاندى. ئۇ 193 ۋاراقتىن ئىبارەت.»

1871-ژىلى سۇلتان بىلەن كوچىرىلگەن ئەمەلدار ۋە خاس خىزمەتچىلەر: ئەلا سۇلتان ئىككى ئايالى بىلەن، ئوردا بېگى قاسىمبەگ ئىمىن ئوغلى ئايالى بىلەن، قىلىسىم دورغا، روزى مۇھەممەت، موللا مۇھەممەت سادىق (ئىمام)، موللا يەھيا، زۇلفىقار مەزىن بىلال ئوغلى، توختى باقى ئازىنباق، قەمىردىن ئابدۇللا، دەرۋا قۇلى ئايالى بىلەن، رېھىم قۇل ئەلا، سامساق ئابدۇللا، سىدىق خۇدابەردى، يار مۇھەممەت سوپى ئايالى بىلەن، شەمشىدىن تاھىر ئايالى بىلەن، ئابىت ئوبۇلخەيرى، موللا ئىمىن ئاچىن، زورە، پاتىمە ۋە تورت كىچىك بالا، جەمئىي ئوتتۇز ئادەمدىن ئىبارەت.

ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئائىلە تاۋابەتلىرىنى تەمىن قىلىش ئۈچۈن 1871-ژىلى 18-ئاۋغۇستتا 337-پەرمان بويىچە ژىلىغا 2500 رۇبلىي خىراجەت تەيىنلەنگەن.

ئەلا سۇلتاننىڭ گۇبېرناتورغا يازغان بىر ئەرىزە نۇسخىسى مۇنداق: شول خۇسۇستا مەرھەمەتلىك گۇبېرناتوردىن سورايمىزكى، مۇمكىن بولسا، بىزگە جېلەكتىن بىر يەر تەيىن قىلىپ بەرسەڭلار، شۇندا بىز ئوزىمىزگە قارايدىغان كىشىلەر بىلەن تام سېلىپ، قولدىكى ماللىرىمىزنى بېقىپ تۇرساق ئېكەن. چۈنكى ئالمۇتىدا ئاقچىغا ئوت-چوپ ئېلىپ باقماق زىيادە ئېغىر كورۇنىدى ۋە يەنە مەرھەمەتلىرىڭىز بىلەن پەقىر گەغەزىنە خەشلەپ ئېلىپ بەرسەڭلار؟ ئۇشبۇ خۇسۇستا ئوتتۇرۇپ سورايمەن».

مەزكۇر ئىلتىماسقا ئېتىۋار بېرىلمەيدۇ. 1871-ژىلى 14-سېنتەبردە ئۇلار ھازىرقى سۇلتانقورغانغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۆي-جاي سېلىشقا 1993 رۇبلىي بېرىلگەن. مەزكۇر مەھەللە ئۇ كەمدە «خانسكايا زايمكا» (يەنى-خان قىشلىغى) دەپ ئاتالغان.

1879-ژىلى ئەلاخان سۇلتانغا ئېتىۋار بەرگەن كولپاكوۋسكىي ئۇنىڭ سۇلتانلىق ئۇنۋانىنى ساقلاپ قېلىش خۇسۇسىدا ئىمپېراتورغا يازغان مەلۇماتى جاۋابسىز قالىدۇ. ئەلاخان: 1879-ژىلى ئاۋغۇستتا غۇلجىغا ئۈچ ئايلىق ئوتپۇسكا بىلەن ئوغلى كېۋرىبەگنى ئېلىپ بېرىپ قايتىشتا 4-5 كۈن قالغاندا ئوغلىنىپ ۋاپات بولىدۇ. جەسىدى غۇلجا تېرەك مازادا ئابدۇرۇسۇل ئەمىر، نەسىردىن ئەلەملەر ياتقان قەبرىستانلىققا قويۇلىدۇ. 1882-ژىلى نويابردا ئۇنىڭ ئالمۇتىدا قالغان ئىككى ئايالى مۇنارخان ۋە مېھرىخان ئىككى ئوغلى كېۋرىبەگ ۋە تورەخان ھەم ئۈچ قىزى مايىمخان، رەناخان ۋە مېھرايلارغا ژىلىغا 200 رۇبلىيدىن 1400 رۇبلىي پېنسىيە بېرىلگەن.

ئەلاخاننىڭ ئىنىلىرى نەسىردىن (نەسەمبەگ) ئىبراھىم ئوغلى ۋە باھاۋىدىن ئىبراھىم ئوغلى شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ باللىرى 1882-ژىلدىكى كوچ-كوچتە كېلىپ سۇلتانقورغانغا جايلاشقان. ئەلا سۇلتاننىڭ ئوغلى كېۋرىبەگ ئائىلىسىدىن مۇزھىيەرخان، ئەزەمخان، قادىرخان ۋە ئەلاخانلار تۇغۇلغانلىغى مەلۇم.

1902-ژىلى ۋېرنىيدا ياشىغان ئۇيغۇرلار جامائىتى ئۆز مەھەللىرىدە مەسچىت سېلىش ئۈچۈن ۋۇقۇرىغا ئەرىزە يازغان ھوججەت دىققەتكە سازاۋەر، ئۇنىڭدا سۇلتانقورغاندا 43 تۇتۇن، كىرىپچىنىي زاۋۇدتا 23 تۇتۇن، ئۇزۇن ياغاچ كوچىسىدا 100 لىگەن كىشى ۋە ئالمۇتا شەھىرىدە ھەرخىل كەسىپتىكى 902 كىشىنىڭ ئىسىم-فامىلىيەلىرى ئېنىق يېزىلىپ، قول قويغىنى كورۈلىدۇ.

«كىشى يېرىدە سۇلتان بولغىچە، ئۆز يېرىڭدە ئۇلتان بول» دېگەندەك، ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغان ئەلا سۇلتان مۇھاجىرەتتە خورلۇق تارتماي قالامدۇ. قارىسۇدىن تېرىلغۇ ۋە ئۆي سېلىش ئۈچۈن بېرىلگەن يەرگە بىر يەكتسۇرۇخسەت قىلىنغان بولسىمۇ، سۇ بېشىغا جايلاشقان بىر قانچە كازاك ئورۇسلار تويەيلى ئاشلىق، ئوت-چوپ قورۇپ كەتكەن، مال-ۋاران ئوغرىلانغان...

مەلۇمكى، ئۇشبۇ قۇتلۇق جايغا 1871-ژىلى 14-سېنتەبردە دەسلەپ ئەلاخان سۇلتاننىڭ مۇبارەك قەدىمى يېتىپ ئورنلاشقان ئائىلە بىلەن جايلاشقان بولسا، 1882-83-ژىللىرىدىكى كوچ-كوچ ۋە 1955-1962-ژىللىرى 100 مىڭلىغان كوچمەن ئۇيغۇرلارنىڭ باغرى كەڭ قازاق قېرىنداشلار دىيارىغا ئورۇنلىشىشى تۈپەيلى سۇلتانقورغاننىڭ قىياپىتى مىسلىسىز ئۆزگەردى، بۈگۈنلەردە سۇلتانقورغان مەھەللىسى كوركەم-چىرايلىق بىنالىرى، ئىلىم-مەرىپەت ئوچىغى مەكتەپلىرى، ئىمان-ئېتىقات قۇچىغى مەسچىتلىرى ۋە ساللاپەتلىك، سالاھىيەتلىك مۇسۇلمان ئەھللىرى بىلەن ئاۋادە تىلغا ئېلىنماقتا.

ئوتكەن ئەسىردە ئۇلۇق ئەللامە ئەمىردىن ئاخۇنۇم دۇئاسى، ئابدۇرۇسۇل ئەمىر ۋە سادىر پالۋانلارنىڭ ھېكمەت شىجائىتى ئارقىسىدا ئازاتلىق تۇغىنى ئېگىز كوتەرگەن ئەلاخان سۇلتانىمىز زامانىمىزنىڭ تاجىدار سەركەردى غوجانىياز ھاجىم ۋە ئەخمەت ئەپەندىلەر مىسالى ئۇلۇغلارنىڭ ئاخىرەتلىكىنى بەرگەي، ئۇلارنىڭ روھى ئەۋلاتلارغا مەدەت بەرگەي، ئامىن!

ساياھەتنامە

سايرام كۆلىگە سىغماس ھەسرىتى - پۇغانى بار

كىندىك قان تۆكۈلگەن ئەزىز ئانا يۇرتتىن كىچىك ئايرىلغاچقىمۇ يۇرت، ۋەتەن قەدرىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەي، ئۇنىڭ قەدرىگە يەتمەي ئۇزاق يىللار ئۆتۈپتۇ. ياش چوڭايغانسېرى ئانا ۋەتەننىڭ كۆيىكى كۈندىن - كۈنگە ئۇلغىيىپ ھېچ ئارام بەرمەس بولدى. كېچە - كۈندۈز خىيالىمدا ۋەتەن، بالىلىق دەۋرلەر ئۆتكەن ئەزىز يۇرت!

ئانا ۋەتىنىم شەرقىي تۈركىستاننىڭ بېلى، گۈزەل زېمىنىنى باشتىن ئاخىرغىچە تۈگەل ئايلىنىپ كۆرۈشكە زار، ئىنتىزار ئىدىم. بۇ ئارزۇ - ئارمانغا مەشرەپ ئەھلى بۇرادەرلىرىم بىلەن يەتتىم. ئۇلارنىڭمۇ قەلبىدە ۋەتەن ئىشقى جوش ئۇرۇپ تۇرغان ئىكەن. شۇنداق قىلىپ بىز، ئالمۇتا شەھىرىنىڭ كورنىي - كىگانت مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئاغىنىلەردىن، ئابدۇللەھي، ھەسەنجان، پىداخمەت ۋە ئىلاخۇن ئاكا بەشىمىز ئانا ۋەتەنگە سەپەرگە - سىياھەتكە ئاتلاندۇق.

شۇ كۈنى كەچ سائات 6 دە گۈزەل غۇلجا شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. «دوستلۇق» مېھمانخانىسىغا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، ھېچ نەرسىگە ئېتىبار قىلماي شەھەرنى ئايلىنىشقا باشلىدۇق. ياھ، نېمە دېگەن بەرىكەت نەزەر تەككەن تىلسىم غۇلجا شەھىرى! شەھەردىكى توقچىلىق - باياشاياتچىلىكنى نامايىش قىلىپ تۇرغان كوچا - كوچىلاردىكى ئاشخانا، چايخانىلار، تۈرلۈك - تۈرلۈك تائاملارنىڭ دىماقلارنى يېرىپ تۇرغان خۇش پۇراقلىرى بىر - بىرىدىن چىرايلىق ھەر خىل نان - توغاچلار... قويسىڭىزچۇ، قايسى بىرسىنى ئېيتىسىز، شەھەرنىڭ كەچكى كۆرۈنۈشى بەئەينى چۆچەكلەردىكىدەك. ئاپىرىن ساڭا، جاپاكەش، خۇددى ئەشۇ ئاق نانلاردىكىدەك ئاق كۆڭۈل ئۇيغۇر خەلقىم! دەپ ۋاقىرىغۇم كەلدى. قەلبىم ھاياجانغا چۆمۈپ، كۆزلىرىمگە ئىختىيارسىز ياشلار كەلدى... ھەر تەرەپتىن ئاڭلىنىۋاتقان مۇڭلۇق ناخشا - سازلار مېنى بىئىختىيار چەكسىز ئوي - خىياللار دېڭىزىغا غەرىق قىلدى. بولۇپمۇ كونا مەدرىس يېنىدىكى باققالنىڭ ئۈنئالغۇسىدىن (ماگنىتوفون) ياڭراۋاتقان مۇڭلۇق ناخشا يۈرىكىمنى بولەكچىلا تەۋرەتتى.

كەلگىن دوستۇم يۇرتۇڭغا،
مەن ساڭا بىر سىر ئېيتاي.
بۇ تۈگىمەس ناخشام بىلەن،
دەردى ھالىمنى ئېيتاي.

ئاھ، دەرتمەن، شور پېشانە خەلقىم. بۈيۈك مەخسەت، ئارزۇ - ئارمانلارغا تەشنا خەلقىم. ئىچىڭدىكى ھەسرەت - پۇغاننى ناخشاڭ بىلەن ئېيتىپ تۈگىتەلمىگەن جاپاكەش خەلقىم! دەپ ئۆزەمگە - ئۆزەم تەسەللا بەرگەندەك بولدۇم...

«مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» بىزنىڭ ئانا ۋەتەننىڭ ھەممە جايلىرىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈش ئىستەك - ئارزۇسى بىلەن كەلگەنلىكىمىزدىن خەۋەر تاپقان دوست - بۇرادەرلەر مېھمانخانىغا كېلىشكە باشلىدى. ئۇزاق يىللار دىدارلاشمىغان دوستلار بىلەن دىدارلاشتۇق، بىر - بىرىمىزگە تويۇشماي مۇھەببەتلەشتۇق، سوھبەتلەشتۇق. ئۇلار: «ئۇلۇق نىيەت بىلەن ئۇلۇق سەپەرگە چىقىپسىلەر. بىز بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال. ۋەتەننىڭ ھەممە جايىنى ئايلىنىڭلار، كۆرۈڭلار، بىز سىزلەرنى دېگەن جايلىرىڭلارغا ئۆزىمىز باشلاپ بارىمىز. ئاخىر بۇ سىلەر بىلەن بىزنىڭ مۇقەددەس ۋەتىنىمىزدە...» دېگەنگە ئوخشاش قەلب سۆزلىرى بىلەن ئۇن ئالتە كىشىلىك يېڭى ماشىنىنى قىرىق كۈنگە ئىجارىگە ئېلىپ، سەپەرگە تەييارلاندۇق.

بىز سەپەرگە - ۋەتەن بويلاپ سەياھەتكە چىقىش كۈنى ئەتىگەنلىكى مېھمانخانا ئالدىغا دوست - بۇرادەرلەردىن باشقا يەنە ناتونۇش كىشىلەرمۇ توپلىنىشقا باشلىدى. ئۇلار بىلەنمۇ خۇددى ئوتتۇز يىلدىن كۆرۈشمىگەن قەدىردانلاردەك قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ كەتتۇق. ئۇلار بىزنىڭ نىيەت، مەخسىتىمىزنى ئاڭلاپ، بىزگە ئاق يول تىلەپ كېلىشكەن ئىدى.

شۇنىڭ بىلەن ۋەتەن بويلاپ سەياھىتىمىز باشلاندى. ماشىنا ھايدىغۇچى ئوتتۇز يىللىق تەجرىبىگە ئىگە شوفېر ئىكەن. غۇلجا شەھىرىدىن چىقىپ، ئەجدادلىرىمىز بېسىپ ئۆتكەن يوللار بىلەن ئەتراپنى تاماشە قىلغاچ، كۈنەس شەھىرىگە يېتىپ كەلگەنلىكىمىزنىمۇ سەزمەي قاپتىمىز. شەھەرنى ئايلىنىپ زىيارەت قىلدۇق. كۈنەستىكى دوست - بۇرادەرلەرنىڭ تەكلىۋى بىلەن «نارات» دەم ئېلىش جايىغا باردۇق. ئەجايىپ گۈزەللىك. ساز - نەغمە تاغ باغرىنى چاڭ كەلتۈرۈپ ياڭرىماقتا. بۇ يەردە ساز - نەغمە بىلەن تويۇن - تاماشە قىلىۋاتقانلار كۇچارلىق بۇرادەرلەر بولۇپ چىقتى. ئۇلار ئەشۇ گۈزەل تاغ باغرىغا دەم ئېلىشقا كەلگەن ھەر كەسىپنىڭ ئىگىلىرى ئىكەن. ئۇلار بىلەن بىر پەستىلا كونا قەدىناسلاردەك دوستلىشىپ كەتتۇق. زىياپەت تەبىللە بولۇپ مۇڭداشتۇق، سىرداشتۇق. بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى سازەندە ئاغىنىمىز بىزنى بەك تەسىرلەندۈردى. سەۋەۋى ئۇ دۇتارنى بەك ماھىرلىق بىلەن چالىدىكەن. سازلىرى ئىنتايىن مۇڭلۇق، ئېيتىۋاتقان ناخشىلىرى بىردە خۇشاللىق، بىر دە دەرت - ھەسرەتكە تولغان.

بىر چاغدا ئەشۇ سازەندە ئاغىنىمىز بىزگە قاراپ:

- ۋەتەنداش بۇرادەرلەر، سىزلەرگە مەن ئەندى ئۆزەم تولىمۇ سۆيىدىغان كوچا ناخشىلىرىدىن بىرسىنى ئېيتىپ بېرەي، - دەپ تۆۋەندىكى ناخشىنى باشلاۋەتتى:

لاچىن سوققان توشقاننىڭ،
جاڭگالدا ئۇۋاسى بار.
بىز بىچارە ئۇيغۇرنىڭ،
ياراتقان خۇداسى بار...

ناخشا مېنىڭ خىياللىرىمنى يىراقلارغا ئېلىپ قاچتى. «توۋۋا، - دەيمەن ئۆزەمگە - ئۆزەم، - شۇ بىزنى ياراتقان خۇدادىن ئۆزگىگە ھال - مۇڭىمىزنى ئېيتىپ، يەتكۈزەلمەيلا كېلىۋاتقان خەلقىمىزدە...»

ناخشا تۈگىدى. ھاياجانلىرىمنى باسالماي دېدىم:

- ياق، دوستۇم، بىز ھەممىز ئۈمۈت بىلەن ياشىشىمىز كېرەك. بىز ياقا يۇرتلاردا قانچىلىك باي ياشمايلى، بەرى بىر ۋەتەن ئىشقىدا كۆيۈپ - پىشىپ ياشاۋاتىمىز. ۋەتەننىڭ قانچىلىك ئەزىزلىكىنى ۋەتەندىن ئايرىلغانلار ياخشى ھېس قىلسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. ھەممە نەرسىنى خۇداغا ئارتىپ قويۇپلا ئولتارساق، بىز ئارزۇ قىلغان نەرسىلەرنى خۇدا ئاسماندىن تاشلاپ بەرمەيدۇ. دۇنيادىكى ھەممە مىللەت ئۆز يېرىگە ئۆزى خوجايىن بولۇپ ياشاۋاتىدۇ. دېمەك، بىزمۇ چوقۇم مۇستەقىللىككە ئېرىشىشىمىز كېرەك!... دېگەن سۆزلەرنى قىلدىم.

شۇ خىل سوھبەتلەر، نەغمە - ناۋالار بىلەن تاڭ ئاتقىچە ئولتۇرۇشتۇق.

ئەتىسى چۈش مەزگىلىدە يولغا چىقتۇق. «نارات» دەم ئېلىش جايىدا ئىشلەۋاتقان ئىنىمىزغا: «بۇرادەر، سىزگە چوڭ رەخمەت. بىز ئەندى يولغا ماڭايلى» دەپ خوشلاشقىنىمىزدا، ئۇ: «ئەرزىمەيدۇ، سىزلەرنىڭ ياخشى نىيەتلىرىگە مەنمۇ خۇشاللىقىمنى يوشۇرالماي، ئازدۇر - كۆپ خىزمەت قىلدىم، يېتەرسىز جايلىرى بولسا كەچۈرۈڭلار» دەپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، ھەر بىرىمىز بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

گۈزەل تاغ باغرىنى ياقىلاپ كېتىپ بارىمىز. ياھ، ئىلان ئىزى يوللار، تىلسىمات تاغلار!

- بۇ يوللارنى قاچان ياسىغان، ئىلگىرىدىن بارمىدى؟ - دەپ سورىدىم شوفېردىن.

- بۇ يوللارنى ياسىغانمۇ خېلە يىللار بولۇپ قالدى، - دېدى شوفېر مېنىڭ سوئالىمغا جاۋابەن. - ئۇ چاغلاردا مەن يۈك ماشىنىسىنى ھايداتتىم، يول ياساۋاتقانلارغا تاماق توشاتتىم. بۇ يوللارنى ماۋ زامانىسىدا ھەر خىل سىياسىي قالپاقلارنى كىيگۈزگەن نەچچە مىڭلىغان بىگۇناھ كىشىلەر ياسىغان. بۇ يەرنى «ئۈچ كەپتەر» دەيدۇ. ھەي، قويسىڭىزچۇ، بۇ تاغ يوللىرىدا نەچچە يۈزلىگەن كىشىلەرنىڭ سۆڭىكى قالدى! - دەپ شوفېر ئېغىر خۇرسىندى.

شوفېرنىڭ بۇ سۆزىدىن كېيىن سىرلىق بىر ۋاقىە دەررۇ خىيالىمغا كەلدى. ھازىرمۇ ئېسىمدا، بىزنىڭ چىلپەگزى شەھىرىدىن ئۆز ئەمگىكى بىلەن ئوتتۇرا ھال باي دەرىجىسىگە يەتكەن ھەسەنكام دېگەن كىشىنى «بەش خىل ئۇنسۇر» دەپ پۇت - قوللىرىنى باغلاپ ئېلىپ كەتكەن ئىدى. كېيىنرەك دادام رەھمىتى: «بالام، ھەسەنكاكلارنى «ئۈچ كەپتەر» دېگەن جايدا ئىشلىتىۋېتىپتۇ» دېگەن ئىدى. بىر كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ھازا ئېچىلدى. ھەسەنكامنى تاغ بېسىپ ئۆلۈپ كېتىپتۇ... «مەرھۇم ھەسەنكامنى مۇشۇ يەردە تاغ بېسىپ ئۆلگەن ئىكەندە! بالا - چاقىسى مەرھۇمنىڭ جەسىتىنىمۇ كۆرەلمەي، ھەسرەتتە قالغان ئىدىغۇ!».

ماشىنىنى توختاتتىم. ھەسەنكامغا ئوخشاش يۈزلىگەن گۇناسىز گۇناھكارلارنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان ئوقىدۇق. بىلمەيمەن، شۇنداق ئاھۇ - زارى ھېچ كىمگە، ھەتتا خۇداغىمۇ يەتمەي خورلۇق - ئازاپلاردىن يورۇق دۇنيا بىلەن مەزگىلسىز ۋىدالاشقان يۈزلىگەن، مىڭلىغان ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ دات - پەرياتلىرى زەئىپ ئاۋازلىرى قۇلىقىمغا ئاڭلانغاندەك بولدى...

ئەتىسى سائات 10 لاردا كۇچا شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق، «يېشىل قارىغاي» مېھمانخانىسىغا ئورۇنلاشتۇق.

شەھەرنى بىر كۈن كەچ كىرگىچە ئايلىنىپ زىيارەت قىلدۇق. بىر قارىماققا شەھەر ئەجايىپ بىر سىرلىق، تىلسىم كۆرۈنىدۇ. بىراق، ياخشىراق سىنچىلاپ قارىسىڭىز، ئادەملەرنىڭ روھى چۈشكۈنلۈك، چىرايلىرى خۇنۇك كۆرۈنىدۇ. بىز بىلەن كۆرۈشكەندە تولىمۇ خۇش - خۇي. قارىسىڭىز بىر نەچچە دەقىقىدىن كېيىنلا چىرايلىرىدا بىر خىل مەيۈسلۈك، بىچارىلىك ئىپادىلىرى ئەكس ئېتىدۇ. موشۇ ھەقتە يېنىمدىكى بۇرادىرىمدىن سورىغىنىمدا، ئۇ ئۇلۇق كىچىك نەپەس ئالدىدە: «ھە، شاۋكەت، روھى ئازاپ دېگەن ئىنتايىن يامان نەرسە ئىكەن جۈمۈڭ. ئۇلارنىڭ روھى ئازاپلىرىنى، ھەسرەت - پۇغانلىرىنى بىر ئۆزلىرى، بىر خۇدا بىلىدۇ دەك...» دېگەن سۆزلەرنى قىلدى.

ئېھ، گۈزەللىكتىن دۇنيادا تەڭدىشى يوق گۈزەل قىزلار چىققان كۇچا! قېنى سېنىڭ ئەشۇ گۈزەل قىزلىرىڭ؟! ئۇلارنىڭ چىرايلىرى سولغۇن. ئۆز گۈزەللىكىنى نامايىش قىلىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، بىر پارچە ناننىڭ غېرىۋى بولۇپ ياشاۋېتىپتۇ.

ئۇزاقتىن ئارزۇلاپ كۈتكەن ئاقسۇ شەھىرىگىمۇ كەلدۇق.

ئاقسۇنىڭ كېچىلىك بازىرى شەھەرگە بولەكچىلا تۈس بېرىپ تۇراتتى. مەمۇرچىلىك، باياشايەتچىلىك كۆرۈنۈشلەر. كوچا - كوچىلار داسىۋەت - سېۋەتلەردىكى ئاقسۇنىڭ داڭلىق نەشپۈتلىرى، ئالما، ئۈزۈملىرى بىلەن قوغۇن - تاۋۇزلىرى، بىراق بىر نەرسىگە ھەيران بولۇپ، ئەشۇ ياز نېمەتلىرىنى سېتىپ ئولتارغانلار يەرلىك خەلق بولماي، ئۆزگە مىللەتلەر ئىدى. «قېنى بىزنىڭ ئەمگەكچان باغۋەنلىرىمىز بىلەن دېھقانلىرىمىز؟» ئۆزەمگە - ئۆزەم سوئال قويىمەن. سوئالىم جاۋاپسىز قالىدۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە بىزنى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىملىرى «قارا ساقال» قەبرىستانىغا باشلاپ باردى. ئىنقىلاۋى شائىرىمىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ قەبرىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇ قەبىر ئىككى سۇپا ئۈستىگە كۆمبەز شەكىلدە ياسالغان ئىكەن. مەرھۇم شائىرىمىزنىڭ قەبرى بېشىدا قۇرئان ئوقۇپ، دۇئا قىلدۇق. «قارا ساقال» قەبرىستانلىقىدىكى قەبرىلەر ھەر خىل ئىكەن. بىرلىرى ئىككى سۇپا ئۈستىگە، بەزىلىرى ئۈچ سۇپا ئۈستىگە ياسالغان. بۇنىڭ مەنىسىنى بىلمەك ئۈچۈن بىزنى باشلاپ بارغان مۇئەللىملەردىن سورىدىم.

- ئىككى سۇپا ئۈستىگە قويۇلغانلار ئەرلەرنىڭ قەبرى. ئۇنىڭ مەنىسى - ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت قىلغان ۋە ئائىلە ئۈچۈن. ئەندى ئۈچ سۇپا ئۈستىگە قويۇلغانلار ئاياللار قەبرى. ئۇنىڭ مەنىسى - ۋەتەن ئۈچۈن، ئائىلە ئۈچۈن ۋە ئەۋلاتلارنى تەربىيىلىگىنى ئۈچۈن! - دەپ جاۋاپ بېرىشتى. خەلقىمىزنىڭ دانالىقىغا ئاپىرىن ئېيتقۇم كەلدى.

ئەندى سەپىرىمىز ئەزىزانە قەشقەر.

شەھەردىن ئازىراق ئۇزۇلۇپ چىققاندىن كېيىن، ئوڭ تەرەپتە ئاق تاغ باشلاندى. تاغنى ياقىلاپ كېتىپ بارىمىز. ياھ، نېمە دېگەن گۈزەل مەنزىرە، تۈگىمەس يوللار بۇ؟! موشۇ يوللاردا ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئات، ئېشەك - ئۇلاقلاردا مېڭىپ، تارتقان جاپا - مۇشەققەتلىرى كۆز ئالدىمدا نامايەن بولدى. يوللار، يوللار، تۈگىمەس يوللار!...

كەچكى پەيت ئەزىزانە قەشقەرگە يېتىپ كەلدۇق.

شەھەرنى ئايلاندۇق. ھېيتكا بازىرىدا بىر ئىشنىڭ شاھىدى بولدۇم. يېشى يەتمىشلەردىن ئاشقان، ئۈستىگە كونىراپ كىرلەشكەن، بىر نەچچە يېرىگە ياماق چۈشكەن ئاق يەكتەك كىيىۋالغان داق يەردىلا بەدەشقاننى قۇرۇپ ئولتارغان ئىككى بوۋاينىڭ ئالدىدىكى ساتىمەن دەپ تۇرغان «تۇۋارلىرىغا» قاراپ ھەيران بولدۇم. بوۋايلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام بەردىم.

- بوۋا، بۇ ياغاچ سېتىلامدۇ؟ - دەپ سورىدىم.

- ھە، سېتىلىدۇ، بالام، - دېدى بوۋاي.

- بۇ ياغاچ نېمىگە ئىشلىنىدۇ؟

- بۇ ئوتۇن، بالام.

ياغاچنى قولۇمغا ئالدىم. قېرى سۆگەتنىڭ يىلتىزى، خالاس. مابادا سامورارغا ياقسىڭىز چايمۇ قاينىمايدۇ.

- نەچچە پۇل؟

- ئەللىك تىيىن.

يېنىدىكى بوۋاينىڭ ئالدىدا بىر تال رامكا. تەخمىنەن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى ياسالغان، سىرلىرى كۆچۈپ كەتكەن. باھاسى ئەللىك تىيىن.

- ئېلىڭ ئوغلۇم، لازىم بولۇپ قالار؟ - دەپ بوۋاي قاتاڭغۇر قوللىرى بىلەن ئۇزاتماقچى بولدى.

بوۋايلار بىلەن سوھبەتلەشتىم. ئۇلار شەھەردە ياشايدىكەن. ئەگەر موشۇ «تۇۋارلىرى» سېتىلسا، بىر گىردە نان كېلىدىكەن، خالاس. ئېھ، نامراتچىلىق، نامراتچىلىق!...

ئەتىسى جۈمە كۈنىگە توغرا كېلىپ، ھېيتكا جامى مەسچىتىگە جۈمە نامىزىغا باردۇق. ئىنتايىن ئادەم كۆپ. مەسچىتنىڭ ئىچى - تېشى، باغلىرى ئادەمگە تولۇپ كېتىدىكەن. ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن چوڭ دەرۋازىسى ئارقىلىق سىرتقا چىقتۇق. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە قاتارىسىغا تۇرغان بىرەر يۈزچە ھەر خىل ياشتىكى ئەر - ئاياللار قوللىرىدا نان، مېۋە - چېۋە، سۇ تۇتۇپ، تەلمۈرۈپ تۇرىشىدۇ. مەسچىتتىن چىقىۋاتقانلار ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى نەرسىلەرگە دەم سېلىپ ئۆتەتتى. بۇ كۆرۈنۈشلەرگە ھەيران بولۇپ، بىر مۇيسپىت كىشىدىن سورىدىم.

- ھەي بالام، شۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە ئېغىر ئاغرىقلار بار ئەمەسمۇ. سەۋەپ بولۇپ قالارمىكىن دەيدۇ. دوختۇرغا ئېلىپ بارايدېسە پۇل يوق، - دەپ ئېغىر خۇرسىندى ئۇ كىشى.

يەنە بىر كۆرۈنۈش يۈرەك - باغرىمنى ئېزىپ تاشلىدى. ھېيتكا مەسچىتنىڭ ئالدىدا يۈزدىن ئوشۇق قول ھارۋۇ، ئېشەك ھارۋۇلىرى. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە يورۇق دۇنيادىن كەتكۈسى كەلمىۋاتقاندەك تەلمۈرۈپ مولدۇرلەپ ياتقان ئېغىر ئاغرىقلار، ناكا - مەجرۇھلار. ئۇ بىچارىلەر مەسچىتتىن چىققانلارنىڭ سەدىقىسىگە مۇھتاج ئىكەن.

ئۇلاردىن نېراراق جايدا تۇرغان تىلەمچى قارىغۇ سازەندىنىڭ چېلىۋاتقان دۇتارى بىلەن ئېيتىۋاتقان ناخشىسى شۇنچىلىك مۇڭلۇق ئىدىكى، ھەر قانداق كىشىنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتقۇزاتتى. ئادەملەر ئۇنىڭغا ئازدۇ - تولا تىيىن تاشلاپ ئۆتەتتى. مەنمۇ ئاستا شۇ ياققا بۇرالدىم. ئون يۈەنلىكتىن بىرنى بالىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ قويدۇم. قارىغۇ تىلەمچىنىڭ يېنىدا تۇرغان ئانىسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىر نەرسە دەپ پىچىرلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بالا تۆۋەندىكى ناخشىنى ئېيتتى:

ئېشەككە مىنىپ ئاپسەن،
يېتىلەپ ئالغىنىڭ ئاتمۇ؟
يات كۆزۈڭدە قارايسەن،
قەشقەرلىككە مەن ياتمۇ؟...

ئاپىرىن تاپقۇرلۇغىنى، ھەقىقەتەن ئەمەسمۇ؟! ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىغا ئۆزى يات، ئۆزگىلەر خوجايىن، ئالىپ ئوتىدىكەندە؟!...

ئەنجۈرى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر ئاتۇشتا سۇتۇق بۇغراخاننىڭ مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلدۇق. بىزنى باشلاپ يۈرگەن بۇرادىرىمىز بۇ تەۋەدە ئۆزىنىڭ دانا - دانىشمەنلىكى بىلەن خەلقنىڭ چوڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر ئولىماكىشى - ھاجىكام بىلەن تونۇشتۇردى. سوھبەتلەشتۇق.

- شاۋكەت ئوغلۇم، - دېگەن ئىدى شۇندا ھاجىكام سوھبەت ئارا - بىر كۈنى قاراڭ، ش ئۇ ئارنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچىدىن بىر نەچچە ئەمەلدار بېجىندىن كەلگەن بىر نەچچىسىنى باشلاپ كېلىپتۇ. ئەنجۈرلۈك باغقا ئېلىپ كىردىم. ئالدىغا بىر تاۋاق ئەنجۈر قويدۇم. ئۇلار ئەنجۈرنى راسا يېيىشتى. بىر چاغدا ئەشۇ ئەمەلداردىن بىرى: «ھاجىكا، بۇ يىل ئەنجۈر راسا تۇغۇپتىمۇ؟» دېگەن كېپىنى قىلىپ قالدى. «ھە، توغرا ئېيتىسىز، شىنجاڭدا ئاياللارنىڭ تۇغۇتىنى چەكلىگەن بىلەن ئەنجۈرنىڭ تۇغۇتىنى ھازىرچە چەكلىمىدۇق» دەپ جاۋاپ بەردىم. ئۇلار مەندىن بەزى سوئال - جاۋاپ سورىغىلى كەلگەن ئىكەن. ئەشۇ سۆزدىن كېيىن ھېچ نەرسە سورىماي كېتىپ قېلىشتى».

شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىر بۇلاق تاغلىرىنى بېسىپ، بىر كۆرۈشكە تەشنا بولغان قەدىمىي تۇرپان شەھىرىگە كەلدۇق. بىزنىڭ بەختىمىزگە بۇ يەردە ئۈزۈم بايرىمى ئۆتۈۋاتقان ئىكەن. ھەممە ئەتراپ ئۈزۈمزارلىق. ئادەملەرنىڭ چىرايىدا خۇشاللىق. ھەممە چىرايلىق كىيىنگەن. ئەتراپ ناخشا - ساز، ئويۇن تاماشە بىلەن بولەكچىلا جانلىنىپ كەتكەندەك ئىدى.

بۇ شەھەردە يەنىلا شۇ، بىر نەرسىگە ھەيران بولدۇم. بازارلىرىنى ئايلانسىڭىز، سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان يەرلىك خەلق ئەمەس، «ئاكا مىللەتنىڭ» ۋەكىللىرى، رەھبەرىي كادىرلارمۇ ئاساسەن شۇلار. بۇ ھەقتە تۇرپانلىقلاردىن سورىسىڭىز، دەرت - ھەسرەتلىرىنى ئېيتىشتىن باشقا كەپ يوق...

ھە، مېنىڭ بۇ يازغانلىرىم ئانا ۋەتىنىمنىڭ جەنۇبىي ۋىلايەتلىرىدە كۆرگەنلىرىمدىن ئوندىن، يۈزدىن، مىڭدىن بىرسى، خالاس. مەن شائىر بولمىساممۇ ئاسارەتتە ياشاۋاتقان جاپاكەش خەلقىمنىڭ بۈگۈنكى كۈندىكى ئېغىر تۇرمۇشى، ئۇ يەردىكى نامراتچىلىق، يوقسۇزچىلىق، خورلۇق، زورلۇق - زومبۇلۇقلارنى كۆرۈپ مۇنۇ قوشاقنى توقىدىم:

تەلكىنىڭ داۋانى بار،
ئۈستىدە تۇمانى بار.
سايرام كۆلىگە سىغماس،
ھەسرىتى - پۇغانى بار.

شاۋكەت قاسىم.
ئالمۇتا شەھىرى.
(داۋامى بار).

تارىختىن ئۆچۈرلار

ئۇيغۇر ۋە ۋېنگىر خەلقلىرىنىڭ تارىخىي تومۇرلىرى ھەققىدە

مىلادىنىڭ 47-يىلى ھۇن تەڭرىقۇتلۇقى ئىچكى تالاشتا تەخت تالىشىش كۈرىشى باشلىنىپ ئۇلار ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتتى. بىر قىسمى گوبى چۆللىكىنىڭ شىمالىغا كۆچۈپ «شىمالىي ھۇنلار» دەپ ئاتالدى. گوبى چۆللىكىنىڭ جەنۇبىدىكى ھۇنلار بولسا «جەنۇبىي ھۇنلار» دەپ ئاتالدى. جەنۇبىي ھۇنلار خىتاي تارىخنامىلىرىدىكى شەرقىي خەن (مىلادىدىن بۇرۇنقى 206-يىلىدىن مىلادى 222-يىلىغىچە) سۇلالىسىنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتتى. شىمالىي ھۇنلار بولسا مىلادى 91-يىلى شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ زەربىسى ئاستىدا ئۆز زېمىنىنى تاشلاپ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئاقكۆل (قاقكۆل) رايونلىرىغا كۆچتى. شىمالىي ھۇنلار قاقكۆل رايونىدا (سەمەرقەنت رايونى) ئەخمىنەن ئۈچ ئەسىردىن كۆپرەك (مىلادى 91-376-يىللىرى) ھۆكۈم سۈرۈپ، بۇ جايدا «غەربىي ھۇن دۆلىتى» نى تىكلىگەن. غەربىي ھۇن دۆلىتى دەسلەپتە سىر دەرياسى ۋادىسىنى ئاساس قىلىپ تەدرىجىي ئارال كۆلى، ئورال، ئىدىل (ۋولگا) دەريا قىرغاقلىرىنى ئىگىلىگەن. مىلادىنىڭ 375-يىلى غەربىي ھۇنلار بالامىر دېگەن سەركەردىنىڭ باشچىلىقىدا جەنۇبىي روسسىيەدىكى دون دەرياسىنى كېسىپ ئۆتۈپ شەرقىي گوتلارنى بويسۇندۇرۇپ، شۇنىڭدەك غەربىي ۋە غەربىي جەنۇبىي ياۋروپا (ھازىرقى ئىسپانىيە) غىچە يېتىپ كەلدى. مىلادى 400-يىلى ھۇنلارنىڭ مەشھۇر سەركەردىسى ئاتتىلانىڭ يېتەكچىلىكىدە رىم (روما) ئىمپېرىيىسىگە ھۇجۇم قىلىپ كۆپ [illegible] 405-يىلى ئۇلار [illegible] بېسىپ ئالدى. شۇنىڭ بىلەن ھازىرقى ئورال تاغلىرىنىڭ غەربىدىن ياۋروپانىڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلىگەن ھۇن ئىمپېرىيىسى تىكلەندى.

خىتاي مەنبەلىرىدىكى يازما خاتىرىلەرگە قارىغاندا ھۇنلار پارچىلانغاندىن كېيىن [illegible] ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادى «دىڭلىڭ» (تۆلە) نامى بىلەن [illegible]

بەزى تارىخچىلار قېدىمقى ۋېنگىرلارنى ئۇيغۇرلار بىلەن [illegible] ئورال تاغلىرىنىڭ [illegible] ئۇلار 5-ئەسىردىن بۇرۇن غەربىي سىبىرىيە [illegible] غەربكە كۆچۈپ ئورال تېغىنىڭ غەربىدىكى ۋولگا دەرياسىنىڭ ۋە قۇرسىدىكى رايونلار بىلەن جەنۇبىي روسسىيە يايلاقلىرىغا ماكانلاشقان دېسە، يەنە بەزى تارىخچىلار ۋېنگىرلارنى غەربكە كۆچكەن ھۇنلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادى دەپ قارايدۇ. مېنىڭچە بولغاندا بۇ مەسىلىنى باشقىچە چۈشىنىش كېرەك. ئەگەر بىز ئەمەلىي فاكتلارغا ئاساسلىنىدىغان بولساق، ئۇيغۇرلار بىلەن ۋېنگىرلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇغقانچىلىق مۇناسىۋەتنىڭ ساقلانغانلىقىنى بايقايمىز. ئۇنىڭ سەۋەبلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. مىسال: ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىل سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولۇپ، ۋېنگىرلار تىلى بولسا ئۇرال تىل سىستېمىسىنىڭ فىن-ئۇگور تىل ئائىلىسىگە مەنسۇپتۇر. [illegible] ھېچ قانداق تۇغقانچىلىق مۇناسىۋەت مەۋجۇت ئەمەس. لېكىن ئۇيغۇر تىلى بىلەن ۋېنگىر تىلى گرامماتىكىلىق جەھەتتىن ئىنتايىن يېقىن بولۇپ، ھەر ئىككى تىلدا كۆپ مىقداردىكى ئارقا قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ ھەر خىل گرامماتىكىلىق مۇناسىۋەتلەر ئىپادىلىنىدۇ. ھەر ئىككى تىلدا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىنىدۇ. ھەر ئىككى تىلدا ئورغۇنلىغان ئوخشاش سوزلەر مەۋجۇت.

مەسىلەن:

ئۇيغۇر تىلىدا	ۋېنگىر تىلىدا
پالتا	پالتا
بۇقا	بىكا
پۈتۈك	بىتۈ
دېڭىز	تىنگىر
پاقا	بىكا
ساقال	زاكال
قاپاق	كوباك
سىركە	سىركە
كۆك	كىمك
سېرىق	سارگا
كەندىر	كىندىر

مانا ژۇقۇرقىدەك ئۇيغۇر تىلى بىلەن ۋېنگىر تىلىدا ناھايىتى كۆپ ئوخشاشلىق تۇرسىمۇ لېكىن بەزى ئالىملار ئىككى تىل ئوتتۇرىسىدا تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى يوق دەپ قاراپ، ئۇيغۇر تىلىغا يېقىن سۆزلەرنى ئادەتتە تۈركىي تىللاردىن كىرگەن دەپ قاراپ، تارىختا ئادەتتە «تۈرك» بىلەن «ئۇيغۇرلار»نى پەرق ئېتىشتە ئاسانلا ئارىلاشتۇرۇۋېتىشتەك كېسەللىكە ئاسلاسەن ئۇيغۇر تىلىنىڭ تارىختىكى رولىغا ئېتىۋار بەرمىگەن. بۇنى جاۋاپكەرلىك بىلەن پەرقلەندۈرۈش كېرەك.

2-مىسال: ناخشا تېكىستلىرى جەھەتتە ئۇيغۇرلار بىلەن ۋېنگىرلارنىڭ ناخشا تېكىستلىرىدىن قارايدىغان بولساق، ۋېنگىرلارنىڭ ناخشا تېكىستلىرى تۆت مىسرادىن بىر كۇپلېت تۈزۈلۈپ ھەممىسى تەڭداش بولەكلىك مىسرالار بولۇپ، ھەر بىر مىسرانىڭ بوغۇم سانى ئوخشاش كېلىدۇ. تۆت مىسرا ئىچىدە ئۆز ئارا ئورگانىك مۇناسىۋەتتە بولمىغان ئىككى خىل ئوبراز تەسۋىرلەنگەن بولىدۇ. بۇنىڭ بىرى ماددىي دۇنيانىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ئاساسەن تەبىئەتنى تەسۋىرلەيدۇ، يەنە بىرسى بولسا ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، مۇھەببەت ۋە ئىنساننى پەزىلەت، ھوقۇق، قەدىر-قىممەتنى تەسۋىرلەيدۇ.

ھەر بىر مىسرا 6 بوغۇم ۋە 8 بوغۇمدىن تەركىب تاپقان بولىدۇ. مىسرالار ئۆز ئارا قاپىيەداش كېلىدۇ. قېدىمقى ئۇيغۇر خەلق ناخشىسىنىڭ تېكىست قۇرۇلمىسى خۇددى ژۇقۇرقىدەك ۋېنگىر خەلق ناخشىلىرىنىڭ تېكىست قۇرۇلمىلىرى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشاش بولۇپ، تۆرت مىسرادىن بىر كۇپلېت تۈزۈلگەن، ھەر بىر مىسرا 8 بوغۇمدىن تەركىب تاپقان، ئالدىنقى ئىككى مىسرادا تەبىئەت ھادىسىلىرى تەسۋىرلەنگەن بولسا كېيىنكى ئىككى مىسرادا كىشىلىك مۇھەببىتى تەسۋىرلەنگەن.

3-مىسالى: باش قاپىيە جەھەتتە-قېدىمقى دەۋردىكى ئۇيغۇر شېئىر قوشاقلىرىدىن قارىغاندا، ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇيغۇر شېئىر-قوشاقلىرىنىڭ ئۇسلۇبى جەھەتتىكى ئەڭ زور ئالاھىدىلىكى باش قاپىيەدىن ئىبارەت. يىقىنقى يىللاردىن بۇيان خەلق ئارا تۈركولوگىيە ساھاسىدا قېدىمقى ئۇيغۇر شېئىر-قوشاقلىرىدىكى باش قاپىيە خۇسۇسىيىتى چوڭ بىر مۇنازىرە تېمىسىغا ئايلىنىپ قالدى. بىر قىسىم ئالىملار «باش قاپىيە خۇسۇسىيىتى ئۇيغۇر شېئىر-بېيىتىدىكى ئەڭ قېدىمقى ئالاھىدىلىك» دەپ قارىسا، يەنە بىر قىسىم ئالىملار «ئۇيغۇرلاردىكى باش قاپىيە خۇسۇسىيىتى موڭغۇللارنىڭ تەسىر كورسىتىشى بىلەن شەكىللەنگەن» دەپ قارايدۇ. بۇنداق كوز قاراش تارىخىي ھوججەتلەرگە ئۇيغۇن ئەمەس ھەم مۇتلەق پۇت تېرەپ تۇرالمايدۇ. سەۋەبى موڭغۇللار مەدەنىيەت دەۋرىگە كىرىشتىن بۇرۇنلا يەنى 9-10-ئەسىرلەرگە تەئەللۇق بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ مانى دىنى مەدھىيە شېئىرلىرىدا ئاللىقاچان باش قاپىيە شەكلى قوللىنىلغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە «يوغۇر» (سېرىق ئۇيغۇر) شېئىر-قوشاقلىرىدىمۇ باش قاپىيەنىڭ شەكلى مەۋجۇت. بۇنىڭدىن شېئىرلاردا باش قاپىيە شەكلىنىڭ قوللىنىشى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئەڭ تىپىك ئالاھىدىلىكى ئىكەنلىكىنى ھەم ئەڭ قېدىم زاماندىن تارتىپ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ باش قاپىيە شەكلىدە كەلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغانلىقىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. ئۇيغۇر خەلق شەكلىنى «شەرق خەلق مىللەتلىرىنىڭ ئورتاق ئۇسلۇبى» دەپ قاراش تارىخىي فاكتلارنى خۇنۇكلەشتۈرگەنلىك بولىدۇ.

4-مىسال: ھۇنلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدا مۇزىكا مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. ناخشا ئاھاڭدا كوچمەن چارۋىچىلىق تۇرمۇشى، ئۇرۇش، تەبىئەتكە چوقۇنۇش ئاساسىي مەزمۇن قىلىناتتى. مۇزىكا جەھەتتە ئاۋاز باسقۇچى جەھەتتىن ھۇنلار بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ قېدىمىي ئەجدادى دىڭلىڭ (تۆلە) قاتارلىق شىمالىي چوللۇكتىكى كوچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مىللەتلەر «بەش تاۋۇشلۇق ئاۋاز باسقۇچى» ئىشلەتكەن. ھازىرقى زامان ئالىملىرى ئۆزۈن يىللىق تەكشۈرۈشلەردىن كېيىن كەنسۇ ئولكىسىدە ياشاۋاتقان دىڭلىڭلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادى بولغان يۇغۇر (سېرىق ئۇيغۇر) (ئەينى زامان ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قەبىلىسى ئىدى) مىللىي مۇزىكىسى بىلەن ھازىرقى ۋېنگىر مىللىتىنىڭ مىللىي مۇزىكا سەنئىتىنىڭ مەنبەداش ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىغان. بۇ ھەقتە ۋېنگىرىيەلىك مۇزىكا شۇناس ئالىم بارتوك بىلا جاناپلىرى (1881-1945) ۋېنگىر مۇزىكىسىدا مىڭ يىللار ئىلگىركى ئەڭ قېدىمقى ئۇسلۇب ساقلانغانلىقىنى يېزىپ كېلىپ ئاھاڭ جەھەتتە قېدىمقى ئۇسلۇبتا «بەش تاۋۇشلۇق ئاۋاز باسقۇچى بولۇپ يېرىم تاۋۇش مەۋجۇت ئەمەس» ئۇنىڭ ئۈستىگە «بىر خىل توۋەنگە ژۇرۇشكەن قۇرۇلما شەكلى قوللىنىلغان بولۇپ بۇ خىل ئالاھىدە قۇرۇلما شەكلىدە كېيىنكى يېرىم جۈملە ئالدىنقى يېرىم جۈملىنىڭ بەش گرادۇس توۋەنلىتىلگەن ۋارىيانتلىق قايتىلىنىشى بولىدۇ» دەپ كورسەتكەن ئىدى.

مۇزىكا نەزىرىيەسىدە بۇ خىل قۇرۇلما شەكلى ئادەتتە «بەش گرادۇسلۇق قۇرۇلما» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىككى خۇسۇسىيەت پەقەت ۋېنگىر خەلق ناخشىلىرىدىلا كورۇلۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىدىمۇ كورۇلىدۇ. دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، لوبنۇر ئۇيغۇرلىرىنىڭ خەلق ناخشىلىرى ئىچىدىمۇ ۋېنگىر خەلق ناخشىلىرىغا ناھايىتى ئوخشاپ كېتىدىغان بىر مۇنچە ئاھاڭلار مەۋجۇت. بۇنداق بولۇشتىكى سەۋەپ، تارىختا بىر خىل تىل بەزىدە بولۇنۇپ بىر قانچە خىل ئوخشاش بولمىغان تىللارنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنداق شارائىتتا بۇ تىللاردا تۇغقانچىلىق مۇناسىۋەت ساقلىنىپ قالىدۇ.

بىر جەمئىيەت تەرەققىي قىلىپ بىر قانچە ئوخشىمىغان مۇستەقىل ئىجتىمائىي بىرلىكلەرنى شەكىللەندۈرگەن پەيتتە تىلدىكى پارچىلىنىشمۇ ئەۋج ئېلىپ تۇغقان تىللارنى پەيدا قىلىدۇ. ئالتاي تىل سىستېمىسىدىكى تىللارمۇ تۇغقان تىللار بولۇپ، بۇ تىللار قېدىمقى ئالتاي تىلىنىڭ ئۆزۈن جەريانلىق پارچىلىنىشى ئارقىسىدا پەيدا بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قېدىمقى ئالتاي تىلى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ خىل مۇزىكا قۇرۇلمىسىنى قېدىمقى ئالتاي تىلى پارچىلىنىشتىن بۇرۇن شەكىللەنگەن دەپ قاراش كېرەك. قېدىمقى ۋېنگىر خەلق ناخشىلىرى بىلەن ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئوخشاش ئاھاڭلىق بولۇشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇنىڭدىدۇر.

ئەندى ئالتاي تىلى پارچىلانغاندىن كېيىنكى تەرەققىيات يەنە باشقىچە بولغان. مەسىلەن، 1936-يىلى تۈركىيەلىك مۇزىكا شۇناس ئالىم بارتوبلا تۈركىيە خەلق ناخشىلىرىنى توپلىغان ۋاقتىدا 90 كۇپلېت ناخشا ئاھاڭىنىڭ 20 كۇپلېتى قېدىمقى ۋېنگىر ئاھاڭلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ چىققان. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىچىدە 4 كۇپلېت ئاھاڭنىڭ ۋېنگىر ئاھاڭلىرىنىڭ ئۆزگەرگەن ۋارىيانتى ئىكەنلىكى ئېنىق بايقالغان.

5-مىسال: ۋېنگىرلار 5-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا غەربكە كوچۇپ دەسلەپتە ۋولگا دەرياسىنىڭ ژۇقارقى رايونلىرىدا ئولتۇراقلىشىپ كېيىنچە ئاستا-ئاستا جەنۇبىي روسسىيە يايلاقلىرىغا كوچۇپ بېرىپ ئورۇنلاشقان. مىلادى 830-يىلىدىن ئىلگىرى ئۇلار يەتتە قەبىلىدىن تەركىب تاپقان بىر قەبىلىلەر ئىتتىپاقىنى تەشكىللەپ دون دەرياسىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى رايونلارغا بېرىپ ماكانلاشقان ئىدى. كېيىنچە بۇ قەبىلىلەر ئىتتىپاقى ھازارلارنىڭ ئۈچ قەبىلىسىنى ئۆزىگە قوشۇۋېلىپ ئون قەبىل بولۇپ ئويۇشقان. شۇڭلاشقا بۇلارنى تارىختا «ئون ئۇيغۇر» دەپ ئاتىغان. «ۋېنگىر» دېگەن ناممۇ ئون ئۇيغۇر سوزىنىڭ سلاۋيانچە ئاتىلىشىدۇر.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا ۋېنگىرلار كارپات ئويمانلىقىغا بېسىپ كىرىپ، سلاۋيانلارنى ھەم شىمالىي ئاسىيا يايلاقلىرىدىن بۇ جايغا كوچۇپ كەلگەن ھۇنلارنى ئۆزلىرىگە بويسۇندۇرغان ئىدى. ۋىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئۇ خەلقلەرمۇ ۋېنگىرلارغا ئاسسىملەتسىيە بولۇپ سىڭىپ كىرگەن ۋە ۋېنگىرلارنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشىگە ئۆلۈش قوشقان.

6-مىسال: غەربىي ئەللەرنىڭ تارىخىي ماتېرىياللىرىغا ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇر قەبىل ئىتتىپاقىدىكى ئاساسلار (ئوخشاش بولمىغان تىللار ھەر خىل ئاتالغان، مەسىلەن، كىسار، قازاررى، كىتىمزىر، قازار، غازاغا ئوخشاش).

7-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا جەنۇبىي روسسىيە يايلىقىدا كاسارىيە يايلىقى قۇرۇلغان. مىلادى 626-يىلى كاسارىيە خانى زىبلەخان 40 مىڭ ئەسكەر چىقىرىپ ۋىزانتىيە ئىمپېرىيەسىگە ياردەملىشىپ، پېرسىيە خانلىقى بىلەن سوقۇشقان، شۇنىڭدىن باشلاپ كاسار خانلىقى بىلەن ۋىزانتىيە ئىمپېرىيەسى بىر-بىرلىرى بىلەن ئىناق دوستانە مۇناسىۋەتتە ئوتكەن. شۇنىڭدەك 7-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدا ۋىزانتىيە ئىمپېرىيەسى ئەرەبلەر بىلەن سوقۇشقاندىمۇ كاسارىيە خانلىقى ۋىزانتىيە تەرەپتە تۇرغان. 1030-يىللىرى ئەتراپىدا كاسارىيە خانلىقى رۇس قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ زېمىنى بولغان قارادېڭىز ئېگىزلىكىنى تياتشان ئەتراپىدىن كوچۇپ كەلگەن ئوغۇزلار (ئوغۇزلارمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ مۇھىم بىر تارمىقى) ئىگەللىدى.

كاسارلار غەربىي تۈركلەردىن خېلە بۇرۇنلا تارىخ سەھنىسىگە چىققان خەلق بولۇپ تۈركلەرنىڭ تەركىۋىگە كىرمەيتتى. ئەينى زاماندا كاسارلار ئۇيغۇرلارنىڭ بىر تارمىقى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇر قاغانلىقىنىڭ ئىككى قاغانى ئۆزلىرىنى «كاسار تېكىن»، «كاسار قاغان» دەپ ئاتىغان. كىشىنى جەلپ قىلىدىغىنى شۇكى، كاسارىيە خانلىقىنىڭ قاغانى ئۆزىنى «ئۇيغۇرلارنىڭ ھەقىقىي باش قوماندانى»، «ھەقىقىي ئۇيغۇر» دەپ ئاتىغان. ئۇ ۋاقىتتا كاسارىيە خانلىقى روسسىيە قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ زېمىنىنى ئىگەللىگەن ئوغۇزلار بىلەن كاسارلار ۋېنگىرلارنىڭ مىللەت تەركىۋىگە قوشۇلغان.

7-مىسال: بايقال كولىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى سېلېنگا دەريا بويىغا جايلاشقان ئۇيغۇرلار «سېرىق ئۇيغۇرلار» دەپ ئاتالغان. چۈنكى، «سېلېنگا» سوزى تۈركچە «سېرىق» دېگەنلىك بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتىمۇ شۇ دەريانى مەركەز قىلىپ ئۆزلىرىنى ئاشۇ دەريانىڭ نامىغا «سېرىق ئۇيغۇرلار» دەپ ئاتىغان. 5-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئاقكۆل قەبىلىرى (ئۇيغۇرلار) موڭغۇل يايلىقىدىكى جوجانلار (ئاۋارلار) بىلەن سوقۇشىدۇ. نەتىجىدە چېكىنگەن بۇ ئۇيغۇرلار ئالدى بىلەن جۇڭغارىيەگە كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ. جۇڭغارىيەنىڭ شەرقىي قىسمىدا ئاقكۆل خانلىقىنى تىكلەيدۇ. يەنە بىر قىسىم ئۇيغۇرلار بولسا داۋاملىق كوچۇپ روسسىيە يايلىقى بىلەن ۋولگا دەرياۋادىسى ئەتراپىغا بارغان.

يۇنان تارىخىي ماتېرىياللىرىدا يېزىلىشىچە، بىر قىسىم ئۇيغۇرلار مىلادى 5-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدا موڭغۇل يايلىقىدىن غەربكە كوچۇشكە باشلىغان. مىلادى 558-يىلى ئۇلار ۋولگا دەرياسى ۋادىسىغا يېتىپ كەلگەن ھەم شەرقىي ياۋروپا، ئوتتۇرا ياۋروپانىڭ بىر قىسىم يەرلىرىنى ئېگىلەپ ماكانلاشقان، بەزى غەربلىكلەر ئۇلارنى خاتا ھالدا «ئاۋارلار» دەپ ئاتىغان، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۇيغۇرلار ئىدى. ئۇلار ساراغۇر، (سېرىق ئۇيغۇر)، ئون ئوغۇر (ئون ئۇيغۇر) ۋە ئۇيغۇردىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمغا بولۇنگەن. شۇ چاغدىكى خەلق رىۋايەتلىرىدە بۇ ئۇيغۇرلارنى «ئوگرى» دەپ ئاتىغان. ئۇلارنىڭ ئەلچىسى گرېتسىيە (يۇنانستان) دىن ياردەم سورىغان، دېگەن خاتىرىلەر بار. مانا موشۇ ئۈچ قېتىم ئۇيغۇرلار ۋېنگىرلارنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشىگە ئاساسلىق رول ئوينىغان.

8-مىسال: يوغۇر (يوگو) لار ھازىرقى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ كەنسۇ ئولكىسىنىڭ جىلىيەن تېغى ئېتىكىدىكى سونەن يوگۇر ئاپتونوم ناھىيەسى بىلەن جوچۇەن ناھىيەسىنىڭ بىر قىسىم يېزىلىرىنى ئاساس قىلىپ ئولتۇراقلاشقان. ئۇلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 9 مىڭدىن ئاشىدۇ. يوگۇلار غەربىي ۋە شەرقىي يوگولار دەپ ئىككى قىسىمغا بولۇنىدۇ. غەربىي يوگولار سېرىق ئۇيغۇر دەپ ئاتىلىدۇ. شەرقىي يوگولار ھوڭگور ئۇيغۇر دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىككى قىسىم يوگولارنىڭ تىلى قىسمەن پەرقلەر تۇيەيلىدىن ئىككىگە بولۇنۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلا تارمىغىدا سېرىق ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئامىللىرى ناھايىتى كوپ ساقلانغان. غەربىي يوگولارنىڭ تىلى ئالتاي تىلى سىستېمىسىغا كىرىدىغان قېدىمقى ئۇيغۇر تىلى بولۇپ، بۇ تىل ئوزىنىڭ قېدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا خاس ماھىيەتلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ھازىرغىچىلىك ساقلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ تەركىۋىدىكى ئورغۇن سوزلىرى بەزى تاۋۇشلاردىكى قىسمەن فونېتىك ئوزگىرىشلەرنى ھېساپقا ئالمىغاندا ھازىرقى ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئوخشاشتۇر. سېرىق ئۇيغۇرلاردا (يوگولار) قېدىمقى ئۇيغۇرچە ساناش ئۇسۇلى ساقلىنىپ قالغان. مەسىلەن، «بىر» «ئىككى»، «ئالتى»، «يەتە»، «سەكىز»، «تو

قوز»، «يەكىرمى»، «سەكسەن»، «توقسۇن» «بىڭ»، «تۈمەن» دەيدۇ.

ئەگەر ئۇ بىر دېمەكچى بولسا «بىر يەكىرمى»، 12نى «ئىككى يەكىرمى»، 21نى «بىر ئوتۇز» دەپ سانايدۇ. ئەندى قېدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا مەنسۇپ بولغان «كولتېكىن مەڭگۈ تېشى»نىڭ شەرق تەرەپ 32 - قۇرىدا مۇنداق جۈملە سوز بار: «... بىر ئوتۇز ياشقا چاچاسەنگۈنگە سوڭۇشدىمىز...» مەنىسى، «ئۇيىگىرمە ياش ۋاقتىدا چاچاسەنگۈنگ بىلەن سوقۇشتۇق» دېگەنلىك بولىدۇ.

يوگولار ئادەتتە ئۆزلىرىنى «مىن سارىي يوگۇر» دەپ ئاتاشقان بىلەن ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنى «ئيۇغۇر» مىللىتى دەپ ژۇرگۈزىدۇ. يوگۇر مىللىتىنىڭ ئەدەبىياتى باش قاپىيەدەشىر-قوشاق توقۇيدىغان ئەدەبىي شەكىل ھازىرمۇ مەۋجۇت. بۇنداق ئەدەبىي شەكىل ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن مەۋجۇت ئىدى. لېكىن كېيىنكى چاغاتاي دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن باشلاپ بۇ شەكىل ئۇنتۇلۇشقا باشلىغان.

ۋۇقۇرىدىكى فاكتلاردىن بىز ۋېنگىر مىللىتىنى قېدىمقى دەۋردە ياۋروپا شۇنىڭدەك دون، ۋولگا دەريا ۋادىسى رايونلىرىغا كوچۈپ بېرىپ ئورۇنلاشقان ئۇيغۇر قەبىلىسىنىڭ بىر تارمىقى دەپ قارايمىز. چۈنكى ئۇرۇق بىلەن مىللەت بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى ئۇقۇم بولۇپ، ئۇرۇق بىر لوكىيەلىك ئۇقۇمغا، مىللەت تارىخىي ئۇقۇمغا ياتىدۇ. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇرۇق بىلەن قەبىلە بىر لوكىيەلىك يەنى قانداشلىق مۇناسىۋەتكە ئىگە بولغان ئادەملەر ئومۇملىقى بولۇپ، مىللەت شۇنداق ئادەملەر ئومۇملىقىنىڭ مۇئەييەن جۇغراپىيەۋىي دائىرىدە ئۇزاق ئۇزاقۇشۇلۇپ سىڭىشىدىن تارىخىي يوسۇندا شەكىللەنگەن تۇراقلىق ئادەملەر ئومۇملىقىدىن ئىبارەت بولىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا ياۋروپاغا تېڭ كوچۈپ بارغان ئۇيغۇرلار بىلەن ۋېنگىرلار بىر ئۇرۇق، بىر قەبىلىۋىي ئىتتىپاقتا ياشىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بىر لوكىيەلىك يەنى قانداشلىق مۇناسىۋىتى تاكى بۈگۈنكى كۈنگىچە ساقلانغان. قانداشلىق مۇناسىۋەتتىكى تۇققانچىلىق مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ ئىنقىلاپ تەكشۈرۈش ئۈستىدە ھازىرقى ۋېنگىر ئالىملىرى تېخىمۇ چوڭقۇرراق ئىزدەنمەكتە. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەيمەنكى، بەزى قەلەم ئېگىلىرى ئېيتقاندەك، ۋېنگىرلارنى يالغۇز ھونلارنىڭ ياكى تۈركلەرنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن مىللەت دەپلا ھوكۇم چىقارساق مېنىڭچە بىر تەرەپلىمە بولىدۇ. ئىرقشۇناسلىق ئىلمىي بويىچە قارىغاندا، مىللەت ئۇ تارىخىي ئۇقۇمدۇر. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇيالغۇز لا ھونلارنىڭ ياكى تۈركلەرنىڭ ئەينى دەۋرىدە ۋېنگىرلارنىڭ يۇرتىغا بېرىپ كەتكەنلىكى بىلەنلا ئۇلار ۋېنگىرلارنى شەكىللەندۈرگەن دېيىشكە بولامدۇ؟ چۈنكى، ۋېنگىرلارنىڭ «چوڭ كوچۈش» دەۋرىدىكى ئۆزلىرىنىڭ ياشىغان جوغراپىيەۋىي دائىرىسى ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ھايات دائىرىسىغا مۇناسىۋەتلىك. ئۇيغۇرلار، يۇغۇرلار، ۋېنگىرلار 3 - 4 - مىلادىيە ئەتراپىدا سىبىرىيەگە كوچۈپ بارغان زامانلاردا ئۇ جايدىكى ئۇرال خەلقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ياشاش جەريانىدا تىل ۋە قان سىستېمىسىدا ئۆز گۈرۈش ياساپ ھازىرقى ۋېنگىر مىللىتىنى شەكىللەندۈرگەن. بۇنداق قوشۇلۇش جەريانى داۋاملىق بولۇپ تۇرغانلىقتىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھونلارمۇ، تۈركلەرمۇ ۋېنگىر مىللىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە چوڭ ئۆلۈشلىرىنى قوشقان. بۇ ھەقتە ۋېنگىر ئالىملىرى ۋېنگىرشۇناس ئالىملار چوڭ ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ.

ئابدۇكېرىم سابىت.
ئالمۇتا شەھىرى.

● يادنامە

رەھبەرلىرىمىزنى ئەسلەيمىز

شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا شەھرىدە 1944 - يىلى 12 - نويابىردا مىللىي ئىنقىلاپ غەلىبە قىلىپ، 1945 - يىلى 15 - نويابىردا «ئىنقىلاپچىل ياشلار تەشكىلاتى» قۇرۇلغان ئىدى. شۇ زاماندا شەرقىي تۈركىستاندا ياشىغۇچى ئۇيغۇر، قازاق، تاتار، رۇس ۋە باشقا مىللەتلەر بىر - بىرى بىلەن ناھايىتى ئىناق، دوست ئىدى. «ئىنقىلاپچىل ياشلار تەشكىلاتى» ئەينە شۇنداق ھەر مىللەتنىڭ ئوت يۈرەك ياشلىرىدىن تەشكىللەنگەن ئىدى. بۇ تەشكىلات شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن چىن دىلى بىلەن ئىش - پائالىيەت باشلىغان بولسىمۇ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۆمرى بەك قىسقا بولغانلىقتىن غاتولىمۇ ئەپسۇسلانغان ئىدى.

1948 - يىلى شىنجاڭدا «تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» قۇرۇلدى. 1949 - يىلى 15 - فېۋرالدا «ئىنقىلاپچىل ياشلار تەشكىلاتى» خىزمەت پائالىيىتىنى توختاتتى. شۇ چاغدا ئەخمەتجان قاسىمىي ياشلار بىلەن ئاخىرقى ئۇچرىشىشقا كەلگەندە مەن ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىمنى بىلدۈرۈپ:

- ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ئىشى شۇنىڭ بىلەن تامام بولىسىمۇ، - دەپ سوئال قويغىنىمدا، ئۇ كىشى ئىللىق كۆلۈپ:

- سىڭلىم، ئاكىسى بار ئىنى ھېچ قاچان ئۇنتۇلمايدۇ ۋە خار بولمايدۇ، - دەپ تىنچلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى ئەزەردە تۇتۇپ جاۋاپ بەرگەن ئىدى. شۇنىڭدىن بېرى ئارىدىن 47 يىل ئۆتكەن بولسىمۇ، شۇ سوزنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىنقىلاپچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ» تارقىلىش ئالدىدا چۈشكەن سۈرىتى بىلەن ئەخمەت ئەپەندىنىڭ سۈرىتىنىمۇ ساقلاپ كەلگەن ئىدىم. ئۇنىڭ ئىچىدە رەھبىرىمىز ۋە باشقىلار ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، تېخى ھەر يەردە ياشاۋاتقان تىرىك شاھىدلار بار. شۇلارنى ئەسلەش يۈزىسىدىن بۇ سۈرەتلەرنى تەغدىم قىلدىم.

✽ ✽ ✽

سۈرەتلەردە:

1 - ئەخمەتجان قاسىمىي.

2 - كوللېكتىۋ چۈشكەن سۈرەتتە، ئالدىنقى قاتار، (ئوڭدىن سولغا) 1. ئىسمى نامەلۇم، 2. ئىسلامجان، 3. ئوسمان زىيام، 4. سىيابايېۋ، 5. س. سەيفۇللايېۋ، 6. داۋۇت تۇرەخمەتوۋ، 7. نادىيە خەسەن، 8. رايانا سەپەرئەلى، 9. گۈلباتايېپ.

2 - قاتار (ئوڭدىن سولغا) 1 ئومەرجان، 2. ئىسمى مەلۇم ئەمەس، 3. داۋۇت ئاخۇن تۇردى، 4. ئوسمانجان، 5. خېلىل ھەمرايېۋ، 6. بىلال ساماق، 7. رەخمەتۇللايېۋ، قالغانلارنىڭ ئىسمى نامەلۇم.

نادىيە خەسەن.
ئالمۇتا شەھىرى.

باشقا نەشرلەردىن

چېچەن خەلقىنىڭ ئازاتلىق ئۈچۈن تارىخىي كۈرىشى

بىرىنچى قىرغىنچىلىق

18 - ئەسىردىن باشلاپ روسسىيە كاۋكازنى بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى ھەرىكەت قىلدى.

شەيخ مەنسۇر (1770 - 1779 - يىللار) ۋە شامىلنىڭ (1864 - 1934 - يىللىرى) روسسىيەنىڭ كاۋكازغا بېسىپ كىرىشىگە ناھايىتى ئاكتىپ قارشىلىق كورسەتكەن ئىدى. 19 - ئەسىردە كاۋكازدا روسسىيەنىڭ باسقۇنچىلىق ئۇرۇشلىرىغا 300 مىڭ ئەسكەر ئىشتىراك قىلدى.

پادىشا نىكولاي 1 «كەيكە كىرمەيدىغان تاغلىقلارنى قولغا ئايلاندۇرۇش ياكى يوقىتىش كېرەك...» - دەپ تەلەپ قىلغان ئىدى. ئەسكەرلەر ئاياللار بىلەن بالىلارنى ئۆلتەردى، مال ۋارانىنى، تېرىلغۇنى، قۇرۇلۇش بىنالارنى يوق قىلدى. گېنېرال ئا. يېرمولوۋ ئۆز نىڭ پادىشاغا يوللىغان رايورتىدا چېچەنلەر باستۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ يېزىلىرىگە ئوت قويۇش، ئۇلارنى يەردىن مەھرۇم قىلىش، مېلىنىڭ قىرىلىشى، ئادەملەرنىڭ كوپلەپ ئاغرىقلارغا دۇچار بولۇشى بىلەن يوقىتىلماقتا. 1847 - يىلى چېچەنلەر سانى 1,5 مىللوننى تەشكىل قىلغان بولسا، ئەندى 1857 - يىلى ئارانلا 116 مىڭ ئادەم قالغان. ئۇرۇشلار ۋاقتىدا ئۆلتۈرۈلگەنلەردىن تاشقىرى، 1846 - يىلى 700 مىڭدىن ئوشۇق كاۋكازلىق، شۇ جۈملىدىن چېچەنلەر تۈركىيەگە پالاندى، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ كوپچىلىكى ھالاك بولدى.

1859 - 1864 - يىللىرى روسسىيە ئەسكەرلىرىگە چېچەنلەر ئۈستىدىن غالىبىيەت قازىنىش مۇمكىن بولدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن پادىشا ئالېكساندر 2 مېدال چىقارغۇزدى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئوزىنى كورسەتكەن 147 مىڭ ھەربىينى مۇكاپاتلىدى.

ئىككىنچى قىرغىنچىلىق

بولشېۋىكلار ھوكۇمرانلىق قىلغان يىللىرى چېچەنلەرنىڭ قارشىلىق كورسىتىشى داۋام قىلدى. ھەر يىلى دېگىدەك قوزغىلاڭلار بولۇپ تۇردى. 1936 - 1938 - يىللىرى ن ك ۋ د نىڭ ھوكۇملىرى بويىچە چېچەنىستاندا 80 مىڭ ئادەم ئېتىپ تاشلاندى. 1944 - يىلى 23 - فېۋرال كۈنى 12 مىڭ چېچەن ئۆلتۈرۈلدى، ئەندى ھايات قالغانلىرى بولسا سىبىرغا، قازاقىستانغا، قىرغىزستانغا پالاندى.

✽ ✽ ✽

1994 - يىلى 11 - دېكابىر كۈنى روسسىيە ئەسكەرلىرى چېچەنىستان ئىچكېرىيە جۇمھۇرىيىتىگە بېسىپ كىردى. چېچەنىستاندىكى روسسىيە ئەسكەرلىرى «ئالتۇن يۇلتۇز» «مېدالىنى تاپشۇرۇش بىلەن روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ قەھرىمانى ئۇنۋانىغا تەۋسىيە قىلىنماقتا. قەھرىمانلىقى نۇچۈنمۇ؟ ۋەتەننى ھىمايە قىلىشتىكى قەھرىمانلىقى ئۈچۈن بېرىلىدىغان «ئالتۇن يۇلتۇز» مېدالى بىزگە تونۇش ۋە مۇقەددەستۇر. ئەندى يۇخرالار ئۇرۇشىدا قەھرىمانلار بولامدۇ؟ سوز تارىخچىلارغا؟...

✽ ✽ ✽

چېچەن خەلقىنىڭ ئالاھىدىلىكى

ھەر بىر خەلقنىڭ ئوز ئالاھىدىلىكىنى ئېنىقلىغاندا تارىخىي، دىنىي ۋە ئەنئەنىۋىي ئامىللارغا ئاساسلىنىش كېرەك. چېچەنلەر تارىخىي جەھەتتىن پەقەتلا قارشىلىق كورسىتىش نەتىجىسىدە ئامان قالغان.

چېچەنلەرنىڭ باسقۇنچىلارغا قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان دائىمىي كۈرىشى جۇرئەتلىككە، ۋىجدانلىققا، ئوزىنى قوغداش قىلىش ۋە قۇرالغا نىسبەتەن ھورمەت قىلىشنى تەربىيەلىدى، قۇرال ئاندا - ساندا، ناھايىتى چوڭ جاۋاپكەرلىك بىلەن پايدىلىنىلىدۇ.

چېچەنلەر روسسىيە ئەسكەرلىرىدىن ئېلىنغان قۇرالنى تاپشۇرۇپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس - بۇ ئوزلىرىنى ھاقارەتلىگەنلىكنى بىلدۈرگەن بولار ئىدى. مۇستەقىللىقنىڭ بېشىدا روسسىيەدىن قۇرال زورلۇق - زومبۇلۇقسىز، قانۇنىي تۈردە، س س س ر پارچىلىنىۋاتقان شارائىتتا ئېلىنغان ئىدى. ھازىرقى ۋاقىتتا كويلىگەن چېچەنلەر دولەتنىڭ ۋە خەلقىنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن قۇرۋان بولۇشقا قۇربانىدا قەسەم بەردى. جۇھار دۇدايېۋمۇ ئوز ئۈستىگە بېرىپ دېيىتلىق لاۋازىمىنى شۇنداقلا قۇربان تۇتۇپ قەسەمىياد بېرىپ قوبۇل قىلغان ئىدى. بۇ ھوقۇق ۋە شەن فاكتلىرىدۇر.

«زامان قازاقىستان» گېزىتىدىن ئېلىندى.

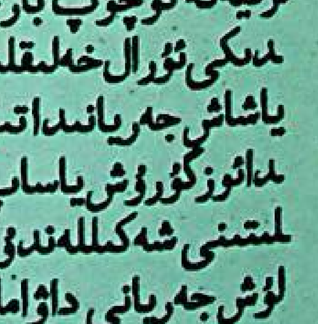

قىسقا خەۋەرلەر

ئاگروسانائەت بىرژىسىدىكى كېلىشىملەر

ئوتكەن ھەپتىدە خەلق ئارا قازاقىستان ئاگروسانائەت بىرژىسىدا ئاشلىق كولەمى يەنە كوپەيدى. كېلىشىم بويىچە 26 مىڭ تونىنغا يېقىن بۇغداي سېتىلدى. ئۇنى ئاساسەن روسسىيە سېتىۋالدى. 3 - كلاسلىق يۇمشاق بۇغداينىڭ تونىنسى 166,67 دوللاردىن، 5 - كلاسلىق يۇمشاق بۇغداينىڭ تونىنسى 128,23 - 130 دوللاردىن، 3 - كلاسلىق قاتتىق بۇغداينىڭ تونىنسى 180 دوللاردىن باھالاندى.

شۇنداقلا تونىنسى 100 - 130 دوللاردىن 2 - كلاسلىق 11200 توننا ئارپا، توننىسى 110 دوللاردىن بەش مىڭ توننا قارا بۇغداي، تونىنسى 120 دوللاردىن 3 - كلاسلىق ئون تورت مىڭ توننا كومۇقوناق سېتىلدى. ئۇلارنى قىرغىزستان سېتىۋالدى.

تېرە خام ئەشياسىنىڭ سودىسى يەنە قىزىشقا باشلىدى. ئۇلارنى كېلىشىم بويىچە ختاي، تۈركىيە ئىران سېتىۋالماقتا. قارامالنىڭ تېرىسى چوڭلىقى ۋە سالمىقىغا قاراپ 8,79 دىن 20,4 دوللارغىچە، قوي تېرىسى 2,16 دىن 4,34 دوللارغىچە باھالاندى. ئىران قوي ئۇچىيىگە خېرىدارلىق قىلماقتا. ئۇنىڭ مىڭ دانىسى سۈپىتىگە قاراپ 1340 دىن 2090,99 دوللارغىچە باھالاندى. ختاي تونىنسىنى 1420 دوللاردىن بىر ئاز پاختا ۋە 1500 دوللاردىن بىر قىسىم يۇڭ سېتىۋالدى.

ئوما 96

ئاشلىق يىغىشتۇرۇش جەنۇپتا ئاياقلىشىپ شىمالدا ئەندى باشلىنىۋاتىدۇ

يېزا ئېگىلىكى مىنىسترلىكى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، جۇمھۇرىيەتتە بەش مىللىون گېكتار مەيداندىكى ئاشلىق ئورۇلۇپ، ئۇنىڭ ئۈچ مىللىون گېكتارىدىكى ئاشلىق تېپىلگەن. بۇ پۇتكۇل ئاشلىقنىڭ 18 پروتسېنتى دېگەن سوز. ھەر گېكتار يەردىن ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 6,2 سېنتنېردىن دان ئېلىنماقتا. ئەڭ زور قۇرى كورسەتكۈچ جۇمھۇرىيەتنىڭ شىمالىي ۋىلايەتلىرىگە توغرا كېلىدۇ: بۇ يەردە ئۇ مانەندى باشلىنىشىغا قارىماي، ھەر گېكتاردىن 10,8 سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىنىۋاتىدۇ. جەنۇبىي قازاقىستان ۋە جامبۇل ۋىلايەتلىرىدە بارلىق ھوسۇلنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى يىغىشتۇرۇۋېلىندى.

ئىختىسات بولۇمى

دوستلۇق ئالاقىلىرى

ئوتتۇرا ئاسىياغا قىلىنغان تارىخىي سەپەر

بۈگۈنكىدىن قىرىق ژىل مۇقەددەم — 1956 — ژىلى 6 — سېنتەبىردە ئۈرۈمچىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۆزبېكىستان، قىرغىزستان، قازاقىستان، تاجىكىستان ۋە تۈركمەنىستان جۇمھۇرىيەتلىرىگە سەپەرگە چىققان ئىدى. [illegible]

[illegible] ترى باشلىق كىرىلگەن ئاتاقلىق سەنئەتكارلار، يازغۇچىلار [illegible]

مونۇ خەلق قوشىقىنى ئېيتىپ بەردى:

[illegible]

بىز تاشكەنتتە [illegible] زىيارەت قىلدۇق [illegible] يازلىق سەھنى-

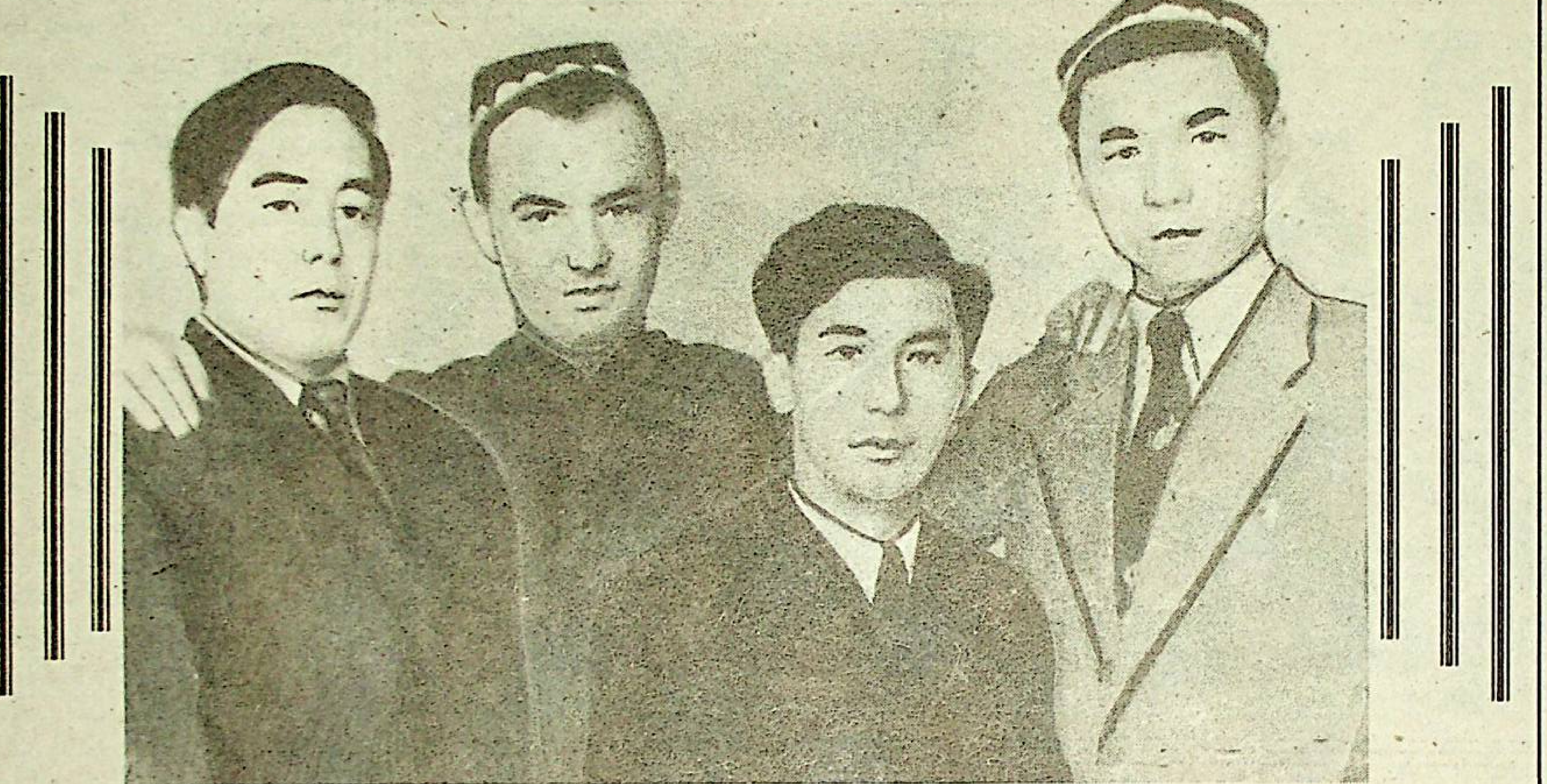

سۈرەتتە: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسىنىڭ ئەزالىرى: (سولدىن ئوڭغا) ھۇسەنجان جامىي، پەيزۇللا كامىل، (تاجىكستان)، ئابدۇۋېلى جارۇللا، ۋە مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسىنىڭ بەدىىي رەھبىرى ئىبراھىم بارات. 1956 — ژىلى چۈشكەن خاتىرە سۈرەت.

ئىشەنچىم كامىل بولدى. ئۇيغۇرلار تالانتلىق خەلق ئىكەن» دېگەن ئىدى. دەرۋاقە دېلېگاتسىيە قىرغىزستاندا چوڭ ئىززەت — ھورمەت بىلەن كۈتۈۋېلىندى.

بىز ئۇيغۇرلار ئۆزبەك خەلقى بىلەن قېرىنداش خەلق ئىكەنلىكىمىزنى ئەزەلدىن چوڭقۇر ھېس قىلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، بىز ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىدە، خۇسۇسەن ئۆزبېكىستاندا بولغان كۈنلىرىمىزدە ئۆزىمىزنى تولىمۇ ئەركىن سېزىپ، خوشال — خورام ھېس قىلغان ئىدۇق. تاشكەنتنىڭ ئەسكى جوۋا كوچىلىرى گويا بىزگە قەشقەرنى ئەسلەتسە، ئۇنىڭ خەلقى بولسا قەشقەر خەلقىدەك مۆمىنىم، ئەمگەكچان كۆرۈنۈپ كەتكەن ئىدى. بىز ئايبېك، غافۇر غۇلام، مۇكەررەمە تۇرغۇنبايېۋالارنى يۈزمۇ — يۈز كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇلارنى ئۆزىمىز بىلەن كونا تونۇشلاردەك ھېس قىلاتتۇق. غافۇر غۇلامنىڭ «خىتاي خەلق ئارمىيەسى ئۈرۈمچىگە كىرگەندە مەزلۇم ئۇيغۇرستاننىڭ دەرۋازىسى كەڭ ئىدى...» دېگەن شېئىرى ھەربىرىمىزگە ياد بولۇپ كەتكەن ئىدى. قىرغىنچى يىللاردا شائىر جۇستىنىڭ «شەرق ھەقىقىتى» ژۇرنالىدا بېسىلىپ تۇرغان شېئىرلىرىمۇ بىزنىڭ قەلبىمىزدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىدى. ئايبېك بولسا ئۆزىنىڭ «ناۋائىي»، «ئالتۇن ۋادىدىن شامالىلار» رومانلىرى ئارقىلىق بىزگە تولىمۇ يېقىن، قەدىناس بولۇپ كۆرۈنەتتى. 1951 — ژىلى مۇكەررەمە تۇرغۇنبايېۋا، تامارا خانىملارنىڭ غۇلجا، ئۈرۈمچى، تۇرپان قاتارلىق شەھەرلەردە بولۇپ، كۆرسەتكەن كونسېرتلىرى بىزنىڭ ئۇلارغا دېگەن مۇھەببىتىمىزنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرغان ئىدى. تاشكەنت شەھىرىدە ئۆزبەك قېرىنداشلىرىمىز كانەي — سۇنەي، داپ — دۇمباق چېلىپ، كەكرى قۇچاق يېيىپ قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئۆزبېكىستان مەدەنىيەت مىنىسترى قوشقاروۋ بىلەن زىيا سەمەدىيلەر نۇتۇق سۆزلىدى.

بىز دەسلەپكى كونسېرتىمىزنى سىۋېردلوۋ نامىدىكى تېئاتىردا قويدۇق. كونسېرت ئاخىرلاشقاندا يازغۇچى شاراپ رەشىدوۋ سەھنىگە چىقىپ، بىزنى تەبرىكلەپ، سەممىي قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئايبېك، غافۇر غۇلام، مۇكەررەمە تۇرغۇنبايېۋالار بىز بىلەن ھەر كۈنى دېگۈدەك بىللە بولۇپ تۇردى. مۇقىمىي نامىدىكى تېئاتىردا ئۈچ نۆۋەت كونسېرت قويدۇق. مەدەنىيەت مىنىسترلىكى بىزنىڭ شەرىپىمىزگە كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزدى. شۇ زىياپەتتە يازغۇچى يۈسۈپبەك مۇخلىسى ئۇيغۇر ۋە ئۆزبەك خەلقىنىڭ دوستلۇق، قېرىنداشلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ،

[illegible] ئادەملەرنىڭ قاتنىشىشى بىلەن چوڭ كونسېرت كۆرسەتتۇق. شۇ كۈنكى ۋاقىئەلەر ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بۇ ئۇيغۇر كولخوزى بولۇپ، ئاما ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاتا — بوۋىلىرىمىز قەشقەردىن چىققان ئۇيغۇر دېيىشىدۇ، تىلى ئۆزبەكلىشىپ كەتكەچكە، ئۆزلىرىنى بىزنىڭ ئالدىمىزدا بەك خىجالەت ھېس قىلىشتى. شۇ كۈنى بىزنى تەبرىكلەپ سۆزگە چىققان ئالىماخۇن ئاكا ئۆزىنى تۇتالماي، كۆز يېشى قىلىپ ئۇتقىنى ئاران تۈگەتتى. پاتەم قۇربانىنىڭ ئېيتقان ناخشىلىرىنى تاماشىبىنلار قايتا — قايتا تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. بولۇپمۇ «قەشقەر سەنىمى»، «دولان سەنىمى» كۆرگەندە، مەيداندا جۇقان — سادالار كۆتۈرۈلۈپ، «بارىكاللا! — قەشقەرگە بارغاندەك بولدۇق...» دەپ ۋاقىراشتى.

بىز ياختا ئاتاتا بولغىنىمىزدا ئائىلىلەرگە كىرىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى بىلەن تونۇشتۇق. بىز سەمەرقەنت، بۇخارا شەھەرلىرىدە بولغاندا، قەدىمىي شەرق يادىكارلىقلىرى بولغان ئەمىر تومۇر، ئۇلۇغبەك قۇردۇرغان ھەشەمەتلىك مۇنارىلارنى كۆرۈپ، ھەيران بولدۇق. ئىككى يېرىم مىڭ ژىللىق تارىخى بار قەشقەردە مۇنداق سەلتەنەتلىك قەدىمىي ئىمارەتلەر مانجۇر — خىتايلار بىلەن بولغان ئۇرۇشلار تۈپەيلى ساقلىنىپ قالمىغان. پەقەت قەشقەر ھېيتگاھ مەسچىت — مەدرىسى بىلەن ئاپپاق غوجامنىڭ مازار مەقبەرىسى قالغان، خالاس.

ھازىرقى تاجىكىستاننىڭ مەركىزى دۇشەنبە شەھىرى ئۇ چاغلاردا ستالىن ئاباد دەپ ئاتىلاتتىكەن. باشقا جايلاردىكىگە ئوخشاش بۇ يەردىمۇ قىزغىن كۈتۈۋېلىندۇق. بىز ئۇلۇق يازغۇچى سەدىردىن ئەينى نامىدىكى ئوپېرا — باليت تېئاتىرىدا ئويۇن كۆرسىتىپ، تاجىكىستاننىڭ ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ماھىرلىرى بىلەن ئۇچرىشىشلارنى ئۆتكۈزدۇق. مەشھۇر تاجىك شائىرى مىرزا تۇرسۇنزادە بىزگە تاجىك ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتى ھەققىدە تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. بىزمۇ ئۇيغۇر ئېلىدا تاجىك يازغۇچىسى سەدىردىن ئەينىنىڭ «قۇللار» رومانى سۆيۈپ ئوقۇلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردۇق.

تۈركمەنىستان ھەققىدە بىزنىڭ بىلىدىغانلىرىمىز ناھايىتى ئاز ئىدى. شۇنىڭغا قارىماي، بىز ئۇ يەرگە بارغاندا ئۇلارنىڭ تىلى، ئۆرپى — ئادىتى ھېچ قانچە ئالاھىدە بولۇپ كۆرۈنمىدى. بىز ئۆز تىلىمىزدا تەرجىمانسىزلا ئەركىن سۆزلىشىپ، مەخسەتنى ئۇختۇرالىدۇق. دەرھەقىقەت، ئوتتۇرا ئاسىيانى ماكانلىغۇچى خەلقلەرنىڭ ئۇۋى بىر خەلق ئىكەنلىكىدىن ھېچ قانداق شەك — شۈبھەمىز يوقلىغى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھېس قىلىندى. تۈركمەنىستاننىڭ بايرام ئەلى شەھىرىدە بىر — ئىككى مىڭ ئۇيغۇر ياشايدىكەن. مەختۇمقۇلى نامىدىكى ئوپېرا — باليت تىياترىدا قويغان كونسېرتىمىزغا تۈركمەن، ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشتى. بىز تۈركمەنىستاننىڭ مۇھىم خاتىرە ئورنى بولغان كوپېت تېغىنىڭ ئېتىكىدىكى قەدىمىي تارىخىي شەھەر مىسا خارابىسىنى زىيارەت قىلدۇق. ئاشخاباد ئانچە چوڭ بولمىغىنى بىلەن باغۇ — بوستانلىق، چىرايلىق شەھەر ئىكەن. 1948 — ژىلى ئۇ يەردە ناھايىتى قاتتىق يەر تەۋرەش بولۇپ، شەھەر تولۇق دېگىدەك ۋەيران بولغان. ئاما تۈركمەن خەلقى ئاز ۋاقىت ئىچىدە شەھەرنى ئۆز ئەسلىگە كەلتۈرگەن.

بىر سەپەر جەريانىدا ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ تىل، ئۆرپى — ئادەت، دىن ۋە باشقا جەھەتلەردە بىزدىن ئانچىلا كۆپ ئايرىمىسى يوق بىر خەلق ئىكەنلىكىنى يەنىمۇ چوڭقۇر چۈشەندۇق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز بۇ بەش جۇمھۇرىيەتنى تەرجىمانسىز بىمالال ئارىلاپ، زىيارەت قىلدۇق. بىزنىڭ سەنئەتچىلىرىمىز ئۇلارنىڭ ناخشا — سازلىرىنى ئۆگىنىپ قايتتى. يازغۇچىلىرىمىز بىلەن شائىرلىرىمىز سەپەر جەريانىدا تۇغۇلغان ئەسەرلىرىنى يەرلىك گېزىت — ژۇرناللاردا ئېلان قىلىپ تۇردى. شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، بىزنىڭ ئاتاقلىق چالغۇچىمىز شېرەلى سەپەر ۋاقتىدا «سېغىنىپ كەلدىم» دېگەن ناخشا — مۇزىكا ئىجاد قىلدى، ئۇنىڭ شېئىرىنىمۇ ئۆزى يازدى. پاتەم قۇربان ئىجراسىدا بۇ ناخشا تېخىمۇ تەكەممۇللىشىپ، خەلقنىڭ سۆيۈپ ئاڭلايدىغان ناخشىسىغا ئايلاندى. ھەتتا بۇ ناخشا ئۆتكەندە شىنجاڭ سەنئەتچىلىرى ئالمۇتىغا كەلگەندە، پاشا ئىشان ئىجراسىدا يەنە بىر قېتىم ياڭرىدى.

مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسى ئۈرۈمچىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئوتتۇرا ئاسىياغا قىلىنغان سەپەر توغرىسىدا شائىر ئابلەي روزىنىڭ تەھرىرلىكىدە مەخسۇس بىر توپلام نەشىر قىلىندى. شۇنداقلا «شىنجاڭ ئەدەبىيات سەنئىتى» («تارىم») ۋە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرناللىرىدا كۆپلىگەن ماقالە — خاتىرىلەر، شېئىرلار ئېلان قىلىندى.

شۇنداق قىلىپ، بىز ئىككى ئايغا سوزۇلغان ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىگە بولغان سەپىرىمىزنى تاماملاپ، ئۆز ئېلىمىزغا قايتتۇق. تېخى ئەنەدىلا كۆكلىنىپ كېلىۋاتقان شىنجاڭ مەدەنىيەت بېغىنى ئارىدىن ئانچە ئۆتمەي خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۆزلىرىنىڭ 1957 — ژىلى باشلىغان «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش» دېگەن رەزىل سىياسىي ھەرىكىتى بىلەن رەھىمسىزلەرچە خانىۋەيران قىلدى. كۆزگە كۆرۈنگەن زىيا سەمەدىيگە ئوخشاش يۈزلىگەن ئەدەبىيات — سەنئەت ئەربابلىرىنى «ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچى» دەپ قارىلاپ، بارلىق ۋەزىپىلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۆزلىرىنى چۆل — جەزىرىلەرگە سۈرگۈن قىلدى ۋە تۈرمىلەرگە تاشلىدى.

ھەر خىل جىسمانىي ۋە مەنىۋى خورلۇقلارغا چىداشلىق بېرەلمىگەن بىر قىسىم ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئانا ۋەتىنىنى ئىلاجىسىز تاشلاپ، چەتئەللەرگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان ئىدى. ئەينە شۇ چاغدا مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسى تەركىۋىدە بولغان كۆزگە كۆرۈنەرلىك كىشىلەردىن بىر قانچىلىرى ھازىر قازاقىستان، قىرغىزستان، ئۆزبېكىستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار ۋەتىنىدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرى بىلەن بىللە ئانا ۋەتىنىنىڭ ئىستىقلالىيىتى، ئەركىنلىكى ئۈچۈن باسقۇنچىلارغا قارشى بىرلىكتە كۈرەش قىلماقتا.

ئىبراھىم بارات.
ئالمۇتا شەھىرى.

قەدىمىي شېئىرىيەت ۋارىسلىرى

قىرىنداشلىق ۋەتەنلىرى

مەھمۇد قەشقەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەھمەت يۈكنەكىي نۇخشاش ئۇلۇغ ئەدىپلەرنى يېتىشتۈرگەن، مەرىپەت، مەدەنىيەت بۆشۈكى ئەزىزانە ئۇيغۇر دىيارىنىڭ پەرزەنتلىرى، قەدىمىي شېئىرىيەت ۋارىسلىرى بولغان بۈگۈنكى زامانىمىزنىڭ قەلەمكەشلىرى ئىجادىنى ھۆرمەتلىك گېزىتخانلارغا تونۇشتۇرۇشنى مەخسەت قىلىپ، گېزىتىمىزنىڭ بۇ سەھىپىسىنى شېئىرىيەت ئىخلاسمەنلىرىگە بېغىشلىدۇق.

ماخمۇتجان ئىسلام

قەشقەر سويگۈسى

جەننەت ئۈچۈن ئەنداز بولۇپ تورەلگەن قەشقەر،
ساداقەتنىڭ بۆشۈكىگە بولەنگەن قەشقەر.
ئادا بولماس قەرزىم مېنىڭ بەرسەم جېنىمنى،
ۋۇرىكىمدە ئىپھرامدەك قەد كۆتەرگەن قەشقەر.

گوزەل قەشقەر — قۇياش سويگەن ئۇزانە دىيار،
پەخىرلىكمەن، بەختلىكمەن تۇغۇلغاچ سەندە.
خۇددى ئۇممەن، قىزىل دەريا سۈيىدەك ئاقار،
دولقۇن ياساپ سېنىڭ مېھرىڭ جىسمىمدا تەندە.
ئۇۋىدەك پاك، ئاپپاق قاردىن ئاق ئوغۇز سۈتۈڭ،
تەكدىشى يوق ئەقىل، كوچىڭنىڭ مەنىسى مەندە.

ئۈچۈم بولدۇم، ئۇزىدەك بەردىڭ كاڭ قانات، ئامما،
شۇندىن بۇيان ئالدى مېنى ئىلكىگە ھىجران.
بىراق «ئۇزەم ھەر جايدىمەن كوڭلۇم سەندەدۇر»
تومۇرۇمدا زىكرىڭ بىلەن دولقۇن ياسارقان.
ئەگەر قالسام بىر دەقىقە ئۈنتۈپ ناملىك،
يېتىپ كېلەر جان ئىلىشقا ئەزرائىل شۇئان.

تازىمدىمەن ئوتۇڭ قولۇمنى كوكسۇمگە ئىلىپ،
تازىمدىمەن خۇددى مەجنۇن ئالدەك ئىگىلىپ.
باغاشلىرىڭ مېنى ئاتەش باغرىڭغا بېسىپ،
شاتلىقتا ئاھ، كەتمىدىكەن ۋۇرەك يېرىلىپ.
جۇپ كوزدە ياش، باغرىڭغا مەن سىمايتەك ئىرىپ،
كەتتىم كويا قۇمغا سىڭگەن سۇدەكلا سىڭىپ.

ماموت زايىت

ئەڭ ئاخىرقى بېكەت

چاچلىرى ئۆزۈقتا شەپەقنىڭ رەڭگى،
يالقۇندەك تۇس ئالدى يەر — ئاسمان ئوخشاش.
زۇلمەتنى ئىمىزلەپ ھاياتلىق تېگى،
چاقناتتى سۈبھىنىڭ كوكسىدە قۇياش.

ئالدىمدا ئاخىرقى بېكەت قەبرىستان،
مۇزلىتار تېنىمنى سوغقىنىدەك جۇت.
قارايمەن ئەتراپقا ھەسرەتلىك ئويچان،
قەلبىمدە ھوكۈمران ئىچىنىش، سۈكۈت.

تۇرىدۇ بېكانە گۈمبەز جولسىرەپ،
يوق ئاياق ئىزلىرى، يە كۈلچەمىسردەك.
ئاقمىغان بۇ يەردە پەرداز، يالغان كەپ،
قىلالمايدۇ پۇل، مەنسەپ، تەنتەنە — كۇرۇك.

گۈمبەزدە ياتقىنى بىر تونۇش ئادەم،
ياخشىمۇ، يامانمۇ، بەرمەيمەن باھا.
قىلمايتۇ ئۇنىڭغا گۈمبەزمۇ ياردەم،
ھازىرقى بايلىقنى ئەچچەكەز ماتا.

ئۆتىرىك ۋاختىدا سۆزلۈك ۋە مەغرۇر،
چۈشمىگەن ھېچ كىمگە ئاپتاپ — شولىسى.
خىيانەت — پارىدا سۈرەتتى ھۆزۇر،
بار ئىدى بەش جايدا باغ، ئۆي — ھويلىسى.

ھومايسا، پۈچرانى باساتتى تىترەك،
ئادىللىق، شەپقەتتىن پەقەت مۇستەسنا.
سۆگەكسىز مەھرەملەر ئاڭا پايپېتەك،
ئۆ ئويلاپ كورمىگەن ئولۇمنى ئەسلا.

قارايمەن، چوڭخېيىپ تۇرار گۈمبىزى،
تەنھالىق، غېرىبلىق سۈكۈت ئىلكىدە.
چۈشەندىم... ئاھ، ئۇرچەكەن ئۆتنىڭ نام — ئىزى،
بولمىغاچ گۈمبىزى خەلق قەلبىدە.

ھاجى ئەخمەت

تاغلار ساداسى

بۇلۇتقا بوي سوزغان تاغلار كەۋدىسى،
ۋۇكلەپتۇ ئەسىرلىك مۇز بىلەن قارنى.
ھەدىيە ئېتىپتۇ سېخى تەبىئەت،
ئۇنىڭغا شۇنچە كەڭ پايانسىز يەرنى.

جولغىنىپ ئويلارغا، مەن قىلدىم خىتاب:
— بولسا ئىگەڭ ئەي تاغلار ئېگىزلار مەيدان.

ياكاشكى ئايلانساڭ ئەزىم دەرياغا،
سۇلىرىڭ چوللەرگە بەخش ئەتسە جان.

كۆلدۈرلەپ تاغلاردىن چىقتى بىر سادا!
«بىلگىنكى ئەجەپ زور خسلەت بار مەندە.
مۇقەددەس بورچۇمنى قىلىمەن ئادا،
يارالغاچ مۇقەددەس، جانىجان ئەلدە.

پولاتتىن مۇستەھكەم ۋۇجۇدۇم — تېنىم،
جەڭلەردە ۋەتەنىڭ كوكسىگە قالقان.

دۈشمەنىنىڭ تانكىسى، تومۇر قۇشلىرى،
توسىلىپ كەۋدەمدە ئەيلىنەر تالقان.

ھەر تېشىم دۈشمەنگە ئەجەللىك بىر ئوق،
سايى — جىلغام ئۇلارغا قېزىلغان لەھەت.
قارلىرىم ياۋلارغا يېپىلغان كېپەن،
ۋەتەننى خەتەردىن ساقلايمەن ئەبەت!».

ھورمەتتە كوز تىكىپ دېدىم: ئەي تاغلار،
يۈكسەلگىن، ئاسمانغا تاقاشسۇن بېشىڭ.
تەبىي قورغانسەن ئانا ۋەتەنگە،
ئالتۇندىن قىممەتتۇر ماڭا ھەر تېشىڭ.

شاتلىنىپ، بەختىيار نەپەس ئالىمەن،
شېپادۇر قەلبىمگە تاغنىڭ ھاۋاسى.
دۈشمەنگە خەلقىمنىڭ غەزەپ قەھرىدەك،
ياڭرايدۇ كۆلدۈرلەپ تاغلار ساداسى.

مىرزاھىد كېرىمى

سېغىندىم

ئاھ، بىر كۈن بىر ۋىلدەك تۇيۇلۇپ ئوتەر،
تىكارىم ھەر نەپەس سېنى سېغىنىپ.
ۋۇجۇدۇم پىراقىڭ تەپتىدىن بىھوش،
مەن كويۇپ بارىمەن يالقۇنلاپ يېنىپ.

مەن كەلسەم سۇ ئىزدەپ بۇلاق بېشىغا،
تىكىلەر يالقۇنلۇق ياشلىق كوزلىرىڭ
ئالقىنىمغا ئالغان سۇزۇك ئوتلامدىن،
ئاڭلىنار «تېز كەلگىن» دېگەن سوزلىرىڭ.

قىرغاقتا يەلپۈنگەن يېشىل مەجنۇنتال،
ئېسىمگە چۈشۈرەر سۇمبۇل چېچىڭنى.
خوشلىشىش پەيتىدە سىلىغان ئىدىم،
باغرىمغا يېقىپ شۇ ئويچان بېشىڭنى.

ئوي — ئويلاپ كېچىسى قاچقاندا ئۇيقۇم،
ئۈزۈكنى كورىمەن قارىسام ئايغا.
دەيسەنكى «ئىنتىزار بولدۇم مەن ساڭا،
كۈنىمرى ۋىراقلاپ بارسەن قايدا؟»

يەلپۈنگەن مايسىلار يېنىدىن ئوتسەم،
تاشلانغان كىرپىكىڭ يادىمغا كېلەر.
مەن ئېشىپ داۋاندىن ئوتلاققا چۈشسەم،
كوكەرگەن قاشلىرىڭ ماڭا كورۈنەر.

بىلدىمكى سەن بىلەن بىر جان ئېكەنمەن،
بىزنى تاغ — دەريالار ئايرىۋېتەلمەس.
سەپەردە يارىنى ئۇنتۇسا ھەركىم،
يول ۋۇرۇپ بەختكە ھەرگىز يېتەلمەس.

تاغلار

مەپتۇن بولدى كوزۇم ئېگىز تاغلارغا،
ئوسكەن قارىغاي — ئارچا ئۇندا يەلپۈنۈپ.
ھەۋەس قىلىپ كەلگەن ئىدىم باغلارغا،
تاغ ئۈستىگە قالدىم يولدا تەلپۈنۈپ.

ئەمەس ئېكەن باقىلا خاس گۈل — چېچەك
بار ئېكەن قار لەيلىسى مۇز تاغدىمۇ.
ئەي دىيارىم گۈزەللىكىڭ يوقالماس،
رۇخسارىڭنى قار — مۇز باسقان چاغدىمۇ...

جېلىل راخمان

يېزام مۇھەببىتى

كىندىك قېنىم توكۈلگەن ئەي يېزام — ئاۋات،
ئەدە بولسام سېغىنىمەن سېنى قەۋەت.
تەشنالىقىم قانمايدۇ ھېچ سۇلىرىڭغا،
ۋۇجۇدۇمغا سىڭگەچكە بولۇپ شەرۋەت.

سەن ئانامسەن بوشۇكۈمنى تەۋرەتكەن،
سەن، سەن ماڭا بەخت تىلەپ ھايات بەرگەن.
قۇچىقىڭدا ئوستۇم ئىمىپ مېھرىڭنى مەن،
ئوزەڭ ماڭا پەرۋاز ئۈچۈن قانات بەرگەن.

باشەكىمنىڭ ئېتىكىدە بىر جەننەتسەن،
جانغا راھەت سېنىڭ سالقىن شامالىرىڭ.
شامال بىلەن كېتەر ۋىراق — ۋىراقلارغا،
سېنى ئويلاپ، سۈرگەن شېرىن خىياللىرىم.

كۈيلىمەسكە چىدىمايدۇ كوڭلۇم، يېزام،
زەپمۇ ئىسسىق ھەم مېھرلىك قوينۇڭ سېنىڭ.
كودەك چېغىم، قىران چېغىم سەندە ئوتتى،
ئومرۇم بويى چىكىلگەن ئىشق رىشتىم مېنىڭ.

تەلئەت قادىرى

روھ ۋە ناخشا

ئۈنچىلەر چاچرىما كىرپىكلىرىمگە،
بۇ مېنىڭ روھىمغا ئاسلىق ۋە يات.
ياشايمەن تەغدىرگە چىداشلىق بېرىپ،
چۈنكى مەن ياش توكسەم بولىمەن بەربات.

بەخش ئەتكەن جىسمىمغا بۇ چىدام روھنى،
روھىمدەك چىداملىق بۇ چىدام زىمىن.
تاپىمەن چاقماقتەك سوقۇلۇپ پارلاش،
قالسىمۇ قورشاۋدا ئەقىل ۋە زېھىن.

كۆكۈمدىكى بوغۇق بىر سادا

ئۇلتىرىمىز ھارغىن ئورمان لېۋىدە،
كەچكى ئۈزۈق كۆكۈمىغا بولىنىپ.
قالغان ئىدى شاۋقۇنلىرى ئورماننىڭ،
قېرى سۈكۈت ئەللىيىدە ئۇزۇلۇپ.

پىچىرلاشماس ئىدۇق ئوماق ۋە تاتلىق،
ھەم سويۇشمەس ئىدۇق قىزغىن ۋە ئوتلۇق.
كېزىپ ۋۇرەر ئىدى سۈرگۈن روھىمىز،
شۈكۈفۇغاندەك تۈن قوينىدا يورۇقلۇق.

كېلىپ قالسا كۆكۈم باسقان ئورماندىن،
ئازغان قۇشنىڭ ئۈنى — بوغۇق بىر سادا.
بۇلۇتلاردىن قاڭقىپ كەتكەن چاقماقتەك،
غايىپ بولۇپ كېتەر ئىدى ئۇيەنە.

دۇئىلدا

چاقىرغاندا سويگۈڭ بىر كۈنى،
مېنىڭ بىلەن ئۇنى دۇئىلغا.
بىز ئۇچراشتۇق —
ۋەھشى رەقىپلەر،
جەڭ مەيدانى — قەلبىڭ بويىدا.
تەغدىر قىلدىڭ مۇھەببىتىڭنى
شۇ دۇئىلدا رەقىبىم ئاڭا.
بىراق، بىلسەڭ شۇ كۈندىن بېرى،
تەغدىر قىلدىڭ تالانتنى ماڭا.

* *
*

سەن باھارنى ئۇزۇتقان زېمىنمۇ،
سويۇملۇكۇم گوزەل پەرىزات.
ئۇخلاپ قالدى تىنىقلىرىڭنى
گۈل بەرگىدىن پۈراپ كائىنات.

يېشىل دۇنيا ساقىپ كوزۇڭدىن،
قوندى كۆكۈم باسقان ۋادىغا.

سالدى باھار چېچەكلىرىنى،
قارچۇقلىرىڭ بولۇپ يادىغا.

ئاققۇلىرى كېلىپ باھارنىڭ
كوزلىرىڭگە ئالدى چومۇلۇپ.
بىراق، شۇ چاغ يەنە بىر ئاققۇ
كۆكۈم ئىچرە قالدى كورۈنۈپ.

مەتسە ئىدى مەتقاسىم

تارىمدىكى بىر قېدىم توغراق

چەكسىز كەتكەن بارخانلار ئىچىدە،
تەنھا — يالغۇز تۇرار بىر توغراق
نە ئۇنىڭدا شېرىن خۇش پۇراق.
يېشىللىقى بولۇپمۇ شېھىت،
توكۈلمەكتە ئۇنىڭدىن زەر ياپراق.
يەكلىگەن ئاجراپ چۇشمەكتە قوۋزاق.

ئوكەيلەمدۇ كەڭ دۇنيا ئۇنى،
ئۆرۈلدى ئۇنىڭغا بوران،
ۋە شېخىنى قىلدۇ ۋەيران.
چوڭقۇر بولغاچ ئۇنىڭ يىلتىزى،
كىگانتتەك تۇرىدۇ ھامان،
بۇ چوللۈككە گويا پاسىۋان.

مۇڭغا چوكۈپ تۇرار ئۇ توغراق،
ئەتراپىدا چولنىڭ ئېتىكى،
ئاندا — ساندا ياتتاق چېچىكى.
ئۇنى تاۋاپ قىلدۇ پەقەت،
يۇلتۇز كوزلۇك ئىپار كېيىكى
ۋە ئىنساننىڭ گوزەل تىلىكى.

قۇرۇپ قالغان ئەشۇ توغراقنىڭ
يىلتىزىغا سۇ قۇيىدۇ كىم؟
بۇنى ھەتتا بىلمەيدۇ ھېچكىم
ئازاپلاندىم موشۇ توغرىلىق،
بولغاچ ئۇنى ياشارتىش ھەققىم،
موشۇ يولدا تۈگەيمەن بەلكىم.

تۇردى ئەخمەت

بىزنىڭ ماكان

باشلانسا تاڭلاردا سېھىرلىك كۈيلەر،
ئۇيقىدىن بېدار بوپ كۈلىدۇ قۇياش.
كۈيلەردىن ئايرىلغان بېھوش تۈن قىزى
ياپراقلار مەگزىگە توكەر ئۈنچە ياش.

دەريالار مۇڭلىنىپ ئۇچىسە شاۋقۇنى،
كىيالار باش ئېگىپ قىلىدۇ تازىم.
ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ قۇملار بارخىنى،
غەزەلخان بولىدۇ شۇ بۈيۈك تارىم.

ھەيۋەتلىك تاغلارنى تىترەتسە «ئەجەم»
ئاھ، شېرىن ھىسلارنى بېرەر «پەنجىگاھ».
«مۇشەۋرەك» تاراتقان يېقىملىق كۈيلەر،
بۇ گوزەل دۇنيانى قىلار سەيلىگاھ.

كومبۈرلەپ ياڭرىسا «باھار ۋالسى»
مۇڭلىنىپ ئۈگدىگەن زېمىننى قۇچۇپ.
بۇ خوشال بەزمىگە بولۇپ ئاشنا
كېلىدۇ ئاۋاكەش بۇلبۇللار ئۇچۇپ.

ئاققۇلار، تۇرنىلار، سازچى تورغايلار،
كۈي ئۇچقان سامادا يايسا كەڭ قانات.
ئېچىلار نەۋ باھار سويگەن گۈل كەبى
كۈيلەرنىڭ قوينىدا بىزنىڭ بۇ ھايات!

كوزلىرى تورلىشىپ جوشقۇن ھاياتتىن،
تاغلارنىڭ كەينىگە موككەندە قۇياش.
ئۈيۈقنىڭ لەۋلىرى قىزىرار بىردىن،
لاۋۇلداپ ئورلىگەن گۈلخانغا ئوخشاش.

ئاھ، شۇنداق كەتكەندە قۇياش ھالدىن،
جاناندەك ۋىلىقلاپ كېلەر تولۇپ ئاي.
زېمىننى تىترىتىپ ئاتەش ۋۇرەكتە.
زوق قوزغاپ يېڭى كۈي باشلىنار ئاي — ھاي.

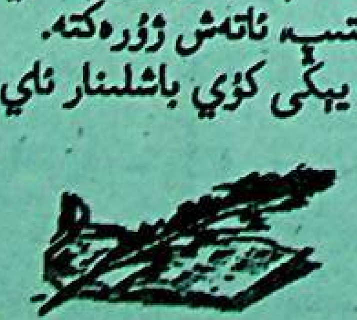

نەشرىيات تۇھپىسى

«قەلب خاتىرىسى»

يېقىندا «راۋزان» نەشرىياتىدىن ئېنە شۇنداق نام بىلەن ھەجمى 18 باسما تاۋاق كولەمدە قاتتىق مۇقاۋىدا يېڭى كىتاب نەشردىن چىقتى. ئۇنىڭ مۇئەللىپى

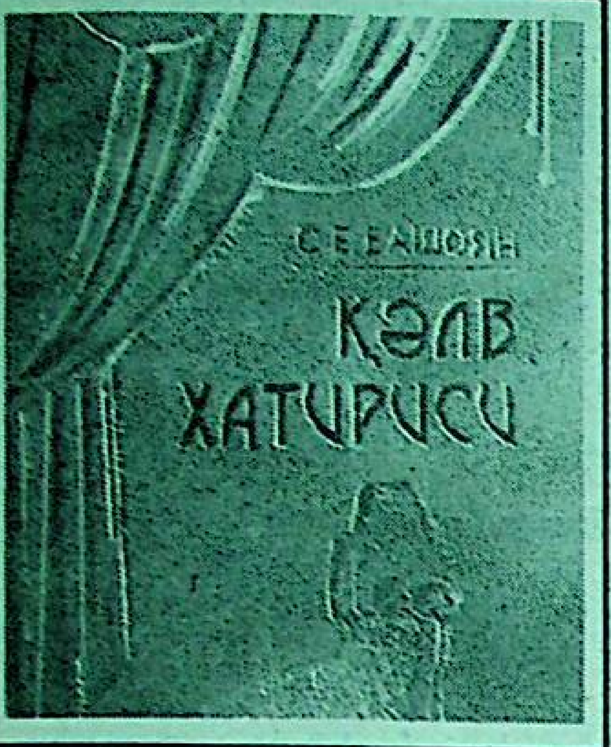

ھاياتىنىڭ ئۇزۇن يىللىرىنى جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى (ھەم ئىلگەرىكى كېڭەش ئىتتىپاقىدىكىمۇ) بىردىن بىر مىللىي تىياتىرىمىز — ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ تەرەققىي ئېتىشىغا بېغىشلىغان سېركېي رۇبېنوۋىچ باشايان، كىتاپنى تەرجىمە قىلغان ت. تەزروۋ، مۇھەررىرى ز. مولوتوۋ.

«قەلب خاتىرىسى» ناھايىتى چىرايلىق بېزەلگەن بولۇپ، ئۇ «ئوس پ ز — سانتېكس» ئاكسىيونېرلىق جەمىيىتىنىڭ باش دىرېكتورى قوزىيېۋ دىلمۇرات پىرمۇھەممەت ئوغلىنىڭ ماددىي ياردىمى بىلەن نەشر ئېتىلگەن.

كىتاپتا مۇئەللىپ ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ تەرەققىيات يوللىرى، ناھايىتى ئېغىر شارائىتلاردىمۇ قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۇتۇقلىرىنى ھەرتەرەپلىمە ئېنىق فاكتلار ئاساسىدا بايان قىلىش بىلەن بىللە، ئۇنىڭغا يېقىندىن ياردەم بېرىپ جانكويەرلىك قىلغان ناھىيەلەر، ئېگىلىكلەر رەھبەرلىرىگىمۇ بىر قەدەر تەپسىلىي توختالغان.

كىتاپنىڭ باھاسى سودا مەھكىمىلىرى تىجارەتچىلەر ئۈچۈن 500 تەڭگە، كىچىك مەھكىمىلەر، ئايرىم شەخسلەر ئۈچۈن 300 تەڭگە.

كىتاپنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترىغا مۇراجىئەت قىلساڭلار بولىدۇ. ئۇ شۇنداقلا، تىياتىر كونسېرت قويغان كۈنلىرى شۇ جايلاردىمۇ سېتىلىدۇ.

م. ئابدۇراخمانوۋ.

ئەلگە خىزمەت — ئالىي ھىممەت

بازار ئىقتىسادىغا كۆچۈش مۇناسىۋىتى بىلەن دۆلەت قارمىقىدىكى مۈلۈكلەرنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش جەريانىدا جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى كۆپلىگەن ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى، مەئىشىي خىزمەت قىلىش مەھكىمىلىرى، سودا ئۆيلىرى خۇسۇسىيلاشتۇرۇلۇپ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ھالدا ئىشلەش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى.

ئەنە شۇلارنىڭ بىرى شەھەردىكى مەركىزىي كولخوز بازىرىغا قاراشلىق ساتىراشخانا ئىدى.

ھازىرقى زامان تەلەپلىرىگە لايىقلاشتۇرۇلۇپ، ئېچىلغان ساتىراشخانىنىڭ ئىشلەۋاتقىنىغا بەش يىل بولدى. موشۇ ۋاقىت ئىچىدە ئادەملەرگە گۈزەللىك يارىتىپ، خۇش كەيپىيات ئاتا قىلىپ كەلگەن، ئۆز خىزمىتى بىلەن كىشىلەرگە گۈزەللىك ھەدىيە قىلىۋاتقان ساتىراشخانا كوللېكتىۋىنىڭ ئىشى خېرىدارلار تەرىپىدىن ياخشى ئىنكاسلارنى پەيدا قىلماقتا. ساتىراشخانىدا ئۆز ئىشىنىڭ ماھىرلىرى ھېساپلىنىدىغان سەككىز ساتىراشنىڭ بىرى — ئۇيغۇر قىزى رائىسا ئومەروۋا ئىكەن.

گۈزەللىك ياراتقۇچى

يېقىندا بىز، چىرايلىق بېزەلگەن ساتىراشخانىغا كىرگىنىمىزدە، يۇيۇلغان چېچىڭ ھۆرمەتلىك ماستىرلارنىڭ قولى — قوللىرىغا تەگمەي، ئۇلارنىڭ ئىشلەۋاتقىنىنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئاتاقلىق ساتىراشلاردىن بىرى بىلەن تونۇشۇش مەخسىتىدە رائىسا ئىغلامىدىن قىزنى سۆھبەتكە تەكلىپ قىلدۇق.

— بىزنىڭ ساتىراشخانا خىزمەتچىلىرى خېرىدارلارغا زامان تەلىۋىگە لايىق خىزمەت قىلىشنى ئۆز بۇرچىمىز دەپ ھېساپلايمىز. چۈنكى ھازىرقى قىيىنچىلىق دەۋرىدە ئىشسىز قالغان ... زامانىۋى تېخنىكا بىلەن ... كۆپىرەك ئۆگىنىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ...

رائىسا ئومەروۋا تالغىر ناھىيەسىنىڭ قىزىل غەيرەت يېزىسىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ياش قىزنىڭ بالىلىق چېغىدىن باشلاپ، چاچ ياساشقا بولغان قىزىقىشى ئالاھىدە ئىدى. شۇ قىزىقىش، شۇ كەسىپكە بولغان ئىنتىلىش رائىسا ئومەروۋانى ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن ساتىراشلىق كەسپىنى ئېگىلەش كۇرسىغا ئېلىپ كەلدى. ئالتە ئايلىق كۇرستا ئوقۇپ چىققان قىز كوپ ئوتمەي، ئۇستا ماستېرلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇ 1990-يىلدىن باشلاپ، ئاھالىغا مەئىشىي خىزمەت قىلىش مەھكىمىسىگە قاراشلىق ساتىراشخانىلاردا ئىشلەپ كەلمەكتە. ر. ئومەروۋا قايسى ئورۇندا ئىشلىمىسۇن ئۆز ئىشىغا بولغان تىرىشچانلىقى، خېرىدارلارغا بولغان خۇشخۇي مۇئامىلىسى تۈپەيلى كەسىپداشلىرى ئارىسىدا ھورمەتكە سازاۋەر بولۇپ كېلىۋاتقان ژۇقۇرى كەسپىي ماھارەتكە ئىگە مۇتەخەسسىسلەرنىڭ بىرىدۇر.

يالقۇن سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: ساتىراشخانا ماستېرى رائىسا ئومەروۋا.

يا. قۇربانىيازوۋ سۈرىتى.

تۈرلۈك — تۈمەن خەۋەرلەر

سىز ئاڭلىغانمۇ؟

تورت بورەكلىك ئايال

ئادەتتە ئادەملەرنىڭ ئىككى بورىكى بولىدۇ. ئىككىدىن ئارتۇق بورىكى بولىدىغانلار ئىنتايىن ئاز ئۇچرايدۇ. ھالبۇكى، ئاۋىستىرىيەنىڭ پايتەختى ۋېنادىكى بىر بانكىنىڭ 30 ياشتىن ئاشقان ئايال خىزمەتچىسى كىلىننانىڭ تورت بورىكى بار. ئۇ ھازىرغىچە دۇنيادا بىردىن — بىر تورت بورەكى بار غەلىتە ئادەم بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. كىلىننادىكى بۇ غەيرىي فىزىئولوگىيەلىك ھادىسە ئالىملارنىڭ ناھايىتى زور قىزىقىشىنى قوزغىغان. دوختۇرلار ئۇنى تەكشۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدا ھېچ قانداق ناچار ئۆزگىرىش يوقلۇغىنى بايقىغان. ئۇ پەقەت تاماكا ۋە ھاراقنىڭ ھىدىنى، ياخشى كورمەيدىكەن، مايلىق نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشنى ياقتۇرمايدىكەن ھەمدە باشقا كىشىلەردەك پاكىزلىقنى ياخشى كورىدىكەن، ئۆزىنى ياساشقا ئامراق ئىكەن. دايىم بەدەن چېنىقتۇرۇشقا قاتنىشىدىكەن. ھاۋاسى ساپ جايلارغا بارىدىكەن.

ژىقىلىپ چۈشۈپ قارغۇ كوزى ئېچىلىپ كەتكەن ئادەم

ئىسپانىيە «ئاب س» گېزىتىنىڭ خەۋىرىگە ئاساسلانغاندا، كولومبىيەلىك 18 ياشلىق بىر قارغۇ يىگىت تۇيۇقسىز پەلەمپەيدىن ژىقىلىپ چۈشۈپ، كور كوزى ئېچىلىپ نۇرلۇق دۇنيانى قايتا كورگەن.

ئەسلى ئىش مۇنداق ئىكەن: بۇ ياش كىچىك ۋاقتىدا مىگە كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقتىن ئىككى كوزى كورمەس بولۇپ قالغان. ژىقىلغان كۈنى ئۇ نەرسە — كېرەك كوتىرىپ، پەلەمپەيدىن چۈشۈۋاتقاندا پۇتى تېيىلىپ كېتىپ دومىلاپ چۈشكەن، ئەتراپتىكىلەر ئىچ ئاغرىتىپ دەرھال كېلىپ ئۇنى يولەپ ئورنىدىن تۇرغۇزغان، لېكىن بۇ يىگىت ئۇيلىمىغان يەردىن قاقاخلاپ كۈلۈپ ناھايىتى خۇش بولۇپ كەتكەن ھەمدە ئەتراپتىكى نەرسىلەرنى ئۇ نېمە، بۇ نېمە دەپ سورىغىلى تۇرغان. ئەسلى بۇ ياش موشۇ ژىقىلىش بىلەنلا قارغۇ كوزى ئېچىلىپ، كورىدىغان بولۇپ قالغانىكەن.

تىببىي ساھەدىكىلەرنىڭ مولچەرلىرىگە ئاساسلانغاندا، بۇ ياش يىگىت ژىقىلىپ چۈشۈشى ھامان، مېڭىسىدىكى مەلۇم بىر جاي ئۇنىڭ كورۇش كۈچى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قارغۇ كوزى ئېچىلىپ كەتكەن.

ھايۋانلارنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى بولامدۇ؟

ھەممىگە مەلۇم، ئادەملەرنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئەگەر سىز ئومۇرۋايەت زېرىكمەستىن ئۇگەنسىڭىز، ئۇ ھالدا سىزنىڭ مېڭىڭىزدە ساقلانغان ھەر خىل بىلىم ئامېرىكىدىكى دولەتلىك كۇتۇپخانىدىكى ئون نەچچە مىللىون كىتاپتىكى بىلىمدىنمۇ نەچچە ئون ھەسسە ئېشىپ كېتىدۇ.

نۇرغۇن ھايۋانلاردىمۇ ناھايىتى ياخشى ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى بولىدۇ. قوڭغۇز ئۆي چاشقىنى ئۆزىگە ئۆزۈقلۇق ئىزدىگەن چاغدا يولدا ئۇچرىغان ھەر خىل نەرسىلەرنى، جۇملىدىن ئىنتايىن ئۇششاق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېنىق ئەستە ساقلايدۇ. يەنە ئۇ يولنىڭ ھەر قايسى ئورۇنلىرىنىڭ سىلىقلىق دەرىجىسى، ھەر خىل پۇراق، ئاۋاز، شۇنىڭدەك ئۆزى بېسىپ ئۆتكەن ئايلانمىلارنىمۇ ئېسىدە چىڭ ساقلايدۇ. ئافرىكىدىكى ئەدەپلىك قۇشنى كىشىلەر ناھايىتى ياخشى كورىدۇ، ئەگەر سىز ئۇنى بىر نەرسە يېيىشكە تەكلىپ قىلسىڭىز، ئۇ شۇ ھامان ئۇنى بەھۇزۇر يېيىشكە باشلايدۇ ۋە ھەمدە سىزنى ئۆزىنىڭ قەدىناس دوستى ئورنىدا كورۇپ ئېسىدە چىڭ ساقلايدۇ، كېيىنكى قېتىمدا سىزنى ئۇچرىتىپ قالسا، ئۇ ئاغزىدا گۈل ياكى ئالما ئېلىپ كېلىپ سىزنىڭ قولىڭىزغا بېرىدۇ ياكى بولمىسا دېرىزىدىن ئۆيىڭىزگە تاشلاپ بېرىدۇ.

شاتۇتى قۇشى ئېكىسى ئۇگەتكەن سوزلەرنى ئۇگىنىۋالالايدۇ ۋە ئۇنى ئېسىدە تۇتۇۋالالايدۇ. برازىلىيەلىك زولۇ كابا شەھىرىدە بىر ئوغرى مەلۇم بىر ئائىلىنىڭ نەرسە — كېرەكلىرىنى ئوغرىلاپ بولغاندىن كېيىن، يەنە شۇ ئۆي ئېگىسىنىڭ بىر شاتۇتىنى تۇتۇپ كەتكەن. ئۇ ئالدىراش قىيا پەتتە كوچىنىڭ بىر بېشىغا بارغاندا قوينىغا تىقىۋالغان شاتۇتى كۈچلۈك ئاۋازدا: «قۇتقۇزۇڭلار!»، «ئوغرىنى تۇتۇڭلار» دەپ توۋلاپ، چارلاش ئېلىپ بېرىۋاتقان ئامانلىق ساقلاش خادىملىرىغا خەۋەر قىلغان، بۇنىڭ بىلەن ساقچىلار ئوغرىنى نەق مەيدانىدىلا تۇتۇۋالغان.

قاغا قۇشلارنىڭ ئىچىدىكى «ئېينشتېين» بولۇپ، ئىشت ۋە مايمۇندىنمۇ ئەقىللىق. شۇڭا ئۇ قورال ئىشلىتىشنى بىلىپلا قالماستىن، ئادەم ۋە ئاۋتوموبىللارنىڭ ئاۋازىنى دورالايدۇ. بولۇپمۇ سان — سىفىرلارنى ئېسىدە چىڭ ساقلالايدۇ. ئۇ كۈز كۈنلىرىدە دايىم نەچچە مىڭ دانە ياڭاقنى ئايرىم — ئايرىم بىر نەچچە چاقىرىم ژىراقلىقتىكى جايلارغا ئاپىرىپ ساقلايدۇ، قىش كىرگەندە ئاندىن بۇ ياڭاقلارنى بىرىنمۇ قويماي تېپىپ كېلىدۇ.

كۈلگەنگە نېمە يەتسۇن

ئەجايىپ كۈلكە كەسپىلىرى

كۈلكە تەن ساقلىققا پايدىلىق بولۇپلا قالماستىن، يەنى مۇجەزنى تەڭشەپ، ئۆمۈرنى ئۇزارتىدۇ. شۇڭا بۇ كۈنكى كۈندە بىرىگە ئوخشىمايدىغان مەڭگۈلگەن كۈلكە كەسپىلىرى بارلىققا كەلمەكتە.

كۈلكە مۇسابىقىسى

گېرمانىيەدە ھەر ژىلى قەرەللىك ھالدا بىر تۈرلۈك قىزىقارلىق تەنتەربىيە پائالىيىتى ئوتكۈزۈلىدىكەن. بۇ مۇسابىقىنىڭ تۈرلىرى: كۈلۈمسىرەش، تەبەسسۇم قىلىش، ئاچچىق كۈلۈش، قاقاھلاپ كۈلۈش، سوغۇق كۈلۈش، ئالاھىدە كۈلۈش، ئاللاپ كۈلۈش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. مۇسابىقىغا قاتناشقۇچىلارنىڭ نەتىجىسىنى «قاقاخلاش» ئىدارىسى ھېساپلايدىكەن.

كۈلدۈرىدىغان تېلېفون

برازىلىيە تېلېفون ئىدارىسى مەخسۇس يۇمورلۇق سوز چىقىدىغان بىر خىل تېلېفون لايىھىلىگەن بولۇپ، تۇرۇبكىنى قۇلاققا تۇتىسىڭىزلا، كىشىنى تېلىقتۇرۇپ كۈلدۈرىدىغان يۇمورلۇق سوزلەر ئاڭلىنىدىكەن.

كۈلدۈرىدىغان مەكتەپ

ياپونىيەنىڭ كومېدىيە چولپىنى دوك بالاك توكيودا بىر «كۈلدۈرىدىغان مەكتەپ» ئاچقان. بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى كەپ قىلغاندا ئۆزلىرىنىڭ يۇمورلۇق تۇيغۇسىغا ھەم چىرايىغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىكەن. ئۇلار ھەر كۈنى تاپشۇرۇق ئىشلىمەستىن پەقەت جانلىق ۋە قىزىقارلىق كەپلەرنى قىلىشىپ، دەرىسخانىنى جانلىق كەيپىياتقا كىرگۈزىدىكەن.

كۈلدۈرىدىغان تېلېۋىدېنىيە ستانسىيەسى

1982-ژىلىدىن باشلاپ، ئامېرىكىدىكى رادىئو — تېلېۋىدېنىيە ستانسىيەسى ھەر كۈنى ئاڭلىتىشقا تېگىشلىك ئەخباراتلاردىن باشقا يەنى كىشىنى تېلىقتۇرۇپ كۈلدۈرىدىغان چاقچاقلارنى ۋە يۇمورلارنى ئاڭلىتىدىكەن.

كۈلدۈرىدىغان كلۇب

ئەنگلىيەنىڭ لوندوندىكى بىر كوچىسىدا بىر كلۇب بولۇپ، ئۇنىڭدا نۇرغۇنلىغان مەشھۇر قىزىقچى ئارتىستلار بار ئىكەن. ئاڭلىغۇچىلار ئىختىيارى سەھنىگە نومېر كورسەتسە، بىلېت ئېلىنمايدىكەن. بەزى ياشلار بىر ئەپەستىلا 10 دىن كوپرەك قىزىق كەپ قىلىپ، كۈلكە مەستانىلىرى تەرىپىدىن «قەھرىمانلىق» نامىنى ئالىدىكەن.

كۈلدۈرىدىغان دوختۇرخانا

ئامېرىكا تىبابەت ساھاسىدا يېقىندىن بۇيان بەزى كۈلدۈرىدىغان داۋالاش ئورۇنلىرى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، كۈلۈپ خەۋەر ئالىدىغان ھەمشىرىلەرنى ئىشلىتىدىكەن. ئۇلار ھەر خىل يۇمورلۇق گەپلەر بىلەن بىمارلارنى كۈلدۈرۈپ، سالامەتلىكىنىڭ بالدۇرراق ئەسلىگە كېلىشىنى مەخسەت قىلىدىكەن.

«ئارزۇ» ژۇرنالىنىڭ يېڭى سانى

بۇ ژىل سېنتەبىر ئېيىدا «ئارزۇ» ژۇرنىلىنىڭ نۆۋەتتىكى 11-سانى نەشردىن چىقتى.

خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى، ئەدەبىيات — سەنئىتى، ئەجدادلىرىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن مەدەنىي مىراسلىرىنى يورۇتۇشنى مەخسەت قىلغان ژۇرنالنىڭ يېڭى سانىدا سابىق قازاقستان ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى ئىسمائىل يۈسۈپوۋقا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ 1996-ژىلى نەۋرۇز بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن تاپشۇرغان تەبرىكنامىسى بىرىنچى بەتكە بېرىلگەن.

ئاندىن ئالىملار ت. تالىپوۋ بىلەن ش. بىلراتوۋنىڭ «مەشھۇر تۈركشۇناس ئالىم» دېگەن ئابدۇۋەلى قايداروۋ ھەققىدىكى ماقالىسى، تەتقىقاتچى شائىر ت. قاھھارىينىڭ «يازغۇچى مومۇن ھەمرايېۋ» ھەققىدىكى ماقالىسى ۋە ئىبراھىم مۇتىي، مىرسۇلتان ئوسمانوۋلارنىڭ «مەھمۇت كەشقەرىينىڭ يۇرتى، ھاياتى ۋە مازارى توغرىسىدا» مۇھەممەت زۇنۇن سىدىقنىڭ «ھەزرىتى موللام — مەھمۇت قەشقەرىي» ۋە باشقا مۇھىم پىكىر — مۇلاھىزىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان ماقالىلىرى ژۇرنالخانلارغا تەقدىم قىلىنغان.

«ئارزۇ»نىڭ شېرىيەت سەھىپىسىنى ۋاراقلاپ، نەزەر ئاغدۇرساق، يېشقەدەم شائىر ئىمىنجان تۇرسۇن ئابراىم باراتنىڭ «ناخشا ئېيتىمەن تاغدا» ماۋزۇسى ئاستىدا شېئىرلار تۈركۈمى، ئومەر ئىسلامنىڭ «ئېيتچە كېلىدۇ ژۈرەك زارلىنىپ» ناملىق بىر تۈپ شېئىرلىرى، ئەينىدىن نەزەرنىڭ «يىراقىڭدا دېۋانىمەن ئەي كۈلرەيھان» ناملىق شېئىرلىرى، شائىر رەخمەتجان روزىيېۋنىڭ «روھلاردىن مەدەت»لەرىكىلىق داستانى دىققىتىمىزنى جەلىپ قىلىدۇ.

ژۇرنالنىڭ نەسرىي ئەسەرلەر سەھىپىسىدە بولسا، ش ئۇ ئاردىكى تالانتلىق ياش يازغۇچى ئەختەم ئومەرنىڭ «قۇرۇتلاپ كەتكەن كۆل» پوۋېستى بېرىلگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىغا ئائىت تارىخچى مەتتىمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» ناملىق كولەملىك ماقالىسى ژۇرنالدا ئورۇن ئالغان. شۇنداقلا، جەلىل مەھەممەت، ئابلىز ھېزىمىلارنىڭ مەسەل — چوچەكلىرى، باللارغا بېغىشلانغان ئاق تېرەك — كوك تېرەك» بولۇمىدە قىزىقارلىق ئەسەرلەر بېسىلغان.

«ئارزۇ» ژۇرنالىنىڭ مەزكۇر سانى كەڭ ژۇرنالخانلارنىڭ كوڭلىدىن چىقىشىدا گۇمان يوق.

م. ھەمرايېۋ.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 — قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى — قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا — 59 — 84 — 33، مەسئۇل كاتىپ — 27 — 86 — 33، ئىجتىمائىي — سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى — 81 — 86 — 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 06 — 86 — 33، ئىختىسات بولۇمى 50 — 86 — 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روھىڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 ـ يىل 21 ـ سېنتەبىر (مىزان) شەنبە
№38 (4047)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

پرېزىدېنت لىنىيەسى

18 ـ سېنتەبىردىن تارتىپ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقتا «پرېزىدېنتنىڭ تېلېفون لىنىيەسى» ئېچىلىپ، ئۇ دۆلەت باشلىقى بىلەن جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىنى ئۆز ئارا خەۋەردار قىلىش دائىرىسىنى كېڭەيتىشكە ياردەم قىلىدۇ.

ئۇنىڭ ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان بارلىق سوئاللار ۋە تەكلىپلەر دۆلەت باشلىقىغا يەتكۈزۈلىدۇ. پرېزىدېنتنىڭ جاۋابلىرى «سىلەر گە پرېزىدېنت جاۋاب بېرىدۇ» نامى بىلەن مەخسۇس رۇبرىكا ئاستىدا جۇمھۇرىيەتلىك ۋە يەرلىك نەشرلەردە ئېلان قىلىنىدۇ، شۇنداقلا رادىو ۋە تېلېۋىدېنىيە خەۋەرلىرىدە ئاڭلىتىلىدۇ.

«پرېزىدېنتنىڭ تېلېفون لىنىيەسى» 1996 ـ ژىلنىڭ 18 ـ سېنتەبىردىن 8 ـ ئوكتەبىرگىچە بولغان ۋاقىتتا دۈشەنبە، چارشەنبە ۋە جۈمە كۈنلىرىدە سائەت 9 دىن 12 گىچە ئىشلەيدۇ.

* * *

سىلەرنىڭ قازاقىستان پرېزىدېنتىغا قىلماقچى بولغان خەۋەرلىرىڭلار پايتەختتىكى تۆۋەندىكى تېلېفونلار ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدۇ: 49 ـ 11 ـ 62، 05 ـ 17 ـ 62، 81 ـ 41 ـ 63.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

زاكاۋكازىيە بىلەن ئۆزئارا پايدىلىق ھەمكارلىق كۈچەيمەكتە

16 ـ سېنتەبىر ئەتىگەنلىكى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ رەسمىي سەپەر بىلەن ئەزەربەيجانغا كەتتى. بۇ باشقىرغان دېلېگاتسىيە تەركىبىدە ھۆكۈمەت ئەزالىرى بار. شۇ كۈنى باكۇدا ئىككى دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ سۆھبىتى ۋە ئۇچراشقان دۆلەت ئەزالىرى بىلەن مۇزاكىرىلەر بولۇپ ئۆتتى. ن. نازاربايېۋ مەملىكەت پارلامېنتى ـ مىللىي مەجلىس دېپۇتاتلىرى ئالدىدا سۆزلىدى، ئەزەربەيجان زىيالىيلىرى بىلەن ئۇچراشتى.

مۇزاكىرىلەر بويىچە ئۈن ئىككى ھۆججەت ئىمزالاندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر ئاساسلىرى توغرىلىق شەرتنامە، كاسپىي دېڭىزى مەسىلىلىرى بويىچە بايانات، قوش سېلىق سېلىشتىن قېچىش توغرىلىق كېلىشىم ۋە باشقىلار بار.

17 ـ سېنتەبىر كۈنى ن. نازاربايېۋ سەپەر بىلەن گرۇزىيەگە كەتتى. بۇ يەردە ن. نازاربايېۋ بىلەن ئې. شېۋاردنادزې ئوتتۇرىسىدا سۆھبەت بولدى. ئۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا پايدىلىق ھەمكارلىق توغرىلىق ھۆججەتلەر ئىمزالاندى.

18 ـ سېنتەبىر ئەتىگەنلىكى ن. نازاربايېۋ ئۆز ۋەتىنىگە قايتىش يولىدا ماڭغىستاۋ ۋىلايىتىدە توختاپ، ۋىلايەت ئاكتىۋى بىلەن ئۇچراشتى.

گېنېرال لېبېد بىلەن پرېزىدېنت ياندارېيېۋ ئۇچراشتى

روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى ئالېكساندر لېبېد بۈگۈن چېچەنىستاندا بولغان ۋاقتىدا ئۇنىۋېرسىتېتى ئاتاكى يېزىسىدا ئىچكىرىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى زېلىمخان ياندارېيېۋ بىلەن ئۇچراشتى.

ئالدىن ـ ئالا ئېلىنغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بۇ ئۇچرىشىشتا بىرلەشكەن ھۆكۈمەت تەركىۋى، ئەسىرلەرنى ئالماشتۇرۇش، گروزنىيدىن ئەسكەرلەرنى تولۇق ئېلىپ كېتىش مەسىلىلىرى توغرىلىق سۆز بولغان.

ئۇكرائىنا ياۋروپا يولى بىلەن ماڭىدۇ

پرېزىدېنت ل. كۇچما شىمالىي ئاتلانتىكا ئاسامبلىيەسىنىڭ رەئىسى ك. ۋويگت بىلەن ئۇچراشقاندا «ئۇكرائىنىنىڭ تاشقى سىياسىتىنىڭ پرىنسىپلىرى ئۆزگەرمەيدۇ. مەملىكەت قەدىمىنى ياۋروپىغا قاراپ ئىشەنچلىك بېسىپ كېتىۋاتىدۇ» دەپ بىلدۈردى.

كۈن چىقىش مەملىكىتىنىڭ خەيرىخاھلىقى بىلەن

ياپونىيەنىڭ خەلق ئارا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق فوندى تەرىپىدىن قازاقىستان ئۈچۈن 7 مىللىارد 236 مىللىون يېن كۆلەمدە قەرز ئاجرىتىلدى. بۇ قەرز تۆمۈر يول ترانسپورتى قۇۋۋەتلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش لايىھەسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بەلگۈلەندى. مەزكۇر مەبلەغنى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمىتى ئۆزى تەخسىم قىلىدۇ.

✽ ✽

✽

مۇشتىرى توپلاش ـ 97: گېزىت ۋە گېزىتخان

ئۆز دەۋرىنىڭ ژىلنامىسى

مانا، يېڭى ـ 1997 ـ ژىلمۇ كۆن ساناپ يېقىنلاشماقتا. ئىلگىرى خەۋەر قىلىنغىنىدەك كېلەر ژىلغا گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى تاپلاش باشلاندى. ئەنئەنە بويىچە مۇشتىرى توپلاش ھارپىسىدا مەخسۇس مۇخبىرىمىز يا. دىكار سابىتىي گېزىتخانلىرىمىز بىلەن گېزىتلىرىمىز ھەققىدە سوھبەتلەشكەن ئىدى. تۆۋەندە شۇ سوھبەتلەرنى دىققىتىڭلارغا تەقدىم قىلدۇق.

ـ سىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە قاچاندىن بېرى مۇشتىرى بولۇپ كېلىۋاتىسىز؟

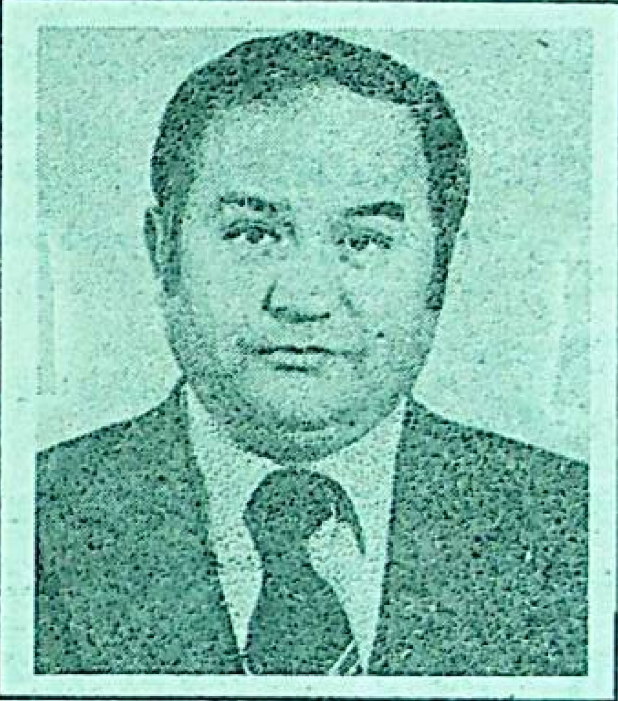

مەھەممەتسۇپىيېۋ ياقۇپ ئوسمان ئوغلى، گېئولوگ: ـ مەن ھەر ئىككىلا گېزىتنىڭ داۋاملىق مۇشتىرى، يەنى ئىلگەرىكى «كوممۇنىزم تۇغى» چىقىشقا باشلىغان 1957 ـ ژىل 1 ـ مارتتىن ۋە «يېڭى ھايات» نەشر قىلىنىشقا باشلىغان 1970 ـ ژىل 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ ئېلىۋاتىمەن. مەن گېزىتلارنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن بەزىلەر ئوخشاش تاشلىۋەتمەي ساقلاپ قويىمەن. (شۇنداق دەپ ياقۇپ ئاكا ئاخىرقى توت ژىلنىڭ «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ توپلىمىسىنى، «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ئايرىم سانلىرىنى كورسەتتى) گېزىت ئۆز دەۋرىنىڭ ژىلنامىسى، ھەممىدىن ئاۋۋال ئۇ ئادەملەردە، دۇنيادا يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ـ گېزىتلىرىمىزدە بېسىلىۋاتقان ماتېرىياللاردىن سىزگە قايسىلىرى ياقىدۇ، ئۇلار سىزنى ئويغا سالامدۇ؟

ـ مەن ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمدەك، ھەر ئىككىلا گېزىتنى قويماي ئوقۇپ چىقىمەن. ئەندى ئۇچۇغىنى ئېيتىش كېرەك، «يېڭى ھايات» گېزىتىگە كوپىرەك كوڭۇل بولىمەن. چۈنكى ئۇنىڭدا جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شانلىق تارىخىغا، ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە كوپىرەك بېسىم قىلىنىدۇ. گېزىتىمىزدىكى مەزلۇم ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەتەن داۋاسى توغرىلىق ئاۋستراليەدىن، گېرمانىيەدىن، تۈركىيەدىن ۋە باشقا ئەللەردىن ئېلىنغان خەۋەرلەر ئادەمنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدۇ، ھاياجانلاندۇرىدۇ. مەن «يېڭى ھايات» گېزىتىنى بۈگۈندىن كېيىنمۇ ئەينە شۇنداق ئادەمنى تەۋرىتىدىغان، ۋەتەن داۋاسى، تەغدىرى توغرىلىق ھەققانىي ماتېرىياللارنى داۋاملىق بېرىپ تۇرىدۇ دەپ ئۈمۈت قىلىمەن.

ـ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا بېسىلغان ماقالىلاردىن سىزنى ئالاھىدە قىزىقتۇرغانلىرى قايسۇلار؟

ـ ۋېنگىرلارنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىلىق «ئۇلار تاڭ ئاتقاندا ئات چېپىپ كەلگەن»، شۇنداقلا ئا. سابىتوۋنىڭ «ئۇيغۇر ۋە ۋېنگىر خەلقلىرىنىڭ تارىخى تومۇرلىرى ھەققىدە» دېگەن ماقالىلار، سۇلتانقۇرغان مەھەللىسىنىڭ 125 ژىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن بېرىلگەن ماقالىلار، خىتايدىكى مۇدھىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» توغرىلىق ماھمۇت ئەكرەمنىڭ ماقالىسى ۋە باشقىلار. بۇ ماقالىلار ئادەمنى تەسىرلەندۈرىدۇ، يېقىن ۋە ژىراق ئوتمۇشىمىزنىڭ قانداق بولغانلىقىنى ياققال كورسىتىپ بېرىدۇ.

ـ گېزىتىمىزدە قانداق ماتېرىياللارنىڭ كوپىرەك بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئېدىڭىز؟

ـ بىز ئۆز ئىستىقلالىيىتىنى كۈتۈپ تۇرغان، ئازاتلىققا، مۇستەقىللىققە تەشنا خەلق. ئەندى ھەر قانداق ئىش بىلىملىك، ئۆزگىچە پىدەسالاھىيەتلىك، ئىتىراپ قىلىنغان ئادەملەر تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەينە شۇنداق پەرزەنتلىرىنى، يەنى خەلقىمىزنى باشقىلارغا تونۇتۇۋاتقانلارنى گېزىتلىرىمىز تونۇشتۇرۇپ تۇرسا دېمەكچىمەن.

✽ ✽ ✽

ـ گېزىتلىرىمىزغا قاچاندىن بېرى مۇشتىرى بولۇپ كېلىۋاتىسىز؟

مەسىمجان مەمرۇۋ، پېنسىونېر: ـ مەن «يېڭى ھايات» گېزىتىنى بىرىنچى سانىدىن باشلاپ ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن.

ـ «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ دەسلەپكى ژىللار بىلەن ئاخىرقى ژىللاردىكى ماقالىلىرىنى سېلىشتۇرۇش مۇمكىنمۇ؟

ـ ئەگەر ئۇنى سېلىشتۇرساق ئاسمان بىلەن يەر دەك پەرق قىلىدۇ. چۈنكى ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك دەۋردە بارلىق گېزىتلەردە ئوخشاشلا كومپارتىيەنى مەدھىيەلەيدىغان سەپساتىلار بېسىم ئېدى. ئەندى

ھازىر بولسا ئەھۋال باشقىچە، گېزىتىمىز ھايات قانداق بولسا، ئۇنى پەدەزلىمەي، ئۆز پېتى يورۇتماقتا. «بۈگۈنكى ھايات كورۇنۇشلىرى» تۈركۈمىدىكى ماقالىلار بۇنىڭغا ياققال مىسال بولالايدۇ.

ـ گېزىتىمىزدىكى قانداق ماتېرىياللار سىزگە ئالاھىدە ياقتى؟

ـ مەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ياجەلىك ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە قەھرىمانلىقلارغا تولۇپ تاشقان تارىخى توغرىلىق موشۇ گېزىتتىن نۇرغۇن مەلۇماتلارغا ئېگە بولدۇم. مەسىلەن، ئاتاقلىق تارىخچى نۇرغۇن ئالىمنىڭ ئەسەرلىرىدىن پارچىلار، غوجانىياز باشلىغان قۇمۇل ئىنقىلاۋى، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدىكى ئىنقىلاپ توغرىلىق ماقالىلار، شەرمەندىلىك «ئۇرۇن بىر بىتىم» توغرىلىق يۇ. خوجايېۋنىڭ مۇپەسسەل ماقالىسى، شائىر ـ يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئەينە شۇ ئىنقىلاپلار توغرىلىق ئەسەرلىرى مەندە ئالاھىدە تەسىر قالدۇردى.

ـ ھازىرقى ئېغىر زاماندا گېزىتلىرىمىز باھالىرى ئوتكەن ژىلدىكىدىن سەل قىممەتلىدى، لېكىن، باشقا نەشرلەرگە قارىغاندا بەرىبىر ئەرزەن. سىز قانداق ئويلايسىز، گېزىتخانلىرىمىزغا نۆۋەتتىكى ژىلغا مۇشتىرى بولۇش ئېغىر كەلمەمدۇ؟

ـ مەن باشقا گېزىتلەر، قازاق، نېمىس، كورېي تىلىدا چىقىدىغان گېزىتلەر باھالىرى بىلەن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» باھالىرىنى سېلىشتۇرۇپ كوردۇم. ھەقىقەتەنمۇ ئۇيغۇر گېزىتلىرىگا يېزىلىش باھالىرى ئۇلارنىڭكىدىن خېلىلا تۆۋەن. ئويلايمەنكى ھەقىقىي سويۈپ ئوقۇيدىغان ئادەم ئۈچۈن ئۇ قىممەتلىك قىلمايدۇ. گېزىتلىرىمىزگە يېزىلىش ھەر بىر ئادەمگە، ئۇنىڭ بىرىنچى نۆۋەتتە ئۆز خەلقىنىڭ تەغدىرىگە قانچىلىك كويۈنىشىگە باغلىق دەپ ئويلايمەن.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1997 ـ ژىلغا مۇشتىرى بولۇش باشلاندى

ھورمەتلىك گېزىتخان! سىز ئانا تىلىڭىزدا چىقىۋاتقان بىردىن ـ بىر نەشر «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى ئارقىلىق مۇستەقىل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سىياسەتلىرىدىن، بارلىق ۋاقىئەلەردىن ۋە شۇنداقلا ئوزبەكىستان، قىرغىزستان، تۈركمەنىستان ئومۇمەن ھەمدوستلۇق ئەللىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ساھالىرىدىكى ھايات تىرىكچىلىكىدىن، ئۇيغۇرلار دۇنيارى ـ شەرقىي تۈركىستاندا، تۈركىيە، گېرمانىيە، ئاۋستراليە، ئامېرىكا، سەئۇدىيە ئەرەپىستاندا ۋە باشقا دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھاياتىدىن، ئۇلارنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمۈتلىرى يولىدىكى كۈرەش ـ پائالىيەت كۈرەشلىرىدىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە شانلىق تارىخىمىزدىن، قەدىمىي مەدەنىيىتىمىز بىلەن سەنئىتىمىزدىن، ئۆرپ ـ ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىمىزدىن، ئىلىم ـ پەن ۋە باشقا ساھالاردا بۈيۈك چوققىلاردا كورۇنۇپ كېلىۋاتقان كىشىلىرىمىز بىلەن تونۇشۇپ كېلىۋاتىسىز.

سىزنىڭ ئەينە شۇ سويۈملۈك گېزىتلىرىڭىزغا 1997 ـ ژىلغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى باشلاندى. سىز گېزىتلارغا ئوز يېڭىز تۇرىۋاتقان جايلاردىكى ئالاقە بولۇملىرى، جامائەتچىلىك ئاساستىكى مۇشتىرى توپلىغۇچىلار ۋە ۋېكىت باشلىرى ئارقىلىق يېزىلىشىڭىزغا بولىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ـ ژىللىق يېزىلىش باھاسى ـ 422 تەڭگە 64 تىيىن. ئىندېكسى ـ 65357.

«يېڭى ھايات» ـ ژىللىق يېزىلىش باھاسى ـ 438 تەڭگە 36 تىيىن. ئىندېكسى ـ 65359.

گېزىتلارغا ئوز ۋاقتىدا مۇشتىرى بولۇشنى ئۇنتۇماڭ!

دېھقان ئىگىلىكلىرىدە

قايتىدىن تىكلەنگەن ئىگىلىك

جۇمھۇرىيەتتە بازار ئىختىسادىغا كۆچۈش مۇناسىۋىتى بىلەن بارلىق ئىشلەپ چىقىرىش ساھالىرى ئىش ستىلىنى، باشقۇرۇش سىستېمىسىنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش جەريانىدا يۈز بەرگەن ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى. ئورغۇنلىغان ئىگىلىكلەر قولدا بار ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، يېزا ئىگىلىكى مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۈرۈش، تارقاپ، كەتكەن ئىگىلىكلەرنى قايتىدىن تىكلەش ئۈچۈن يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋلىرىنى قۇرۇپ، ئىش ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى. ئەينە شۇنداق ئىگىلىكلەرنىڭ بىرى - چېلەك ناھىيەسىگە قاراشلىق قورام يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىدۇر.

يېقىندا ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز قورام يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىنىڭ رەئىسى زامانىدىن تۇردىيېۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، ئىگىلىكنىڭ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغىنىدىن كېيىنكى ئۆتكەن ۋاقىت ئىچىدە قىلىنغان ئىشلار ۋە ئالدىدا تۇرغان ۋەزىپىلەر ھەققىدە ئېيتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغىنىدا، ئۇ تۆۋەندىكىچە مۇنداق دېدى:

- مەلۇمكى، بازار ئىختىسادىغا كۆچۈش مۇناسىۋىتى بىلەن يېزا ئىگىلىكى ساھاسىدىمۇ تۈپتىن ئۆزگىرىشلەر رويى بېرىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ، موشۇ ئۆزگىرىشلەر جەريانىدا ناھىيە ئەمگەكچىلىرى ئۈچۈن ناھايىتى ئېغىر بولغان ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى.

ناھىيە بويىچە ئۆزىنى ئاقلىمىغان كولخوز، سوۋخوزلار تارقىلىپ، ئىگىلىكلەر ئېگىسىز قالدى. شۇلارنىڭ بىرى - ئۆزەم تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزا ئاۋۋالقى قورام تاماكا سوۋخوزى ئېدى. مەن بۇ ئېغىر ئەھۋالنى كۆرۈپ، دېھقان ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش ئىشىنى قولغا ئالدىم. بۇ 1995 - يىلى، ئۆكتەبىر ئېيى ئېدى.

ھەقىقەتەنمۇ، چوڭ ئىگىلىك ھېساپلانغان تاماكا سوۋخوزىدا ئىشلەپ چىقىرىش سىستېمىسى بۇزۇلۇپ، تېخنىكا ۋاستىلىرى تالان - تاراجىغا ئۇچرىغان. يېزىدىكى 1300 ئائىلىنى تەشكىل قىلىدىغان ئەمگەكچى دېھقانلار بىر نەچچە توپقا بۆلۈنۈپ، تېخنىكا ۋاستىلىرىنى ئۆزمەيلىچە بۆلۈشۈپ ئالغان ئېكەن. شۇنداقلا سوۋخوز دۆلەتكە 44 مىليون تەڭگە قەرز ھالىتىدە قالغان ئېكەن.

ۋەيران بولۇشقا يۈز تۇتقان ئىگىلىكنى قايتا تىكلەش بىزگە ئاسانغا چۈشمىدى. يەنى ناھىيەلىك ھاكىمىيەتتىن بۇ ۋەزىپە ماڭا تاپشۇرۇلغاچقا، دەسلەپكى ئىشنى يېزا ئەمگەكچىلىرىنى يىغىپ، يېڭى تەشكىل قىلىنىدىغان يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىغا ئەزا توپلاشتىن باشلىدۇق. قورام يېزىسىدىكى 1300 ئائىلىدىن 613 ئائىلە كوئوپېراتىۋقا ئەزا بولۇپ كىردى. شۇنداق قىلىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇلۇق ئىشقا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن تېخنىكا رېمونتىنى قولغا ئېلىپ، كوئوپېراتىۋ تارېمونتقا مۇھتاج بولغان 56 ئاۋتوماشىنا، 29 تراكتور، 5 كومباينىنى رېمونتلاپ، ئىشقا يارايدىغان قىلىپ، تەييارلىدۇق. ئەندى بىيىل ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەزگىلىدە كوئوپېراتىۋ قارمىقىدىكى 2215 گېكتار يەرنىڭ 300 گېكتار يېرىگە كۆزلۈك، 200 گېكتار يەرگە يازلىق بۇغداي، 240 گېكتار غا تاماكا، 600 گېكتار يەرگە بېدە، 10 گېكتار يەرگە كوكتات، قالغان يەرگە كومۇقوناق تېرىلىپ، ئاشلىقتىن مىڭ توننا، كومۇقوناقتىن 2500 توننا، بېدىدىن 1500 توننا ھوسۇل ئېلىشنى مەخسەت قىلدۇق.

قورام يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋى قارمىقىدا 370 قارا مال، 61 ئات 410 قوي بار. بىيىل قارا مالنى 1000 غا قوينى 2500 گە يەتكۈزىمىز، دېگەن ئىشەنچىمىز بار.

يېزا ئاھالىسىنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش مەخسىتىدە كوئوپېراتىۋ مەمۇرىيىتى ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىغا ھەقسىز يەم - چۆپ بېرىش بىلەن يېڭى ئورۇلغان ئاشلىقتىن ئۇن تارتىپ، ئەرزەن باھادا سېتىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ غەمخورلۇق كوئوپېراتىۋ ئەزالىرىغىمۇ قىلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن تاشقىرى يېزىدىكى مەكتەپ بىلەن ئاغرىقخانا كاپىتال رېمونتقا مۇھتاج بولۇپ تۇرىدۇ. خۇدا خالىسا، بىيىل ئالغان دارامەتنىڭ بىر قىسمىنى، يەنى 900 مىڭ تەڭگىنى رېمونت ئىشلىرىغا ئاجرىتىپ بېرىمىز.

ئۇمۇمەن ئېيتقاندا، قىلىنىۋاتقان ئىشلارنىڭ نەتىجىسى ھازىرچە يامان ئەمەس.

ئەكرەم سادىروۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

سەنئەتكار بايرىمى — خەلق بايرىمى

ئۆز خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان كىشىلەر پەيتى كەلگەندە ئۇنىڭ ئېگىشلىك باھاسىنى تاپىدۇ. بۇ كۆپ يىللىق جاپالىق ئەمگەكنىڭ ۋاقىت سىنىقىدىن ئۆتۈپ، مەڭگۈ يېيىلىق غەزنىسىدىن ئورۇن ئالغانلىقىنىڭ دەلىلىدۇر. كېيىنكى يىللاردا بىزنىڭ قاتارىيا زغۇچى، شائىر، كومپوزىتور، سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ ئەينە شۇنداق ئىجادىي ھېساۋىتىنىڭ شاھىدلىرى بولدۇق. بۇ، ئەلۋەتتە، قۇللاپ - قۇۋەتلەشكە ئېگىشلىك ھادىسىدۇر.

بىيىل 4 - ئۆكتەبىر كۈنى سائەت 18 دە ئالمۇتىدىكى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان قازاقىستان خەلق ئارتىستكىسى كۈلۋىرا رازىيېۋانىڭ ئىجادىي پائالىيىتىگە 40 يىل تولۇشىغا بېغىشلانغان كونسېرت - شوئۇ ئەينە شۇنداق ئىجادىي ھېساۋاتلارنىڭ بىرىدۇر. قازاقىستان ئېستراداسەنئىتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى ئۇيغۇر ئارتىستكىسىنىڭ بۇ ھېساۋات كونسېرتىغا جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاتاقلىق مەدەنىيەت نامايەندىلىرى قاتنىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يېرمېك سېرىكبايېۋ، روزا باغلانوۋا، روزا رىمبايېۋا، ماخپال ژۇنۇسوۋا ئوخشاش قېرىنداش قازاق خەلقىنىڭ ئارتىستلىرى شۇنداقلا «ئاركلوب» كوللېكتىۋى بار.

سەنئەتخۇمار خەلقىمىز ئۆز ئارتىستكىسىنىڭ 40 يىللىق ئەمگىكىنى باھالاش ئۈچۈن شۇ كۈنى جۇمھۇرىيەت سارىيىغا جەم بولىدۇ دەپ ئىشىنىمىز. ئۇنىڭ بىلېتلىرى سېتىلىشقا باشلىدى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

بىر چىنارنىڭ شاخلىرى

قېدىمىي مەدەنىيەتكە ئېگە ئۇيغۇر خەلقى مەركىزىي ئاسىيانىڭ ھەممە جۇمھۇرىيەتلىرىدە دېگىدەك ئىستىقامەت قىلىدى. ئۇلارنىڭ بېسىم كۆپچىلىكى قازاقىستان دىيارىدا. ئەندى ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا بولسا، كۆپ مىلليونلىغان ئۇيغۇرلار ياشايدۇ. 80 - يىللاردىن كېيىنكى ئۆزگىرىشلەر نەتىجىسىدە شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتى، شۇنداقلا مەتبۇئاتچىلىقى مەلۇم ئىلگىرلەشلەرنى باشتىن كەچۈردى.

بىيىل، 27 - سېنتەبىر كۈنى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر مىنىسترلىكى پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىدا ئۆتىدىغان كىتاپ - سودا كۆرگەزمىسى ئەينە شۇ جەھەتتىن قولغا كەلگەن ئۇتۇقلارنى نامايىش قىلىدىغان چارە - تەدبىرلەرنىڭ بىرىدۇر.

170 نامدا ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبەك قاتارلىق قېرىنداش خەلقلەر تىللىرىدا ئۈرۈمچى، قەشقەر، بېجىن قاتارلىق شەھەرلەردە بېسىلىپ چىققان بۇ كىتاپلارنىڭ ئارىسىدا ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى، تارىخ، تىببىي، سەنئەت، باللار ئەدەبىياتىغا ئائىت كۆپلىگەن ئەسەرلەر بار. شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلەنگەن كىنولارنىڭ كاسسېتىلىرى بىلەن خەلقىمىزنىڭ ناخشا - سازلىرى ۋە بۈگۈنكى زامانىۋىي ئىجادىيىتىدىن تەركىپ تاپقان سىنالغۇ ۋە ئۈنئالغۇ كاسسېتىلىرى بار.

خەلقىمىز مەنىۋىياتىغا بېيەرۋا قارىمايدىغان، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بولىدىغان جامائەتچىلىكىمىزنىڭ كۆرگەزمىگە قەدەم تەشرىپ قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

مال ئۆستەرسەڭ، قويى ئۆستەر

ستامشال يېرىدىكى ئۇچرىشىش

ناھىيە بويىچە جەمىيەت مىلىي بېقىلىۋاتقان بەل يايلىغى ئاياقسازغا يەتكەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئەجايىپ گۈزەل تەبىتى بىلەن بىردىن ئادەمنى جەلىپ قىلىدۇ. يايلاقنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ تۇرغان ئېگىز تاغ چوققىلىرى ژىراقتىن ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ، تاغ ئېتەكلىرىگە جايلاشقان - ئۇر بۇلاق، تور ئايغىر، قۇرامۇرۇن، مىكشۇكقار ۋە باشقىمۇ ناملار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن يايلاقلار قاتارىدا ستامشال يېرىمۇ ئۆزىگە خاس ئەجايىپ مەنزىرىلىك يەرلەرنىڭ بىرى.

بىزنىڭ مەخسىتىمىز، بۈگۈنكى بەل يايلىغىدا مال بېقىۋاتقان چوپانلارنىڭ ئىش ئەھۋالىنى بىلىپ، ئەمگىكىنى كۆپكە تونۇشتۇرۇش بولغاچقا، ئەتراپقا زەڭ قويۇپ، ھەممىنى بايقاپ كېلىۋاتىمىز.

يايلاق ئۆزىگە خاس گۈزەل، ھاۋاسى تازا، ئارام - بەخش بېغىشلايدىغان يەر. بىراق، بۇرۇنقىدەك بەلنىڭ ژۇقارقى تەرىپىگە جايلاشقان مالچىلار ئاۋۇللىرى كۆزگە چېلىقمىدى. ئۇنىڭ ھەممىسى دېگىدەك تۈزۈلەپ، دەريانى بويلاپ ئورۇنلىشىپتۇ. بۇمۇ چۈشىنىشلىك، چۈنكى ھازىر ئىگىلىكلەردە مال سانى ئازىيىپ كەتكەندىن كېيىن، يايلاقلارمۇ چولدىرىمەي نىمە قىلسۇن. بىراق، ئوتلاق كەڭىيىپ، مال چاپسان سەمرىدىغانلىقى بايقالدى.

ستامشال يېرى سازلىق بولغاچقا، يەرلىنى ستامشال سازلىقى دەپ ئاتايدىكەن. بىراق سازلىق بولسىمۇ، يېرى ئۇنۇملۇك، مال ئۈچۈن يەم - چۆپ مول ئېكەن. بىز ستامشال سازلىقىدا مال بېقىۋاتقان ئولكىدىكى غاش ئاۋۇلىنىڭ ئاتاقلىق چوپىنى نۇران تۇردىباكىيېۋ ئىلەمدىننىڭ ئۆيىگە كەلگىنىمىزدە، خۇشچىراي، مېھماندوستلۇق ئىلكىدە كېگىز ئۆيگى» ئورۇدېنى، باشقىمۇ مېدالارنى تاقىغان ئۇنىڭ چىرايىدىن ھارغانلىق بايقالمايدۇ، ئەكسىنچە، ياش ئاياللارغا خاس تېتىكلىك بىلىنىپ تۇراتتى.

ئادەتتىكىدەك، تېچلىق - ئامانلىقتىن كېيىن ئىش ھەققىدە سۆھبەت باشلاندى. ئانچە ژىراق ئەمەس يەردە مال بېقىۋاتقان مەمېتژان ئاكىمۇ يېنىمىزغا كەلدى.

- چارۋا مېلىڭلارنىڭ ئەھۋالى ياخشىمۇ، تىرىكچىلىكىڭلار قانداق؟ - دەپ ئۇنىسى سۆھبەتكە تارتتۇق.

- شۈكرى، بىيىل يايلاقتىكى چۆپ مول. بۈگۈن - ئەتە قوزىنى بولىمىزمۇ دېگەن نىيەتتە. ناھىيەدىن كېلىدىغان رەھبەرلەرنى كۈتۈۋاتىمىز، - دېدى مەمېتژان ئاكا.

چوپانلارنىڭ چىرايىدىن «بۇمۇ بىر ئىشنىڭ تۈگىنى» دېگەننى بايقىدۇق. بىيىل نۇران تۇيغانبېكوۋا كۈتۈمىدىكى 400 ساغلىقنىڭ ھەر يۈزىدىن 60 تىن قوزا ئېلىپ، ھەر قويدىن 3 كىلوگرام يۇڭ قىرقىدى. ئىلگەركى يىللارغا نىسبەتەن بۇ كۆرسەتكۈچكە سېلىشتۇرغاندا قانائەت ھاسىل قىلىدۇ.

ئۆز ئارا سۆھبەت داۋامىدا مالنى كۆپەيتىپ، ئۇنىڭ سانىنى ئاشۇرۇشقا كەلگەندە، نۇران ھەدە مۇنداق دېدى:

- باشقىنى قويۇپ، ئوتتۇز يىل داۋامىدا قوي بېقىپ، ئابرويسىز بولمىغان ئېدۇق. كېيىنكى يىللاردا مال سانى قىسقىراۋاتىدۇ. مال ئۆستۈرۈش ئوڭاي ئەمەس. ئەگەر نەسلى يوقالسا، ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىللار داۋامىدا ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ.

ھەقىقەتەنمۇ، مال ئۆستەرسەڭ، قويى ئۆستەر دەپ، بىكار ئېيتمىغان. مەسئۇلاتنى رىسى بىلەن ژۈگىنى ئەرزەن باھادا سىرتقا ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسلا بىر قوينىڭ ژۇڭىدىن توقۇلغان كىيىمنى ئىككى - ئۈچ قوينىڭ باھاسىغا سېتىۋالىدىغانلىقىمىز ھەقىقەت.

كۆپچىلىككە تونۇلغان چوپان - نۇران ھەدە بىلەن ئۇچراشقان موشۇ پەيت مېنىڭ ئېسىمدا خېلە ۋاقىتقىچە ئۇنتۇلمايدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل.

ئۆرەخمەت كامىل.
پانفىلوۋ ناھىيەسى.

مۇنداقمۇ بولىدۇ

تۈرمىلەر بوش قېلىشى مۇمكىن!

قىلمىشقا قارشى تابلېتكىلار جىنايەتچىلەرنى پەرىشتىلەرگە ئايلاندۇرىۋېتىدۇ!

مالمۇ، شۋېتسىيە. بۈيەردىكى ئالىملار ئەشەددىي جىنايەتچىلەرگە ئۈچ ھەپتە داۋامىدا ھەر كۈنى بىر تابلېتكىدىن دورا بېرىپ، ئۇلارنى قانۇنغا ئىتائەتمەن مومىن پۇخرالارغا ئايلاندۇرىدۇ.

- بۇ تابلېتكىلار ئىككى يىل ئىچىدە پۈتكۈل دۇنيادىكى تۈرمىلەرنى تامامەن بوشىتىۋېتىدۇ، - دەيدۇ بىرخىمىك دوكتور سۋېن بېرگمان. ئۇ م ت ياكى «مېنوس ترانكۇبلوس» ناملىق قىلمىشقا قارشى دورىنىڭ كەشپىياتچىسى. «مېنوس ترانكۇبلوس» تابلېتكىسى «مېيىنى خاتىرجەم قىلىدىغان ۋاستە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇ تابلېتكىلار ئاتاقلىق جىنايەتچىلەردە سىناقتىن ئۆتكۈزۈلدى ۋە ئۇلارنىڭ ئەخلا...

دوراكەڭ دائىرىدا قوللىنىشقا باشلىنىشى بىلەن، جىنايى ئەخلاق ئۆتمۈشتە قالىدۇ، - دېدى دوكتور بېرگمان. - م ت باش مېڭىنىڭ قارار قوبۇل قىلىش جەريانىنى ئۆزگەرتىپ، تۇغۇلغاندىن قىسمىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. ئۇ شۇنداقلا غەزەپ - نەپرەت، ئاچكۆزلۈك ئوخشاش پەسكەشلىك خائىشلىرىنى ۋە شۇنداقلا جىنايەتكە دەۋەت قىلىدىغان ئىشتىياقلارنى يوقىتىشقا ياردەم قىلغان ھالدا، شۇنداقلا نېرۋىسىنىڭ تېپىسىغا ياردەم قىلىدۇ. بۇ دورا شۇنداقلا مېڭىنىڭ ئاساسىي تارماقلىرىنى ئۆزگەرتىدۇ.

كۆپلىگەن يىللار داۋامىدىكى تۇسالغۇلاردىن كېيىن دوكتور بېرگمان ئاخىرى، ئۆز تابلېتكىسىنى مالموغا يېقىن جايدىكى تۈرمىدە ياتقان 124 جىنايەتچىگە بەردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئېغىر جىنايەتلەرنى - زورلۇق، قاتىللىق، ئوغرىلىق بۇلاڭچىلىق ئوخشاش قىلمىشلارنى قىلغان. تۈرمە مەمۇرىيىتى دورىنىڭ بەرگەن نەتىجىسىگە ھەيران قالدى.

- راستلىقىنى ئېيتسام، مەن بۇنىڭغا قارشى بولغان، - دەيدۇ تۈرمە باشلىقى كلاس خېنرىكسون. - مەن مۇنداق جىنايەتچىلەرنى تۈرمىگە قاماپ، ئۇنىڭ ئاچقۇچىنى تاشلاۋېتىش كېرەك، - دەپ ھېساپلايتتىم. لېكىن مەن ئويلىنىپ ئولتارمايلا ئۆز ئانىسى ... تاشلاشقا تەسا ... لىغانلىقىنى كۆرگىنىمدە، بۇ دورىنىڭ كۈچىگە ئىشەندىم. ئۇلار بىر - بىرىگە ۋە باشقا ھەممىگە ھۆرمەت بىلەن مۇناسىۋەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ كامېرلىرىدا ئەندى ئوغرىلىق، ئۇرۇش - جېدەل ۋە ئىسيانلار يوق. مەن تۈرمە سىستېمىسىدا 18 يىل داۋامىدا ئىشلەۋاتىمەن ۋە مەھبۇسلار بالدۇر بىراق تۈرمىدىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ياخشى ئەخلاقنى تەخلىت قىلىدىغان پەيتلەرنى پەرق قىلالايمەن. ئەندى بۇ باللار بولسا باشقىچە.

تۈرمە باشلىقى خېنرىكسون دورا ئىچىپ بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن سىناقتىكى 103 مەھبۇسنى مۇددىتىدىن ئىلگىرى بوشاتتى، ئەندى يەنە 21 ئادەمنىڭ ئىشى كۆزدە ياك لىنىۋاتقان قارىلىدۇ.

لېكىن شۇنىڭغا قارىماي كۆپلىگەن لىبېراللار بۇ تابلېتكىلارنى تەنقىتلىمەكتە، ئۇلار قاماقتىكى جىنايەتچىلەرنىڭ ھوقۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىدۇ، - دەپ بىلدۈرمەكتە. لېكىن، خەۋەرلەرگە قارىغاندا، شۋېتسىيە مۇنداق تابلېتكىلاردىن پايدىلىنىشنى 1997 - يىلىنىڭ بېشىدا قانۇنلاشتۇرۇشنى نىيەت قىلماقتا. دۇنيادا جىنايەتچىلىك ناھايىتى ژۇقۇرى، - دەيدۇ ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ بىرى. - تۈرمىلەر ئۆز ۋەزىپىسىنى ئورۇنلالمايۋاتىدۇ ۋە بۇنى ھەممە بىلىدۇ. بۇ ئەھۋال بولسا تۈپ ئاساسىي چارىلەرنى كۆرۈشنى تەلەپ قىلماقتا.

ئامېرىكىنىڭ قانۇن چىقارغۇچىلىرى رەسمىي ھېچ قانداق ئىنزاغ بەرگىنى يوق، لېكىن كۆپلىگەن ئادەملەر، ئۇلارنى ئاتىمىغان ھالدا، م ت تابلېتكىلىرى ئا ق ش تا 1996 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قوللىنىشقا باشلىنىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلماقتا.

ر. نىل لىنىد، مۇخبىر.
«ۋېسېمىرنىي نوۋوستى» ئۇنىڭدىن

سەپەرنامە

سايرام كولىگە سىغماس ھەسرىتى - پۇغانى بار

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

ئەندى سەپەر - سەياھىتىمىز ئۈرۈمچى شەھىرىدىن باشلاندى. كوچا، ماگازىنلارنى ئايلىنىپ ژۈرىمىز. بىر - بىرىدىن كوركەم گۈزەل، ئاسمان بىلەن بويى تالاشقان بىنالار، ھەشەمەتلىك ماگازىنلار. كوچىلار غىشىغ ماي مېڭىۋاتقان ھەر خىل ماركىدىكى ئاپتوماشىنىلار. قايسۇ تەرەپكە قارىماڭ، چوڭ خەتلەر بىلەن يېزىلغان پىلاكات، ئافىشىلار. ئەشۇلارنىڭ ئارىسىدا ئارىلاپ - ئارىلاپ ئۇيغۇرچە خەتلەرنى كورىسىز، ھەممىسىلا خىتايچە. چوڭ ماگازىنلارنىڭ سېتىقچىلىرىمۇ ئەشۇ خەتلەرنىڭ ئىگىلىرى. ئەندى كوچىلاردا مىغىلداپ يۈرگەن ئادەملەرنىڭ ئىچىدە يەر - زېمىن ئىگىلىرى ئاشتىكى پوچاقتەك، بۇ قىنىڭ ئورنىدا بەئەينى خىتاي شەھەرلىرىگە بېرىپ قالغاندەك ھېس قىلىسىز ئۆزىڭىزنى.

- بۇ شەھەردە بىزنىڭ ئۇيغۇرلار بارمۇ، يوقمۇ؟ بار بولسا قەيەردە ئۇلار؟ - ھەيران بولۇپ سورىدىم يېنىمدىكى بۇرادىرىمدىن.

- بار، ئۇيغۇرلار ئاساسەن ئەردىچوزا تەرەپتە، ۋە تەندىاشلارنى كورىمەن دېسىڭىز، ئىتتىپاق كۈلۈبىنىڭ ئالدىغا بارايلى، - دېدى.

باردۇق، شۇنچە چوڭ شەھەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسەن توپلاشقان يېرى موشۇ جاي ئىكەن. تولىمۇ ئاۋات. ناخشا - سازىيا ياڭراپ تۇرىدۇ. ئەتراپ ھەر خىل تائاملارنىڭ خۇش پۇراقلىرى، ئاشپەز ۋە باققاللارنىڭ توختىماي ۋاقىراشلىرى بىلەن تولغان. بىر شەھەردىكى ئىككى خىل كورۇنۇش.

كاۋاپچى يىگىت بىزنى كورۇشى بىلەن: «كېلىڭلار مېھمانلار، مەرىپى كاۋاپ، يۇلتۇزنىڭ قويى، كوچانىڭ زىرەسى، يەڭلار مېھمانلار، يەڭلار، ئاماززىقنى قويۇپ كېتىڭلار؟!» دەپ ۋاقىراپ تەكلىپ قىلىۋالىدۇ. قاراڭ، نېمە دېگەن مەنىلىك - ئەستەرلىك سوز. كاۋاپچىنىڭ بۇ سوزىنى مەن «قىزىم ساڭا ئېيتىم، كېلىنىم سەن تىڭشا» مەنىسىدە چۈشەندىم. سەۋدىي، لەگمەن، ئاش - مانتا، كاۋاپ سېتىۋاتقانلار ئۇيغۇرلار، ئۇنى يەۋاتقانلارنىڭ كوپچىلىكى ئىچكىرىدىن چىققان «ئۈرۈمچىلىكلەر».

ئىتتىپاق كۈلۈبىنىڭ يېنىدىكى كىچىككىنە بىر قاۋاقخانا. ئىككى - ئۈچتىن، تورت بەشتىن توپلىشىۋېلىپ ھاراق ئىچىشىپ، چېكىشىپ ئولتارغان يىگىرمە بەش ياشلاردىن تۆۋەن يىگىتلەر. ئاستا ئۇلارنىڭ يېنىغا باردىم. 18 - 19 ياشلار چامىسىدىكى قاراقاش بىر يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەردى. كورۇشتۇق، تونۇشتۇق.

- قىنى ساقى، ئاكىمىزغا بىر ئەللىكنى قۇيە، - دېدى يېنىدىكى دوستىغا. مەن ئىچمەسلىكىمنى ئېيتىم، ھوزۇر خالىلىق بىلدۈردۈم.

- مېنىڭ ئۈرۈمچىگە كەلگىنىمگە بىر ژىلچە بولۇپ قالدى، - دەپ سوز باشلىدى يىگىت مېنىڭ سوئالىمغا جاۋابەن. - ئوزەم ئوتتۇرا مەكتەپنى ياخشى پۈتەركەن ئېدىم. بىر دىر ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشنى، ۋەتىنىم، خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى بالىلىغىمدىن ئارزۇ قىلاتتىم. بىراق ئەشۇ ئارزۇ - ئارمانلىرىم ئارمان بويىچە قالدى. ئالىي مەكتەپكە ئېلىنمىدى. نېمە سەۋەپ دېسىڭىز، كېلىپ چىقىشىم ياخشى ئەمەس ئىكەن. تۇۋۇا، ئاتا - بوۋامدىن تارتىپ دېخانچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرۈپ كەلگەن ئائىلىدە تۇغۇلۇپ ئوسسەممۇ، كېلىپ چىقىشىم يامان ئېمىش.

ئۇغۇ مېلى، ھەتتا ئىشقىمۇ ئالمايۋاتىدۇ. سەۋەبى، قارا نوپۇس. كوردىڭىزمۇ ئاكا، ئوز ۋەتىنىمىزگە ئوزىمىز قارا نوپۇس. ئىچكىرىدىن مىللىونلاپ ئېقىپ چىقىۋاتقانلار قارا نوپۇس ئەمەس، بىز قارا نوپۇس! ھالىمىزنى، موڭ - زارىمىزنى كىمگە ئېيتىشنى بىلمەيمىز. ئېيتساق دەرت تولا، ئاكا. ئېيتساڭ تىلىڭ كويىدىغان، ئېيتمىساڭ دىلىڭ كويىدىغان زامان بولدى!...

شۇنىڭدىن كېيىن تاۋۇز - قوغۇن بازىرى تەرەپكە ئوتتۇق. يېشى يەتمىشلەردىن ئاشقان كەكە ساقاللىق بوۋاينىڭ ئالدىغا باردىم، سالاملاشتۇق. بىر تىلىمدىن تاۋۇز يېدۇق.

- مېھمان، ئۈستى - بېشىمغا قاراپ ھەيران بولۇۋاتقاندەك قىلىسىز! - دېدى بوۋاي كوڭلۇمدىكىنى تېپىپ، ژىرتىلغان كويىنەكلىرىنى تۈزىگەندەك قىلىپ. - موئۇنداق ئەسكىلىكنى، خورلۇقنى كورمەمسىز ئۇكام، دەپ بوۋاي بىردىن قايناپ سوزلەپ كەتتى. - موشۇ يەردە مەن ھەر كۈنى قوغۇن تاۋۇز سېتىپ بالا - چاقىنى ئاران بېقىپ كېلىۋاتىمەن. بۈگۈن ئەتىگەن كەلسەم، ئەۋۇ كەلگۈندىلەردىن ئىككىسى كېلىپ ئولتۇرۇۋاپتۇ. «بۇ مېنىڭ ئورنۇم، جايىنى بوشات» دېسەم، قورقىماي يۈزۈن موشتە تەگلەپتۇ، دېگىنىدەك، مېنىڭدىن قاتتىق كېلىۋاتامدۇ، قاراڭ. ئۇرۇشتۇق. جاننى مۇئ-

چىلىك قىيىنغىچە كورگۈلۈكنى بىر ئاقلا كورەي، دېگەن ئويى بىلەن ھەر ئىككىسىنىڭ قارىنىنى پىچاق بىلەن يېرىپ تاشلاۋېتەي دېۋىدىم، بىراق ئادەملەر ئاجرىتىۋېلىشتى. كېيىن ساقچىلار كەلدى. ساقچىغا ئېلىپ باردى، ئۇ يەردىكى ئەھۋالنى سىز سورىماڭ، مەن ئېيتماي. ھەي، ئۇكام، قويسىڭىزچۇ - دەپ بوۋاي ھەسرەت بىلەن ئۇلۇق - كىچىك تىندى. - ئوزىمىز تۇغۇلۇپ ئوسكەن ۋەتەندە بىر غېرىپ يەرگە ئېگە بولالمساق... - بوۋاي سوزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى، كوزلىرىگە لوممىدە كەلگەن ياشلىرىنى مەندىن يوشۇرغاندەك قىلىپ يەرگە قاراۋالدى...

ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان يۇرتداشلىرىم، بالىلىق دەۋرلىرىمىز بىللە ئوتكەن قەدىردان دوستۇمنى كورۇش ئۈچۈن ئويىگە باردىم. ئوتكەندە ئۇنىڭ ماكا يېزىپ ئەۋەتكەن خېتىدىكى بىر كۇپلېت شېئىرىنى قايتا - قايتا يادقا ئوقۇيمەن.

ۋاقتىڭ يەتسە ئەزىز دوست،
ئانا يۇرتقا كېلىپ - كەتكىن.
ئوزەڭ تىككەن ئورۇكنىڭ،
غورۇسىدىن تېتىپ كەتكىن.

ئاغىنەمنىڭ ئائىلىسى ئۈچ قەۋەتلىك بىنالارنىڭ بىرسىدە ياشايدىكەن. ئايالى مېنى ژىغا بىلەن قارشى ئېلىپ، ھازا ئاچتى. ئايالىنىڭ «شاۋكەت، ئاغىنىڭىز بىلەن چوڭ ئوغلۇمنى كومۇپ قويدۇم!» دېگەن سوزى ژۈرىكىمگە قارسلا تەككەندەك بولدى، بىر نەچچە دەقىقە ئوزەمنى يوقىتىپ قويدۇم...

كېيىنچە ئاغىنىلار غا ياخشى مەلۇم بولسا كېرەك، ماي تاغ شەھىرىدە 1994 - ژىلى ماتارپىچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر نەچچە يۈزلىگەن ئادەم قاتناشقان چوڭ ژىغىنى ئوتكۈزۈلگەن. ژىغىن ئوتكۈزىلىۋاتقان زالغا ئوت كېتىپ، نۇرغۇن ئادەم ئوتتا كويۇپ كەتكەن. مەن ئارزۇلاپ كەلگەن يۇرتداشىم، ماتارىپ ساھاسىنىڭ خىزمەتچىسى بولغان ئاغىنەم شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنى تاماملاپ، ئوزى بىلەن بىرمەكمەكتەپتە ئىشلەۋاتقان چوڭ ئوغلى بىلەن ئەشۇ يەردە پاجەلىك ۋاپات بوپتۇ. نەچچە يۈزلىگەن مىللىي كادىرلىرىمىز بىلەن ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ھاياتىنى ئېلىپ كەتكەن ئەشۇ ۋاقىئە ھەققىدە ۋەتەندىكىلەر ئېنىق ھېچ نەرسە ئېيتالمايدۇ. ئۇنىڭ ئوزى بىر سىر.

مېنىڭ ئىلتىماسىم بىلەن مەرھۇم دوستۇمنىڭ كىچىك ئوغلى مېنى قەبرىستانلىققا باشلاپ باردى. ئاتا - بالا ئىككىسىنىڭ قەبرى بېشىدا ئولتۇرۇپ ژىغلاۋاتىمەن، قەدىردان دوستۇم بىلەن ئوتكەن بالىلىق دەۋرلىرىم كوز ئالدىمدىن كىنو لېنتىسىدەك بىر - بىرلەپ ئوتمەكتە... ئېچىنچە ئېسىمدا. 1962 - ژىلى سەن ئوقۇشنى تاماملاپ، تۇغۇلغان يۇرتۇڭ - چىلپەكزىگە كەلگىنىڭدە، ئىككىمىز مەھەللىمىزنىڭ سىرتىدىكى قوچاق يەتمەس ئىككى تۈپ سوگەتنىڭ سايىسىدا ئېرىقتا ئېقىۋاتقان مولدۇر سۇغا ئاياقلىرىمىزنى چىلاپ ئولتۇرۇپ، سەن شۇنداق سوزلەرنى ئېيتقان ئېدىڭ: «شاۋكەت، ۋەتەنگە ئىچكىرى ئولكىلەر-

دىن كوچمەنلەر مىڭلاپ - مىڭلاپ چىقىشقا باشلاۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسماي قويۇپ بەرسە، بىر نەچچە ژىلدا شەھەرلەر بۇياقتا تۇرسۇن، پۈتۈن زېمىنىمىزنى چۇمۇلىدەك بېسىپ كېتىدۇ. ئۇ چاغدا يەر ئىگىلىرى ئاشتىكى پوچاق سالغاندەك بولۇپ قالىمىز. ئەينە شۇ چاغدا كورسەن، ئوز يېرىڭگە ئوزەڭ يات بولۇپ قالغىنىڭنى! ئوز يېرىڭگە ئوزەڭ يات بولۇپ قېلىشتىن خۇدا ساقلىسۇن، دېگىن ئاداش!»

كېلەچەكنى كورۇپ سېنىڭ ئېيتقان ئەشۇ سوزلىرىڭگە ئانچە كوڭۇل بەرمىگىنىمگە ھازىر غىچە ئېچىنىمەن. سەن تولىمۇ دانا، ئەقىللىق ئىكەنسەن. ھەقىقەتەنمۇ ھەممە نەرسە سەن بۇنىڭدىن ئوتتۇز ژىل ئىلگىرى ئېيتقاندەك بولۇۋاتقانلىغىنى ئوز كوزۇم بىلەن كورۇپ كېلىۋاتىمەن. دۇنيادا بىزنىڭ خەلقىمىزدەك نامراتچىلىقتا، خورلۇقتا، ئازاپتا ياشاۋاتقان مىللەت بولمىسا كېرەك؟!

قەبرى بېشىدا ئولتۇرۇپ مەرھۇم دوستۇم بىلەن ئۈنسىز دىدارلاشتىم.

ئانا ۋەتەنگە قىلغان سەپەر - سەياھىتىمىز ئاخىرلىشىپ قالدى. ئەندى گۈزەل غۇلجىدىكى دوست - بۇرادەرلەر بىلەن خوشلىشىپ، ئوزەم تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئەزىز يۇرتۇم چىلپەكزىدە سەياھىتىمىزنى ئاخىرلاشتۇرۇش نىيىتى بىلەن يولغا چىقتۇق.

غۇلجىدىكى دوستلار بىزنى يەنە قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالدى. بۇ قېتىم يۇرتىنىڭ ھورمەتلىك، موسىپىت كىشىلىرىدىن بىرسىنىڭ جىنازا نامىزىغا بېرىپ قالدۇق. ئادەم ئىنتايىن كوپ. مەھەللە - مەھەللىلەردىن كەلگەن ئىماملار، دىنىي زاتلار كىمدۇ بىر سىنى كوتۇشۇپ نامازنى چۈشەرمەي ئولتىرىشىدۇ.

- بۇ كىشىنىڭ ئوغلىنى ئوتكەندە تۇرمىگە ئەكىرىپ كەتكەن. ھازىر دادىسىنىڭ جىنازا نامىزىغا ئېلىپ كېلىدىكەن، - دېدى يېنىمدا تۇرغان كىشىلەردىن بىرسى.

- بىر جىنايەت قىلغانمۇ؟ - سورىدىم ئۇ كىشىدىن.

- نېمە جىنايەت دەيسىز. ئۇنىڭغا قويۇلغان ئەيىپ: غۇلجا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلاردا مەشرەپ ئويۇشتۇرۇپ، تەتۈر تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغانمىش...

توۋۋا، باشقا چەكلەشلەرنى ئاز دېگەندەك، ئەندى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن كېلىۋاتقان ئەنئەنىلىك مەشرەپ ئويۇنلىرىنىمۇ چەكلەشكە ئوتۈپتىدە بۇلار؟!

ھەر كىم ئۈچۈن ئانا قانچىلىك ئەزىز بولغاندەك، كىندىك قان توكۈلگەن يۇرتىمۇ شۇ قەدەر ئەزىز ۋە ئۇلۇغ قىلىنغىدا كەپ يوق. بۈگۈنى مەن تۇغۇلغان يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ ياقا يۇرتلاردا ئوتكەن ئوتتۇز ژىللىق ھاياتىمدا ياخشى ھېس قىلدىم.

مانا، سېغىنىپ، ئارزۇلاپ كوتكەن، بالىلىق چاغلىرىم ئوتكەن ئەزىز يۇرتۇم! بىر چاغلاردا بۇ يۇرت قانچىلىك ئاۋات، گوزەل - كوركەم ئېدى دېسىڭىزچۇ! كوچىلىرى بوك - بوستانلىق، هويلا - باغلىرى ئۈزۈم، ھەر خىل مېۋىلەرگە تولغان، سۇغابايى، يېرى مۇنبەت، يايلاقلىرى كەڭ، ئادەملىرى مېھرىۋان، ئەمگەكچان مېنىڭ ئەشۇ گوزەل يۇرتۇمنىڭ بۈگۈنكى كورۇنۇشىنى كورگىنىمدە، ئوز كوزۇمگە ئوزەم ئىشەنمەي قالدىم. ھەممە ياق خارابىلاشقان، پۈتۈن - پۈتۈن مەھەللە - كوچىلار تۈزلىنىپ، ئېتىزلىقلارغا ئايلانغان. ھەمىلا كوچىلاردىكى ئاسمان بىلەن بويى تالاشقان سوۋادان، قۇچاق يەتمەس سوگەتلەردىن بىر ھەرسىمۇ قالمىغان. ئېرىق - ئېرىقلاردا مولدۇرلەپ ئېقىپ تۇرىدىغان سۇلارمۇ يوق. ئەتراپ پاسكىنچىلىق، قانداقتۇ بىر بىقىسقان سېسىق پۇراقلار بىلەن تولغان.

شەھەرنىڭ چوڭ بازار كوچىسىدا ئىلخان قارىكامىنىڭ مەسچىتى بولىدىغان. ھېيت كۈنلىرى [illegible] تاختىدىن ناغرا - سۇنەي ئاۋازلىرى ياڭراپ، شەھەرنى تاڭ ئۇيقۇسىدىن ئويغىتار ئىدى. ھېيت نامازلىرى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن [illegible] ھەممە ئادەم خوشال - خورام، [illegible] سەيلە قىلىشىدىغان

بەختىيار يىگىت - قىزلارنىڭ شوخ كۈلكىلىرى بىلەن ئاتلارنىڭ بويىنىغا ئاسقان قوڭغۇراقلارنىڭ جاراڭلاشلىرى، ئاشپەز، باققاللارنىڭ توختىماي ۋاقىراشلىرى شەھەرگە بولەكچىلا شادىيانىلىق بەخش ئېتىپ تۇراتتى. ئېھ، قېنى ئەشۇ كۈنلەر؟!

مەن ئەشۇنداق گوزەل - كوركەم، ئاۋات يۇرتۇمدىن چىققان داڭلىق ئادەملەر بىلەن ھازىر غىچە پەخىرلىنىمەن، مەغرۇرلىنىمەن. ئاللانىڭ نەزىرى تەككەن بۇ يۇرتتىن داڭلىق ۋە مەشھۇر ئىسمائىل ئاخۇنۇمدەك زاكىر خەلىپىمدەك، ئىلخان قارىكامدەك دىنىي زاتلار - ئۇلۇمالار، تېيىپجان ئېلىيېۋتەك شائىرلار، ئاۋاكرى ئاكىدەك نازىرلار، نىياز كامدەك ئاتاقلىق سازەندىلەر، مىللىي مۇستەقىللىكىمىز ئۈچۈن كورەشكەن ئوسمان باتۇردەك، تۇرغان دەرادەك قەھرىمانلار چىققان.

مەن ئوزەم تۇغۇلۇپ، بالىلىق دەۋرىم ئوتكەن ئويىمىزنى كورۇش ئۈچۈن مەھەللىمىزگە باردىم. بىر چاغلاردىكى بوك - باراقسانلىق، چىرايلىق، تازا كوچىمىز قاقاسلىققا ئايلانغان. بوۋام تىككەن مېۋە دەرەقلىرى بىلەن ئۈزۈم زارلىقىنىڭ ئورنى بارۇ، بىر تۈپىمۇ دەرىغى يوق. بىز ئولتارغان ئويلەر ئولتۇرۇشۇپ، كونىراپ، بۇزۇلۇشقا باشلىغان. بىزنىڭ ۋەتەننى تەرك ئەتكىنىمىزگە ئوتتۇز ژىلدىن ئاشقان بولسىمۇ، ئەشۇ ئويلەرگە بىر كوملاشمۇ لاي ئۇرۇلمىغان. ئۇ ئويلەردە ئولتۇرۇۋاتقان «ئاكا مىللەتلەر» بەلكىم بۇ ئويلەرنىڭ، بۇ زېمىننىڭ ئىگىلىرى باشقىلار، ئوزلىرىنىڭ بۇ يەرلەرگە يات ئېكەنلىكىنى ياخشى بىلىدىغاندۇ؟

قەبرىستانلىققا باردىم. ئانامنىڭ قەبرىنى ئىزدەۋاتىمەن. ئاخىرى تاپتىم، تاپقان بىلەن ئىزناسىنى تاپتىم... قەبرىستانلىق ئاللىقاچان ئېگىسىز قالغان. قورۇق تاملىرى ئورۇلگەن، ئەتراپىدىن كانااللار قېزىلغان. ئاھ، بۇ نېمە دېگەن دەپسەندىلىك، بۇ نېمە دېگەن خورلۇق! تىرىكلەر ئەمەس، ئولۇكلەرمۇ ئوز زېمىنىدا تىنىچ ياتالمايۋېتىپتىغۇ؟!

مانا، مەن بىلىم ئالغان ئانا مەكتىۋىمنىڭ ئورنى. مېنىڭ قەلبىمنى بىلىم نۇرى بىلەن يورۇتقان ئەجايىپ مېھرىۋان ئۇستازلىرىمنى ئەسلاۋاتىمەن. رىسالەت مۇئەللىم تەغدىر - كەچمىشلىرىنى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىدۇ: «1962 - ژىلى چېگارا ئېچىلىپ، چىلپەكزىنىڭ توقسەن پىروتسېنت ئادىمى ئوي - ماكانىنى تاشلاپ كېچىش ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتى. تەييار ئوي - جايلارغا ئىچكىرىدىن كەلگەن «ئاكا مىللەتلەر» ئورۇنلىشىپ، ھەممە نەرسىگە ئېگە بولدى. 1966 - ژىلى سېنتەبىر ئېيىنىڭ بىر كۈنى كەچقۇرۇنلىغى ساقچىلار كېلىپ يىگىرمىدىن ئوشۇق ئائىلىنى ئۇلارنىڭ ئاھۇ - زارىغا قارىماي، ژۈك ماشىنىلىرىغا باستىدە، تەكلىمان چوللىرىگە سۈرگۈن قىلدى. ئون كۈن يول ژۈردۇق. بىز بىلەن مەستۇرخان ئانىمۇ بار ئېدى. «يول ئازاۋى گور ئازاۋى» دېگىنىدەك، ياشانغان ئۇ ئانا يولدا ئاغرىپ قالدى. بىزنى ئېلىپ ماڭغان ئەمەلدارلارغا: «موماينىڭ ئاغرىغى ئېغىرلىشىۋاتىدۇ. دوختۇر باريەردە ماشىنىلارنى توختىتىپ

كوروستىلىي» دەپ [illegible]

يۈشمىدى. ئەشۇ چول - جەزىرىدە يول بويىدىكى بىر تۈپ ژىلغۇننىڭ تۈۋىگە كومۇپ قويدۇق...

ئاخىرى مىڭ بىر ماشاقەتلەر بىلەن بىز - يىگىرمە ئائىلىنى تەكلىماننىڭ بىر توغراقلىق چولىگە ئاپىرىپ تاشلىدى. ھەر قايسىمىز ئوز ئالدىمىزغا كەمە كولاپ، باش - پانا ياسىدۇق. ئىشەنسىڭىز بىر ئاسمان، بىر چول - جەزىرە كورۇنىدۇ. بىر ئېچىنىشلىق يېرى، بىزگە باشلىق قىلىپ بەكىتىپ قويغانلار ساۋاتسىز، قارا قوساق، قارا نىيەت ئادەملەر ئېدى. كوش، ماي دېگەننى كورمەيمىز، ئىش ئېغىر، سۇتكىسىغا 12 - 14 سائات ئىشلىتىدۇ. بىر پارچە زاغرىغا زار بولۇپ ئوتۇمىز. ئۇنى ئاز دېگەندەك ھەر كۈنى ئۇگىنىش. ماۋنىڭ ئېقىلغا سىغمايدىغان بىمەنا سوزلىرىنى يادقا ئالغۇزىدۇ، ئۇنىڭغا چوقۇندۇرىدۇ. قويسىڭىزچۇ، بىز تارتقان ئۇقۇبەتلەر كۈنلەرنى شۇ زاماندا دۇنيادا ھېچ بىر خەلق كورمىسە كېرەك...»

ھە، رىسالەت مۇئەللىم قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلىپ، تەكلىمان چوللىرىدە 16 ژىل ژىغلاپ، ئاھ ئۇرۇپ ژۈرۈپ، ئىككى كوزى كورمەس بولۇپ قاپتۇ...

چىلپەكزىنىڭ ئىلگىرىكى ئاۋات، بۈگۈنكى خارابىلاشقان بازار كوچىسىدا كېلىۋاتىمەن. كىچىكىنە قاساپخانا دۇكىنىنىڭ ئالدىدا قول ھارۋىسىدا بىر بوۋاي ئولتۇرىدۇ. بىر نېمىلەرنى ئوقۇپ دۇئا قىلىدۇ. يېنىغا باردىم. ئوز كوزۇمگە ئوزەم ئىشەنمەي قالدىم. «ھوي، بۇ بوۋاي تۆۋەنكى مەھەللىدە تۇرىدىغان ھوشۇر ئاخۇنكامغۇ، ئابدۇسالامنىڭ دادىسى؟ - ھەيران بولدۇم. - بۇ كىشىنى مەن ياخشى تونۇيمەن. دېخان ئېدى. بىز 3 - سىنىپتا ئوقۇۋاتقاندا، مەكتىۋىمىزنىڭ يېنىغا كوچەت تىككەندە بىزگە ھارۋىسى بىلەن كوچەت ئەكىلىپ بەرگەن.

ئۇنىڭ يېنىدا تاماكا - سەرەڭگە سېتىپ ئولتارغان بوۋاي مېنىڭ ھەيران بولۇۋاتقىنىمنى سەزسە كېرەك، شۇنداق دېدى:

- ئوغلۇم، بۇ بوۋايغا قاراپ قالدىڭىزغۇ. ئۇ ئېسىدىن ئازغان، تىلىدىن قالغان كىشى. ئەۋۇ ئارقا كوچىدا بىر ئويدە تۇرىدۇ.

- بۇ كىشىنى مەن بىلىمەن، ھوشۇر ئاخۇنكامغۇ، ئابدۇسالام دېگەن ئوغلى بولىدىغان؟ - سورىدىم بوۋايدىن.

- توغرا، ھوشۇر ئاخۇن. ئابدۇسالامنىڭ دادىسى.

- بۇ كىشىگە نېمە بولغان؟

- ھەي، ئوغلۇم، ئۇنىڭ ئېمىسىنى سوراپسىز، - دەپ بوۋاي ئېغىر خۇرسىنىپ سوزنى داۋاملاشتۇردى. - شۇ سىز بىلىدىغان ئابدۇسالام دېگەن يالغۇز ئوغلىنى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» ژىللىرىدا خىتاي مىيىنلار ئۇرۇپ ئولتۇرۇۋەتكەن ئىكەن. كېيىن موماي ئوغلىنىڭ كويىگە چىدىماي ئولۇپ كېتىپتۇ. ھوشۇر ئاخۇن بولسا ئېسىدىن ئېزىپ، تىلىدىن قېلىپ موشۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. ھەر كۈنى موشۇ يەرگە ئاچىقىپ قويىمەن. ئوتكەن - كەچكەنلەر ئازدۇ - تولا بىر نەرسە بېرىپ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كۈنى ئوتىۋاتىدۇ. ئېھ خۇدا، قېنى سېنىڭدىكى ئادالەت؟!

ئوزەڭ ياراتقان ئەزىز بەندەڭنى مۇنچىلىكمۇ خورلامسەن، مۇنچىلىكمۇ ئېغىر كۈنلەرگە قويامسەن؟ ئوز زېمىنىغا ئوزى يات بولۇپ مۇستەملىكىدە ياشاۋاتقان، شۇنچە بايلىقنى دەسسەپ تۇرۇپ تىلەمچىلىك بىلەن ھايات كەچۈرۋاتقان، سايرام كولىگە سىغماس ھەسرەت - پۇغانىنى ئىچىگە ژۇتۇپ خورلىنىۋاتقان، ئازاپلىنىۋاتقان ھوقۇقسىز ئەشۇ ئەزىز خەلقىمنىڭ موشۇ كۈنلەرگە كېلىشىغا زادى كىم ئەيىپلىك؟!...

شاۋكەت قاسىم.
ئالمۇتا شەھىرى.

خارجىي ئەللەر نەشرلىرىدىن

شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسىدە

1996 - يىلى 25 - ئىيۇل كۈنى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ تەغدىرى - مەسىلىسى تۇنجا قېتىم ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى دۆلەت مەجلىسىنىڭ تاشقى ئىشلار كومىتېتى يىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويۇلدى. يىغىنغا ئامېرىكا تاشقى ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى، ئامېرىكا ئىنسان ھوقۇقلىرى ئىشلىرى باشلىقى، ئامېرىكا مالىيە مىنىستىرى ھەم كۆپلىگەن رەھبىرىي خادىملار بىلەن ئامېرىكا ۋە چەت ئەل مۇخبىرلىرى قاتناشتى. يىغىندا پەرھات مۇھەممەت بىلەن ئابدۇللاجان بارات كوممۇنىستىك خىتاينىڭ بۈگۈنكى كۈنلەردە شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى پاش قىلىدىغان فاكتلار بىلەن سۆزگە چىقتى.

بىيىل 25 - ئىيۇل كۈنى شەرقىي
تۈركىستان مەسىلىسى تۇنجا قېتىم ئامې-
رىكا قوشما شتاتلىرى دۆلەت مەجلى-
سىنىڭ تاشقى ئىشلار كومىتېتى يىغى-
نىدا ئوتتۇرىغا قويۇلدى.
شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ
ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسىگە يېتىپ كې-
لىش جەريانى مۇنداق بولدى:
بىرىنچى، ئوتتۇرا ئاسىيا تۈرك جۇم-
ھۇرىيەتلىرى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن-
دىن كېيىن كوممۇنىستىك خىتاي شەر-
قىي تۈركىستانغا قاراتقان مۇستەملىكە-
چىلىك سىياسىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن
خەلقنى تۇتۇش، قاماش، ئۆلتۈرۈش-
نى كەسكىنلەشتۈردى. جۈملىدىن، بە-
يىل ئاپرېل ئېيىدىن ئېتىبارەن ئېلىپ
بارغان «قاتتىق زەربە بېرىش» ھەرىكى-
تىدە «شەرقىي تۈركىستان (شىنجاڭ)
نىڭ مۇقىملىقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان
ئاساسىي خەۋپ مىللىي بۆلگۈنچى-
لىك ۋە دىنىي ھەرىكەتلەردىن كېلى-
دۇ»، دېگەننى بانە قىلىپ، 5 مىڭدىن
كۆپ بىگۇناھ خەلقنى قولغا ئالدى ۋە
توقۇنۇشتا غالجىرلىق بىلەن ئېتىپ
ئۆلتۈردى. بۇ ئېچىنىشلىق پاجىئەدىن
خەۋەر ئالغان گوللاندىيەدىكى بىرلەش-
كەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىلى بول-
مىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى 24 - ماي
كۈنى ئەخبارات يىغىنى ئېچىپ، خى-
تايغا قارشى نارازىلىق بىلدۈردى. يى-
غىن ئۇيۇشتۇرغۇچىسى ۋە تەشكىلات
رەئىسى ئەركىن ئالپتېكىن ئالدى بى-
لەن ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسىگە ۋە
كۆپلىگەن خەلق ئارا تەشكىلاتلارغا
شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ياردەم قى-
لىشنى مۇراجىئەت قىلدى. نەتىجىدە
ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسىدىكى 45
پارلامېنت ئەزاسى ئىمزا قويغان مەك-
تۇپ يېزىپ، ئامېرىكا تاشقى ئىشلار
مىنىستىرى ئۇئورن كرىستوفېرغا سۇندى.
مەكتۇپتە كوممۇنىستىك خىتاينىڭ
شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھوقۇق-
لىرى ئاھەقلىقىدىن ئامېرىكا خەلقىنىڭ
قاتتىق ئەندىشە قىلىۋاتقانلىقى ۋە بۇ-
نىڭ ئۈچۈن ئامېرىكا ھۆكۈمىتى «خە-

سۈرەتتە: (ئوڭدىن سولغا) خىتاي دېموكراتى خەيروھۇ، ئامېرىكا مالىيە مىنىستىر دېپۇت لىپنىس ۋە ئەركىن ئالپتېكىن.

لىق ئارا تەشكىلات ۋە ئەخبارات ئو-
رۇنلىرىدىن تەركىب تاپقان ھەيئەت
تەشكىللەپ، نەق مەيداندا تەكشۈرۈش
ئۈچۈن تەكشۈرۈش ئۆمىكى ئەۋەتىش
كېرەكلىكىنى تەلەپ قىلدى».
مەكتۇپتە يەنە خىتاينىڭ «قاتتىق
زەربە بېرىش» ھەرىكىتىدە ئالدى بى-
لەن تىبەت، شەرقىي تۈركىستان خەل-
قى قامچىلىنىش، قىرغىن قىلىنىشقا
ئۇچراۋاتقانلىقىنى، شۇنداقلا بۇ ھەرى-
كەتنىڭ مەخسىتى جىنايەتچىلەرگە
زەربە بېرىش پەردىسى ئارقىلىق ئىنـ
سان ھوقۇقلىرى، دىنىي ھوقۇقلىرى
تەرەپدارلىرىنى يوقىتىش ئىكەنلىكىنى
ئوتتۇرىغا قويىدى ھەم مۇنداق ئەسكەرت-
تى: خىتاي تىبەت، شەرقىي تۈركىستان
خەلقىنىڭ ھاياتىدا ئادەمنى چۆچۈتى-
دىغان بۇ ئەڭ پاجىئەلىك سەھىپىدە
ئۆزىنى تاشقى دۇنياغا ئۇلارنىڭ بېشى-
نى سىلىغۇچى قىلىپ كۆرسەتمەكتە.
ئىككىنچى، ئەركىن ئالپتېكىن ئۇزۇن-
دىن بۇيان كوممۇنىستىك خىتاينىڭ
شەرقىي تۈركىستاندىكى غەيرى ئىنـ
سان ھوقۇقلىرى سىياسىتىنى ئامېرىكا
قوشما شتاتلىرى مەجلىسىدە بىۋاستە
ئاڭلىتىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسە-
تىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ داۋارىمىزغا
بولغان زۆرۈر يىغىندەك پايدىلىق ۋەزىيەت-
نى دەل جايىدا كۆزىتىپ، خەيروھۇغا
بۇ توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. (خەي-
روھۇ ئەسلى كوممۇنىستىك خىتاي
دىكتاتورلىقىدا 19 - يىل تۈرمىدە ياتـ
قان. 1985 - يىلى ئامېرىكىغا سىيا-
سىي پاناھ تىلەپ، ئامېرىكا پۇخرالىقى-
غا قوبۇل قىلىنغان. ئۆتكەن يىلى قازاق-
ستان ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان چې-
گرىسىغا كىرگەندە، خىتاي ھۆكۈمىتى
قولغا ئالغان. لېكىن، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى
ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ قاتتىق نا-

پەرھات مۇھەممەتنىڭ ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسى يىغىنىدا سۆزلىگەن سۆزى:

بارىن ئىنقىلابى توغرىسىدا

ھۆرمەتلىك رەئىس ئەپەندى، ھۆر-
مەتلىك سېناتورلار، ئالدى بىلەن سى-
لەرگە شەرقىي تۈركىستاندا كوممۇنىس-
تىك خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ دەھشەتلىك
زۇلۇمى ئاستىدا ئېزىلىۋاتقان 15 مىل-
لىوندىن ئارتۇق يەرلىك خەلقىنىڭ سا-
لىمىنى يەتكۈزىمەن!
مېنىڭ ئىسمىم پەرھات مۇھەممەت.
مەن 1985 - يىلدىن 1993 - يىل-
غىچە «شىنجاڭ خەلق رادىئوستانسى-
يەسى» دە مۇخبىر، تەھرىر بولۇپ ئىش-
لىدىم. ھازىر گېرمانىيەدە سىياسىي پا-
ناھلىق تىلەپ تۇرۇۋاتىمەن.
كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ
ئاتالمىش «شىنجاڭ» دەپ ئاتاۋالغان
شەرقىي تۈركىستان ئاساسەن ئۇيغۇر-
لار تۇپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون.
1949 - يىلى كوممۇنىستىك خىتاي
ھۆكۈمىتىنىڭ ئارمىيەسى شەرقىي تۈر-
كىستانغا بېسىپ كىرىشتىن بۇرۇن شەر-
قىي تۈركىستاندا 300 مىڭ ئەتراپىدا
خىتاي بار ئىدى. لېكىن ھازىر خىتاي
ھۆكۈمىتىنىڭ رەسمىي ستاتىستىكىسىغا
قارىغاندا، 7 مىليوندىن ئوشۇق خىتاي
بار. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئومۇمىي
نوپۇسى 16 مىليون.
كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتى شەر-
قىي تۈركىستاندا تۈرلۈك نەيرەڭلەرنى
ئىشقا سېلىپ، خېلىلا كۆپلىگەن خەلق-
نى ئازدۇرۇپ، ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ ھا-
كىمىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرماق-
تا. شۇ قاتاردا مەنمۇ 10 يىلغا يېقىن
خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تەشۋىقات تارى-
مىقىدا مۇخبىر بولۇپ ئىشلىدىم. ئەمما
ئون يىللىق مۇخبىرلىق ھاياتىمدا ھۆ-
كۈمەتنىڭ زوراۋانلىقىنى، زالىملىقىنى
ھەقىقىي يوسۇندا ھېس قىلىپ، يەر-
لىك خەلقنىڭ تارتقان تۈرلۈك - تۈ-
مەن جەۋرى - جاپالىرىنى ئۆز كۆزۈم
بىلەن كۆرۈپ، ئاخىرى ئۆزەمنىڭ ھەق
يولىنى تاللاشنى قارار قىلدىم ۋە خىزمە-
تىمنى تاشلاپ، چەت ئەلگە قېچىپ
چىقىشقا مەجبۇر بولدۇم.
نۆۋەتتە، ئۇيغۇر، قازاق ۋە باشقا يەرلىك
شەرقىي تۈركىستان خەلقى تامامەن
ئىشلەپ چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇ-
ەنىگە قاراشلىق ھەر قايسى تۆۋەنلەر-
نىڭ قاتمۇ - قات قورشاۋى ئىچىدە،
كۈچلۈك تەھدىت ۋە بېسىمى ئاستىدا
ياشاشقا مەجبۇر بولماقتا. 1990 - يىل-
قى بۈيۈك دېھقانلار ئىنقىلابىغا سەھنە
بولغان مەشھۇر بارىن يېزىسىمۇ مەركە-
زىي قەشقەردە بولغان يېزا ئىگىلىكى
3 - دىۋىزىيەسىنىڭ قورشاۋى ئاستىدا
تۇرماقتا.
مەن 1990 - يىلى 5 - ئاپرېل كۈ-
نى پارتلىغان مەشھۇر بارىن ئىنقىلابى-
نىڭ جانلىق شاھىتلىرىدىن بىرى. قوز-
غىلاڭ جەريانىدا ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى
2 - 3 يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان-
دىكى قورچاق ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى
ۋە قانۇن ئورۇنلىرى بۇ ۋاقىئە مۇناسىۋە-
تى بىلەن كۆپ قېتىم مەخپىي يىغىن-
لارنى ئاچتى. مەن بۇ يىغىنلارغا قات-
نىشىش سالاھىيىتى ئىگە ناھايىتى ئاز
ساندىكى بىر قانچە مۇخبىرلارنىڭ بى-
رى بولۇش سۈپىتىم بىلەن قاتنىشىش
پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. 1990 - يى-
لى 21 - ئاپرېل كۈنى ۋە شۇ يىلى
16 - ئاۋغۇست كۈنى ئىككى قېتىم
بارىنغا باردىم ۋە چوڭقۇر تەكشۈرۈش
ئېلىپ باردىم. تۆۋەندە سىلەرگە بۇ يې-
زىدا بولۇپ ئۆتكەن ۋاقىئەلەر توغرى-
سىدا قىسقىچە مەلۇمات بېرىپ ئۆتـ
مەكچىمەن.
بارىن يېزىسى شەرقىي تۈركىستان-
نىڭ جەنۇبىدىكى ئاقتۇ ناھىيەسىگە
قاراشلىق بىر يېزا. ئاقتۇ ناھىيەسى خى-
تاي مىنىستىرلار كابىنېتى 1985 - يى-
لى ئېلان قىلغان ئەڭ نامرات 100
ناھىيەنىڭ بىرى بولۇپ، پۈتۈن ناھى-
يە ئاھالىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا
كېلىدىغان يىللىق ئومۇمىي كىرىمى
380 يۈەن. بارىن يېزىسى ناھىيە بو-
يىچە ئەڭ نامرات يېزىلارنىڭ بىرى بو-
لۇپ، دېھقانلارنىڭ يىللىق ئومۇمىي
كىرىمى 278 يۈەن. شۇنى ئەسكەرت-
ىپ ئۆتمەكچىمەنكى، شەرقىي تۈركىس-
تان خەلقىنىڭ (يەرلىك مىللەت خەل-
قىنىڭ) يىللىق كىرىمى ئىشلەپ چى-
قىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭكىدىن
خېلە دەرىجىدە تۆۋەن بولۇپ، بىڭتۇ-
ەن ئاھالىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا
كېلىدىغان يىللىق كىرىمى 2700 يۈەن،
يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئارانلا 780 يۈەن.
1949 - يىلدىن بۇيان بارىن يې-
زىسىدا جەمئىي 4 قېتىم قوراللىق كوتى-
رىلىش يۈز بەرگەن.
تۇنجى قېتىمقى كوتىرىلىش 1950 -
- يىلى ئىيۇلدا يۈز بەرگەن. قوزغىلاڭ
رەھبىرىنىڭ ئىسمى ھېكىم دېگەن كى-
شى ئىدى. قوزغىلاڭ مەخسىتى - خى-
تاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئورۇنسىز ھالدا
ھەددى ھېسابسىز دېھقانچىلىق بېجى-
غا قارشى تۇرۇش ئىدى. نەتىجىدە بۇ
قېتىمقى كوتىرىلىش خىتاي ئارمىيەسى
تەرىپىدىن قانلىق باستۇرۇلۇپ، 20 دىن
ئارتۇق دېھقان ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى،
500 دىن ئوشۇق دېھقان قولغا ئېلىن-
غان ئىدى.
ئىككىنچى قېتىمقى كوتىرىلىش
1969 - يىلى 16 - ئاۋغۇست كۈنى
يۈز بەرگەن. بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭنىڭ
رەھبىرى يەرلىك دېھقان ئەزىز ئىدى.
بۇ نۆۋەت 500 دىن ئارتۇق دېھقان
تاش - توخماقلار بىلەن قوزغىلىپ،
ناھىيەلىك قوراللىق ساقچى بۆلۈمىگە
ھۇجۇم قىلغان. نەتىجىدە بۇ قېتىمقى
كوتىرىلىشمۇ ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قان-
لىق باستۇرۇلۇپ، 100 دىن ئوشۇق
دېھقان ئېتىپ تاشلاندى ۋە قولغا ئې-
لىندى.
ئۈچىنچى قېتىمقىسى يەنە 1969 - يى-
لى 20 - ئاۋغۇست كۈنى يۈز بەردى.
400 دىن ئوشۇق دېھقان ناھىيەلىك
ساقچى ئىدارىسىغا ھۇجۇم قىلغان. نە-
تىجىدە بۇ كوتىرىلىشمۇ ھۆكۈمەت ئار-
مىيەسى تەرىپىدىن قانلىق باستۇرۇ-
لۇپ، 200 دىن ئارتۇق دېھقان ئېتىپ
ئۆلتۈرۈلدى ۋە تۈرمىلەرگە تاشلاندى.

سۈرەتتە: (ئوڭدىن سولغا) ئەركىن ئالپتېكىن، پەرھات مۇھەممەت، ئابدۇللاجان بارات.

تۆرتىنچى قېتىمقى 1990 - يىلى
5 - ئاپرېل كۈنى يۈز بەردى. 1990 -
- يىلى ئاپرېلنىڭ ئاخىرىدا ئاۋتونوم
رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى
نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، «بارىن
ئەكسىل ئىنقىلابى ھەرىكىتىنى باس-
تۇرۇش قوماندانلىق شتابى» نىڭ مۇ-
ئاۋىن باشلىقى ئابلەت (ئەينى چاغدا
تۆمۈر داۋامەت بۇ قوماندانلىق شتابى-
نىڭ باشلىقى ئىدى)، ئاۋتونوم رايون-
لۇق پارتكومدا بىر مەخپىي دوكلاد
بېرىش يىغىنىنى ئاچتى. يىغىندا ئۇ
دوكلاد بېرىپ، مۇنداق دېدى:
«بىر ئايغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان
ھۆكۈمەت جەنۇبىي شىنجاڭدا ئاقتۇ-
رۇپ تۇتۇش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بې-
رىپ، سىرتقا قاچقان مىڭغا يېقىن با-
رىن ئەكسىل ئىنقىلابچىلىرىنى قولغا
ئالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىۋاستە ئەك-
سىل ئىنقىلابى ھەرىكەتكە قاتناشقان-
لار، ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلغانلار ۋە
ياردەم بەرگەنلەر بار...».
مەن 1992 - يىلى مۇخبىرلىق
سالاھىيىتىم بىلەن ئاۋتونوم رايونلۇق جا-
مائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى چاقىر-
غان چېگرا مۇداپىئە خىزمىتى يىغىنىغا
قاتناشتىم. بۇ قېتىمقى يىغىندا چېگرا-
دىن سىرتقا قاچقان 300 دىن ئارتۇق
يەرلىك خەلقنى تۇتۇپ، ھۆكۈمەتكە
تاپشۇرۇپ بەرگەن 30 تىن ئوشۇق
بىڭتۇەنلىك ئىلغار خىزمەتچىلەر مۇكا-
پاتلاندى.
يەنە بارىن ۋاقىئەسىگە كەلسەك، ۋاقى-
ئەنىڭ ھەقىقىي جەريانى مۇنداق:
1990 - يىلى 5 - ئاپرېل كۈنىدىكى
بارىن ئىنقىلابىغا 5 مىڭدىن ئارتۇق دېھ-
قان قاتناشتى. 5 - ئاپرېل كۈنىدىن
مايىنىڭ ئاخىرىغىچە 60 تىن ئوشۇق دېھ-
قان ئۆلتۈرۈلدى. 1990 - يىل ئاپرېل-
دىن 1992 - يىلغىچە 2 مىڭدىن ئو-
شۇق ئادەم تۇتۇلدى، 120 دىن ئو-
شۇق ئادەم ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. تاكى
ھازىرغىچە ئۇلارنى تۇتۇش، سوتلاش،
ئۆلۈم جازاسى بېرىش ئىشلىرى ئاخىر-
لاشقىنى يوق.
بۇ قېتىمقى كوتىرىلىشنىڭ ئاساسىي
پارتلاش سەۋەبلىرى شۇكى، مۇستەملىكە
سىياسىتى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان
ئامراتلىق، سىياسىي، دىنىي، ئىختىسا-
دىي جەھەتتىكى بېسىم، زۇلۇم ۋە زى-
يانكەشلىكلەردىن ئىبارەت. بۇ قېتىمقى
كوتىرىلىشنى باستۇرۇشتا ئىشلەپ چى-
قىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پەۋقۇ-
لاددە مۇھىم ۋە ھەل قىلغۇچى رول ئوي-
نىدى. تاكى ھازىرغا قەدەر ھېچ بىر
بارىنلىق سىرتقا قېچىپ چىقالمىدى،
چۈنكى بىڭتۇەن پۈتۈن شەرقىي تۈر-
كىستان چېگرا بويلىرىنى قاتمۇ - قات
مۇھاسىرە ئىچىگە ئېلىۋالغان.
ئاخىرىدا، تولۇقلايدىغان ئۇقتىلار
شۇكى:
شەرقىي تۈركىستاننىڭ پۈتكۈل سۇ
مەنبەسىنى ۋە ئاساسلىق تەبىئىي باي-
لىقلار مەنبەسىنى بىڭتۇەن بىۋاستە
كونترول قىلىۋالغان بولۇپ، شەرقىي
تۈركىستان موتىدىل قۇرغاق رايون
بولغىنى ئۈچۈن سۇ دېمەك، جان دې-
مەكتۇر. بىڭتۇەن بىلەن يەرلىك خەل-
قنىڭ سۇ تالىشىش جىدەللىرى بىڭ-
تۇەن قۇرۇلغاندىن بۇيان توختىماي
داۋام قىلىپ كەلمەكتە ۋە بۇ ماجىرالار
جەريانىدا ھۆكۈمەتنىڭ ئېلان قىلغان
سانىغا قارىغاندا، 500 دىن ئوشۇق يەر-
لىك خەلق ھاياتىدىن ئايرىلغان ۋە يارىدار بولغان.
دۇنيا بانكىسىنىڭ بىڭتۇەنگە قەرز
پۇل بېرىشى بىزچە، بىڭتۇەننىڭ يەر-
لىك خەلقنى ئېزىشىغا بىۋاستە ياردەم
بەرگەنلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ ۋە دۇن-
يا دېموكراتىيەسىنىڭ قەلئەسى بولغان
ئامېرىكىنىڭ 15 مىليون شەرقىي تۈر-
كىستان خەلقى ئالدىدىكى ئېتىبارى
ئېغىر زىيانغا ئۇچرايدۇ.
ماڭا موشۇنداق بىر قىممەتلىك سو-
رۇندا سۆز قىلىش پۇرسىتىنى يارىتىپ
بەرگەن ئامېرىكا پارلامېنتىغا ئالاھىدە
رەھمەت ئېيتىمەن. كۆپچىلىككە رەھمەت.

تۇنجا قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇلدى

رازىلىق بىلدۈرۈشى بىلەن خىتاي ھۆكۈمىتى خەيرولۇنى ئامالسىز قويۇپ بەرگەن). خەيرولۇ ئەركىن ئالىپتېكىننىڭ تەكلىۋىنى قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، بۇ قېتىمقى يىغىننىڭ ئېچىلىشىغا زەمىن يارىتىپ بەردى.

يىغىنغا ئامېرىكا تاشقى ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى جېسى ھەلمىس، ئامېرىكا ئىنسان ھوقۇقلىرى ئىشلىرى باشلىقى كارى سىمىت، ئامېرىكا مالىيە مىنىستىرى دېۋىت لىپىنس، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىدىكى خىتاي - موڭغۇل مەسىلىسى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جېفرى بادېر ۋە بىر قىسىم دۆلەت، شتات خادىملىرى، شۇنداقلا ئاسىيا دېموكراتچىلار تەشكىلاتى ۋە ئىنتېرناتسىيونال دوستلۇق تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىللىرى، ئامېرىكا ۋە چەت ئەل مۇخبىرلىرى قاتناشتى.

يىغىن مەزمۇنىغا شاھىت بولۇپ گېرمانىيەدىن بەرھات مۇھەممەت، ۋەتەندىن يېڭى كەلگەن ئابدۇللاجان بارات، تەرجىمان بولۇپ ئەركىن ئالىپتېكىن قاتناشتى.

بەرھات مۇھەممەت بىلەن ئابدۇللاجان بارات كوممۇنىستىك خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى، غەيرى ئىنسانى ھوقۇقلىرى سىياسىتى ۋە يېقىندىن بۇيان ئېلىپ بارغان تۇتۇش، سولاش، جازالاش، ئۆلتۈرۈش ئوخشاش پاجىئەلىك ئىشلارنى ئاھ - زارى بىلەن ۋىغلاپ تۇرۇپ ئاڭلاتتى. ئۇلارنىڭ شاھىتلىق ۋىغلىرى يىغىن زالىدىكى ئورغۇن كىشىلەرنى تولىمۇ تەسىرلەندۈردى. بۇ ئارىلىقتا جېسى ھەلمىس ئولتارغان يېرىدىن ئىككى شاھىتنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇلارنىڭ مۇۋاپىقىيەت قازانغانلىقىنى تەبرىكلىدى ھەمدە مۇنداق دېدى: — مەن ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى مەجلىسىنىڭ خادىمى بۇ جەرياندا بۇنداق يىغىنلارغا كۆپ قېتىم قاتناشتىم. ئاما بۇ يىغىندەك كىشىلەرنى ھاياجانلاندۇرغان يىغىنغا قاتناشقان ئەمەس. سىلەرنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا بولۇۋاتقان ھەر تەرەپتىكى ناھەقچىلىقلارنى فاكت بىلەن ئاڭلىتىپ، سۈرەت، لېنتا ئارقىلىق كۆرسىتىپ بەرگىنىڭلار ئۈچۈن كويتىن — كۆپ رەخمەت ئېيتىمەن. شەرقىي تۈركىستان خەلقى خاتىرجەم بولسۇن، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئۇلارنىڭ دەردىگە يېتىپ، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىغا ئېچىنغۇچىلۇق كۆكۈل بۆلىدۇ.

بۇ قېتىمقى يىغىن، ئامېرىكا دۆلەت، شتات مەتبۇئاتلىرىدا ۋە دۇنيا مەتبۇئاتلىرىدا ناھايىتى كەڭ ئورۇن ئالدى.

ئىنسان ۋە ئېكولوگىيە

يەنە بىر ھەقىقەت پاجىئەسى

ئەژدىھا ئۆكسىغا ئايلانغان شەمەي تۇپرىقىدا دۇنياغا كەلگەن، ئىككى قولى يوق، چىشى بىلەن رەسىم سىزىدىغان سۈرەتچى ژىگىت كورپىيېك كۇيېكوۋنىڭ يېنىدا ئولتارغان بىرىكنىڭ تۇرقى - كۆرۈنۈشى، چىراي - شەكلى ئادەم قاراشقا ئەيمەنگىدەك بولغىنى بىلەن ئۇمۇ كورپىيېككە ئوخشاش قابىلىيەتلىك ژىگىت. ئۇلارنىڭ بويىغا خۇدا بەرگەن ئىختىدار ئىختىيارسىز ھەر كىمنى قايىل قىلىدۇرىدۇ. بىراق سىرتقى فىزىئولوگىيەلىك كۆرۈنۈشلىرى بىر قارىغان كىشىنى قورقۇتۇشقا سالىدۇ.

ئىككى قولى يوق كورپىيېكنىڭ قانداق تاماقلىنىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرۈپ كۆرۈڭچۇ!؟ بىر قاراپ ئۇ ئاكاغا جېنىڭىز ئېچىنىدىغانلىقى بۇ ياقتا تۇرسۇن، ژۈرىكىڭىزدە زارلىنىسىز. بىر كۈنى ئۇ ئاۋتوبۇس ئىچىدە ۋىقىلىپ چۈشۈپ، ئورنىدىن تۇرالماي، كۆزلىرى ئالىيىپ يېتىپ قالىدۇ. شۇندا يېنىدىكى ژىگىتلەر يولەپ، ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ قويغىنىدا كۆزلىرىدىن ئەلەملىك ئاچچىق ياشلىرى ئېقىپ چۈشكەن ئىدى.

بىرىك ئاتوم زەھەرداۋىدا خورلۇقتا مۇپتىلا بولۇپ ئېسىنگىلىق دەردىگە ئۇچرىغان ژىگىتلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ قايغۇ - ھەسرىتىنى ئىزھار قىلىپ، «نىۋادا - شەمەي» ھەرىكىتىنىڭ بەش ژىللىقىغا ئاتىمبەردە سۆزلەپ كۆرۈپ، خۇددى كىچىك بالىدەك ئۆپكە - ئۆپكىسىنى باسالماي ۋىغلىغىنى ھېلىمۇ ئېسىمىزدە. دېمەك، شەمەي ئەژدىھاسى ئېلىپ كەلگەن پاجىئە قازاقىنىڭ ھاياتىنى قىيدى دېسىڭىزچۇ؟ ئۇ مىڭلىغان ئادەملەرنى قۇربان قىلىش بىلەن بىللە، يەر، ئوسۇملۇكلەر، ھايۋاناتلارنى ۋەيران قىلدى. ۋەيرانچىلىقلار ھېساۋ-

[illegible]

خۇدادىن ئىلتىپات سوراشتىن باشقا ئامالىمىز قالمىدى.

يېڭى شەمەي ناھىيەسىنىڭ «زنامېنكا» يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن، ھازىر 16 ياشقا تولغان بىرىكنى دەسلەپكى كۆرگەن كىشىنىڭ قورقۇتۇشتىن تېنى ئەيمىنمەي قالمايدۇ. سەۋەۋى، ئۇ خۇددى چەت ئەل كىنولىرىدىكى ئەپتى - بەشىرى قورقۇنۇچلۇق ئەجىز - مەجىزلەردەك، ياكى كونا رىۋايەتلەردە تەسۋىرلىنىدىغان مەخلۇقلاردەك كۆز ئالدىڭىزغا شەكىللىنىدۇ. سىرتقى كۆرۈنۈشى، مېڭىش - تۇرۇشى ئۇمىسىللا، كۆزى يوق، بېشى قازاندەك بۇ ژىگىتنى سۈرەتچىلەرنىڭ خىيالەن سىزغان قورقۇنۇچلۇق سۈرەتلەرگە قىياس قىلىشقا بولىدۇ.

ئىتالىيەدە ئوزىگە ئوپېراتسىيە ياساتىپ كەلگەن ئۇ ژىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى ئاتوم پولىگونىنىڭ ئادەملەرگە ۋە جان - جانىۋارلارغا تەجرىبە قىلىدىغان مەيدانى ئەتراپىدا مال بېقىپ ھايات كەچۈرگەن. بالىنىڭ مۇنداق تۇغۇلۇپ قالغانلىقىنى بۇ يەردىكى رادىئاتسىيە كاساپىتى ئىكەنلىكىنى ئانىسى زېنىلخان ھەسرەتلىنىپ تىلغا ئالىدۇ. ئاساسى جەھەتتىن يەنىلا ئۇنى تەپتىشلەۋاتقانلىغىمىز بۇ ژىگىت ئارقىلىق ئاتوم پاجىئەسىنىڭ خەلقىمىز بېشىغا ئۆكمەس كۆلىيەتلەرنى ئېلىپ كېلىپ، ئەۋلادلىرىمىزنى يارامسىزلىققا، مەنقۇرلۇققا كىرىپتار قىلغانلىقىنى تىلغا ئېلىشتىن ئىبارەت. ئويلاپ قارىساڭ، بۇ ئارىمىزدا ئاخىرقى زامانىنىڭ ئادەملىرىنىڭ دۇنياغا كېلىۋاتقىنىدەك سىزىلىدۇ.

خىروسىمادىكى ئاتوم زەھەرداپلىرىغا قارشى يارىلىقلارنىڭ قانداق ئەمەلىي چارىلارنى ژۈرگۈزۈپ، ئۇنىڭ قالدۇق ئەسىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن قانداق دورىلارنى ئويلاپ چىقىرىپ پايدىلىنىۋاتقانلىقىنى بىز ياخشى بىلىمىز. بىزمۇ بۇ ھاياتى مەسىلىنى ئېتىۋارسىز قالدۇرماسلىقىمىز ھاجەت. ئەمەلىياتتا ئوغۇللىرىمىز يارامسىز ئاكا، قىزلىرىمىز كورۇمسىز بولۇپ تۇغۇلۇۋاتقانلىقىنى كورۈپ ژۈرىمىزغۇ. دېمەك، ئاتوم پاجىئەسى قازاق خەلقىنىڭ، جۈملىدىن پۈتكۈل دۇنيا خەلقىنىڭ ئۆكمەس ھەسرىتى.

بىرىكنى ھەقسىز پلاستىكىلىق ئوپې-

[illegible]

چەت ئەلدە ئۇنىڭغا ناھايىتى زور ئاتىلىق غەمخورلۇق كورسىتىلگەن. داۋالىنىش ئاخىرىدا بىرىك ئۇلارغا ئاپاينىڭ ئاخشىلىرىنى ئورۇنلاپ بېرىپ، ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن.

موشۇنداق قابىلىيەتلىك بىر قازاق ژىگىتىنىڭ ئەژدىھا قۇربانى بولۇپ، تەن سالامەتلىكى، چىراي - شەكلىدىن ئايرىلىشى مىللەتنىڭ قايغۇسىدۇر. ئۇنىڭ ئۇكالى ئىمپېرىيەلىك شوۋىنىزمنىڭ ئۈستىدە. ئالەمدىكى بارلىق ئاتوم پولىگونلىرى شۇ زورلاۋان مەملىكەتلەرنىڭ ئوز تېررىتورىيەسىگە ئورۇنلاشمىغانلىغى ھەممىگە مەلۇم. ئاق ئېتىكى ئەژدىھا ئۆكسى ئىنىدىپىستلارنىڭ ئاتا ماكانى نېۋادا شتاتىدا، خىتاي لوبنۇر پولىگونىنى ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاندا، رۇس قىزىل ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاتوم سىناق مەيدانى قازاقستانغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئەينە شۇنداق ئېغىر كۆكپەتلەرنى كەلتۈرگەن روسسىيەدىن بىز نېمە ئۈچۈن موشۇ كۈنگىچە ئاتوم زەھەرداپلىرىنى يوقىتىش خىراجىتىنى بېرىشىنى قەتئىي تەلەپ قىلمايمىز.

شەمەي ۋە دۇنيا يۈزلۈك ئاتوم سىنىقىغا دەسلەپكىلەردىن بولۇپ قارشى چىقىپ، نامى ئالەمگە ئايان بولغان «نىۋادا - شەمەي» ھەرىكىتىنى تەشكىللەشتۈرگۈچى شائىر ئولجاس سۇلايمېنوۋ بىر مەزگىل ھۆكۈمەتكە ئوپپوزىتسىيەدە بولغىنى ئۈچۈن كوزدىن ژىراق قىلىنىپ، چەت ئەلگە ئەلچىلىككە ئەۋەتىلدى. ئەسلىدە يادرو قوراللىغا قەتئىيلىك بىلەن قارشى چىقىپ، خەلق ئارىلىق خەيرىخالىق ئاكسىيەسىنى ئۇيۇشتۇرغان ئۇ. سۇلايمېنوۋ بۇ مۇھىم ئىشنىڭ بېشىدا بولۇشى كېرەك ئىدى. بۇ ھەرىكەت كېيىنكى ژىللاردا سۇسلىشىشقا يۈز تۇتتى.

ئىلگىرى رۇس ئىمپېرىيەسى، ھازىر خىتاي زورلاۋانلىرى پۈتكۈل دۇنيا ئەھلىنىڭ قارشىلىقلىرىغا قارىماي، ژۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان ئاتوم سىناقلىرى ھەلزىرقى ۋە كېلەچەك ئەۋلادلىرىمىزنى ۋەيرانلىققا ئۇچرىتىدىغان دەھشەتلىك پاجىئەدۇر.

ئوراز قاۋغابايې.

سۈرەتتە: ئاتوم زەھەرداۋىغا ئۇچرىغان بىرىك ئانىسى ۋە ئىتالىيەلىك غەمخورچىسى بىلەن.

ئابدۇللاجان باراتنىڭ ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسى يىغىندا سۆزلىگەن سۆزى:

بىكتۇئەننىڭ ئەسلى ماھىيىتى ۋە ۋەزىپىسى

ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ سېناتىدا سۆزلەشكە مەيدان ھازىرلاپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ دەھشەتلىك ئاسسىملەتسىيە سىياسىتىدە مەھبۇسلاردەك ئىنسانىي قەدىر - قىممىتى ۋە ھوقۇق - مەنسىيەتلىرىدىن ئايرىلىپ ھايۋانلارچە چەتكە قېقىلىۋاتقان پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىم نامىدىن چەكسىز رەخمەت ئېيتىمەن.

مەن شەرقىي تۈركىستانغا قاراشلىق ئىلى رايونىدىكى «يېزا ئىگىلىكى 4 - دىۋىزىيە 64 - تۇەن» مەيدانىدا بىر ھەربىي ئائىلىدە دۇنياغا كەلدىم، ھەم بىكتۇەندە ئوقۇپ، بىكتۇەندە خىزمەت قىلدىم. بۇ جەرياندا ئوقۇتقۇچىلىق، تۇەن مالىيە بۆلۈمىدە مەسلىھەتچى، دىۋىزىيە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلۇق خەلق سوتى مەھكىمىسىدە سۇديا بولۇپ ئىشلىدىم. مەن بىكتۇەندە تۇغۇلۇپ، بىكتۇەندە ئوسۇپ، بىكتۇەندە ئىشلەپ، 30 ژىل ئومرىمنى بىكتۇەندە ئۆتكۈزگەن بىر ئۇيغۇر ئەۋلادى بولۇش سۈپىتىم بىلەن كويچىلىككە، پۈتكۈل دۇنيا جامائەتچىلىكىگە بىكتۇەننىڭ ئەسلى ماھىيىتى ۋە ئۇنىڭ تۈپ ئاساسىي ۋەزىپىسى توغرىسىدا مەلۇمات بەرمەكچىمەن.

«يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى» 1949 - ژىلى 10 - ئايدىن باشلاپ قۇرۇلۇشقا باشلىغان بىر ھەربىي مۇنتەزىم تەشكىلات بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان چېگرا قىسمىنى ئاساس قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ئىدارە قىلىش، چەكلەش ۋە قاتتىق مۇھاسىرە ئىچىگە ئېلىپ، مۇستەھكەم قورغان كەبى قورشاپ تۇرۇش مەخسىتىدە تەشكىللەپ ئورۇنلاشتۇرغان خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ مۇتلەق مەخپىي ئارقا سەپ ئاپانچ بازىسىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ھازىر پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستاننى چەمبەرشە قىلىدە ئىسكەنجىگە ئالغان 10 دىۋىزىيە، 169 تۇەن مەيدانى بار، نوپۇس 2 مىللىون 400 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مۇسۇلمان ۋە باشقا يەرلىك مىللەتلەر ئاران 14 پىروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاما ئۇلار ئاساسەن ئاسسىملەتسىيە قىلىنغان مەھبۇسلارغا ئايلىنىپ قالدى.

ئىشلەپ چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى ھەرگىز ئىشلەپ چىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش ئۈچۈن تەسىس قىلىنغان كارخانا بولماستىن، بەلكى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ئۇزۇن مۇددەت مۇستەملىكە قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئالدىدىن پىلانلاپ ئورۇنلاشتۇرغان رەسمىي قوراللىق ھەربىي قىسىمدۇر. بۇنى تۇەندە ئەسلى ماتېرىياللار ئارقىلىق ئىسپاتلەپ بەرمەكچىمەن.

مەن تۇغۇلۇپ ئوسكەن يېزا ئىگىلىك 4 - دىۋىزىيەنىڭ 64 - تۇەندىلا 20 مەخسۇس لىيەن بولۇپ، ھەر بىر لىيەندە 50 - 60 غىچە مەخسۇس خەلق ئەسكىرى بار. ئۇلار تولۇق قوراللانغان بولۇپ، ھەر ۋاقىت ئوز ئەتراپىدىكى ئىلى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق قورغاس ناھىيەسىنىڭ كوندىلىك ھەرىكىتىنى نازارەت قىلىپ تۇرىدۇ. ھەر 5 لىيەن بىر يىڭ بولۇپ، يىڭدا ئىشلەپ چىقىرىش - قۇرۇلۇش پائالىيەتلىرىگە قاتناشماي، مەخسۇس مۇنتەزىم ھالدا ھەربىي تەلىم - تەربىيە مەشقى بىلەن مەشغۇل بولىدىغان 20 نەپەر خەلق قوراللىق ئەسكىرى بار. تۇەن قوماندانلىق شتابىدا قوغداش بولۇم ساقچىسى، چېگرا مۇداپىئە ساقچىسى، ئەدلىيە خادىملىرىدىن باشقا مەخسۇس قوراللىق ساقچى قىسىم ئورتەردى بولۇپ، جەمى پۈتكۈل تۇەندە 2 مىڭدىن ئارتۇق قوراللىق خەلق ئەسكىرى بار. خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ دۆلەتكە ھەقسىز ئىشلەپ بېرىدىغان 50 كۈنلۈك مەجبۇرىي ئەمگەك كۈچى بىكار قىلىنىدى. ھەر ئايدا ئايلىق ئىش ھەققى تەمىناتى بېرىلىدى. بىكتۇەندىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ كىيىم - كېچىكى، ھەربىي مەشق ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ئوق - دورا، قورال - ياراقلارنى خىتاي ھوكۈمىتى ۋە خىتاي ئارمىيەسى تەمىنلەيدۇ. شۇڭا ھەر بىر تۇەندە مەخسۇس قورال - ياراق، ئوق دورا ئىسكلادى بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ھەرخىل قوراللار تۇەننىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ تۇرىدۇ. بۇلاردىن بىلىشكە بولىدىكى، بىكتۇەن ئوز كۈچىگە تايىنىپ، ئىگىلىك تىكلەيدىغان ئورۇن بولماستىن، بىۋاستە دۆلەتنىڭ تەمىناتى بىلەن تەمىنلىنىپ تۇرىدىغان ھەربىي قىسىمدۇر.

شۇنى ئەسكەرتىپ ئوتىمەنكى، دۇنيا بانكىسىنىڭ خىتاي ھوكۈمىتى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستانغا بەرگەن قەرىزى پۇلى، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قىيىنچىلىغىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى تېخىمۇ قاتتىق ئېزىش، تېخىمۇ قاتتىق مۇھاسىرە ئىچىگە ئېلىش، تېخىمۇ قاتتىق نامراتلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلمەكتە. مەسىلەن، دۇنيا بانكىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بەرگەن قەرىزى پۇلىنى خىتاي ھوكۈمىتى قەتئىي مەخپىي ساقلاپ، ئۇنى پۈتۈنلەي يەرلىك ئاھالىنىڭ ئېرىلغۇ يەرلىرىنى سۇغىرىشتا ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان تەبىئىي تاغ سۇلىرىنى، بىكتۇەننىڭ باشتىن كونترول قىلىپ، باشقۇرۇش ئۈچۈن سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشىغا ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ تۇرمۇش ياردەم پۇلىغا ئىشلەتمەكتە. باشقىسىنى قويۇپ، مەن ئىشلىگەن 64 - تۇەن مەيدانىنىڭ تېرىلغۇلۇق ئورۇق پۇنكىتىنىلا مەسىلەن ئالساق، ئەسلىدە بۇ پۇنكىت 64 - تۇەننىڭ ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈنلا ئورۇق تاللاپ يېتىشتۇرۇپ بېرەتتى. 1987 - ژىلدىن ئېتىۋارەن، دۇنيا بانكىسىنىڭ بەرگەن قەرىزى پۇلىدىن پايدىلىنىپ، زامانىۋىي ئوسكۇنىلەرنى ۋە ئېپتەنكىلارنى سېتىۋېلىپ، ئىلگىرى بىر تۇەننى تەمىنلىگەن بولسا، ھازىر تېخىمۇ كەڭىيىپ، بىر نەچچە تۇەن ۋە كۇچا، تارىم قاتارلىق ئورۇنلاردىكى ئەمگەك بىلەن ئوزگەرتىش مەيدانلىرىنى تەمىنلەپ، خىتاي ھوكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئەمگەك بىلەن ئوزگەرتىش مەيدانلىرىنى كويلەپ قۇرۇش ۋە كەڭەيتىش ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاپ بەرمەكتە. 1987 - ژىللىقى دۇنيا بانكىسى بەرگەن 90 مىللىون قەرىز پۇلىنى (دىۋىزىيەگە تەخسىم قىلىنغان) پۈتۈنلەي 64 - تۇەننىڭ ئورۇقچىلىق پۇنكىتىنى كەڭەيتىپ قۇرۇش ئۈچۈن ئىشلەتتى.

تۇەندە بىكتۇەن سوت مەھكىمىسىدە ئىشلىگەن مەزگىلىمدىكى ناھەقلىقنى سوزلەپ ئوتمەكچىمەن:

ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، خىتاي ھوكۈمىتى يەنە ھېچ قانداق زورۇرلىكى بولمىغان رەۋىشتە - بىكتۇەن ئورۇنلىرىدا ئاساسىي قاتلام خەلق سوت مەھكىمىسى، ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە ئۈزۈكى خەلق سوت مەھكىمىسىنى تەسىس قىلىپ، يەرلىك سوت بىكتۇەننىڭ سوت ئىشلىرىغا ئارىلىشالمايدىغان ۋە بىكتۇەننىڭ سوت مەھكىمىلىرى يەرلىك سوت مەھكىمىلىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ئەھۋالنى شەكىللەندۈردى. شۇ سەۋەبتىن بىكتۇەندىكى ئەسكەرلەر يەرلىك ئاھالىنى ئىختىسادىي، سىياسىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن خالىغانچە دەخلى تەرۈزگە ئۇچرىتىسمۇ، ئۇلارنىڭ داۋاسى ئاڭلىنىدىغان بولۇپ، خەلقنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغاشقا باشلىدى. مەسىلەن، خىتاينىڭ «قاتتىق زەربە بېرىش» ھەرىكىتىدە مەن ماكىنچە (ئىيۇن ئېيىنىڭ 25 - كۈنىگىچە) ئەكسىل ئىنقىلابچى دېگەن قالپاق بىلەن جەمى 430 ئادەم قولغا ئېلىنغان، لېكىن تېخى سوتقا تارتىلمىغان ئىدى. ھازىر ئۇلارنىڭ تەغدىرى توغرىلىق تېخى مەلۇمات يوق.

ئاخىرىدا، دۇنيا بانكىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا بەرگەن قەرىز پۇلىنى ئېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى ئېنىقلاپ، خىتاي ھوكۈمىتىگە ئېگىشلىك جازا بېرىشنى ئىلتىماس قىلىمەن.

مەزكۇر ماتېرىياللار تۈركىيەدە چىقىدىغان «شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 1996 - ژىللىق 14 - سانىدىن ئېلىندى.

ئەدەبىي دوستلۇق — ئەدەبىي دوستلۇق

كۆزنىڭ قارا سوغى جانىدىن ئۆتتـ
دى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تاغ باغرىدىكى
دەريا ئۈۋۈلدەپ تۇراتتى. ئالىنىڭ يوقـ
ىدىن ئاتام زامانىدىن قالغان تاش قورانىڭ
ئۈستىنى ئۇششاق تېزۇلغا، ئوت ـ چۆپ
بىلەن يېپىپ، ئۇنىڭ توپىسىنى توپـ
لاپ جان ساقلاۋاتاتتۇق. تورۇستىن
ساڭگىلاپ تۇرغان چۆپلەرگە بېشىمىز
تېگىپ كەتسە بولدى، توپەڭدىن توپا
توكۇلۇپ تۇرىدۇ. بىر ياخشى يېرى ئاسـ
تىمىز قېلىن. سەۋەبى، ئاستىمىزغا سېـ
لىپ ياتقان ئۇششاق تېزۇلغا شۇيقلـ
رى بېسىلىپ ـ ئېزىلىپ كەتكەچكە،
ئۇنىڭ تىكەنلىرى يۇمشاپ، سۇنۇپ،
خۇددى كىگىزدەك بولۇپ كەتكەن.
بىز ئەيتەۋىر موشۇ باش ـ پانانى تاپقـ
نىمىزغا خوشال. ئۇنى ئوتتۇرىدىن بول
مەيلى، قىزلار تەرەپكە ـ ئايال، ئوغۇللار
تەرەپكە. ئەر مۇئەللىملەر تۇرۇنلاشتۇق.
بۇ بىزنىڭ ئۆزىمىزچە تەرتىپ ساقلىغـ
نىمىز ئىدى. ھەر ھالدا بىز تۈزەرەك
يېشىنىپمۇ ياتمايتتۇق. تاڭ ئېتىش بـ
لەن ھەر قايسىمىز مىس جاۋۇرنى ھەم
كورۇشكىمىزنى كوتىرىپ ئاشىيەز ھوـ
سەينىاخۇنىنىڭ ئومچىنى، جىگموسىـ
نى كۆتۈپ نۆۋەتتە تۇرۇمىز. مانا شۇنـ
دىن باشلاپ، تاكەچ كىرگىچە ئارام يوق.
دەريانىڭ نامى ـ چىگشور. ئۇ تيانـ
شاننىڭ جوڭغار دالاسىغا قارىغان تەرـ
پىدىن باشلىنىدۇ. بىزنىڭ ئورۇنلاشقان
جايىمىزمۇ موشۇ دەريانىڭ باشلىنىشـ
ىدىكى تاغ چاتقىلى. كۈن چىقىش تەـ
رىپى قارىغايلىق، قېيىن، چېتىنلار بار
ئارىلاش جاڭگال، كۈن پېتىشى بولسا،
چاتقاللىق. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بولسا، توـ
مۇر ئوخشاش سىرتى چىرىپ تۇرغان
قارا تاشلار، موشۇنىڭ ھەممىسى تەييار
تۇرغان تومۇر رۇدىسى ئىكەن. كۈنگەي
تەرەپنىڭ يەر قاتلىمىمۇ مۇرەككەپ
ئىكەن. ئۇنى قېزىش خېلىلا قىيىنچـ
لىق تۇغدۇرىدۇ. ئەڭ ئاستى تەرىپىگە
ياغاچتىن تۈترۈق، ئۈستىگە كومۇر، ئاند
ىن تومۇر رودىسى، ئۇنىڭدىن كېيىن
يەنە كومۇر تىزىپ، ئوت تۇتاشتۇرۇپ،
ئۇنىڭغا كورۇك بىلەن شامال بەرسە،
ھەقىقىي مەنادىكى دومنا پەشنى يا-
ساشقا بولىدىكەن. مانا بۇنىڭ ھەممـ
ىسى ماۋنىڭ «پولات تومۇر تاۋلاش بو
يىچە ئۈچ يىلدا ئەنگلىيەدىن ئۆتۈپ كې
تىمىز» دېگەن شارى بىلەن ئىشلەشـ
كە توغرا كېلەتتى. شۇڭلاشقىمۇ پۈتـ
كۈل شىخو ناھىيەسىنىڭ ئەمگەكچىلـ
رىدىن تارتىپ، مەكتەپ ئوقۇغۇچىلـ
رىغىچە موشۇ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.
بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى يەنى
1958 ـ يىلى ياز پەسلىدە «ئېچىـ
لىپ سايراش»، «ستىل تۈزۈتۈش»
دەپ ئاتىلىدىغان سىياسىي ھەرىكەت
باشلانغان. ئەلۋەتتە، مۇنداق ئىشلار ئىلـ
گىرىمۇ بولغان. بىراق، پەقەت كادىرلار
ئارىسىدا ئۆرگۈزۈلىدىغان. بۇ قېتىمقى
ھەرىكەت پۈتكۈل ئامىنى ئۆز ئىچىگە
ئالدى. «ئېچىلىپ سايراشنىڭ» شارى
«بارچە گۈللەر ئېچىلسۇن، ھەممە بەس
ـبەستە سايرىسۇن» دېگەندىن ئىبا-
رەت ئىدى.
بۇنىڭغا «ئېيتقۇچىدا گۇنا يوق، تىڭـ
شىغۇچى ئىبرەت ئالسۇن» دېگەن
چۈملىنىمۇ قوشۇپ قويدى. مانا شۇـ
نىڭدىن كېيىن سايراش باشلىنىپ كەتـ
تى. بىرى ـ بۇلبۇل، بىرى ـ قارغا، يە-
نە بىرى سېغىزغان بولۇپ سايرىدى.
بۇ پەيتتە خەلق ئىچىگە ژىغىلىپ كەتـ
كەن ئويي ـ پىكىرلەر، پۇغان ـ مۇدد
ئاللار سىرتقا چىقىشقا باشلىدى. كۆـ
تۈلمىگەن يەردىن بۇ ئەھۋالمۇ ئۆزگەردى.
ئېيتىلغان ۋە ئىگىشالغان پىكىرلەرنى
رەتلەش ئىشى باشلاندى. شۇنداق قې-
لىپ، سايرىغۇچىلارنى ئاكتيورلار، تىڭ

شىغۇچىلارنى بولسا ـ ھورۇن ـ لايغە-
زەللەر دەپ ئىككىگە بولىۋەتتى. ئانـ
دىن كېيىن ئاكتىۋلار تويىنىڭ پىكىرلـ
رىنى رەتلەش ئىشى باشلاندى. نەتـ
جىدە ئاكتىۋلار ئارىسىدا ئىلگىرى سا-
ۋەن ناھىيەسىدە ھۆكۈمەتكە، كوممۇنىست
لارغا قارشى ئوق ئېتىپ، ئاخىرى
چەت ئەلگە ـ «ھىندىستانغا قېچىپ
كەتكەن قالبېك، تەكمان، بالاخامزا،
سىمىزخامزا دېگەنلەرگە پىكىرداش بول

ـدە توشۇپ، بولقا بىلەن ئۇگىتىپ ئىش
لەتتۇق. چۈشلۈك غىزادىن كېيىن ھەر
بىي مەشىق ئۆتكۈزۈلەتتى. بىردە ئومۇ
لەپ، بىردە تۇرۇپ، تاغۇ ـ تاشلاردا
مۇسابىقىلىشەتتۇق. ئاق قار بىلەن
كوك مۇزنىڭ ئۈستىدە يېتىپ، نىشانـ
نى كوزلەپ ئاتاتتۇق. مىڭلىغان ئادەمـ
نىڭ ئىچىدە ئەڭ كىچىكىمىز بەشىنچى
سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىسى ـ ئون ئىككى
ـ ئون ئۈچ ياشلاردىكى غازىزا دېگەن

چاپسانراق كەلسىكەن دەپ ئويلاتتۇق.
ھېچ قانداق خەۋەر يوق، بۇيرۇق كۈـ
تۈپ تۇرۇمىز. شۇنداق تەشۋىشلەر بىـ
لەن ئايپاق تاڭ ئېتىپ كەتتى. شتابـ
نىڭ ئالدىغا قايتىدىن ژىغىلدۇقتە قوـ
رال ـ ياراقلارنى ئۆتكۈزدۇق. كۈتۈلمـ
گەن يەردىن ئىدىر ـ قىرلارنىڭ ھەمـ
مىسىنى قاپلاپ تۇرغان سولدات ۋە
ئورنىتىلغان پۇلېمىوتلارغا كوزىمىز
چۈشتى. ئەتىگەنلىك خەۋەرگە قارىغانـ

نۇرقاسىم قازىبېك

دالاي لامانىڭ كۆچىگى

(ھوججەتلىك ھېكايە)

ئىستىداتلىق قازاق يازغۇچىسى نۇرقاـ
سىم قازىبېك شەرقىي تۈركىستاننىڭ تې
كەس ناھىيەسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ
1962 ـ يىلى قازاقستانغا كوچۇپ
چىقىپ، ئالمۇتىدا ئالىي مەلۇماتلىق
بولدى ۋە «ژازۇشى» نەشرىياتىدا،
«ۋالىن» ئالماتاخىدا، قازاقستان يازـ
غۇچىلار ئىتتىپاقىدا ئىشلەپ، ھازىرـ
قى كۈندە «تۈركىستان» گېزىتىدە
بولۇم باشلىقى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرماقتا.
يازغۇچىنىڭ ئونغا يېقىن لەسـ
رىي ئەسەرلەر كىتاۋى يورۇق كورـ
گەن. نۇرقاسىم تەرجىمە ساھاسىدـ
مۇ كوزگە كورۇنەرلىك ئەمگەك قـ
ىلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى قازاق ئو-
قۇغۇچىلىرىغا تونۇشتۇرۇپ كېلىۋاتـ
ىدۇ. ئۇ ھېزمەت ئابدۇللىن، تۇرغان
تۇختەمۇۋ، مەسىجان زۇلپىقاروۋ
ۋە باشقىلارنىڭ ھېكايە ـ پوۋېستلىـ
رىنى، شۇنداقلا، ئانا ۋەتەندىكى يازـ
غۇچىلىرىمىزدىن بىر قانچىسىنىڭ
ئەسەرلىرىنى قازاق تىلىغا تەرجىمە
قىلغان.
تۆۋەندە بىز نۇرقاسىم قازىبېكنىڭ
60 يىللىق تەۋەللۇدى ئالدىدىن
«دالاي لامانىڭ كۆچۈكى» ناملىق
ھېكايىسىنى گېزىتخانلارغا تەقدىم
قىلىۋاتىمىز.

غان، ھەتتا مەركەزدە ژۈرگەن ماۋنىڭ
دۈشمەنلىرى بىلەن ئويى بىر بولغانلار
نىڭمۇ بار ئىكەنلىگى ئېنىقلاندى. خۇـ
فىڭ دېگەن ئادەم كوممۇنىستلارنى قو
غۇشۇن ساپلىق قامچا بىلەن ساۋىماقـ
چىمۇ بولغان ئىكەن. ئارىسىدا خۇفىڭ
نىڭ خائىنلىرىنىڭ بولۇشى ھەممىمىزنى
ھەيران قالدۇردى. ئاما ئۇ خائىنلار
خۇفىڭنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى بىلمەتتى،
ھەتتا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىمىغانلارمۇ
بار ئىدى. ئۇلار ھەتتا «بۇ قانداق بول-
غىنى؟» دېگەن سوئالنىمۇ قويماتتى.
بىر قىزىق يېرى، سەن دۈشمەننى تونۇ
ساڭمۇ، تونىمىساڭمۇ ئەيتەۋۇر ئۇنىڭ بـ
لەن بىر پىكىردە بولساڭ، خائىن بوـ
لۇپ چىقاتتىڭ.
شۇنداق قاپقانغا چۈشكەن بەزى باي-
قۇشلار: «مەن كوممۇنىست دېگەننى
بىلمەي تۇرغان ۋاقتىمدىلا شۇنداق
پىكىردە ئىدىم، كېيىن كوممۇنىستلارنى
ئۆچ كورگەندىمۇ قارشى بولمىغانمەن.
پەقەت ئىلگىرى قانداق ئويدا ئىدىڭ،
ھازىر قانداق ئويدا دەپ سورىغاندىلا،
ئويىمغا كەلگەن سوزنى ئېيتىۋەتكەن»
دەپ يالۋۇرىشاتتى. ئاخىرى ئۇنداقلار
نىڭ بىرىگە «ئوڭچى»، بىرىگە «مىللەتـ
چى» ۋە بىرىگە «ئەكسىل ئىنقىلاپچى»
قالپاقلىرى كىيگۈزۈلۈپ، ئالدىنى تورمـ
گە، كەينىنى «ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرـ
تىش» لاگېرلىرىغا ھايدىدى. بۇ يەردە
ئۇن چىقارمىغان ھورۇن ـ لايغەزەللەر
مۇ قورۇق قالمىدى. ئۇلار «ئاق بايـ
ىراقچىلار» دېگەن نام ئالدى. شۇنداق
قىلىپ، بۇتەۋەدە ئەن ـ تامغىسى يوق
ئادەم قالمىدى. نەتىجىدە ياش ـ قېرى
دېمەي، ھەممىمىز «پولات ـ تومۇر تاۋ
لاش» ئىشىغا كەلگەن ئىدۇق.
بۇ يەردىكىلەرنىڭ بارلىغى «خەلق
ئەسكىرى» دېگەن نام بىلەن ئاتىلاتـ
تى. ھەممىسى پولك، باتالىئون، روتا،
ۋزۋودلارغا بولىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.
ئاچچىق سوغدا كومۇر قېزىپ، زەمبىلـ

قىز ئىدى. ئەندى ئويلاپ قارىسام،
ھاياتىمىزنىڭ ئەڭ قىزىق دەۋرى مەند
ىز ئوتۇپ كېتىپتۇ...
شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئونغا
يېقىن مۇئەللىم پولك شتابىغا يېتىپ
كەلدۇق. كەلسەك، بىزدىن بۇرۇن پۈتـ
كۈل يۇرت ژىغىلىپ بوپتۇ. ھەر قايسى
نىڭ مۈرىسىدە چوقچايغان مىلتىقلىـ
رى بار. ھەممە جىم ـ جىت. ھېچ كىمـ
نىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سوز چىقمايـ
دۇ. بىر ئازدىن كېيىن، شتاب ئورۇن-
لاشقان كىگىز ئويىنىڭ ئىشىگى ئېچىلدى.
ئېچكىرىگە كىچىك ئۈستەل توغرىسىغا
قويۇلۇپتۇ. شام يورۇغى شۇ ئۈستەلگە
چۈشۈپ تۇراتتى. سىرتتا بولسا، تۈن ـ
قاراڭغۇ. بىز يورۇققا ئىنتىلغان كېپىنەك
لەردەك ئىشىككە يېپىشاتتۇق. پولك
كوماندىرى (خىتاي) ژۇغۇرىدىن مۇـ
ھىم خەۋەرنىڭ كەلگەنلىگىنى ئېيتتى.
دېمەك، بۈگۈن تۈندە چوڭ خوۋۇپ
بار دېگەن سوز. بىزگە يېقىن جايدا
موڭغۇللارنىڭ بۇتخانىسى بولىدىغان.
شۇنىڭ باشلىغى بىشكىن لاما رەھبەرلـ
ىگىدىكى 300 موڭغۇل «يېرىمىز بايـ
لىغىنى خىتايلارغا بەرمەيمىز» دەپ
بىزگە قارشى قوزغىلاڭغا چىقىپتۇ. شۇڭ
لاشقا تەپسە تومۇر ئۆزگىدەك ياشلارنى
ژىغىپ، يوشۇرۇپ ژىغىن ئوتكۈزۈشكە
مەجبۇر بوپتۇ. مابادا تۈن يېرىمىدا ئۇـ
لار بېسىپ كىرسە، بىز مۇداپىئە تۇرۇشـ
قا تەييار تۇرۇشىمىز كېرەككەن.
ئەشۇ گەپلەر ئېيتىلغاندىن كېيىن،
كىشى بېشىغا بەش ئون داندىن ئوق
تارىتىلدى. كولانغان پەشلەرنىڭ ھەمـ
مىسى خەندەكلەرگە ئايلاندى. بىزنى
ئورۇنلاشتۇرۇپ، شەرتلىك بەلگۈلىرـ
مىزنى ئۆگەتتىدە، ھەر بىر چوڭقۇرغا
ئىككى ئادەمدىن ئورۇنلاشتۇردى. ئىلـ
گىرى ـ كېيىن مۇنداق ئەھۋالنى باشـ
تىن كەچۈرمىگەچكە، ژۈرەكلىرىمىز باش-
قىچىلا سوقۇپ كەتتى. بەربىر ياشـ
لىق دېگەن ياشلىقتە، ئۆزىمىزچە ئۇلار

ـدا، بۇلارنىڭ بىزگە كېلىپ ئۆلگەرگـ
ىنىنى ئۆزىمىزدىن بىر «خائىن» موڭـ
غۇللارغا يەتكۈزۈپ قويۇپتىمىش. شۇـ
نىڭدىن كېيىن ئۇلار بۇتخانىنى تاشـ
لاپ قېچىپ چىقىپتۇ.
بۇتخانا ـ بىز تومۇر ئېرىتىدىغان جايـ
ىدىن بەش ـ ئالتە چاقىرىم نېرى كۈنـ
گەي يەرگە ئورۇنلاشقان ئىكەن. بىز
بۇتخانىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئىچىنى ئارـ
لىدۇق، ئاندىن ئاشخانىغا كىردۇق. بۇ
يەردە ئونغا يېقىن داش قازان ئېسىلىپ
تۇ. سىزگە يالغان، ماڭا راست، ھەر قاي
سىسىنىڭ چوڭلىغى ئادەم بويىغا تەڭ
كېلەتتى. بايرام كۈنلىرى شۇنىڭ ھەمـ
مىسىدە گوش پىشىرىلىپ، ئۇنى ئۇتـ
تۇر كەلگەن ئادەم كورۇنگەن ۋاقىتتا
يەپ كېتىۋېرىدىكەن. سەۋەبى، بۇ يەر
دە ئولگەنلەرنىڭ دۇنيا ـ مۈلكىنى (ئار
قىسىدا مىراسخورى بولمىسا) ۋېيىدىن
ـ ژىگىنىسىغىچە تويلاپ، «خۇرالنىڭ
مېلى» دەپ ئاتايدىكەن. ئۇنىڭ بېۋاـ
ستە خوجايىنى ـ بىشكىن لاما.
بىر ـ بىرىمىزگە ئۈنسىز قارىدۇقتە،
بىزگە «چاتاقنىڭ سىرى ئەندى ئايدىڭـ
لاشتى» دېگەن ئوي كەلدى. بىز بۇ
يەردە ئوز ۋەزىپىلىرىمىزنى ئادا قىلـ
دۇق ھەم بۇتخانىغا ئورۇنلاشتۇق. بىشـ
كىننىڭ كوك سىرلىق ياغاچ كارۋىتى
ماڭا تەگدى. ئۇ ئاستىغا ئاق كىگىزدىن
قەۋەتلەپ تىزىۋېرىپتىكەن. ئۈستىدە
قارا ـ ئالا كىر كورپە. مەكتەپ مۇدىرى
يۇسۇپمۇ، باشقا كەسىپداشلىرىمۇ يەرـ
دەئورۇن سېلىپ يېتىشنى ئەۋزەل كور
دى. مەن كورپىنى سىرتقا ئەچىقىپ
كويدۇرۇۋەتتىمدە كىگىزلەرنى قارىغا
قېقىپ كىرىپ، ئاستىمغا سېلىپ ياتـ
تىم. تورىدىكى قۇرۇق ساندۇقنىمۇ تالا-
غا ئەچىقتۇق. ئورۇنلىشىپ بولغاند
ىن كېيىن، كۈنىگە بەش ـ ئالتە چاقـ
رىم ژۇقۇرى توۋەن مېڭىپ، دوكا ـ دو
كا تومۇر پارچىلىرىنى ژىغدۇق. ئاخىرـ
سىدا ئۇلار چوڭقۇر ساينىڭ ئىچىدە

قالدۇردى. «ئەمگىكىمىز بىكار كەتتى!»
دەپ پۇشايمان قىلغان ھېچ كىم بولمـ
ىدى. ئەيتەۋۇر ساق ـ سالامەت مەھەل
لىگە قايتقىنىمىزغا خوشال بولدۇق.
كەلسەك ناھىيەدە گەپ جىق. بىشـ
كىن لاما تىبەتنىڭ دالاي لاماسىنىڭ
دوستى ئىكەن. بۇلتۇر ئۇنىڭدىن بىر
كۈچۈك سېتىۋاپتۇ. دالاي لاما بولسا،
خىتايدىن بولىنىمىز دەپ باش كوتىـ
رىپ چىقىپتۇ. بىشكىن لامامۇ ئۇنىڭ
بىلەن بىللە قوزغىلاڭ باشلىماقچى بوپ
تىكەن، ئاما ئالدىن ـ ئالا چاندۇرۇپ
قويۇپتۇ. بىشكىن لاما باشلىغان يەتتە
سىنى ئىلقاناھىيەسىنىڭ بېشىدىكى ئۈچ
ئوزۇك دېگەن جايدىن تۇتۇپ كەپتۇ.
ئېتىشىش ۋاقتىدا بىر قازاق موڭغۇللار
غايارەدەملىشىپ، ئالاقىنى ئۈزۈش مەقـ
ستىدە تېلېفون تۈۋرۈكىنى ژىقىتىۋاتـ
قان يېرىدە قولغا چۈشۈپتۇ...
خۇدانىڭ كوزى كورۇپ، كوز، قىش
بويى ھېرىپ ـ ئېچىپ ئەمگەك قىلـ
غان ئوقۇغۇچىلارغا ئاز كۈن بولسىمۇ
دەم ئېلىش بېرىلىپتۇ، شۇنىڭدىن پايدـ
لىنىپ، ژۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، ئېسىمىز
نى ژىغقىچە ۋاقتىمۇ ئوتۇپ كېتىپتۇ.
خاتالاشمىسام، توپ ـ توغرا 1959 ـ
ژىلىنىڭ 31 ـ مارت كۈنىمۇ دەيمەن،
تىبەت رەھبىرى دالاي لامانىڭ ھىنـ
دىستانغا قېچىپ كەتكەنلىگى توغرىـ
لىق خەۋەرلەندى. دەل موشۇ پەيتتە
ھېلىقى سەككىز «تەتۈر ئىنقىلاپچى،
جىنايەتچىنىڭ» ئۈستىدىن ئوچۇق
سوت بولۇۋاتاتتى.
بويۇنلىرىغا چوڭ ھەرپلەر بىلەن ئىـ
سىملىرى يېزىلغان ئۇلار خەلق ئالدىـ
غا خۇددى سەككىز غازدەك چىقتى:
ھەممىسى جىم ـ جىت تۇرىشىدۇ. پەـ
قەت قارىلىغۇچى ئۇلارنىڭ ھەر قايسى
سىنىڭ جىنايىتىگە ئالاھىدە توختىـ
لىپ، زارلىماقتا. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى
بىشكىن لاما دىنغا خىلاپلىق قىلغان
بۇزۇق ئىكەن. يولدىشىنىڭ بار ـ يوقـ
لىغىغا قارىماي، ئۆزى خالىغان موڭغۇل
ئايالى بىلەن ئۇنەپ چىقاتتىكەن. بۇـ
نى بۇتخانىدىن تېپىلغان كېلەم ئىسپاتـ
لىدى. جىنايەت قىلغۇچىلارنى ھايـ
داپ ئېلىپ بارغان بارلىق يەردە شۇ
گىلەم يېيىقلىق تۇراتتى. ئۇنىڭدا جىنـ
سىي مۇناسىۋەت قىلىشنىڭ كويلىگەن
تۈرى تەسۋىرلىنىپتۇ، كوپچىلىكنى ھەيـ
ران قالدۇرغان يېرى ـ ھەيۋەتلىك بىر
بۇقىنىڭ چىرايلىق ئايال بىلەن بىللە
يېتىشى ئىدى. ئەلۋەتتە، بىشكىننىڭ
چوڭ گۇناسى ـ دالاي لاما بىلەن يېـ
قىن مۇناسىۋەتتە بولۇشى ئىدى. ئۇـ
نىڭدىن كۈچۈك ئېلىپ بېقىۋالغىنىمۇ
ھەقىقەت ئوخشايدۇ.
موڭغۇللارغا ياردەملەشتى دېگەن قاـ
زاق بولسا، يالغۇز ئېتىغا مىنىپ، پالتىـ
سىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، ئاغامچىسىنى
غانجۇغىسىغا سېلىپ، تاقتا قاراپ يول
تۇتۇپتۇ. ئوچۇتچىلىقتا چىققاندىن كې-
يىن، بىر ئاز ئولتارغۇسى كېلىپ، ئاتـ
نىڭ چۇلۇرىنى تېلېفون تۈۋرۈكىگە
باغلاپ قويسا كېرەك. شۇ پەيتتە ئېتىلـ
غان ئوق تەسىرىدىن چوچىگەن سېـ
مىز ئات ئاتام زامانىدىن بېرى يەڭگۈشـ
لەنمەي، كونىرىغان تۈۋرۈكنى ژىقىتىـ
ۋېتىپتۇ. بىراق، بۇنى بىلىپ تۇرسىمۇ،
ھېچ كىم «بۇ ئەتەي قىلغان جىنايەت
ئەمەسقۇ» دېيەلمىدى. خۇرالنىڭ مېلىـ
نى ھوكۇمەت قارمىقىغا ئېلىش ئۈچۈن
قىلىنغان قۇرۇلۇش ئىچىدىكى ژىـ
تىم توخلىغا ئوخشاپ ئۇمۇ ئوز يولىنى
داۋام قىلدى.

ئېرشات ئەسمەتوۋ
تەرجىمىسى.

شېئرىيەت سەھىپىسى

ئىبراھىم بارات

يەتمىشىنچى داۋان

يەتمىش داۋان ـ بۇ بەك بەلەن، ئېگىز داۋان،
يەتكەنلەر بار ئاگا ھەتتا يەتمىگەن بار.
ئېكەم ئاللا قىلسا ئەگەر يولنى راۋان،
يۈز ياشاپ ھەم بۇ دۇنيادىن كەتمىگەن بار.

يەتمىش داۋان يېسىپ يەتتىم بۇ مەنزىلگە،
كۆرگىنىم كوپ يەتمىش مىڭ خىل سەرگۈزەشتىلەر.
بەزەن رەنجىپ بۇ ئۆمۈرگە كەلگىنىمگە،
چېكىپ ھەسرەت ژۇردۇم تالاي دەشتى ـ چۆللەر.

ئۇنتۇمىغۇ بۇ، يە چۇشۇمىغۇ، دەيمەن تۇرۇپ،
بولەلگە ئىدۇق ئەشۇ بىر چاغ پارلاق تۇرغا.
مۇستەقىللىق بىناسىنىڭ ھۇلىنى قۇرۇپ،
ياشىغاندۇق ئەركىنلىكنى ئېلىپ قولغا.

ژىگىرمە بىر داۋان ئاشقان چېغىم ئىدى،
باسقان ئىزدىن ھەرگىز ئارتقا قايتمايدىغان.
ئەشۇ داۋان ئەڭ مۇقەددەس تېغىم ئىدى،
كورىنەتتى كۆزۈم بولۇپ پاتمايدىغان.

كەتتىم ژىراق داۋانلاردىن ـ داۋان ئېشىپ،
كوز ئاچقىچە قىرلىقمۇ يەتتى بىراق.
ئۆتكەن بىلەن يەر تاپالمىي يوللار بېسىپ،
ئەمدى تۇتمىي تۇرالماسمەن ھاسا ـ تاياق.

داۋان ئاشماق ئۆمۈر يولى، ئۇز نۆۋىتى،
ئىزلىرىم بار ئارتىمىز ھېچ ئۆچمەيدىغان.
كومۇلسەمۇ يېتىپ ئەجەل ئاقىۋىتى،
يۇلتۇزۇم بار پارلاق مەڭگۈ كۆچمەيدىغان.

شۈكرى ئېيتاي بۇ كۈنلەرگە يەتكىنىمگە،
يېتەلمىدىم، كۆزلىگەن ئارمان ـ مەخسىتىمگە.
تىلىگىم شۇ ـ كەلسە ئاممت ئۆز خەلقىمگە،
رازى ئېدىم چەككەن ئازاپ ـ دەرتلىرىمگە.

يەتمىش داۋان ـ بۇ بەك بەلەن، ئېگىز داۋان،
يەتكەنلەر بار ئاگا ھەتتا يەتمىگەن بار.
گەر مابادا، ئاللا قىلسا يولنى راۋان،
يۈز ياشاپ ھەم بۇ دۇنيادىن كەتمىگەن بار.

ئەخمەت ئىگەمبەردى

تۇلۇق باشلىنىش

ۋەتەنداش قويغىن ئۆتنى جەمەتنىڭ ئوغلىرى باشلۇن،
ئەسلى دۈشمەنلىك كويۇپ ئەجەللىرى كۆلگە ئايلانسۇن.
جاھالەت بۇلۇتلىرىنى ھايدا ئەگرى بېشىدىن،

زۇلۇم

چەككەن ئېلىم ھوسنى كۆلسۇن، بەختى پارلانسۇن.
ئەيۋ ـ ھاتنەس بۇ باستۇقچى نە كۆزلەر ساالسىدى باشقا،
تۇلۇق زۇلمى دەستىدىن يۈرەك ـ باغرىمىز داغلاندى،
باشانۇغلان، جاسارەتنىڭ بۇ دۇنياغا داڭ كەتتى،
تۇركۇلگەن قىزىل قاندىن ئومۇس ـ ئارمىز ئاغلاندى.
قىسلى ئولىمىس، ئەينە تارىم، جۇڭغاردا يانا ئۇچۇنلار،
قىران بۈركۈتلەر ئىزدىن بالاپانلار قاناتلاندى.
نە ئىمان، نە ۋىجدانىمۇ كۆز ئېلىنىڭ زارىنى بىلمەس،
يەرقى ئىنسان ۋە ھايۋانىڭ سىناق مەيدانى ئاتالاندى.
«ۋەتەن ئەلا، مىللەت ئەلا» دېگەنلەر سېپكە ئاتلاندى،
باتۇ ئەينە تەگرى تېغىدىن سېگىر ساداسى ئاڭلاندى.
[illegible]
تەگرى تاغلىرى بويلاپ كۆرەش باھارى باشلاندى.

ئەخمەتجان روزى

قاينام ئۇركىشى

تەگرى تاغ بېشىدا قىرلىنىپ تۇرغان،
ئەسلى تاز ئەمەس ئۇ سادىر ماللىقنى
تاغ ـ تۈزلۈكلەر ئۇغۇرلىرىن قىلار ئامايان،
تۇنجى ئۇيغۇر تارىخى.
تەگرى تېغىدىن سەل بولۇپ ئاققان،
ئىستىقبال ئۇچۇن تەلىنىڭ كۆز يېشى.
ئەمشۇ ئىقىمدا ئاتۇلىنىپ چىققان
قەھرىمان شائىر قاينام ئۇركىشى.
باتۇر ئەجداتىنىڭ جەسۇر ئوغلانى،
قانخور جاللاتقا تەسلىم بولمىدى.
قانلىق جادۇغا باسقان چاغدىمۇ،
مۇدھىش ئۆلۈمنى كۆزگە ئىلمىدى.
لۇتۇن ژۇرىكى مىسلىسىز بىر تاغ،
جوشقۇن ئىلھامى مېۋىلىك بىر باغ.
ئىشەنگىن، شائىر چوقۇم كېلىدۇ،
سەن كۈتكەن ئەشۇ بەختىيار خۇش چاغ.

قاينام ئۇركىشى، تامچا قېنىڭدىن،
ئەۋلاتلىرىڭغا ئۆرلار چېچىلار.
ئىجات بېغىڭدا گۈللەر ئېچىلىپ،
ئانا ۋەتەننىڭ كۆلگە پۈركىنەر.

ئادەملەر بار

ئادەملەر بار،
مەرپەتنىڭ يولىغا
ئايىمايدۇ قولىدىكى بارىنى،
قۇل بولماستىن مەرى كۆچلۈك دۇنياغا،
سوراپ تۇرار يوقسۇللارنىڭ ھالىنى.
ئادەملەر بار، بېرىلمەستىن نەپسىگە،
ئاچ قالسىمۇ ئالماس ئەلنىڭ قىلىنى.
يوقسۇزچىلىق تاشتىن قاتتىق بولسىمۇ،
قانائەتكە چېكىپ قويار كېلىنى.
ئادەملەر بار، خۇددى قىران بۈركۈتتەك،
ۋەتەن ئۇچۇن پىدا قىلار جېنىنى.
جاللاتلارغا ئوت چاچرىتار لۇتۇندەك،
جادۇ بىلەن توغرىسىمۇ تېنىنى...
ئادەملەر بار، بىراق، مېھرىز، يالىخور،
كىر ئىزدەيدۇ تىرنىغىنىڭ تېگىدىن.
بىرەر قېتىم پايدا تەگمەي قالغاندا،
گېدىيىپ ھەم كېچىپ كېتەر پىرىدىن.
ئادەملەر بار،
ياخشى ـ يامان ئادەتلىك،
بىرى سويسە، بىرى سويمەس يارىنى.
شۇنداقتىمۇ ئاق ـ قارىنى ئايرىماي،

باھالىما ئادەم دېگەن ھەممىنى...

باسالمايەن ئىسيانىنى

ھېچ بىر كىشى خالى ئەمەس دۈشمەندىن،
بېشىڭ كېتەر كىچىككىنە تىلىگىدىن.
پىلىدىن يوغان،
شىردىن كۈچلۈك بولساڭمۇ،
مۇشتەك چوخماق ئۆشتۈرۈپتەر بىلىگىدىن.
بىر سىقىم تۇز بىر قازانغا تېتىسا،
بىر سەرەڭگە ئورتەۋېتەر جاڭگالنى.
كوزگە ئىلماس يۈتقا چوماق بولغاندەك
بوش چاغلىما، قارا بوران ـ شامالنى.
سانغا قاراپ باھالىما كۈچلۈكنى،
ساندا ئەمەس ئاساسى كۆپ سۆيەتتە.
يەم ـ پاراسەت ئۇستۇن تۇرار قۇۋەتتىن،
ئاغامچىدا پىلمۇ ماكار يېتەكتە.
لەھەڭلەردەك چايقالساڭمۇ ھەيۋە قىسپ
ئىلىنسەن كىچىككىنە قاماققا.
مەيلى كىم بول، باسالمايەن ئىسيانىنى،
دەۋر ئېقىمى يول قويمايدۇ زورلۇققا...

دوست تۇتمىغىن ئادانىنى

سىلكىسەڭمۇ ئادانلارنىڭ ئىچىدىن
توكۇلمەيدۇ ئىلپىنىڭمۇ سىرنىغى.
ئادانلارنىڭ بىر ۋىنتىسى كام ئۇچۇن،
نەسىھەتنى ئاڭلىمايدۇ قۇلىغى.
كوزلىرىمۇ توخۇ تاتلاپ ئاچقاندەك،
ئايرالمايدۇ گۇللەر بىلەن تىكەننى.
ئەقلى ـ ھوشى دۇمبىسىدە بولغاچقا،
چۈشەنمەيدۇ ۋاپادار بوپ سويگەننى.
ماختاپ قويساڭ ئىس ـ ھوشىدىن ئادىشىپ
ئۆتنى ئۆپ قالار ئۇغۇلۇپ ئوسكەن ماكانىنى.
ئۇسۇل ئويناپ رەقىبلەرنىڭ دېپىغا،
سەزمەي قالار تورغا چۇشۇپ قالغانىنى.
ئادانلارغا ئىچ سىرىڭنى ئېيتمىغىن،
پەرىق ئەتمەس ياخشى بىلەن يامانىنى.
كىم يېتىلسە شۇنىڭ بىلەن كېتىدۇ،
دوستۇم، شۇڭا دوست تۇتمىغىن ئادانىنى.

تەشنائىي

مۇسۇلمان

ھەممە جايدا تونۇلغان،
ئىناۋەتلىك مۇسۇلمان.
ياخشىلىقتا تۇغۇلغان،
ساخاۋەتلىك مۇسۇلمان.

ئاجىزلارغا يار بولغان،
يوقسۇللارغا بار بولغان،
يېتىملارنىڭ ئاتىسى،
شاپائەتلىك مۇسۇلمان.

مەسچىت ئۇنىڭ ئۆز ئۆيى،
قۇرئان كەرىم دەستۇرى،
تەگرىنىڭ سويگەن قۇلى،
شاراپەتلىك مۇسۇلمان.

باشقىلارغا نەپ بېرىپ،
ياخشىلىقنى ئەپكېلىپ،
ھالال ئىشلەپ تەر توككەن،
قانائەتلىك مۇسۇلمان.

بىر ئاللاغا باغلىنىپ،
مۇھەببەتتە داغلىنىپ،
ئىبادەتكە يارالغان،
تىلاۋەتلىك مۇسۇلمان.

شۇملۇق، قۇۋلۇق بىلمىگەن،
ئەل ۋىغلىسا، كۈلمىگەن،
تىلەپ دايىم ھەممىگە
سالامەتلىك مۇسۇلمان.

ھەر بالاغا چىدامىلىق،
ئەل ئىشىغا يارامىلىق،
ئاخىرەتچۈن ياشىغان،
مەتانەتلىك مۇسۇلمان.

ھەر كىشىگە كوڭلى كەڭ،
شەپقىتى كوپ، كۈنگە تەڭ،
ھەقسىزلىكنىڭ دۈشمىنى
بېشارەتلىك مۇسۇلمان.

ئاسارەتلەر زۇلمىدا
زەنجىر كىشەن، تۈرمىدە،
ھەق سوزىدىن يانمىغان
جاسارەتلىك مۇسۇلمان.

دۈشمەنلەرنىڭ ھەيۋىدىن،
ھاماقەتلەر پەيلىدىن،
قارا بەدنام چاپلانغان
پاك نىيەتلىك مۇسۇلمان.

ھەق ئېگىلەر، سۇنمايدۇ،
دەۋر مۇنداق تۇرمايدۇ.
كەلگەي بىر كۈن كۈتكىنىڭ
ھالاۋەتلىك مۇسۇلمان.

ۋەتەن مۇھەببىتى

ھەر تاڭ سەھەر چىقىۋېلىپ تالاغا،
كۈن چىقىشقا ئۇزاق ـ ئۇزاق باقىمەن.
تويرىغىنى كېزىپ كەلگەن قۇياشقا
ئاھ، ۋەتىنىم، ژۇرىگىمنى ياقىمەن.
چاچلىرىمنى سىياپ ئۆتكەن شامالدىن،
ئېھ، ۋەتىنىم، سالىمىنى يوللايمەن.
پەرۋانىدەك قەلبىم ساڭا تەلپۈنۈپ،
ئىشقىم بىلەن سېنى ھامان يادلايمەن.

ھىجران

ژۇرىمەن بالىلىق چېغىمدىن باشلاپ،
چوللەردە يول كېزىپ يۇرتۇمنى تاشلاپ.
تەگرىتاغ بويىدا تەلمۈرۈپ ئاگا،
ژۇرىمەن ھەسرەتتىن كوزۇمنى ياشلاپ.
تويرىغىم كەڭ شۇنچە ھەركىمگە،

بىراق،
سىغمىغاچ بولدۇممەن ئۇنىڭدىن ژىراق.
بارارمەن غۇربەتتىن قۇتۇلۇپ بىر كۈن،
يامانكەن ھەممىدىن بۇ ھىجران ـ پىراق...

ئۇيغۇرۇم

ئەللەر يازغان ئۇچمەس قىسپ
تارىخىڭنى، شانىڭنى،
پۈتكۈل جاھان تونىغان،
ئۇيغۇر دېگەن نامىڭنى.

ئاسىيادا ئۇچكەن يوق،
ئات چاپتۇرغان ئىزلىرىڭ.
نە سەۋەپتىن ئۇتىسكەن،
ياۋ قولىغا تىزگىنىڭ؟

سوقۇشلاردا باتۇرسەن،
يېڭىلمىگان ئەزەلدىن.
بىراق كەلدى خىيانەت،
يېنىڭدىكى قوۋ ئەلدىن.
ئەسىر بولدۇڭ ئۇيغۇرۇم،
جادۇگەرنىڭ سېھرىدىن.
قۇتۇلالماي شۇگىنچە
ھىيلىسىدىن ـ مىكرىدىن.

چەت ئەللەرگە تارالدىڭ،
ھۇر ـ ئامانلىق كورمىدىڭ.
مىڭ بالالار كەلسىمۇ،
قان توكتىڭمۇ ئولمىدىڭ.

غەمكىنلىكتە ياشايمەن،
بۇ ھالىڭغا قايغۇرۇپ.
ساڭا كەلگەن قىسمەتكە
ئىچ ـ ئىچىدىن ئاھ، ئۇرۇپ.
تاڭ يورۇشقا ئاز قالدى،
ئەندى سەنمۇ ئويغانغىن.
تەختىڭ ئوزى كەلمەيدۇ،
تەغدىرىڭچۈن ئويلانغىن.

كەلسۇن سېنىڭ ئامىتىڭ،
ئەزىز خەلقىم ئۇيغۇرۇم.
پورەكلىكتىن ئېچىلسۇن،
مېنىڭگىمۇ ئۇن گۇلۇم...

تۇرسۇن ۋاھىدى

يېقىپ كەت گۇلخان

كەر ساڭا ئەيلىسە، دوستۇم، ئەل ئىشەنچ، ئىمتىياز ـ دەۋران،
قولۇڭ كوكسۇڭدە ئەت «قۇللۇق»، ساداقەتتە ئۆمۈر ۋىژدان.

سويۇپ بەختىڭنى ئۇلغايتقان ئامىتىڭ گۇل «بىز» بىلەن،
تاڭ كۆلۈڭ ئاچقان بۇ باغىمىڭ باغۇەنى بىز ئۆلۈق ئىنسان.

شۇ ئەزىز ئىنسان سېنىڭدىن پەخىرلىنىپ ۋاپا كۈتەر،
قېنى كورسەت ۋاپايىڭنى ئالدىڭدا مەرت سىنار مەيدان.

ئەھلى زەرگە ئاتەشىدە ئالتۇنلىغىڭ نامايىش قىل،
جىڭ زەرنى قىلسۇن تاماشا، خالايىق بولۇشۇپ ھەيران.

تىلىڭ قەيت ئەيلىگەن ئەھدىنى دىلىڭ ئوت ـ چوغىدا ياندۇر،
يالقۇنلاپ ئوزرە ۋال ئەتسۇن ئەھلى دوست يەتمىگەن ئارمان.

بىمىننەتكار ئەجرىڭدىن ساخاۋەت بەھرىنى بەخش ئەت،
دېسۇن توھپەڭنى ئەل كورگەچ ھوششەرە كىمسەنۇي مەردان؟

ئۇشبۇ سوئالغا مىنبەردىن: بالاڭ دەپ قول كوتەر پەرزەنت،
جاۋابىڭ شەۋقىدە خۇش كور ئوزەڭدەك كەمتەرىن ئوغلان.

ياخشىنى تىك كوتەر باشتا، يامانى ئەيلە خار تاشتا،
بىدەرتتىن قىسپ ھەزەر، بولغۇن دەرتمەنلەر دەردىگە دەرمان.

پەردە گۇل، كوكتە نۇر بولساڭ، مۇبارەك بەھرى ئالەمگە،
تاكى مېھىر ـ ۋاپايىڭنى تالاشسۇن يەر بىلەن ئاسمان.

ئەل سۇنغان رىھان گۇلدىن ئۇشۇق تاج ـ دولىتىڭ يوقتۇر،
سەن ئۇ گۇل ۋەسلىگە كەلتۈر ئومۇرۋات خەيرۇ خام ـ ئېھسان.

دەر «قىزىق» مەرتلىكىڭ ئەلگە جاھانغا ئۇلگە بوپ قالسۇن،
شوم ئەجەل باسسا، تۇنىڭگە يېقىپ ئوت مەڭگۈلۈك گۇلخان!

مېنى سورساڭ

دوست، سورساڭ ئەسلى ـ ۋەسلىمنى ئىككى مومۇنقانىمەن،
شۇ جۇپ ئەزىزلەر مېھرىنىڭ رىشتىسى ـ ئۇزۇلمەس جانىمەن.

غەزەللەر

تارىلىپ «تەگرى» باغرىدا، ئۇستۇم ئىلى، تارىمدا مەن،
مېنىڭ ئانا ۋەتىنىم! مەن ئۇنىڭ ئوغلانىمەن.

ئىندىكىم قېنى توكۇلگەن جان بەخش كارىزلار ئارا،
زاتىم مۇسۇلمان، مىللىتىم ئۇيغۇر، قېدىم تۇرپانىمەن.

قىزىقىپ سورارسەن: ۋاھ، ئەجەپ، نە قىسپ ژۇرسەن مۇندا دەپ،
ھە، مەن ھىجران قاينىمىغا ئەجداتلىرىم كارۋانىمەن.

ھە، مەن بىھار، شوم «چىن» تۇپەيلى تەرك ۋەتەن ئەيلىگەن ئاشىق،
ئەۋلادى ـ ئەجدادىمەن مىراس، يار ۋەسلى ھىجرانىمەن.

يانالاپ ئەچچە ئون ژىللار، ئۇتقانىمەن ئىككىنچى ۋەتەن،
شات ۋە خۇشىدىن دەردى كوپ ئىككى ئوت گۇلخانىمەن.

ھە، بىر ژۇرەكتە ئىككى ئوت كويدۇرەر ھەم ژىغلىتار،
مەن جۇنۇن لەيلاسى يوق، ۋەسل ئوتى پەرۋانىمەن...

دادىخايىم ھەق جاھان، شۇدۇر مۇرابىم ـ قۇدرىتىم،
ۋەتىنىمگە ئەرك دەپ، كوكسۇمدە قول دەۋادىمەن.

تا ۋەتەن ئوتىدا كويەي، مەيلى سۇيىدە چوكەي،
بىر ئەمەس يۇز چاغدا ئولسەم، دادىمەن ـ پەريادىمەن.

تەغدىرىمدە بارىنى كورگۇم نەسىبەم بۇتكىچە،
لېكىن دوست ـ ئەھلى پانامدىن ئىككى ئالەم رازىمەن.

دەر «قىزىق» نامۇ ـ نىشان ۋەھلىنى بىلدىڭمۇ دوست،
سوزى بىر تۇرپانىمەن ـ ئىدىقۇتۇم ئاستانىمەن.

مىرزەخمەت مېرىموۋ

بىلەر

ئانا يۇرتىنىڭ قەدرىنى ژۇرىكى كويگەن بىلەر،
تاغ ـ تېشى، باغلىرىنى دىلىدىن سويگەن بىلەر.

ئۇتقان ئانا مېھرىدەك قوينى بەك ئىسسىق ئۇنىڭ،
ياقا يۇرت، چوللەر كېزىپ، دەرتمەن بولۇپ ژۇرگەن بىلەر.

ۋەتىنىم، ئانا يۇرتۇم سەن ئۇچۇن ئولسەم دېگەن،
ساداقەت مەيدانىدا بىلەكنى تۇرگەن بىلەر.

بىر سىقىم تويىسى ھەم مەركىياسى بوپ شىپا،
تاپالماي ئىزدەپ ئۇنى خار بولۇپ ئولگەن بىلەر.

بۇ ئومۇرنىڭ راھىتىنى ئىزدىمەي پەرۋانە بوپ،
«ياشايمەن خەلقىم ئۇچۇن» دەپ خىياللار سۇرگەن بىلەر.

ساتقۇنلار دەردىگە كويۇپ قاراڭغۇ زىندان ئارا،
باش ئەگمەي دۈشمەنلەرگە دەرت چېكىپ ياتقان بىلەر.

خەلقىگە بولۇپ قاياش، كوزىدىن توكۇپ قان ـ ياش
ۋەتىنىم ـ ھاياتىم دەپ خىيالغا پاتقان بىلەر.

مىرزا، سەن تۇتمىغىن دوست پايلىق، ئاتاق كورلىرىنى،
جۇدالىقنىڭ دەرتلىرىنى سېنىڭدەك تارتقان بىلەر.

ئۇتقا كىرەي

مەن ۋەتەن پەرۋانىسى ئۇنىڭ ئۇچۇن ئوتقا كىرەي،
مىللىتىم بەختى ئۇچۇن غازاتلىق توپقا كىرەي.

ئوز ئېلى تويرىغىغا تەرىنى توككەن ئاتامنىڭ،
باغلىرى، دالاسىغا سۇ باشلاپ گۇللەر تېرەي.

مىسلى جەننەت ئىلى، تارىم، قەشقەر ۋە خوتەنىمنى،
سەيلىتىپ كەڭ قوينىدا دوستلار بىلەن ئويناپ كۇلەي.

قىشى بولماس يەر جەننىتى، باغلىرى بوستان چىمەن،
ئاستانە ـ تۇرپانىنى بويلاپ قوينىدا ئەركىن ژۇرەي.

ھەي تۇمەن دەريا، سېنىڭ ھالىڭ نېچۇن ماڭا ئايان،
شۇندىمۇ مۇڭلۇق سادارىڭ سىرىنى چوڭقۇر بىلەي.

قانچىمۇ ئوغۇل، قىزىڭ تىكتى جانىنى سەن ئۇچۇن،
ۋەتىنىم دەپ مەنمۇ بىر ئاتلىنىپ جەڭگە كىرەي.

باشقا نەشرلەر سەھىپىلىرىدىن

بېيىل ۋەيرانچىلىقنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن گروزنىي ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بەش ترىللىون سوم ئالدى

چېچەنستان بىلەن بولۇنگەندە قانداق بولىدۇ؟

بىر قارىماققا مۇۋاپىقىيەت بولغاندەك كۆ- [illegible]

كېلەچەك توغرىلىق خاتىرە

روسسىيە ئىچچىلىقنى خۇددى يەلكە-
دىن ئېغىر يۈكنى تاشلىۋەتكەندەك قار-
شى ئالماقتا – ئەندى چېچەنستان بولساغا
لىبىيەنى بايرىلمىماقتا. چېچەنلەر ئۆزلىرى-
نى [illegible] غالىبلار سۈپىتىدە [illegible]
[illegible] مەلۇمكى، [illegible]
[illegible] ھەر جايدا غالىب بولىدۇ ۋە [illegible]
لارنى قۇرالسىزلاندۇرۇش توغرىلىق [illegible]
[illegible]
قوبۇل قىلىشقاندىمۇ ئەمەس [illegible] پات –
ئارىدا خۇددى ئىلگىرىكىدەكلا ماشىنىلار
بىلەن پويىزدلارنى بۇلاپ – تالايدىغان،
ئادەملەرنى كۆرۈكە ئالىدىغان بولىدۇ، بۇ-
نىڭسىزمۇ ئاجىز ھوقۇق-قوغداش سىستېمى-
سى ئەمەلىياتتا بەربات بولىدۇ، ئامما روس-
سىيەنىڭ جىنايىي دائىرىلىرى يەنە بىر نە
چچەمىڭ كەسىپىي جەڭچىگە ئېگە بولىدۇ،
ئەندى روسسىيە سېلىق تۆلىگۈچىلىرىنىڭ
يانچۇقلىرىدىن گروزنىينى ۋە باشقا شە –
ھەرلەرنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۆزر
غۇزلىغان مالىيە مەبلىغى مۇنتەزىم رەۋىش-
تە ئەۋەتىلىدۇ (ۋە ئۇ مۇنتەزىم رەۋىشتە ئې-
كىسىگە يەتمەي غايىپ بولىدۇ). ئۇلار
بىزگە جىنايەتچىلەرنى – بىز ئۇلارغا مەب-
لەغنى بېرىمىز. شۇنداق ئۆز ئالاھىدىلىگى-
گە ئېگە بارتېر يۈز بېرىدۇ. يەنى روسسىيە
ئۈچ ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بۇيان ئېگە
بولغان جىنايىي – مالىيەۋىي ئاپەتنى يەنە
ئۆز ئىختىيارىغا ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بۇ-
نىڭدىن شۇنداق سوئال پەيدا بولىدۇ: ئە-
گەر ھەممە نەرسە يەنە ئۆز ئەكسىگە كەل-
گەن بولسا، نېمە ئۈچۈن سوقۇشتۇق ۋە
ھەددى ھېساپسىز پۇلنى سەرىپ قىلىپ،
كوپلىگەن ئادەملەرنى قۇرۇۋان قىلدۇق؟

ئەگەر چېچەنستان روسسىيەدىن ئايرىلسىچۇ؟

چېچەنستاننىڭ روسسىيەدىن (ئېنىغىرا-
غى – روسسىيەنىڭ چېچەنستاندىن) بولۇ-
نۇپ چىقىش ئىدىيەسى يېڭىلىق ئەمەس.
دەسلەپ بۇ توغرىلىق ئالېكساندىر سولژېنى-
تسىن ئېيتتى، كېيىن بۇ ئىدىيەنى فېدې-
راتسىيە كېڭىشىنىڭ تەسىرلىك ئەزاسى
نىكولاي كونچار ئاكتىۋ قوللاپ – قۇۋەتلى-
دى. تېخى يېقىندىلا،سايلام ھارپىسىدى-
كى كامپانىيەدە، بۇ توغرىلىق ئالېكساندىر
لېبېد ئۆزرغۇن ئېيتقان ئېدى.
قىسقىچە ئۇ مۇنداق. چېچەنستاندا روس-
سىيە ئەسكەرلىرى ئېلىپ كېتىلگەندىن
كېيىن مۇستەقىللىق توغرىلىق رېفېرېندۇم
ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئەگەر ئۇ ئىجابىي نەتىجە بە-
رسە، مۇنداق تەغدىردە 1957 – ژىلى چۇ-
شۇئۆركسىز پرىنسىپ بويىچە چېچەنستانغا
قوشۇۋېتىلگەن كازاكلارنىڭ ناۋۇرسكىي ۋە
شېلكوۋسكوي ناھىيەلىرىنى روسسىيەنىڭ
تەركىۋىدە ساقلاپ قېلىش بىلەن رەسمىي
ئايرىلىش يۈز بېرىدۇ. نىكولاي كونچار ھە
تتا ناھىيەلەر بويىچە رېفېرېندۇم ئۆتكۈزۈش-
نى ۋە روسسىيە تەركىۋىدە قېلىشنى خا-
لايدىغانلار مۇنداق ھوقۇققا ئېگە بولۇشى
كېرەكلىكىنى تەكلىپ قىلىدۇ. چېكارا ۋە
تاموژنا تۈزۈملىرى جارى قىلىنىدۇ.
بۇ پىلانلار ياخشى، لېكىن ئۇلار، ئەتىما-
لىم، ئۇرۇشتىن كېيىنكى ۋەزىيەتكە ئەمەس،
بەلكى تېچلىق ۋەزىيىتىگە بەلگۈلەنگەن
ۋە ئۇ قىسمەن يۇمشاقلىقى بىلەن ئاجىز-
لىقىنى كۆرسىتىدۇ. ھازىرقى شارائىتتا تې-
خىمۇ ئالغا ئىلگىرىلەش كېرەك. مەسىلەن،
گروزنىيدىكى رۇسلارنى كازاكلار ناھىيەلىرى-
دە ياشىغۇچى چېچەنلەرگە ئالماشتۇرۇش
كېرەك. چېچەنلەرمۇ، كازاكلارمۇ تەخمىنەن
يۈزمىڭدىن، دېمەك، ئۇلارنى ئالماشتۇ-
رۇش ئانچىلا قىيىنچىلىق پەيدا قىلمايدۇ.
خاتىرجەم ھايات ئۈچۈن چېچەنستان تە-
ۋەسىنىڭ سىرتىدىن ئاۋتوموبىل يولىنى
ۋە تومۇريول تارمىقىنى سېلىشقا توغرا كې-
لىدۇ. نېفت پروۋودى بىلەنمۇ خۇددى
شۇنداق بولۇشى كېرەك. چېكارا تۈزۈمى
ناھايىتى قاتتىق بولۇشى كېرەك. ئەندى
روسسىيەدىكى تۆرت يۈزمىڭ چېچەن دىا
سپورىسىنى بارلىق ھوقۇق ئاقىۋەتلىرى بە-
لەن ئاۋتوماتىك رەۋىشتە چەت دۆلەت-
نىڭ پۇخراسى دەپ جاكالاشقا توغرا كې-
لىدۇ.
مۇنداق پىلانغا قارشى بولغۇچىلار ئادەت-
تە ئۈچ ئاساسىي دەلىلنى: چېچەنستاندا
نېفت بارلىقىنى، ئايرىلىش چىقىملىرىنىڭ
ناھايىتى قىممەتكە توختايدىغانلىقىنى ۋە
باشقىلار ئۈلگە ئېلىپ، روسسىيەنىڭ پار-
چىلىنىپ كېتىش ئېھتىمالىنى كەلتۈرمەكتە.
بۇ دەلىللەر ئوڭايلا رەت قىلىنىدۇ.
چېچەنستاندا ژىلىغا ئىككى مىللىون تون-
نا نېفت چىقىرىلاتتى: بۇ ئومۇمىي روس-
سىيە بويىچە چىقىرىلغان نېفتنىڭ بىر پرو-
تسېنتىدىن ئاز مىقدارنى تەشكىل قىلىدۇ.
ئەندى بەزىبىر ئېكسپېرتلارنىڭ بەرگەن
باھالىرىغا قارىغاندا پەقەت موشۇ ئۇرۇش
خىراجەتلىرىلا روسسىيە بيۇدژېتىغا 10 مىل-
لىارد دوللارغا توختىغان،بۇ بولسا پۈتكۈل
مەملىكەتنىڭ نېفت ئېكسپورتىنىڭ بىر
ژىللىق ئومۇمىي مەبلىغىنى تەشكىل قى-
لىدۇ.
مالىيەۋىي چىقىملارنىڭ ناھايىتى ئۆزر-
غۇن بولىدىغانلىقى توغرىلىق سۆزلەرمۇ
ئوڭايلا رەت قىلىنىدۇ.چېچەنستان ھوكۇ-
مىتىدە گېزىت مۇخبىرىغا ھەتتە ئەڭ ياخ-
شى دەۋرلەردىمۇ جۇمھۇرىيەت دۆلەت
دوتاتسىيەسىدە بولغانلىقىنى، جۈملىدىن
دوتاتسىيە ئۇنىڭ بيۇدژېتىنىڭ 70 پروت-
سېنتىنى، ئەندى ھازىر بولسا يۈز پروت-
سېنتىنى تەشكىل قىلىدىغانلىقىنى خەۋەر
قىلدى. چېچەنستان پەقەت موشۇ ژىلىلا
گروزنىينى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈنلا
ۋەدە قىلىنغان ئون ئالتە ترىللىوندىن
بەش ترىللىون سومنى ئالدى. فېدېرال
چېكارا خىزمىتىنىڭ دىرېكتورى ئاندرېي
نىكولايېۋ تەرىپىدىن بېرىلگەن مەلۇماتقا
قارىغاندا، ياخشى جابدۇلغان بىر كىلومېتر
چېكارا سەل كۆپ بىر مىللىارد سوم-
غا توختايدىكەن. قاتتىق جىسىم قاپلانغان
بىر كىلومېتر يولمۇ تەخمىنەن شۇنچىلىك
پۇلغا توختايدۇ. نادتېرېچنىي ناھىيەلىرى-
سىز چېچەنستاننىڭ پېرىمېترى تۆرت
يۈز كىلومېترنى تەشكىل قىلىدۇ، ئايلىنىپ
ئۆتۈش ئاۋتوموبىل يولى – ئىككى يۈز كى-
لومېتردىن سەل كۆپرەك مۇساپىنى تەش-
كىل قىلىدۇ. جەمئى ئالتەيۈز مىللىارد سوم،
نېفت پروۋودى بىلەن ئىككى – ئۈچ تر-
ىللىون سومنى تەشكىل قىلىدۇ. ھېساپ
ئەينە شۇنداق. يەنى چېچەنستاننىڭ ئاي-
رىلىپ چىقىشى، پەقەت موشۇ ژىلىلا گرو
زنىيغا ئەۋەتىلگەن مەبلەغدىن ئەرزەنگە
توختايدۇ. ئەندى بارلىق خىراجەتلەرنى،
شۇ جۈملىدىن ئىككى ژىللىق ھەربىي
خىراجەتلەرنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا، ئەھ-
ۋال تېخىمۇ تەسىرلىك بولىدۇ.
ئاخىرىدا، روسسىيەنىڭ پارچىلىنىشى
ئېھتىمالدىن خېلىلا يىراق ھالەت.بىرىن-
چىدىن، سۇۋېرېنىتېتلار پارادى ئىشتىيا-
قى ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى. سېپاراتىس-
تىك كۆز قاراشتىكى رېگىونلار (باشقۇرت-
ستان، تاتارستان، ياقۇتستان) ئۆزلىرىگە
شۇنچىلىك ۋاكالەتلىكلەرنى ئېلىۋالغانكى،
ئۇلار بۇنىڭ ھوددىسىدىن ئارانلا چىقىۋا-
تىدۇ. ياقۇتستاندا ھەتتا ناھىيەلەرنىڭ ئۆز
نىغا ئۈلۈسلار جارىي قىلىنىدى. لېكىن شۇ-
نىڭ بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ لىدېرلىرىنىڭ
بىرىمۇ، مەسىلەن،ئۆز ئارمىيەسىنى قۇرۇش-
نى ئويلىمىغان. ئۇلارغا بۇنىڭسىزمۇ يا –
مان ئەمەس: ۋاكالەتلەر يېتىپ ئاشىدۇ، ئە
ندى سېلىقلار بولسا، رۇسلار ياشايدىغان
رېگىونلاردىكىگە قارىغاندا ئاز. ياخشىلىق-
تىن ياخشىلىق ئىزدىمەيدۇ. يەنە كېلىپ
ئەينە شۇ چېچەنستاننىڭ ئۇرۇشتىن ئىل-
گەركى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى جانلىق مە-
سالى ھەممىنىڭ كۆز ئالدىدا نامايەن.

بىزنىڭ سۆزىمىزنىڭ تەسىرى قانداق بولىدۇ

مۇتلەق مۇستەقىل ئىچكېرىيەنىڭ (چې-
چەنستاننىڭ) تەرەققىياتى بىر نەچچە خىل
ھالەتتە بولۇشى مۇمكىن. مۇستەقىللىق كە
يىپى – ساپاسى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن،
يېرىمى ۋەيران قىلىنغان جۇمھۇرىيەتتە
ئىشلەشنى خالايدىغانلار ئاز چىقىدۇ، ئەن-
دى ھەممە ئادەم ياخشى ياشاشنى خالاي-
دۇ. ئادەملەردە ئوزۇق – تۈلۈك ئاز، لې-
كىن قۇرال – ياراق كۆپ بولغان ھالەتتە،
بۇ ئادەتتە ياخشىلىق بىلەن ئاياقلاشماي-
دۇ. جۇمھۇرىيەتنىڭ تىزلەڭ ۋە تاغلىق
قىسىملارغا پارچىلىنىشى مۇمكىن.
لېكىن (روسسىيەنىڭ چېچەنلەرگە تو-
لۇق ئازاتلىق سۈيىتىدە قىلىنغان سېخى-
سوغىسىدىن كېيىن) م د ھ ئەللىرىدىكى
ۋەزىيەت ناھايىتى قىزىقارلىق تەرەققىي
ئېتىشى مۇمكىن. سابىق س س س رنىڭ
تېخى بىرمۇ جۇمھۇرىيىتىدە ئادەتتىكى
رېفېرېندۇم يولى بىلەن تەۋەنىڭ بىر قىس-
مىنىڭ بولۇنۇپ چىقىشى ئوخشاش ئەھ-
ۋال بولۇپ كۆرۈلمىگەن ئېدى.ئەندى ئۇ-
نى خالايدىغانلار ئاز ئەمەس. ئابخازىيە –
نىڭ، پرىدنېستروۋىي مولداۋىيە جۇمھۇ –
رىيىتىنىڭ، قاراباغنىڭ ۋە بۇ خىلدىكى با
شقا رېگىونلارنىڭ لىدېرلىرى بىلەن خە-
لىقلىرى.ئېمە ئۈچۈن چېچەنلەرگە بولىدۇ،
بىزگە بولمايدۇ، بىزنىڭ نەرىمىز يامان؟ –
دېگەن سوئالنى قويۇشى مۇمكىن. ئۇلار
ئىشنى باشلاپ ھەرىكەتلىنىشى مۇمكىن.
يېڭى دۆلەتلەرنىڭ ئىسيانچى ئاۋتونوم-
يەلىرىدە مۇستەقىللىق توغرىلىق رېفېرېن-
دۇملار ئارقا ئارقىدىن ئۆتۈپ، ئاندىن ئۇ-
لار كونستىتۇتسىيەلىك تەرتىپنى ئەكسى-
گە كەلتۈرۈش ئۈچۈن مېتروپولىيەلەر ئە-
سكەرلىرىنىڭ رېيدلىرى بىلەن ئالمىشىدۇ.
لېكىن مەسىلە بۇنىڭ بىلەنلا بىر تەرەپ
بولمايدۇ. سېپاراتىزمنىڭ ئۆسۈش تېندېن-
تسىيەسى پۈتكۈل دۇنيا بويىچە قانات يا-
ماقتا. روسسىيە ۋە م د ھ دىكى ئەھۋالنى
بايقىغان ھالدا تۈركىيەدىكى كۈردلار، ئو-
لستېردىكى كاتولىكلار، ئىسپانىيەدىكى با
سكىلار ۋە شۇنداقلا باشقا سېپاراتىستىك
گرۇھلار قۇدرەتلىك مەنىۋى تۈرتكىگە
ئېگە بولغان ھالدا جانلىنىپ كېتىدۇ. يې-
ڭى ئامزاتلارمۇ نوۋەت كۈتمەكتە.ئون ژىل-
دىن كېيىن ئا ق ش نىڭ ئەڭ چوڭ ۋە
باي – كالىفورنىيە شتاتىدا ئىسپان تىللىق
ئاھالى بېسىم كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلى-
دۇ. ئەتىمالىم، ئۇلارنىڭمۇ ئۆز پارتىيەلىرى
بىلەن لىدېرلىرى پەيدا بولىدۇ، ئۇلار ئۆز
خەلقىگە، روسسىيە چېچەنستاننى بېسۇۋال-
غان بىر ۋاقىتتا كالىفورنىيە مېكسىكىدىن
تارتىۋېلىنغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرى-
دۇ. لېكىن روسسىيە ئۆز قولى ئاستىدىكى-
لەرنى ئازات قىلدى، ئەندى ئامېرىكىغا
بولسا تارىخىي ئادالەتلىكنى ئەكسىگە كەل-
تۈرۈشكە ياردەم بېرىش ياخشى بولغان
بولار ئېدى...
ئومۇمەن، موسكۋا ناھايىتى قىيىن ئەھ-
ۋالدا قالدى. سېپاراتىزمغا قارشى كۈرەش-
نىڭ ئومۇمىي دۇنياۋىي پرىنسىپىغا ئەمەل
قىلىپ،چېچەنستاننى روسسىيە تەركىۋىدە
تۇتۇپ قېلىشقا ئۇرۇنۇش – بۇ مىللىي مە
نپەيەتلەر نۇقتىئىي نەزىرىدىن ئىستىقبال-
سىز ئىش. ئەندى ئۆز مەنپەيەتلىرىمىز تو
غرىلىق ئەسلەپ ۋە چېچەنلەرنىڭ ئېغىر
ۋۈكىدىن قۇتۇلۇش – بۇ بەزىبىر ئەللەردى-
كى، شۇ جۈملىدىن ئىتتىپاقداشلارنىڭ ۋە
زىيىتىگە بېۋاستە تەسىر يەتكۈزۈشنى بىل-
دۈرىدۇ. روسسىيەنىڭ خەلق ئارا مەھكە-
مىلەرگە ھازىرقى مالىيەۋىي بېقىندىلىقى
ئەھۋالىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا ھازىرچە
بىرىنچى ۋارىيانت ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا،
لېكىن شۇنىڭغا قارىماي: ئۆز ھېساۋىمىزغا
ئومۇمىي دۇنياۋىي مەنپەيەتلەرگە رىئايە
قىلىش مۇھىممۇ ياكى باشقا مەملىكەتلەر-
گە ئۆز مۇئەممالىرىنى ئۆزلىرىگە ھەل قى-
لىشقا قويۇپ بېرىپ، ئۆز مەنپەيەتلىرىمىز
توغرىلىق غەمخورلۇق قىلىش كېرەكمۇ، بۇ
ھەقتە ئىككىنىڭ بىرىنى تاللاۋالىدىغان
ۋاقىت كەلدى...

ئالېكساندىر كوكوتكىن.
(«ئارگۇمېنتى ئى فاكتى» ھەپتىلىكىدىن
ئېلىنىدى).

ئۇكرائىننىڭ قازاقستاندىكى مەدەنىيەت كۈنلىرى

خەلقلەر جىپسىلىقىنىڭ بايرىمى

13 – سېنتەبىر كۈنى ئالمۇتىدا، جۇمھۇ-
رىيەت سارىيىدا ئۇكرائىننىڭ قازاقستان-
دىكى مەدەنىيەت كۈنلىرىنىڭ تەنتەنە-
لىك ئېچىلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى.
پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئۆز-
ىنىڭ رەپىقىسى بىلەن، ئۇكرائىنا دېلېگاتس-
يەسىنىڭ رەھبىرى، ۋىتسې – پرېمېر ئې-
ۋان كۇراس ئۆز رەپىقىسى بىلەن، پرېمېر
– مىنىستىر ئەكېژان قازىگېلدىن، دۆلەت كا
تىۋى ئاخمېتژان ئېسىمۇۋ،سېنات رەئىسى
ئۆمىربېك بايگېلدى پەخرى جايدىن ئو-
رۇن ئالدى.
قېرىنداش مەملىكەت دېلېگاتسىيەسى-
نى پايتەخت ئاھالىسىنىڭ ۋەكىللىرى سە
مىمىي تەبرىكلىدى. ۋىتسې – پرېمېر ئىما
نىغالى تاسماغامبېتوۋ ئىككى خەلقنىڭ دو
ستلۇق رىشتىلىرى ئەسىرلەردىن بېرى ئۆ
زۈلمەي كېلىۋاتقانلىقى،ئۇلارنىڭ مەنىۋىي
ئاللاقىلىرىنىڭ يىلتىزى چوڭقۇرلىقىنى ئا-
تاپ ئۆتتى. بىزنىڭ تارىخىي تەغدىرلىرى-
مىزمۇ ئوخشاش ۋە بۈگۈن بىز دېموكراتى-
يە، بازار مۇناسىۋەتلىرى يولى بىلەن بىللە
مېڭىۋاتىمىز.
قازاقنىڭ ئۇكرائىنىدىكى ئىزى قىپچاق-
لار ھاياتىدا كەۋدىلەنسە، قازاقستاندىكى
ئۇكرائىنلىقلارنىڭ ئىزى ماكىتىكا بىلەن
تىڭدا يارقىن نامايەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇ-
ستەقىل قازاقستاننىڭ تۇنجا پرېزىدېنتى
نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ دنېپرودزېرژىن-
سكىيدا ئۆتكەن ياشلىق دەۋرى ئىككى
مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئالتۇن كۆۋرۈك-
تىمالدۇر. بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزدە ئۇ-
لۇق يازغۇچى تاراس شېۋچېنكونىڭ «زاپا
ۋېت» سىياسىي مانىفېستىنى يازغىنىغا
150 ژىل تولۇشىنى، كېتمان بوگدان خمې-
لنىتسكىينىڭ تۇغۇلغىنىغا 400 ژىل تولۇ-
شىنى نىشانلىدى. ئۆز نۆۋىتىدە ئۇكرائىنى-
دا قازاق خەلقىنىڭ ئۇلۇق پەرزەنتلىرى ئا
باي قۇنانباييېۋ بىلەن جامبۇل جاباييېۋقا مۇ
ناسىپ ھۆرمەت بىلدۈردى. ئى. تاسما-
غامبېتوۋ ئۇكرائىننىڭ قازاقستاندىكى مە-
دەنىيەت كۈنلىرى قېرىنداش خەلقلەر-
نىڭ مەدەنىي ھەمكارلىقىنىڭ كۈللىنىشىگە
مۇناسىپ تۆھپە بولۇپ قوشۇلىدىغانلىقى-
نى تەكىتلىدى.
ئى. كۇراس ئۇكرائىنا پرېزىدېنتى لېونىد
كۇچمانىڭ تەبرىكىنى ئوقۇپ بەردى. بۇ
ئورتاق بايرام قازاقستانلىقلارنىڭ ئالدىدا
ئۇكرائىنا خەلقىنىڭ بارلىق مەنىۋىي ھايات-
تىنى ئېچىپ بېرىپ، ئۇكرائىننىڭ ئۆتمۈ-
شى بىلەن كېلەچەكتىكى ئىش – ھەرىكەت-
لىرىنى يارقىن نامايىش قىلىدۇ.
قازاقستان پرېزىدېنتىغا ئۇكرائىن دېلې-
گاتسىيەسى نامىدىن قازاقستاندا تەربىيە-
لىنىپ ئۆسكەن خاركوۋلۇق رەسسام ۋىك-
تور سىدورېنكونىڭ «قازاق مادوننىسى»
كارتىنىسى خاتىرە سۈيىتىدە سوغا قىلىنى-
دى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇكرائىنا سەنئەت
ماھىرلىرى چوڭ كونسېرت كۆرسەتتى.
جۇمھۇرىيەتتە ھەر خىل چارە – تەدبىر-
لەر بىلەن ئون كۈن داۋام قىلغان ئۇكرائىنا
مەدەنىيەت كۈنلىرى 18 – سېنتەبىر كۈ-
نى ئۇتۇقلۇق تاماملاندى.
(قازتاگ).

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى
«يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ
كوللېكتىۋى بىشكېك شەھىرىدىكى گېزىتلىرىمىز
ئاكتىۋىستى، دوختۇر
نۇردۇن باباجانوۋنىڭ
ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ
ئائىلىسىگە، ئۇرۇق – تۇققانلىرىغا چوڭقۇر
قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا – 59 – 84 – 33،
مەسئۇل كاتىپ – 27 – 86 – 33، ئىجتىما-
ئىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى –
81 – 86 – 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى
06 – 86 – 33،ئىختىسات بۆلۈمى
50 – 86 – 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى – قا-
زاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇ-
ئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىش-
لىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى
ئا. دولەتوۋ

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 – قەۋەت

يېڭى ھايات

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى سى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روينۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 ـ يىل
28 ـ سېنتەبىر
(مىزان)
شەنبە
№39
(4048)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

دولەت رەھبىرى ئاق يول تىلىدى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 23 ـ سېنتەبىر كۈنى م. لومونوسوۋ نامىدىكى موسكۋا دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا ئاتلانغان بىر توپ ستۇدېنتلار بىلەن ئۇچراشتى. بۇ ئالىي بىلىم دەرگاھىدا ئوقۇش ئىمكانىيىتى، دېدى پرېزىدېنت، ـ بىيىل ئاپرېل ئېيىدا روسسىيە، بېلارۇس، قازاقستان ۋە قىرغىزستان ئوتتۇرىسىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن كېلىشىمگە مۇۋاپىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. ئۇچرىشىش ئاخىرىدا ن. نازاربايېۋ مۇستەقىل قازاقستاننىڭ كېلەچەك ئېگىلىرىگە ئاق يول تىلىدى.

يېڭى پايتەختكە قۇرۇلۇش سۈرئىتى كېرەك

دولەت رەھبىرى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 24 ـ سېنتەبىر كۈنى قازاقستاننىڭ بولغۇسى يېڭى پايتەختى ئاقمولىغا ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن بېرىپ، بۇ يەردە سېلىنىۋاتقان قۇرۇلۇشلار بىلەن ئىمارەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى، قۇرۇلۇش مۇتەخەسسىسلىرى بىلەن ئۇچراشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى پايتەختنى ئاقمولىغا كۆچۈرۈش بويىچە دولەت كومىسسىيەسىنىڭ ئەزالىرى، بىر قاتار مىنىسترلىكلەر رەھبەرلىرى، پايتەخت قۇرۇلۇشىنى ژۈرگۈزۈۋاتقان چەت ئەللىك ۋە قازاقستانلىق كومپانىيەلەر باشچىلىرى بىلەن كېڭەش ئۆتكۈزدى.

خوشنىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئوتتۇر ئالاقە كۈچەيمەكتە

ئالمۇتىدا پرېمىيېر ـ مىنىستر ئەكېژان قاژىگېلدىننىڭ پرېمىيېر ـ مىنىستر ئاپاس ژۇماغۇلوۋ باشچىلىغىدىكى قىرغىزستان دېلېگاتسىيەسى بىلەن ئۇچرىشىش بولۇپ ئۆتتى. مۇزاكىرىلەردا ئىككى مەملىكەتنىڭ ئېنېرگېتىكا ساھاسىدىكى ھەمكارلىقى مەسىلىرى بويىچە پىكىر ئالماشتۇرۇلدى. قىرغىزستاننىڭ ئېلېكتر قۇۋۋىتىنى بىردىن ئىستېمالچىلارغا ـ «ئالمۇتائېنېرگو» بىلەن «يۇژكاز ئېنېرگوغا»، قاراغاندا كومۇرىنى بىشكېك ئىسسىتىش ئېلېكتر مەركىزىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش، شۇنداقلا تومۇر يول ترانسپورتىدا تارىف سىياسىتىنى تەرتىپكە كەلتۈرۈش ئىمكانىيەتلىرى قارالدى. مۇزاكىرىلەر نەتىجىسىدە مەملىكەتلەر ئارا كېلىشىمگە قول قويۇلدى.

پرېزىدېنت يېلتسىننىڭ ۋەزىپىسىنى پرېمىيېر ـ مىنىستر چېرنومىردىن ئاتقۇرىدۇ

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ب. يېلتسىننىڭ ژۈرەككە ئوپېراتسىيە قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ يادرو كنوپكىسىنى بېسىشقىچە بولغان بارلىق ۋەزىپىسىنى پرېمىيېر ـ مىنىستر ۋ. چېرنومىردىن ئاتقۇرىدۇ. بۇ توغرىلىق دەسلەپكى پەرمانغا پرېزىدېنت ب. يېلتسىن ئىمزا قويدى.

ياۋروپا ئاسسامبلېيەسىنىڭ سېسسىيەسىگە بارالمىدى

چېچەنىستان قۇراللىق كۈچلىرى باش شتابىنىڭ باشلىغى ئاسلان ماسخادوۋ بىلەن روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى ئالكساندر لېبېد ياۋروپا كېڭىشى پارلامېنت ئاسسامبلېيەسىنىڭ 24 ـ سېنتەبىر كۈنى فرانسىيە ستراسبۇرگ شەھرىدە ئېچىلغان سېسسىيەسىگە بارالمىدى. بۇ يەردە ئۇلار چېچەنىستاندىكى ۋاقىەلەرگە دائىر مۇھاكىمىگە قاتنىشىشى كېرەك ئىدى. بۇ يەردىكى روسسىيە دېلېگاتسىيەسى ئاسلان ماسخادوۋنىڭ سېسسىيەدە سوزگە چىقىشىغا ۋە ئۇ مۇمەن چېچەن مەسىلىسىنىڭ مۇھاكىمە قىلىنىشىغا پۈتۈنلەي قارشى بولدى.

پاكىستاندىكى غۇلغۇلىلار

20 ـ سېنتەبىر كۈنى ھازىر ھوكۈمەت ئۈستىدىكى پاكىستان خەلق پارتىيەسىدىن بولۇنۇپ چىققان ئېقىمنىڭ باشچىسى مۇرتاز ابخۇتتو ئۆز يېنىدىكى بىر نەچچە مەسلەتداشلىرى بىلەن ئېتىپ ئولتۈرۈلدى. ئۇ ھاكىمىيەت تالىشىپ، سىڭلىسى پرېمىيېر ـ مىنىستر بېنازىر بخوتتو بىلەن رىقابەتكە چۈشكەن ئىدى.

مۇرتاز ابخوتتونىڭ ئولۇمىگە باغلىق ھازىر كاراچىدا، ئاركاندا ۋە سىند ئولكىسىنىڭ بىر قاتار ناھىيەلىرىدە جاڭجال ئەۋج ئالماقتا. بېنازىر بخوتتونىڭ ھوكۈمىتى ئۇلارنى باسالمايۋاتىدۇ.

ياقىلغۇچى تېپىلسا، ساددامدىن قول ئۈزمەكچى

كۇردىستان دېموكراتىك پارتىيەسىنى ئىراققا قارشى بىرلەشمە باغدات تۈزۈمىدىن قوغداشقا كېپىللىك بەرسە، ئۇ ساددام ھۇسەيىن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى ئۈزۈشكە تەييار، ـ دەپ بىلدۈردى كۇردلارنىڭ ھوقۇقىنى قوغداش تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى مۇرتاز مۇفتى. مەزكۇر پارتىيە ئاق ش ئىراقنى بومبىلىغاندا ساددام تەرەپتە بولغان ئىدى.

مۇشتەرى توپلاش: گېزىت ۋە گېزىتخان

«يېڭى ھاياتنىڭ» ئانكېتىسى

ھۆرمەتلىك گېزىتخان! كېلەر ژىلنىڭ گېزىت ۋە ژۇرناللىرىغا مۇشتەرى توپلاش باشلاندى. [illegible] بىر ئايغا يېقىن ۋاقىت ئۆتتى. بىز ئويلايمىزكى، سىز بىزنىڭ «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ سوزسىز مۇشتەرى بولىسىز. چۈنكى ئاخىرقى ۋاقىتلاردا «يېڭى ھاياتنىڭ» سۈپىتى خېلىلا ياخشىلانغانلىقى، مەزمۇنداۋ [illegible] بولۇۋاتقانلىقى توغرىلىق كوپچىلىكتىن ئاڭلاپ تۇرىمىز.

گېزىتىمىزنىڭ كەلگۈسىدە يېڭى دەرىجىدىن ياخشى بولۇشى ئۈچۈن سىزنىڭ مۇلاھىزىڭىز لازىم. شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ئالدى بىلەن تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاپ بەرسىڭىز.

1. «يېڭى ھاياتتا» ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېرىياللارنى، مەخسۇس سەھىپەلەرنىڭ، تۈركۈملەرنىڭ قايسىسى سىزگە ياقىدۇ؟
2. قايسى ماتېرىياللار سىزنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ؟
3. كەلگۈسىدە گېزىت سەھىپىلىرىدە قايسى يۆنىلىشتىكى ماتېرىياللارنىڭ كۆپىرەك بېرىلىشىنى خالىغان بولاتتىڭىز؟
4. «يېڭى ھاياتنى» قاچاندىن تارتىپ ئوقۇپ كېلىۋاتىسىز؟ 1997 ـ ژىل ئۈچۈن مۇشتەرى بولدىڭىزمۇ؟

غوجاخمەت كاللاشىپۇ:

1. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا «يېڭى ھاياتتا» ئادەمنى ئويلاندۇرىدىغان، ئەستە قالارلىق ماتېرىياللار خېلە كۆپ بېرىلدى. [illegible]

2. ئەندى مېنى قانائەتلەندۈرمەيدىغان ماتېرىياللار «يېڭى ھاياتتا» ئانچە كوپ ئەمەس. مەن مۇنداق ماتېرىياللار قاتارىغا ئاخىرقى ۋاقىتلاردا گېزىتىمىزدە دەنىغا ئائىت ماقالىلارنىڭ كوپىرەك بولۇۋاتقانلىغىنى تەكىتلىگەن بولار ئىدىم. چۈنكى مۇنداق ماقالىلارنى پەقەت شۇ ساھادا مەخسۇس مەلۇماتى بار زاتلار يازسا ئۇ باشقا گەپ. كورگەن ئادەم بۇ ماۋزۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقالماسلىغى تۇرغان گەپ.

3. «يېڭى ھايات» گېزىتىدە ھازىرقى ھاياتىمىزدىكى بەزى بىر سەلبىي كورۇنۇشلەرنى تەنقىتلەيدىغان، ئادەملەرنى دىيانەتلىك، ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەر ئىنسانلار قىلىپ بولۇپ يېتىلىشىگە دەۋەت قىلىدىغان ماقالىلارنىڭ كوپىرەك بېرىلىشىنى ۋە ئەلۋەتتە، ۋەتەن داۋاسىنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىغىنى، ھازىر ئۇيغۇرلار دىيارىدا يۈز بېرىۋاتقان مۇھىم ۋاقىەلەرگە كوپىرەك كوڭۇل بولۇنۇشىنى خالىغان بولار ئىدىم.

4. «يېڭى ھاياتنى» 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن، يەنى ئۇنىڭ دەسلەپكى سانىدىن تارتىپ تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. مەن 1997 ـ ژىلغا «يېڭى ھاياتقا» مۇشتەرى بولدۇم ۋە شۇنداقلا خولۇم ـ خوشنا، تونۇش ـ بىلىشلەرنى سويۇملۇك گېزىتىمىزگە مۇشتەرى بولۇشقا دەۋەت قىلىۋاتىمەن.

ئومەرجان ئەمەتباقىيېۋ، پېنسونېر:

1. مەن «يېڭى ھاياتنىڭ» مۇخلىسى سۈپىتىدە ئۇنىڭدا بېرىلىۋاتقان كوپلىگەن ماتېرىياللارنىڭ قەلبىمدىن ئورۇن ئالغانلىغىنى تەكىتلەيمەن. بولۇپمۇ گېزىتىمىزنىڭ 21 ـ سېنتەبىر سانىدىكى «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى تۇنجا قېتىم ئامېرىكا دولەت مەجلىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇلدى»، «با

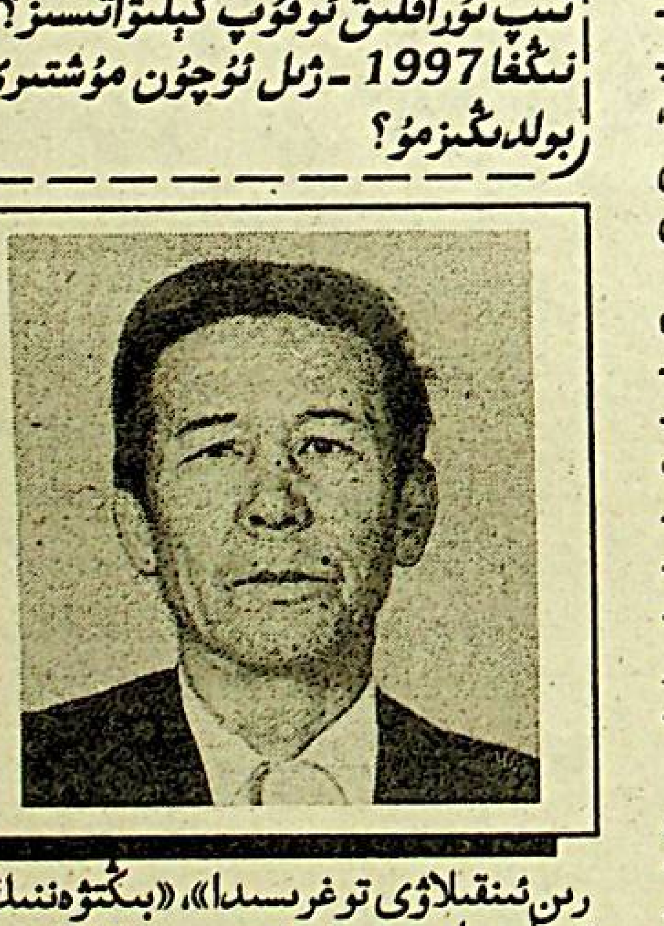

رىن ئىنقىلاۋى توغرىسىدا»، «بىكتۇۋەنىنىڭ ئەسلى ماھىيىتى ۋە ۋەزىپىسى» ۋە شۇنداقلا «چېچەنىستان بىلەن بولۇنگەندە قانداق بولىدۇ»...» دېگەن ماقالىلارنى ئوقۇپ چىقىپ بەك تەسىرلەنگەنلىگىمدىن ئىختىيارسىز ھالدا كوزلىرىمدىن خوشاللىق ياشلىرى ئېقىپ كەتتى. مەن بۇ ماقالىلارنى قايتا ئوقۇپ چىقىپ، ئاندىن مەسلەكداش ئاغىنىلىرىمگە يەنە ئوقۇپ بەردىم. گېزىتىمىزدىكى مۇنداق ماتېرىياللار بىزگە مەدەت بېرىدۇ، ۋەتەن ئىشقىدا ئوچۇپ قالاي دېگەن ئوتلارنى قايتا تۇتاشتۇرۇپ، كېلەچەككە ئۈمۈت بىلەن قاراشقا دەۋەت قىلىدۇ.

2. گېزىتتىكى ماتېرىياللار ئاساسىي جەھەتتىن مېنى قانائەتلەندۈرىدۇ.

3. گېزىت ھەققىي يۈسۈندا ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆڭلىدىن چىقىشى ئۈچۈن پەقەت يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىەلەر توغرىلىق خەۋەر قىلىپلا قالماي، بەلكى ھاياتىمىزدا پەيدا بولۇۋاتقان مۇئاممالارنى يورۇتۇشى، ئۇ-

لارنى ھەل قىلىش يوللىرىنى ئىزدىشى ۋە تەكلىپ قىلىشى لازىم دەپ ئويلايمەن. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈنكى ھايات كورۇنۇشلىرىنى يورۇتۇش بىلەن بىر قاتاردا، خەلقىمىزنىڭ تەغدىرىگە، كېلەچىگىگە باغلىق مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئەتراپلىق، مۇپەسسەل ماقالىلىرىنى بېرىپ تۇرۇشنى خالىغان بولار ئىدىم.

4. «يېڭى ھاياتنى» دەسلەپ چىققان ۋاقتىدىن داۋاملىق ئېلىپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997 ـ ژىلغا ئۇنىڭغا مۇشتەرى بولدۇم.

شەمشىدىن روزىيېۋ، شوفېر:

1. ھەر قانداق گېزىتنىڭ ئابرويى ئاممىۋىلىغى ۋە تەسىرچانلىغى ھەممىدىن ئاۋال ئۇنىڭ سەھىپىلىرىدە ھازىرقى مۇرەككەپ، جۇشقۇن ۋە ئېغىر زامانىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى، تەلەپلىرىنى قانچىلىك ئەكس ئەتتۇرۇۋاتقانلىغى بىلەن باغلىق بولىدۇ، دەپ ئېيتىش مۇمكىن. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللار بىلەن كومۇنىستىك دەۋرىدىكى ماتېرىياللارنى سېلىشتۇرساق پەرق ناھايىتى چوڭ. مەن «يېڭى ھايات» دەۋر تەلىۋىگە ھەمنەپەس بولغان ھالدا، ھاياتىمىزنى توغرا، ھېچ قانداق بوياقلارسىز يورۇتۇشقا ئىنتىلىۋاتىدۇ، دەپ تەكىتلىگەن بولار ئىدىم. ئەندى ماگائالاھىدە تەسىر قىلغان ماقالىلار توغرىلىق بولسا ـ بۇ يەنىلا خەلقىمىزنىڭ تارىخىي، ئۇنىڭ مۇستەقىللىق، ئازاتلىق ئۈچۈن بېسىپ ئۆتكەن شانلىق يولىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان ماتېرىياللارنى تەكىتلىگەن بولار ئىدىم. مۇدھىش «ئون بىر بەتتىم» توغرىلىق يۈسۈپ خوجايېۋنىڭ ماقالىسى ئەينە شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

2. گېزىتىمىزدە بەزىدە خۇددى ئىلگەرىكى ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك دەۋردە بېسىم بولغان قۇرۇق ماختاش، مەدھىيلەش ئۇخشاش ماتېرىياللار بېسىلىدۇ. ئايرىم ئەدىپلەرنى ماختاۋېرىشتىن كورە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىگە ھەقىقىي، تەنقىدىي كوز قاراشتىن باھا بېرىش كېرەك.

3. ھازىرقى دۇنيادا يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىەلەر، ئىنسان ھوقۇقى ئۈچۈن بولغان كۈرەش ۋە ھاكازىلار ئاسارەتتىكى خەلقلەرنى ئۈمۈتلەندۈرمەكتە، ئۇلارنى ئۆز ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بولغان كۈرەشكە روھلاندۇرماقتا. بىز ھازىر 21 ـ ئەسىر بوسۇغىسىدا تۇرىمىز. موشۇ ئەسىر ئاخىرقى مۇستەملىكىلەرنى يوقىتىدىغان، دۇنيادا ھەقىقىي دېموكراتىيە، ئىنسان ھوقۇقلىرى تەنتەنە قىلىدىغان دەۋر بولۇشى كۈتۈلمەكتە. ئەينە شۇنداق ئېكەن، گېزىتلىرىمىز خەلقىمىزنىڭ تەغدىرىگە باغلىق سالماقلىق، ھەققانىي ماتېرىياللارنى، ئۆز ئىستىقلالىيىتىگە ئېگە بولغان خەلقلەرنىڭ ھاياتى توغرىلىق ماقالىلارنى بېرىشكە كوپىرەك كوڭۇل بولسىكەن دېگەن بولار ئىدىم.

4. مەن «يېڭى ھاياتنى» ئۇنجا سانىدىن تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، ئۇنىڭغا 1997 ـ ژىلغا مۇشتەرى بولدۇم.

خارىجى ئەللەردىن مەكتۇپلار

شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلار داۋاسى دۇنيا ئىسلام دۆلەتلىرىگە يەتتى

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم
1996 ـ ژىلدىن باشلاپ خىتاي كوممۇ
نىست ھوكۇمىتىنىڭ ئېتراپ قىلىشى بىـ
لەن بېرىلگەن خەۋەرلەرگە ئاساسەن مۇھا
جىرەتتە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق
لار نامىدىن ھۆسەيىن قارى ئىسلامى مۇ-
ھاجىرلارنىڭ كورنەكلىك شەخس ۋەكىللـ
لىرى بىلەن 1996 ـ ژىلى 17 ـ ئىيۇندا
دۇنيا ئىسلام بىرلىكىنىڭ مۇئاۋىنى دوكتور
مۇھەممەت مۇھسىن بىلەن ئۇچراشتى.
دوكتور مۇھەممەت مۇھسىن ۋە بەزى
مەسئۇل كىشىلەر بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سوھ
بەتتە ھۆسەيىن قارى ئىسلامى شەرقىي
تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ قانچىلىك ئېـ
غىر چىلىقتا ياشاۋاتقانلىقىنى، خىتاي مۇسـ
تەملىكچىلىرىنىڭ ئىسلامىيەتكە قارىتا كوز
قارىشىنىڭ ئوزگەرمەي كېلىۋاتقانلىقىنى،
1949 ـ ژىلى كوممۇنىست خىتاي شەر-
قىي تۈركىستاننى ئىستىلا قىلغاندىن باشـ
لاپ بۈگۈنكى كۈنگىچە زوراۋانلىق بىلەن
خەلىققە زۇلۇم سېلىۋاتقانلىقىنى، ئىسلامـ
نىڭ چوڭ دەستۇرى بولغان قۇرئان كەرىـ
مىنى مەيدانلاردا ئوت قويۇپ كويدۇ-
رۇپ، ئىسلامىيەت تارىخىدا مىسلى كورۇل
مىگەن ۋەھشىلىكلەرنى ژۈرگۈزۈپ كېلىـ
ۋاتقانلىقىنى سوزلەپ ئوتتى.
ـ خىتاي بۈگۈنگە قەدەر موشۇنداق زو-
راۋانلىق ھەرىكەتلەرنى توختاتماي كېلىۋا
تىدۇ. شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئىنسان
ھوقۇقىدىن مەھرۇمدۇر، ـ دەپ تەكىتلە
دى ھۆسەيىن قارى ئىسلامى، ـ بۇ ھەق
تەپۈتۈن دۇنيا ئىسلام دولەتلىرى باشلىقـ
لىرى، جىمى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز
خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ۋەھشىيانە ھەـ
رىكەتلىرىنى چەكلەش، 25 مىلليون مۇسۇل
مان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىـ
غا ياردەمدە بولۇش لازىم. ئۇنداق بولمىسا،
شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى دۇنياـ
دىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىدىن ئايرىـ
لىپ يوقاپ كېتىدۇ...
ھۆسەيىن قارى ئىسلامى دۇنيا ئىسلام
بىرلىكىنىڭ مۇئاۋىنى دوكتور مۇھسىنغا
140 بەتلىك ۋەسىقە ھوججەتنى تەغدىم
قىلدى. خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ مۇسۇلمانلار
غا قىلىۋاتقان زۇلۇمىدىن خەۋەردار بولغان
دوكتور مۇھسىن باشچىلىقىدىكى مەسئۇلـ
لار جىددىي تەسىرلەندى ۋە بايانلىرىنى
تېز مۇددەت ئىچىدە ئىسلام دولەتلىرىگە
يەتكۈزۈدىغانلىقىنى ھەققىدە ۋەدە بەردى.
شۇنداقلا يەنە شۇ كۈنى ھۆسەيىن قارى
ئىسلامى دۇنيانىڭ ئەڭ مۇقەددەس جاـ
يى بولغان مەككە مۇكەررەمەدىكى رابىتەل
ئىسلامنىڭ رەئىسى دوكتور ئابدۇللا سالـ
يەبىن ئەبەيد بىلەن كورۈشتى.
بۇ مۇھىم ئۇچرىشىشتا ئۇزۇ قارقىدەك شەر
قىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ بېشىغا
كېلىۋاتقان بۈگۈنكى پاجىئەلەر ھەققىدە سوز
لىدى.
ـ ھازىر خىتاي كوممۇنىستلىرى مۇسۇلـ
مانلارنى «بولگۈنچى»، «بۇزۇق ئۇنسۇرـ
لار» دېگەن تۆھمەتلەر بىلەن تۇتۇپ تۈرمـ
لەرگە تاشلىماقتا، ئادەم ئولتۈرۈپ بىھۇدە
قان توكمەكتە. يېقىنقى ۋاقىتلاردىن بىرى
ئولتۈرۈلگەن، قامالغان ئادەملەرنىڭ سانى
17 مىڭدىن ئاشىدۇ، ـ دېدى ھۆسەيىن
قارى ئىسلامى، ـ ياش تالىپلار تۈرمىلەرـ
دە ئازاپ چەكمەكتە.
بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان رابىتەل ئىسلاـ
مىنىڭ رەئىسى دوكتور ئابدۇللا سالىھ بۇ
ئىشنىڭ چارىسى توغرىلىق ئىشقا كىرىشـ
ىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.
شۇنداقلا ھۆسەيىن قارى ئىسلامى سەـ
ئۇدىيە ئەرەبىستانىدىكى دۇنيا ئولىمالار جە
مىيىتىنىڭ رەئىسى ۋە سەئۇدىيە ئەرەبىستاـ
نىنىڭ ئالىي مۇفتىسى شېيىخ ئويدۇل ئە-
زىز ئەبدۇللابىن باز بىلەنمۇ سوھبەتلىـ
شىپ، ھوججەت تەغدىم قىلدى. ئۇنىڭـ
دىن شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى
داۋاسىنىڭ روياپقا چىقىشىدا دۇنيا ئىسلام
دولەتلىرىنىڭ ياردەم قىلىشىنى ئىلتىماس
قىلدى.
بۇ ئۇچرىشىشقا قاتناشقان دىنىي ئورۇنـ
لارنىڭ ھەممىسى بىردەك شەرقىي تۈرـ
كىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ بۇ ئېغىر ئەھۋالـ
ىدىن ئوزىنىڭ دىنىي، ئىنسانىي ھوقۇقلارـ
غا پات ـ ئارىدا ييتىدىغانلىقىنى ئىزھار
قىلىشتى.

شەرقىي تۈركىستان مىللىي ـ ئازاتلىق
مەركىزى.
ئامېرىكا، ۋاشىنگتون.

ژىللار ۋە ئادەملەر

ئەمگەك بىلەن ئۆتكەن ھايات

ھاياتتا شۇنداق ئادەملەر باركى، ئۇلار
پۈتكۈل ئومرى بويى ئەل ـ يۇرتىنىڭ غېـ
مى بىلەن ياشاپ، ھاياتىنىڭ ئىسسىق ـ
سوغىنى بېشىدىن ئوتكۈزۈپ، ئادىلانە ئەمـ
گىكى، ئۇيۇشتۇرۇش قابىلىيىتى تۈپەيلى
جاۋاپكەرلىك خىزمەتلەردە ئىشلەپ، ھورـ
مەت ـ ئابرويى قازىنىدۇ. بۇ موتىۋەر زاتلار
بىلەن دەقەمتە ئولتىرىپ، سوھبەتلىشىپ
قالغىدەك بولسىڭىز، سوھبەتلىرى ئادەمدە
ئەجايىپ تەسىرات قالدۇرىدۇ.
مەن كەمتەر، كىچىك پېئىل، مېھرىۋان،
پاراڭچى ئادەم ـ ئۇسۇپ ئاكا ھېيتباقىيېۋ
بىلەن يېقىندا ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭ ئومۇر تاـ
رىخى بىلەن تونۇشۇشقا قىزىقتىم.
ـ نېمىسىنى سورايسەن ئىنىتاڭ، بالام، بىز
قورامىلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دېگىدەك ھا
يات يولى ئوخشاش. سىنىڭ ماڭا بەرگەن
سوئاللىرىڭغا قاراپ، باشتىن ئوتكەنلەرنى
ئىخچاملاپ ئېيتىپ بېرەي، ـ دېدى ئۇ
سۇپ ئاكا:
ـ بىزنىڭ ئاتا ـ تېگىمىز بىر ئومۇر ھاياـ
تىنى كەمبەغەلچىلىكتە ئوتكۈزگەن ئېكەن.
ئەندى دادام ھېيتباقى بىلەن ئانام پاتەمـ
خانلار 1930 ـ ژىلى كولخوز قۇرۇلۇشىغا
ئاكتىپ قاتناشقان. مەن موشۇ ئائىلىنىڭ تۇنـ
جىسى، يېشىم مانا سەكسەندىن ئالقىدى...
ئۇسۇپ ئاكا ھېيتباقىيېۋ ئەسلى دوۋۇن
يېزىسىدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن. باشلانغۇچ
مەكتەپنى تۈگىتىپ، ياركەنت شەھىرىدىـ
كى پېداگوگىكىلىق ئۇچىلىشىغا ئوقۇشقا
بارىدۇ. ئامما ئوقۇشقا چۈشكىنى بىلەن ئۇ-
نى تاماملاپ چىقىشقا تۇرمۇش شارائىتى
يار بەرمەيدۇ... 1932 ـ ژىلى يۇرتىغا قايـ
تىپ كېلىپ، كولخوزدا ھەرخىل ئىشلاردا
ئىشلەيدۇ. ئەمگەك قىلىش جەريانىدا ئۇ ئو-
زىنىڭ تەشكىلاتچانلىق قابىلىيىتى تۈپەيـ
لى برىگادىر بولۇپ بەكىتىلىدۇ. بىر ژىلـ
دىن كېيىن ياركەنتتىكە بۇخگالتېرلارنى تەيـ
يارلايدىغان كۇرسقا ئەۋەتىلىدۇ. مەزكۇر
كۇرسنى تاماملاپ كەلگەندىن كېيىن
1942 ـ ژىلغىچە «يولچى» كولخوزىدا بۇغـ
گالتېر بولۇپ ئىشلەيدۇ. شۇ ژىلى ئارمىيە
سېپىگە چاقىرىلىپ، مۇرادىل، جامى، ۋاـ
جىت، ۋېلاخۇن، ئەسىردىن، رامزان قاتارـ
لىق تەڭتۇشلىرى بىلەن چكالوۋ شەھىرىـ
دە بولىدۇ. بۇ يەردە يۇرتداشلىرى بىلەن
زاۋۇدتا ئىشلەپ، فرونتقا كېرەكلىك قورال
ياراقلارنى چىقىرىدۇ. 1943 ـ ژىلى تۇ-
غۇلغان يېزىسىغا قايتىپ كېلىپ، كولخوزـ
دا ئىشلەيدۇ.
ـ ئۇ ژىللىرى بارلىق ئەرلەر فرونتقا كېـ
تىپ، كولخوز تىرىكچىلىكى بوۋايلار، ئايالـ
لار بىلەن سۇيىكى قاتمىغان باللارغا قالـ
غانلىقتىن، ئەھۋال ناھايىتى ئېغىر ئېدى، ـ
دەيدۇ سوھبەتدىشىم. ـ 1943 ـ ژىلنىڭ
ئوتتۇرلىرىدا كولخوز چىلارمىنى كولخوز رەـ
ئىسلىكىگە سايلىدى. بۇ ئىشتا 1949 ـ
ژىلغاقەدەر ئىشلىدىم. ئۇرۇش ژىللىرىدا ۋە
ئۇرۇشتىن كېيىنكى ژىللاردا ئارقىدا قالغان
يېزا ئىگىلىكى ساھاسىنى ئەسكەكلتۇرۇش،
يېزا ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى ياخـ
شىلاش بويىچە قىلغان خىزمەتلىرىم ئۇچۇن
1947 ـ ژىلى «ئەمگەكتىكى ئەلالىغى ئۇ
چۇن» مېدالى بىلەن مۇكاپاتلاندىم.
ئۇسۇپ ئاكىنىڭ كوپ ژىللىق ئەمگىـ
نى ژۇقۇرى باھالىغان ناھىيە مەمۇرىيىتى
ئۇنى ئىختىسادىي تۆۋەن ئىگىلىكلەرگە رەھ
بەر قىلىپ ئەۋەتتى. يەنى ئۇ 1949 ـ ژىلـ
دىن 1957 ـ ژىلغىچە «سوتسىالىزم»، «تېلـ
مان» (ھازىرقى «قىزىل تاڭ») كولخوزلىـ
رىغا يېتەكچىلىك قىلغان بولسا، 1957 ـ
ژىلى «ئوكتەبىر» كولخوزىغا، 1963 ـ ژىلـ
دىن تارتىپ، «سۇۋېردلوۋ» (ھازىرقى «كۆ
لىستان»)، «22 ـ پارتسىيېزد (ھازىرقى «بىر
لىك») كولخوزلىرىغا رەھبەرلىك قىلىپ، يېـ
زا ئىگىلىكى ساھاسىنىڭ تەرەققى ئېتىشىـ
غا ئوزىنىڭ ئىش تەجرىبىسىنى، بىلىمىنى،
كۈچ ـ غەيرىتىنى سەرپىلەپ، مۇناسىپ
ھەسسە قوشتى.
ئۇسۇپ ئاكا ھېيتباقىيېۋ ھورمەتلىك دەم
ئېلىشقا چىققان بولسىمۇ، خېلە ژىللار غىچە
ئەمگەكتىن قول ئۈزمەي، ھەرخىل ئىشلار
دا ئىشلىدى. ئۇنىڭ ئۇزۇن ژىللىق ئەمگىـ
كى ھوكۇمەت تەرىپىدىن ژۇقۇرى باھالىـ
نىپ، «ھورمەت بەلگۇسى» ئوردېنى، «تىنچ
يەرلەرنى ئوزلەشتۇرگىنى ئۇچۇن»، «1941
1945 ـ ژىللاردىكى جاسارەتلىك ئەمگـ
ىكى ئۇچۇن»، «ئەمگەكتىكى ئەلالىغى ئۇـ
چۇن»، «ئەمگەك ۋېتېرانى» ۋە باشقىمۇ مېـ
داللار بىلەن مۇكاپاتلاندى.
ئۇسۇپ ئاكىنىڭ ئومۇرلۈك رەپىقىسى
مەسەمخان ھەدىمۇ ئوزىنىڭ پۈتكۈل ھاياـ
تىنى يېزا ئىگىلىكى ساھاسىغا سەرپ قىلـ
غان ئەمگەكچان ئانىلارنىڭ بىرى. ئۇ ئۇ-
رۇش ژىللىرىدا فرونتقا كەتكەن ئەرلەرنىڭ
ئورنىدا ئاشلىق تېرىش، ئوما ئورۇش، سوقا
ھايداش ئوخشاش ئېغىر ئىشلاردا ئىشلەپ،
ئەمگەك ئۈلگىسىنى كورسەتكەن قەھرىمان
ئانىدۇر.
64 ژىل مابايىندا بىر ـ بىرىگە مەسلىھەتـ
چى، يار ـ يولەك بولۇپ، ھايات كەچۈرۈـ
ۋاتقان بۇ موتىۋەر ئاتا ـ ئانىلار ھازىر مۇ ئوز
لىرىنى تىمەن ھىس قىلىشىدۇ. ئۇلار توقـ
قۇز پەرزەنتنى تەربىيلەپ، قاتارغا قوشتى.
بۈگۈنكى كۈندە ئۇسۇپ ئاكا بىلەن مەـ
سەمخان ھەدە نەۋرە ـ چەۋرىلىرى بىلەن
بەختلىك ھايات كەچۈرمەكتە.

تۇيغۇن رەمەكوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.
سۈرەتتە: ئۇسۇپ ئاكا ئايالى مەسەمخان
ھەدە بىلەن.

بۈگۈنكى ھايات كۆرۈنۈشلىرى

پېنسونېرلارنىڭ ئېغىر قىسمىتى ياكى بازارغا چىقىشتىن باشقا يول قالمىدى

قازاقستان ئوز مۇستەغىللىغىنى قولغا ئالـ
غاندىن كېيىن ئادەملەردە ئوز تۇرمۇش شا
رائىتلىرىنىڭ تېخىمۇ ياخشىلىنىشىغا چوڭ
ئۈمۈت پەيدا بولغان ئېدى. لېكىن بىر تۇ-
زۇمدىن ئىككىنچى بىر تۈزۈم ـ بازار مۇ-
ناسىۋەتلىرىگە ئوتۇش جەريانىدىكى ئوتـ
كۈنچى دەۋىرنىڭ قىينچىلىقلىرى ھوكۇـ
مەتكە پۇخرالار ئىشەنچىنى ئاقلاشقا ئىمكاـ
نىيەت بەرمەيۋاتىدۇ. ئوتكەن ۋاقىت ئىچىـ
دە ئاز سانلىق ئادەملەرنىڭ تۇرمۇش دەرىـ
جىسى ياخشىلانغىنى بىلەن كوپچىلىك ئاـ
ھالىنىڭ ھايات كەچۈرۈش دەرىجىسى بار
غانسىرى ئېغىرلاشماقتا. زاۋۇد، فابرىكىلار
ييپىلىپ، ئىشسىزلار كوپەيمەكتە. ئىشلەۋاتـ
قان ئادەملەر مۇ بىر نەچچە ئايلاپ ئەمگەك
ھەققىنى، پېنسونېرلار پېنسىيە پۇلىنى ئاـ
لالمايۋاتىدۇ. يېزىلاردا خۇسۇسىيلاشتۇرۇش
تۈپەيلى تالان ـ تاراچ غا ئۇچراپ، قايتىدىن
بىرلىشىشكە باشلىغان دېخانلارنىڭ ھاياتـ
مۇ خوشال قىلارلىق ئەمەس.
ھوكۇمەت بيۇدژېتىنىڭ تاپچىللىقىدىن
ئىلگەركى ئاھالى تۇرمۇشىنىڭ خاتىرجەمـ
لىگىگە قارىتىلغان قانۇنلارغا ئوزگەرتىشلەر
بىلەن قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈشكە مەجبۇر
بولماقتا. تۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىنىڭ،
كوپ باللىق ۋە باققۇچىسىدىن ئايرىلغان
ئائىلىلەرنىڭ، ئېكولوگىيە زەردابىغا ئۇچرىـ
غان زونىلاردا ياشىغان كىشىلەرنىڭ ئايرىم
ئىمتىيازلىرىدىن مەھرۇم بولۇشى، پېنسىيە
گە چىقىش يېشىغا 1996 ـ ژىلدىن باشـ
لاپ 2001 ـ ژىلغىچە ھەر ژىلدا ئالتە ئاي
دىن قوشۇلۇشى ۋە باشقىلار ئەينە شۇنىڭ
دەلىلىدۇر.
يېقىندا ھوكۇمەت پېنسونېرلارنى ئانچە
خوشال قىلمايدىغان يەنە بىر قارار قوبۇل
قىلدى. ئۇنىڭدا دولەت بيۇدژېتىدىن تاش
قىرى زاۋۇد فابرىكىلار بىلەن بىرلەشمە كار
خانىلار داۋىئاكسونېرلىق جەمىيەتلەردە ئىـ
شلەۋاتقان پېنسونېرلارنىڭ پېنسىيە ئاخچىـ
سىنى دولەت ئەمەس، بەلكى شۇ كارخانىـ
لارنىڭ ئوزلىرى تولەيدىغانلىقى كوزدە تۇ
تۇلغان. ھازىرقى ۋاقىتتا مەملىكەتنىڭ بار-
لىق ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنى، ھەتـ
تائىلگىرىدىن دولەت ئېگىدارچىلىقىدا بولـ
غان تومۇر يول، ئاۋىئوفلوت، چوڭ زاۋۇد،
فابرىكىلارنى چەت ئەللەرگە ۋاقىتلىق باشـ
قۇرۇشقا بېرىلىۋاتقانلىقىنى كوزدە تۇتساق،
دولەت بيۇدژېت مەھكىمىلىرىدە ئىشلەۋاتـ
قانلاردىن باشقا بارلىق پېنسونېرلارنىڭ
ئەھۋالى تېخىمۇ قىيىنلىشىدۇ دېگەن سوز.
ھە، ھوكۇمەت ئامالسىزلىقتىن دولەت غەزـ
نىسىدىن ئاخچا تولەيدىغانلارنى ئوزىدىن
بارغانسىرى ژىراقلاشتۇرماقتا. ئۇلارنىڭ قاز
داق قىسمەتكە دۇچار بولۇشى بىلەن كارى
بولمايۋاتىدۇ.
ھوكۇمەتنىڭ ئىشلەۋاتقان پېنسونېرلارـ
نىڭ پېنسىيە پۇلىنى دولەت ئەمەس، ئىش
ئورنى تولەيدىغانلىقى توغرىلىق قارارى چىقـ
قاندىن كېيىن كوپلىگەن ئىشلەپ چىقىـ
رىش ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتقان پېنسونېرـ
لار ئىشتىن بوشىتىلغان. چۈنكى، كارخانـ
لارغا ئۇلارنىڭ ھەم قانۇنىي ئەمگەك ھەقـ
قى، ھەم ئۇنىڭغا قوشۇمچە پېنسىيە پۇلىنى
تولەش چوڭ زىيان كەلتۈرىدۇ.
ئەسلىدە پېنسىيە دولەت، خەلىق مەنپـ
ەيتى ئۇچۇن ئۇزۇن ژىل ئىشلەپ، يېشى
ئۇلغايغاندا دەم ئېلىشى ئۇچۇن بەلگۈلەنـ
گەن. لېكىن بىزدىكى ھايات ئادەملەر قېـ
رىسىمۇ ئارام ئېلىشىغا يار بەرمەيۋاتىدۇ. ئۇ-
لار نورمال ھايات كەچۈرۈش نورمىسىدىن
تۆۋەن پېنسىيە ئاخچىلىرىنى ۋاقتىدا ئالمىـ
غانلىقتىن ۋە كۈندۈلۈك تۇرمۇشىغا يەتكۈ-
زەلمىگەنلىكتىن ئىشلەشكە مەجبۇر بولماقـ
تا. ھازىر ئۇلار بۇ ئىشتىنمۇ قوغلىنىۋاتىدۇ.
ئەندى ئىشلەشكە سەل ماغدىرى بار پېنـ
سونېرلارغا جان بېقىش ئۇچۇن بازارغا
چىقىپ، ئۇقەت قىلىشتىن باشقا يول قالـ
مىدى.

مالىك سادىروۋ.

سەنئىتىمىز يۇلتۇزلىرى

ئېتىراپ قىلىنغان تالانتلىق ناخشىچى

بىز كۆلۈبرا ئىككىمىز يېقىن دوست-
ئالماس ئۈيمىلى ھەمتائۇرۇق ـ تۇققان. ئا-
ئىلىلىرىمىز بىلەن ئۇزاقتىن بېرى ئارىلى-
شىپ كېلىۋاتىمىز. كۆلۈبرا بىلەن دەسلەپ
دىدارلاشقاندا مەن ئۇنىڭ ناخشىسىنى
تىڭشاشتىن كۆرە ئۇنىڭغا زوقلىنىپ قاراش-
نى ياخشى كۆرەتتىم. ئۇزۇن بويلۇق، ئۇششاق
ھەم گۆزەل قىزلارنى ھەر بىر جايدا كۆرگەن
بولساممۇ، كۆلۈبرانىڭ ساپ گۈزەللىكى ئۇلارغا
ئوخشىمايتتى. بىر قاراشتىلا ئۇنىڭدىن چىن
ئۇيغۇر قىزلىرىغا خاس ھۆسنىدارلىق يېغىپ
تۇراتتى.

دوستۇمنىڭ ناخشىسىغا قارىغاندا، ئۇزى-
نىڭ گۆزەللىكىنى ئۈزۈل كورۇشمەنىڭ
سەۋۋىي، بىز غۇلجىلىقلار كوپ جەمەتتىن
خەلق ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ، ئوسكەنمىز.
ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاتالىق ناخشىچىلارنىڭ
ھەممىسى دېگىدەك غۇلجىدىن سانالغاچقا،
بىز ناخشىنىڭ نېمە ئېكەنلىكىنى ياخشى
بىلىمىز ۋە كىمدە قانداق ئاھاڭ بارلىغىنىڭ
مۇپەرقىگە يېتەلەيمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن
راستلىغىنى ئېيتىش كېرەككى، مەن كۆلۈب-
رانىڭ ناخشىلىرىنى دەسلەپ تامامەن قو-
بۇل قىلالمىدىم. ئۇنى رادىودىن خېلىدىن
بېرى ئاڭلاپ ژۈرسەممۇ، ناخشىچى ئەس-
لى گ. رازىيېۋا ئېكەنلىكىدىن بىخەۋەر ئې-
كەنمەن. پەقەت ئۇلتىرىشلارنىڭ بىرىدە
مېنى چىرايى دايىم مەپتۇن قىلىدىغان كۆل-
ۋىرا ناخشا ئېيتىشى بىلەنلا رادىودىكى ئا-
ۋاز ئېسىمغا كەلدىدە، بۇنىڭ بىر كىشى ئې-
كەنلىكىنى شۇ ۋاقىتتىلا چۈشەندىم. ئۇي-
غۇر ناخشىسىنى ئۇيغۇر قىزى ئىجرا قىلى-
ۋاتسىمۇ، ماڭا ئاھاڭدا قانداقتۇ بىر ئۆزگى-
رىش باردەك تۇيۇلدى. ئۆزگىرىشنىڭ نې-
مىدە ئېكەنلىكىنى ئۆزەممۇ پەرىق قىلالمى-
دىم. ناخشامەن ئۆرغۇن قېتىم ئاڭلىغان ئا-
دەتتىكى خەلق ناخشىسى بولىدىغان. شۇ-
نىڭ بىلەن بىللە ئۇنى مەن تۇنجا قېتىم
ئاڭلاۋاتقاندەك بىلىنەتتى. مۇنداق بولۇشى-
نىڭ سەۋۋى ناخشىچىنىڭ ئۆزىدىمىكىن
دېسەم، ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنداق يېقىملىق،
ھەممىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغۇچى ھالدا
جاراڭلاۋاتاتتى. مەن شۇ ئولتىرىشتا ئو-
زىمچە: «بىز تەرەپتىكىلەر ناخشىلارنى باش-
قىچە، بۇ يەردىكىلەر باشقىچە ئېيتىدىغان
ئوخشايدۇ» دېگەن خۇلاسىگە كەلمىدىم-
خالاس...

كۆلۈبرا تەربىيلىنىپ ئوسكەن ئائىلىدە
ئۇنىڭ ئانىسى دۇتار چالاتتى. قايسۇ دۇ-
تارچى ناخشا ئېيتمايدۇ دېيسىز. كۆلۈۋىر-
دەم مەشرەپ دۇتارچىسى بولمىغان بىلەن
ئويىدە خەلق ناخشىلىرىنى بابىغا كەلتۈ-
رۈپ ئېيتاتتى. ئانىنىڭ تەسىرىگە باغلىق
بالىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قۇلىغى ئاھاڭلار-
دا پىشىلىپ يېتىلىدۇ ـ ئۇلار بىرلا ئاڭلى-
غان ناخشىنى ئەركىن ئېيتالاتتى. باشقى-
لارغا قارىغاندا، بۇ تەرەپتىن كۆلۈبرا ھەممى-
نىڭ ئالدىدا ماڭاتتى. ئۇ ئانىسىدىن ئۆ-
گەنگەن ناخشىلارنى ئېيتسا، مەكتەپتە ئا-
ۋەتتە، پەقەت رۇسچە ناخشىلارنى ئېيتات-
تى ھەم ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كىم مۇسابىقى-
لىشالمايتتى. ئويدىكىلەرمۇ، مۇئەللىملەرمۇ
كۆلۈبرانىڭ ئارتىست بولۇش خاھىشىنى
بىلەتتى ھەم ئۇنىڭدىكى بۇ ئىنتىلىشنى
ھەر تەرەپلىمە قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەتتى. كۆل-
ۋىرا ئارتىست بولۇشنى ئارمان قىلغاندا،
ئادەتتىكى ناخشىچى ئەمەس، بەلكى ئوپې-
را تىياتىرىدا ناخشا ئېيتىشنى خالاتتى، يەنە
ئۆزىنى بۇ روللاردا ئەمەس، بەلكى باتتېر-

فلەي خانىم رولىدا كۆرەتتى. (باللىق ۋاق-
تىدا، مەكتەپتە ئوقۇپ ژۈرگەندە ئېمىنى
ئارزۇ قىلمايسەن. گويا ئالدىڭدا كەڭ يول
باردەك، ھەممىگە قولۇڭ يېتىدىغاندەك بى-
لىنەتتىغۇ. ئاخىرى ئارمان، ئۇمۇتسىز يا-
شاشمۇ مۇمكىن ئەمەسقۇ. بولۇپمۇ، باللىق،
ياشلىق چېغىڭدا)...

«قازاقستان دولەت كونسېرۋاتورىيەسى-
نىڭ رېكتورى بولۇپ ئىشلەپ ژۈرگەن
ۋاقىتلىرىم ئېدى، ـ دەپ يازغان ئېدى
ئۆز ۋاقتىدا بىزنىڭ مەشھۇر سەنئەتكارىمىز
قۇددۇس غوجامياروۋ. ـ ئادەتتىكى قوبۇل
قىلىش ئىمتىھانلىرىغا قىزغىن تەييارلىق
ژۈرۈۋاتقان ۋاقىتتا، بىر مۇئەللىم مېنىڭ
ئالدىمغا چۈغى كىچىگىرەك ياش ئۇيغۇر
قىزىنى ئەگەشتۈرۈپ كىردى. بۇ قىزنىڭ
كونسېرۋاتورىيەگە چۈشۈش ئارزۇسى بارئې-
كەن. بىز ئۇ قىزنى ناخشا ئېيتقۇزۇپ كور-
دۇق. مەن ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ،
«موشۇ قىزدىن بىر نەرسە چىقىدىغان ئوخ-
شايدۇ، بايقاپ كورۇڭلار»، دەپ مۇئەللىم-
لەرگە مەسلىھەت بەردىم. ئۇ قىز قوبۇل قى-
لىش ئىمتىھانلاردىن سۇرۇنمەي ئوتۇپتۇ.
ئوقۇش جەريانىدا ئۇ قىزنىڭ توغما قابىلى-
يەتكە ئېگە ئېكەنلىكىنى بايقىدىم. ئامما ئۇ-
نىڭ ئاۋازىدا قانداقتۇ بىركى، ئۇيغۇرلارنىڭ
قولاقلىرى ئۆگىنىپ قالغاندىن بولەكچە بىر
ئاھاڭ بار ئېدى. شۇڭلاشقا مەن ئۇنىڭ
ئېستىرادا ناخشىچى بولۇپ چىقىدىغانلىغى
توغرىلىق ئويلىدىم. بۇ قىز كېيىنچەكتىكى
قازاقستان س س رنىڭ خەلق ئارتىستكى-
سى كۆلۈبرا رازىيېۋا ئېدى»

قۇددۇس ئاكا كۆلۈبرا ئاۋازىدا بايقىغان
ئالاھىدىلىك ئوقۇش جەريانىدا ئېنىقمۇ كۆ-
چىيىدۇ. سەۋەۋى، ئۇ پروفېسسور ئى. ك.
يۇماشېۋا كلاسسىغا چۈشۈشى بىلەن ئاتاق-
لىق كومپوزىتورىمىز ئېيتقاندەك، ئۇزىنى
ئېستىرادا ئارتىستقا ئەمەس بەلكى ئۇزى كوز
لىگەن ئوپېرا ئارتىستقا تەييارلايدۇ ھەم
موشۇنىڭغا بولا ئۇستازلىق ئۇنىڭ ئاۋازى
بىلەن شۇ يونىلىشتە ئىش ئېلىپ بارىدۇ.
ئاۋازنى يولغا قويۇش دەرىسلىرىدە ئۇ ئۇي-
غۇر ئاھاڭلىرىغىمۇ مۇراجەت قىلغىنى بى-
لەن «رېپېرتۇئاردىكى» 300 دىن ئوشۇق
ناخشىلار، ئەڭ ئالدى بىلەن چەت ئەل ۋە
رۇس كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرى، ئارىيا-
لىرى ئېدى. خۇددى خەلق چالغۇ ئەس-
ۋاپلىرى ئانسامبىلىنى سىمفونىيەلىك ئوركې-
تىر بىلەن سېلىشتۇرۇپ بولمايدىغاندەك، خە-
لىق ناخشىلىرى بىلەن ئارىيالەر ئارىسىدى-
مۇ ئىنتايىن چوڭ پەرىق بار. ئارىيالەرگە مە-
شىقلەنگەن ئاۋاز بىردىنلا خەلق ئاھاڭلى-
رىغا ماسلاشمايدۇ. نوتىلار تەلۋى باشقا،
قۇلاق بىلەن تىڭشاپ ئېيتىشنىڭ تەلۋى
باشقا. كۆلۈبرا ئاۋازىدىكى بۇ ئۆزگىچىلىك-
نى مەن كېيىنرەك، بىر ئاز ۋاقىت ئوتتۇ-
شى بىلەن چۈشەندىم. دەۋىر، جەمىيەتتى-
كى بىزنىڭ ئورنىمىز بىزنى كلاسسىكلىق
مۇزىكا، ئوپېرا ۋە سىمفونىيەلەر بىلەن تونۇ-
شۇشقا، باللېت سپېكتاكللىرىنى تاماشا قى-
لىشقا ئېلىپ كەلدى. ھەممىمىزگە قۇددۇس
ئاكىنىڭ ئەسەرلىرى چوڭ تەربىيەۋى مەك-
تەپ بولدى. ئىككىنچى تەرەپتىن ئېلىپ
قارىغاندا، ئېستىرادا ئوركېستىرلىرىمۇ خەلق
ئاھاڭلىرىدىن باشقىچە ئورۇنلاتتى. بۇنىڭ

ئۆزى ئاھاڭغا يېڭى بوياقلار، ئالاھىدە بىر
ئاھاڭدارلىق بېرەتتى. كۆلۈبرىنىڭ خەلق
ناخشىلىرىنى مانا شۇ تۇرغىدىن ئېيتقاچقا،
زامانىۋىي مۇزىكىدىن يۇتۇنلەي خەۋىرى
يوق كىشىگە دەسلەپ بۇ غەلىتە تۇيۇلىدې-
كەن. بۇنىڭغا پەقەت ئۆگىنىش كېرەك. ھا-
زىر كۆلۈبرا مېنىڭ ئەڭ سويۇملۇك ناخشى-
چىلىرىمنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى
ھوزۇر ئېلىش بىلەن تىڭشايمەن. رادىو، تې-
لېۋىدېنىيەدىن بېرىلىدىغان ئۇنىڭ ناخشى-
لىرىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈمەن.

ئۇيغۇر تىياترى بىزنىڭ مىللىي سەنئىتى-
مىز ماكانى. تىياتىر، بىرىنچىدىن، خەلق يا-
راتقان ئەجايىپ بايلىقنى ساقلاپ كەلگەن
ھالدا ئۇنى ھەر بىر يېڭى ئەۋلاتقا تونۇش-
تۇرسا، ئىككىنچىدىن، ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنى-
لىرىمىزگە ئاساسلانغان ھالدا، زامانىۋىي
سەنئەتنىمۇ يارىتىپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر كوم-
پوزىتورلىرى، بەستىكارلىرى بەرپا قىلغان
ئەسەرلەر بىرىنچى نوۋەتتە ئۇيغۇر تىياترى
سەھنىسىدە ياڭرايدۇ. شۇ سەۋەپتىن بىز-
نىڭ تىياترىمىز بوسۇغىسىدىن ئاتلىغان ھەر
بىر مېھمان بىزنىڭ مىللىي سەنئىتىمىز، ئۇ-
نىڭ بۈگۈنكى كۈندە قولغا كەلتۈرگەن ئۇ-
تۇقلىرى بىلەن تونۇشىدۇ. تىياترىمىز، ئۇنىڭ
كوللېكتىۋىنى جۇمھۇرىيىتىمىز دىمۇ، باشقا
ئەللەردىمۇ بىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ تىيات-
رىمىزنى ئاساسەن بىز ئۆزىمىز ياخشى بى-
لىمىز. كۆلۈبرا رازىيېۋانى بولسا، بىلمەيدى-
غان، تونۇمايدىغان مىللەت، خەلق بولمى-
سا كېرەك. بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ ئاۋازى
جۇمھۇرىيەتلىك رادىودا ياڭرىمايدىغان
كۈن يوق دېسەك، ئارتۇق بولۇپ كېتەر،
ھەتتا بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئاۋازى بىردە قازاق-
چە ياڭرىسا، بىردە رۇسچە ئاڭلىنىدۇ. شۇ-
لار ئارىلىغىدا ئۇ ئۇيغۇرچىمۇ ئېيتىدۇ. قا-
زاق، رۇس رادىو تىڭشىغۇچىلىرى ئۆزلىرى
ياخشى كورىدىغان ناخشىلارنى ئۇنىڭ ئى-
جراسىدا ئاڭلىغاچقا، ئۇنىڭغا ئۆگىنىپ قال-
غان ھەم ئۇنىڭ ئاۋازىنى ياخشى بىلگەچ-
كە، ئۇ ئۇيغۇر ناخشىلىرىنى ئېيتقاندىمۇ،
تېكىستىنىڭ سوزلىرىنى چۈشەنمىگەن بىلەن
ئاھاڭنى تىڭشايدۇ. كۆلۈبرا ناخشىلىرىغادا-
يىم ئېستىرادا ئوركېستىرى جور بولىدۇ، بۇنىڭ
ئۆزى ئاھاڭنىڭ رىتىمىكلىق تەرىپىدىن
كۆچەيتىكەچكە، تىڭشىغۇچىلارنى بېئىختى-
يار ھالدا جەلىپ قىلىدۇ. تىڭشىغۇچىلار
ئۈچۈن ئاساسىي نەرسە ئۆزىگە ياخشى
تونۇش ئاۋازنى يەنە بىر قېتىم ئاڭلاش. ئۇ-

نىڭ ساڭا تامامەن يات بىلىنگەن ئاھاڭ-
نى ئېستىرادا ئوركېستىرى بىلەن ئۆز بابىدا
ئىجرا قىلىشى، سېنى شۇنىڭغا جەلىپ قى-
لىش، قىزىقتۇرۇش. بىزمۇ كىنكابىدىزىنىڭ
ناخشىلىرىنى كۆرۈزىن، گېرماننىڭكىنى پو-
لەكچە، پاۋاروتتىنىڭكىنى ئىتالىيە تىللىرى-
دا راھەتلىنىپ تىڭشايمىزغۇ. مەسىلە تىل-
دا ئەمەس، بەلكى ئاھاڭدا، ناخشىچىنىڭ
ئاۋازىدا ئۇنىڭ ئىجراچىلىق ئۇسۇلىدا سەن-
ئەتكارنىڭ تاشقى كورۇنۇشى ۋە ھاكازى-
لەردە.

كۆلۈبرا رازىيېۋانىڭ ئۆزىنى سەھنىدە قان-
داق تۇتۇشىنى بىز ياخشى بىلىمىز. ئۇنىڭ
ئېستىرادا ئارتىستى ئېكەنلىكى راست. ئامما
سەھنىدە ئۇ بىرىنچى نوۋەتتە ئۇيغۇر قىزى.
ئۇنىڭ خۇلقى، تەبەسسۇمى ۋە باشقىمۇ
ئارتىستلارغا خاس سەھنىدىكى ھەركەت-
لىرى ئەڭ ئالدى بىلەن شۇنىڭدىن كېلىپ
چىقىدۇ. كۆلۈبرا كونسېرۋاتورىيەدىن كې-
يىن ئۇيغۇر تىياترىدا ئىشلەيدۇ. ئۇ كوللېك-
تىۋقا يېڭىدىن كەلگىنىگە قارىماستىن، بىر
دىنلا باش روللاردا چىقىدۇ. ئۇنىڭدا ئەل-
ۋەتتە، تېخى دراما ئارتىستىغا خاس ماھا-
رەت يېتىشمەيتتى. ئامما ھەمرانىڭ نېمە ئۇ-
چۈن ئانار خانغا، غېرىپنىڭ سەنەمگە شۇن-
چە ئاشىق بولغانلىغىنى كۆپچىلىك تاماشى-
بىنلار كۆلۈبرا ئويۇنىدا چۈشەنگەن بولۇ-
شى كېرەك. سەھنىدىكى ئاددى بورىچى
قىزغا ۋە مەلىكىگە بىزمۇ ئاشىق بولدۇق.

كۆلۈبرىنىڭ ئوتتۇز ژىلدىن ئوشۇق ئىجا-
دىي پائالىيىتى قازاقستان س س ر تېلېۋى-
دېنىيى ۋە رادىو ئاڭلىتىش دولەت كوم-
تېتى يېنىدىكى ئېستىرادا ـ سىمفونىيەلىك
ئوركېستىرىدا ئوتتى. مەزكۇر ئوركېستىر ھەم
ئۇنىڭ ئايرىم سولىستلىرى بىلەن بىرلىك-
تە سەنئەتكار جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىق
جايلىرىدا، ئىلگىرىكى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ
ھەممە رېگونلىرىدا، كوپلىگەن چەت ئەل-
لەردە بولىدۇ. ئۇ پەقەت ئۇيغۇرلاردىنلا
ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە قازاق ئايال
ئارتىستلىرى ئىچىدىن تۇنجا ئېستىرادا ئار-
تىستى ھېساپلىنىدۇ. ئۇ كونسېرت بىلەن
بارغان يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە ئۆز ئېلى،
قازاقستان ۋەكىلى سۈپىتىدە بىرىنچى نو-
ۋەتتە قازاقچە ناخشىنى ئېيتسىمۇ ئىككىن-
چىسى مۇقەررەر تەرىزدە ئۇيغۇرچە ناخشى-
نى ئورۇنلايدۇ. ئۇ «ئاتۇشنى» ئىجرا قىلى-
غاندا، ئىتالىيە، پولشا، تۈركىيە، پاكىستان،
گرېتسىيە، ئىسپانىيە، چېخوسلوۋاكىيە ۋە مال-
تا تاماشىبىنلىرى ئۆز مىننەتدارلىغىنى ئو-
رە تۇرۇپ چاۋاك چېلىش بىلەن ئىپادىلى-
گەن. ئارتىست قەيەرگە بارمىسۇن، ئۆزى-
نىڭ ئۇيغۇر ئېكەنلىكىنى ئېيتىدىن چىقار-
ماتتى ۋە قازاقستانلىق سەنئەتكار سۈپىتى-
دە ئۆز خەلقىنىڭ سەنئىتىنى تەشۋىق قى-
لىپ، ئىلگىرىكى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئور-
غۇنلىغان يەرلىرىنىمۇ، چەت ئەللىرىنىمۇ
ئۇيغۇر ناخشىلىرى، خەلقىمىز ياراتقان ئە-
جايىپ ئاھاڭلار بىلەن تونۇشتۇردى. ئۇ-
نىڭ ئاھاڭغا مۇۋاپىق تاشقى كورۇنۇش، ناخ-
شىنىڭ يېقىملىقىغا قوشۇلغان ھوسنى ـ چە-
رايى خەلقىمىزنىڭ ئەسلى كىملىگىدىن دې-
رەك بېرەتتى.

گ. رازىيېۋا كوپچىلىككە ياخشى تونۇ-
لۇپ، يېتەكچى سەنئەتكارلار قاتارىدىن

ئىشەشلىك ئورۇن ئالسىمۇ، تېگىشلىك ئو-
رۇنلار ھوكۇمەت ئۆزۈن ژىللار غىچە ئۇنى
ئېتىراپ قىلمىغاندەك مەۋقەدە بولغان ئې-
دى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە دېگىدەك چوڭ
سەنئەتكە قەدەم تاشلىغانلار ھەتتا خەلق
ئارتىستلىرى ئۇنۋانلىرىغا يېتىشسىمۇ، كۆل-
ۋىرىدا ھېچ بىر ئاتاق يوق ئېدى. ئوتتۇرا
دېڭىز ئەترابىدىكى دولەتلەرگە قىلىنغان سەپەر
زور مۇۋاپىيەقىيەتلەر بىلەن ئاياقلاشقاندىن
كېيىن، چەت ئەل مەتبۇئاتى ئۇنىڭ توغ-
رىلىق يېزىشقا باشلىغاندىن كېيىنلا بىزنىڭ
كىلەر ئۇنىڭغا كوڭۇل بولۇشكە مەجبۇر بو-
لىدۇ ۋە گ. رازىيېۋاغا قازاقستان س س ر
داخىزمەت كورسەتكەن ئارتىست دېگەن
ئاتاق بېرىلسۇن دەپ پەرمان چىقىرىدۇ.
خېلىلا ياشقا يەتكەندىلا ئۇ خەلق ئارتىس-
تى بولىدۇ. مۇنداق ئېيتقاندا، ئادالەتلىك
بولسىمۇ تەنتەنە قازىنىدۇ. ئامما ۋاقتىنىڭ
ئوتۇشى بىلەن مۇناسىۋەت يەنە ئۆز قېلىپ-
پىنغا چۈشىدۇ. ئۇ ئەللىك تورت يېشىدا
پېنسىيەگە چىقىدۇ.

يېشىمىزغا، ئىش ئورنىمىزغا باغلىق بىز
بىر كۈنى بولسىمۇ، بىر كۈنى پېنسىيەگە چى-
قىمىز. ئامما سەنئەتكار، بولۇپمۇ ناخشىچى
ئۈچۈن ياش ھېچ قاچان چەكلىك بولمىغان.
ئەگەر ئاۋازىڭ ياش ۋاقتىڭدىكىدەك ياڭرا-
ۋاتسا، سەن ئۆزەڭدە ھېچ بىر ئۆزگىرىشنى
ھېس قىلمىساڭ، ئەڭ ئاساسىي نەرسە ـ تا-
ماشىبىنلار سېنى ئىلگىرىكىدەكلا خوشاللىق
بىلەن قارشى ئالسا، شۇلارنىڭ زوقى، سې-
نىڭدىن كۈتكىنىنى قاناتەتلەندۈرۈشكە نې-
مە يەتسۇن. كۆلۈبرىمۇ شۇنداق ئويلىۋې-
دى ۋە سەھنىنى، ئېفىرنى تاشلاپ كېتىش
ئۇنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىگەن چاغدا، ئۇنى
دەم ئېلىشقا چىقىشقا مەجبۇرلايدۇ. ئۇنىڭ
تەكتۇشلىرىنىڭ ھەممىسى خىزمىتىدە ژۈرۈ-
گىنىدە، ئۇنىڭدىن خېلە چوڭلار ئۆز ئىش-
نى داۋام قىلىۋاتقاندا، ئۇ... ئويىدە ئولتىرى-
دۇ. مۇنداق ۋاقىتلاردا «كىشىنىڭ يۇرتىدا
سۇلتان بولغىچە...» دېگەن سوزلەر ئىختى-
يارسىز ئېسىڭگە كېلىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن
بىللە ستۇدىيىنى ۋاقتىدا ئانا ۋەتەندە بولغان
پەيتلەر، باشقىلار قاتارىدا پاشا ئىشان بىلەن
تونۇشۇپ، موشۇ كۈنلەر كىچە ئۇنىڭ بىلەن
ئالاقىسىنىڭ ئۈزۈلمىگەنلىكى، ئۇنىڭ بۇ كۈن-
كى كۈنگىچە سەھنىدىن چۈشمەي، ئىلگىر
كىدەك خەلق مۇھەببىتىگە سازاۋەر بولۇ-
ۋاتقانلىغى كوزۈڭ ئالدىدا كىنو لېنتىسى-
دەك ئوتۇپ كېتىدۇ. ئامال قانچە...

ئابروي، ئاتاق ئەمگىكى بىلەن يەتكەن
كۆلۈبرا چۈشكۈنلىككە بېرىلمىدى. ئۇ دەم
ئېلىشتا ژۈرسىمۇ، ئۆزىنىڭ سەنئىتىنى كوپ-
چىلىك، خەلق ئۇنىڭغا بىلدۈرگەن ھور-
مەت دەرىجىسىدە ئوتكۈزۈشكە بەل باغ-
لىدى. ئۇنىڭ كىم ئېكەنلىكىنى بىلىپ تۇر-
سىمۇ، تېگىشلىك ئورۇنلار يەنە ئىگەركى-
دەك زورۇر ھالدا ھەركەت قىلىشتىن
باش تارتتى. پەقەت بۇ ئىشقا پرېزىدېنت
ن. ئە. نازارباييۇ ئارىلاشقاندىن كېيىنلا
كوپ نەرسە ئۆزگەردى. ئامما ئۆز سەنئەت-
كارىنى ھېچ قاچان ئېسىدىن چىقارمىغان
خەلق ئۇنىڭ سەنئىتى تاقەتسىزلىك بى-
لەن كوتۇپ كەلمەكتە ۋە ئۆز ياردىمىنى
كورستىشكە تەييار. 4 ـ ئوكتەبىردە جۇم-
ھۇرىيەت سارىيىدا كۆلۈبرا ئەڭ ئالدى بى-
لەن شۇلار ئۈچۈن ناخشا ئېيتىدۇ، ئويلاي-
مىزكى، ئۇنىڭ يۇبىلېيلىق كونسېرتى ئۆز
دەرىجىسىدە ئوتىدۇ.

پاتىگۇل سابىتوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

يارقىن سىمالار

ئۇ ئەۋلادلار قەلبىدە ياشايدۇ

1986 ـ ژىلى نەشر قىلىنغان «شىنجاڭ تارىخى ماتېرىياللىرى» ناملىق توپلامنىڭ 17 ـ سانىغا ئابدۇقادىر ھاجىمنىڭ 143 تارىخى ئەسلىملىرى بېسىلغان. ئاۋتور ئۆزىنىڭ 27 ياشقا كىرگەندە قەشقەرىيەدە يۈز بەرگەن تارىخى ۋاقىئەلەرگە قاتنىشىپ، تۇمۇر سىلىڭ، ساۋۇت داموللا، خوجا نىياز ھاجى، ماخمۇت سىجاڭ، مەھەممەت ئىمىن ھەزرەت، ئابدۇنىياز سىجاڭ ۋە باشقىلار بىلەن بىللە بولۇش جەريانىدا كۆرگەن، بىلگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى ھېكايە قىلغان.

مېنىڭچە، بۇ تارىخى ماتېرىياللار بېرىلگەن ۋاقىئەلىكنى ھەرگىز يەكۈن دەپ باھالاش قىيىن. چۈنكى، ئابدۇقادىر ھاجىمنىڭ ۋەتەن توغرىلىق ئوي ـ پىكىرلىرى تولۇق كۆرسىتىلمىگەن. شۇنچىلىك ئېغىر قىسمەت، دەرت ـ ئەلەم، ھەسرەت ـ نادامەتلەرنى باشتىن كەچۈرگەن. ئۇنىڭ مەخسەت، مۇددىئالىرى يېپىق قويۇلغان.

ئابدۇقادىر ھاجىمنىڭ ئەڭ كىچىك قىزى مادىيەمنىڭ دادىسى توغرىلىق ئەسلىمىسىدە مۇنداق دېيىلگەن:

«مەرھۇم دادام ئابدۇقادىر ھاجى 1906 ـ ژىلى ئاتۇشنىڭ ئىججەت يېزىسىدا ئوقۇمۇشلۇق ياقۇپ ھاجىم ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. كىچىكىدىن تارتىپ ئوغلىنىڭ ئىلىمغا بولغان قىزىقىشىنى بايقىغان بوۋام دادامنى يېزىدىكى باشلانغۇچ دىنى مەكتەپكە ئوقۇشقا بەرگەن.

1885 ـ ژىلى ھۈسەيىن باي ھاجى ۋە ئىنىسى باھاۋۇدىن بايلارنىڭ ئاتۇش ناھىيەسىنىڭ ئىككىزاق كەنتىدە يېڭىدىن ئاچقان پەننىي ئوقۇش مەكتىۋى ياش ئابدۇقادىرنىمۇ ئۆزىگە جەلىپ قىلدى. ئۇ دادىسىغا شۇ مەكتەپتە ئوقۇش نىيىتى بارلىقىنى ئىزھار قىلدى. ياقۇپ ھاجىم شۇ دەۋرنىڭ پەنگە قىزىقىدىغان ئىلغار كىشىلىرىدىن بولغاچقا ئوغلىنىڭ بېرىپ ئوقۇشىغا رۇخسەت قىلىدۇ. بۇ ئائىلىنىڭ ئىلىمگە بولغان قىزىقىشى، بوۋامنىڭ دادىسى ئەخمەت ئەلەم ئاخۇنۇم ئۆز زامانىسىدا ئەرەبىستاندا ئوقۇپ بۇخاراغا كېلىپ بىر قانچە ژىل بۇخارا مەدرىسلىرىدە مۇددەرىسلىك قىلىپ نام چىقىرىش بىلەن كېيىن ئاتۇشتا ياشلارنى ئوقۇتۇپ، مەدەنىي ئاقارتىش ئىشلىرى بىلەن كەڭ شۇغۇللانغان ئىكەن.

بىزنىڭ ئائىلىدە ئوغۇل ئاز، قىزلار كوپ. بەزى كىشىلەرنىڭ بوۋىمىزغا تەنە قىلىپ: «قىزلارنى ئوقۇتۇپ نېمە قىلار، قىز بالا ئۆينىڭ، ئوغۇل بالا تالانىڭ» دېسە، بوۋام: «ئوقۇمىغان ئادەمنىڭ كۆزى قارىغۇ، ئۆلىمى گاس كىشىلەرگە ئوخشاش، ئىلاجى بار، بىز بالىلىرىمىزنى ئوقۇتقىنىمىز ياخشى» دەپ جاۋاپ بەرگەن. بۇنىڭ بىلەن بوۋىمىزنىڭ تەسىرى دادامغا، دادامنىڭ تەسىرى بالىلىرى بىزلەرگە ئوتۇپ ھەممىمىز ساۋاتلىق بولغان ۋە بۇ تەسىر باشقا كىشىلەرنىڭمۇ ساۋاتلىق بولۇشىغا تۈرتكە بولغان. ئاچام خالىدەم دوختۇر، ساجىدەم ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن. مەن (مادىيەم) دوختۇرلۇق خىزمىتىنى ئىشلەپ دەم ئېلىشقا چىقتىم. ئارىمىزدا بىر ئوغۇل بولۇپ، ئەنۋەر قەشقەر سودا ئىدارىسىدا مەسئۇل خادىم بولۇپ ئىشلەيدۇ.

دادام ئابدۇقادىر ھاجى ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، قائىدە ـ يوسۇنلۇق، ئىلغار بىلىملىك ئىنسان ئىدى. بالىلىرىنى قوپال تىللار بىلەن تىللىغانلارنى ئاڭلىسا ناھايىتى خاپا بولاتتى. مەيلى ئائىلىدە بالىلىرى بىلەن بولمىسۇن مەيلى سىرتتا باشقا چوڭ ـ كىچىك كىشىلەر بىلەن بولمىسۇن سىلىق، سىپايە، چىرايلىق سوزلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگەتەتتى. شۇڭا چوڭ ـ كىچىك ھەممىمىزنىڭ قەلبىمىزگە دادىمىزنىڭ تەربىيەسى سىڭىپ كەتكەن. دادىمىزنىڭ بىرىمىزنىڭمۇ دىلىنى رەنجىتكەنلىكىنى بىلمەيمىز. بۇ ئۇنىڭ ئائىلە باشقۇرۇشتىكى ئارتۇقچىلىقى بولسا كېرەك.

دادىمىز ئابدۇقادىر ھاجى ئۆزىنىڭ سىياسىيكە چۈشەنچىسىنى بىر پەرزەنتلىرىگەمۇ مۇنداق سۆزلەپ بەرگەن ئىدى: «قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلۈش بىلەنلا ئۇنىڭ تەسىرى چاقماق تېزلىكىدە كېڭىيىپ، پۈتكۈل زېمىننى قاپلاپ كەتتى. شۇ قاتاردا كۇچاردا تۇرۇشلۇق 45 ياشلار جامەسىدىكى تۇرۇشلۇق تۇمۇر شاكىيۇ قوزغىلىپ، كۇچار، باي، ئاقسۇ قاتارلىق جايلارنى ئازات قىلدى. قەشقەر، يەكەن، خوتەن ۋە ئاقسۇ قاتارلىق 4 ۋىلايەتنى بېسىپ تۇرغان جىڭ شورىننىڭ تورتىنچى ئىنىسى جىڭ شۇجىژ قورقۇپ كېتىپ زەھەر ئىچىپ ئولۇۋالدى. تورت ۋىلايەتنىڭ ھەربىي قوماندانلىقى قەشقەر مادوتەيگە تاپشۇرۇلىدۇ. مادوتەينىڭ پولكوۋنىكى ياڭ جىمىن تومۇر تۆەنجاڭلارنىڭ ئالدىنى توساش ئۇچۇن مارالۋېشىغا بېرىپ قوزغىلاڭچىلار بىلەن 40 كۈن سوقۇشۇپ ئاخىرى چېكىنىپ قەشقەرگە قاراپ قاچىدۇ. قوزغىلاڭچىلارمۇ ئىلگىرىلەپ كېلىدۇ. بۇ چاغدا دادام قوزغىلاڭغا قاتنىشىش ئۇچۇن دادىسى ياقۇپ ھاجىمدىن مەسلىھەت سورايدۇ.

ـ بالىلارنىڭ چوڭى سەن، قىزلار كوپ ھەم كىچىك، ئويلىنىپ تۇرماستىن بارغىن، بالام، ـ دەيدۇ ياقۇپ ھاجىم، ـ سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم، يولۇڭ ئوچۇق بولسۇن! مەزلۇم خەلقىمىز خىتاي زۇلۇمىدىن قۇتۇلىدىغان ئوخشايدۇ. كېرەك بولسامەنمۇ قاتنىشىمەن...».

ئۇزۇن ژىللار ئىنقىلاپقا قاتنىشىپ، كوپ جۇدالىقنى باشتىن كەچۈرگەن ئابدۇقادىر ھاجىم ئاتۇشقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن 1947 ـ 49 ـ ژىللىرى ئاتۇش ناھىيەلىك باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلەيدۇ.

1951 ـ ژىلىدىكى «تەتۈر ئىنقىلاپچىلارنى بېسىقتۇرۇش» ھەرىكىتىدە «مىللەتچى، پانتۈركىست» دېگەن باھانە بىلەن ئابدۇقادىر ھاجىمنى قولغا ئالغان خىتاي زوراۋانلىرى ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى ھوكۈم قىلغان بولسىمۇ ئۇنىڭ خەلق ئىچىدىكى ئىناۋىتىدىن چۆچۈپ، 15 ژىل تۈرمىدە تۇتىدۇ.

1966 ـ ژىلى تۈرمىدىن نەزەربەنت ئاستىدا بوشۇتۇلغان بولسىمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» باشلانغاندا يەنە ئۇنى قولغا ئالىدۇ. 1979 ـ ژىلى تۈرمىدىن بوشانغان ئابدۇقادىر ھاجىم 86 ـ ژىلى ئالەمدىن ئوتىدۇ. ئۇنىڭ دادىسىمۇ 1937 ـ ژىلى بالىسىنىڭ ئىنقىلاپقا قاتنىشىپ كېتىشى سەۋەۋى بىلەن تۈرمىگە تاشلىنىپ، تورت يۈزگە يېقىن بىگۇناھ مەھبۇسلار بىلەن قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە كويدۇرۇۋېتىلگەن ئىدى.

ۋەتەن ئازاتلىقى يولىدا ھارماي ـ تالماي كۈرەشكەن ۋە شۇ يولدا ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلغان ۋەتەنپەرۋەر ئوغلانلار ئەۋلادلار قەلبىدە ئەبەدىل ـ ئەبەت ياشىغۇسى!

قادىر ھاجى كېرىم.
بىشكېك شەھىرى.

سۈرەتتە: ئابدۇقادىر ھاجىم.

ياخشىنىڭ ياخشىلىقىنى ئېيت

يۇرت قەدرلەيدىغان ئادەم

تەبرىكلەيمىز

60

تىلىۋالدى سوۋۇرجان ئوغلى سادىقوۋقا

ئالمۇتا شەھىرى، چاپايېۋ مەھەللىسى

دۇنيادا ئاتا ـ ئانىدىن ئۇلۇغ ۋە ئەزىز ھېچ نەرسە يوق ۋە بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئائىلىسىگە كويۇمچان، پەرزەنتلىرىگە مېھرىۋان، ئويۇمىزنىڭ تۈۋرۈكى، بەرىكىتى، بايلىقى، بىزنىڭ خوشاللىقىمىز ۋە بەختىمىز بولغان ئەزىز ئاتىمىز تىلىۋالدى بۈگۈن 60 ياشقا تولدى. ئاتىمىز پەرزەنتلىرىنى ئوستۇرۇپ، ئويى ـ ئوچاقلىق قىلىغىچە ئاز ئەجىر قىلغىنى يوق. شۇڭا بىز ئەزىز ئاتىمىزنىڭ ئالدىدا ئۆزىمىزنى بىر ئومۇر قەرزدار ھېس قىلىمىز.

دايىم ئەل ـ يۇرت خىزمىتىدە ۋۇرگەن ئاتىمىزنىڭ ئاناۋەتىنىگە، ئەزىز خەلقىگە بولغان مۇھەببىتى چەكسىز. پەرزەنتلىرىنى ئەينە شۇنداق روھتا تەربىيەلەپ ئوسۇرگەنلىكتىن ئاتىمىزدىن بىز ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمىز. بۈگۈنكى خۇش مۇبارەك تويىدا بىز، پەرزەنتلىرى ئاتىمىزغا ئۇزاق ئومۇر، ساغلام سالامەتلىك تىلەپ، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىنىڭ قولىدىن سۇ ئىچىشكە ئاللا نەسىپ قىلغاي دەپ تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: ئايالى، پەرزەنتلىرى، كۈيوغۇل ـ كېلىن ھەم نەۋرىلىرى.

تىلىۋالدى ئاكا بۈگۈنمۇ ئادەتتىكىدەك سۈبھى تاڭدا تۇرۇپ، ناشتا قىلدىدە، ئائىلىسى بىلەن ئىجارىگە ئالغان تاغ باغرىدىكى تورت گېكتار ئالملىق بېغىغا ئاتلاندى. ئۇ چاپايېۋ ناسىدىكى سوۋخوزنىڭ قارغايلى يېزىسىغا قاراشلىق گۈزەل تاغ باغرىغا جايلاشقان ئالملىق باققا يېتىپ كەلگەندە، شەرىقتىن چىققان قۇياش نۇرىنى ئەتراپقا يېيىشقا باشلىغان ئىدى. شاخ ـ شېخىنى كوتىرەلمەي، يەرگە ئېگىلىپ، تاڭ شەبنىمىدىن مونچاق ئاسقان مېۋىلەر كۈن نۇرىدا تېخىمۇ جىلۋىلىنىپ، باغۋەننىڭ روھى كەيپىياتىنى تېخىمۇ كوتىرىۋەتتى.

ـ خۇداغا شۈكرى، بىيىل باغلارنى ئۈششۈك ئۇرماي، مېۋىلەر ياخشى بولدى. ئالملارنى ۋاقتىدا ژىغىپ ئۈلگۈرۈۋالساق، ئىجارە ھەققىگە تولەيدىغان 64 مىڭ تەڭگىدىن ئېشىپ، ئوزىمىزگىمۇ خېلە بىر نەرسە قالىدىغان ئوخشايدۇ، دېگەن ئويلارنى كوڭلىدىن ئوتكۈزدى ئۇ. ـ بۇمۇ بالىلارنىڭ تەلىيى...

ئۇ بۈگۈنكى ھاياتىدىن، تۇرمۇشىدىن مىننەتدار. ئۇنتۇمۇشچۇ؟ تىلىۋالدى ئاكىنىڭ خىيالى بىر دەقىقىدە ئۇنى ئانا ۋەتەندە ئوتكەن قىران ياشلىق دەۋرىگە باشلاپ كەتتى. دۇنيادا ئىنسان ئويى ـ خىيالىدەك تېز پەرۋاز قىلىدىغان باشقا بىر نەرسە بارمىكىن؟

تىلىۋالدى ئاكىنىڭ كوز ئالدىدا ئۆزى تۇغۇلۇپ ئوسكەن غۇلجىنىڭ ئايدۇڭ مەھەللىسى، ئومۇر بويى ئۈچەيچىلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان دادىسى قۇتلۇق ئاكا، نامراتلىق دەردىدە ئالەمدىن بىۋاق ئوتكەن مېھرىۋان ئانىسى نامايەن بولدى. ئۇ ئايدۇڭدە 6 ـ سىنىپنى تاماملاپلا ئاتا ئىزىدىن مېڭىپ، تاشقى سودا مەھكىمىسىنىڭ ئۈچەي تازىلاش سېخىدا، كېيىن شۇ مەھكىمىنىڭ ژۈڭ ژۇيۇش كارخانىسى ـ مويكىدا ئون ژىل ئىشلىدى...

بىردىن ئۇنىڭ ئويىدا خەلقىمىز مۇستەقىللىقىنىڭ تەمىنى تارتقان شەرقىي تۈركىستان ھوكۈمىتىنىڭ جەۋلان قىلىپ تۇرغان ئاي ـ يۇلتۇزلۇق بايرىقى، خەلقىنىڭ روھى ئۈستۈن كەيپىياتى، چىرايلىق ھەربىي كىيىم كىيگەن شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ جەڭچىلىرى كەۋدىلەندى. قانداق ياخشى ۋاقىتلار ئىدى!

1949 ـ ژىلى ئەركىنلىكىمىزنى بەربات قىلغان تەكسىزلىك يۈز بەردى. مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ بوشۇكى غۇلجىغا دەسلەپ ئىنتايىن «مۇلايىم»، كېيىن ھوقۇق ئېگىلىرى ـ زومىگەرلەرگە ئايلانغان كەلگىندىلەر رەھبەرلىرى بىلەن خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى داغ ـ دۇغىلىق كىرىپ كەلدى. «ئۈچكە قارشى»، «بەشكە قارشى»، «خەلق كوممۇنىسى»، «پولات تاۋلاش»، «ستىل ئۈزىتىش» ئوخشاش تۈگىمەس ئۈزۈلمەيدىغان بىمەنا، قانلىق سىياسىي ھەرىكەتلەر باشلىنىپ، مىڭلىغان ئادەملەر تۈرمىلەرگە تاشلاندى، «ئەمگەك بىلەن ئوزگەرتىش» لاگېرلىرىغا پالاندى. بىر چاغلاردا توقچىلىق، باياشاتچىلىق ھوكۈم سۈرگەن ئولكىدە نامراتچىلىق، ئاچارچىلىق باشلاندى. ئادەملەرنى ئەركىن سوزلەيدىغان، بىر ئورۇندىن ئىككىنچى ئورۇنغا ئىختىيارى يوتكىلەلمەيدىغان ماۋ تۈزۈمىنىڭ قۇللىرىغا ئايلاندى. 1962 ـ ژىلى غۇلجىدا بىگۇناھ يۈزلىگەن ئادەملەر خىتاي مۇستەبىتلىرى تەرىپىدىن ئوققا تۇتۇلغان قانلىق ماي پاجىئەسى يۈز بەردى...

ئەندى تىلىۋالدى ئاكىنىڭ خىيال قۇشى ئۇ ئۇن مىڭلىغان يۇرتداشلىرى سېپىدە ئوز ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ، كېڭەش ئېلىگە كوچۈپ چىققان، ئالمۇتىغا ئورۇنلىشىپ، ھازىر ئىستىقامەت قىلىۋاتقان قارغايلى ـ چاپايېۋ يېزىسىدا قانات قېقىشقا باشلىدى.

بىر ئەلدىن ئىككىنچى بىر ئەلگە كوچۈپ چىقىپ، تۇرمۇشنى تەرتىپكە كەلتۈرۈش ئاسانمۇ؟ تىلىۋالدى ئاكىمۇ ئايىشەم ھەدەم بىلەن ئېغىر قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈردى. بالىلارنى بېقىش، ئويى ـ جاي سېلىش ئۇچۇن كېچە ـ كۈندۈز تىنىم تاپماي ئىشلىدى. ئۇ باغۋەنچىلىك برىگادىسىنىڭ زۋېنو باشلىقى، 1984 ـ 1987 ۋە 1987 ـ 1990 ـ ژىللىرى يېزا كېڭەشنىڭ دېپۇتاتى بولۇپ سايلاندى. بۇ ۋاقىتتا ئۇ تىرىشلىرىنى ھەل قىلىش ئۇچۇن تېگىشلىك ئورۇنلارغا تىنماستىن مېڭىپ، 130 ئائىلىنىڭ ئويلىرىگە سۇ ئەكىرىپ بەردى. سوۋخوزدا خەلق نازارىتى كومىتېتىنىڭ ۋە كەسپىي ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ رەئىسى ۋە ئەزاسى بولۇپ ئىشلەپ، ئىشچىلارغا، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىغا ماشىنا، ئويى ـ جاي سېلىش ئۇچۇن ئۇلچۇك يەر بېرىشتە كوپ كۈچ چىقاردى.

بىر چاغلاردا قارغايلى يېزىسى ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى. كېيىن تاغ باغرىغا جايلاشقان بۇ گوزەل يېزىغا تەرەپ تەرەپتىن كىشىلەر كوچۈپ كېلىشكە باشلىدى، بۇ يېزىنىڭ تۇرغۇنلىرى مىڭ ئائىلىدىن ئېشىپ كەتتى. ھازىر ئەينە شۇلارنىڭ 250 ئائىلىسىنى ئۇيغۇرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار 1980 ـ ژىلى يۇرت ئىشى دېسە تۇن ئۇيقۇسىنى تورتكە بولىدىغان تىلىۋالدى ئاكا سادىروۋنى جامائەتچىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ژىگىت بېشى ـ يۇرت ئېگىسى قىلىپ سايلاۋېلىشتى. تىلىۋالدى ئاكا يېزىدا يۇرتداشلار ئومۇلۇكىنى مۇستەھكەملەش، تويلارنى ئاددىي، چىرايلىق ئوتكۈزۈش، ئولۇم ـ يىتىم ئىشلىرىدا بىر ـ بىرىگە يار ـ يولەك بولۇش، مىللىي ئۈرپى ـ ئادەت، ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش، ياشلارنى تەربىيەلەش ئىشلىرىدا ئەل ئاغزىغا ئالغىدەك ياخشى ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئۇ تونۇلغان سازەندىلەر ئەخمەتجان ۋە تومۇرلەرنىڭ بېۋاستە ياردىمى بىلەن يېزىدا بىر توپ سەنئەتخۇمار ياشلارنى ژىغىپ، ئوزىنىڭ ئۇسسۇلچى قىزى گۈلنىسانىڭ نامى بىلەن «گۈلنىسا» ئانسامبلىنى قۇرۇپ چىقتى. بۇ سەنئەت ئانسامبلى ناھىيەنىڭ كوپلىگەن مەھەللە، يېزىلىرىدا ئوز ھۈنەرلىرىنى نامايىش قىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ سەممىي ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى. بۇلا ئەمەس، ئۇ ھەر ژىلى ئاتا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى» (ئىلگىرى «كوممۇنىزم تۇغى») ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە ئىختىيارىي مۇشتىرى توپلاشتا ناھايىتى كوپ كۈچ چىقاردى ۋە چىقارماقتا...

موشۇ ژىلىنىڭ ماي ئېيىدىكى قارغايلى يېزىسى ئۇيغۇر جامائىتىنىڭ بىر ژىغىلىشىدا تىلىۋالدى ئاكا ئوز ئورنىدىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدى:

ـ مۇھتەرەم جامائەت، مەن ئون ئالتە ژىلدىن بېرى ژىگىت بېشى بولۇپ، كوپچىلىككە خىزمەت قىلىشقا تىرىشتىم. مانا ئەندى يېشىم چوڭىيىپ، ئاتمىشنىچى باھارنىڭ دىدارىنى كورۇپ تۇرۇۋېتىمەن. سىلەرگە بىر ئىلتىماس، قارشى بولمىساڭلار، ئەندى ژىگىت بېشىلىق ئىشىنى يۇرت ئىشى ئۇچۇن جان كويدۇرىدىغان، كوپ ۋاقىتلاردىن بېرى ماڭا پائال ياردەملىشىپ كەلگەن ئىنىمىز تايىرجان ئەلايېۋقا ئوتكۈزۇپ بەرسەم. قانداق دەيسىلەر، ـ دېدى.

تىلىۋالدى سادىروۋنىڭ ئىلتىماسىنى كوپچىلىك قوبۇل قىلدى. ئۇنىڭ جامائەت ئىشىدىكى كوپ ژىللىق ئەمگىكىگە تەشەككۇر ئىزھار قىلىنىشتى.

تىلىۋالدى ئاكا بالىلىرى بىلەن نەۋرىلىرىنىڭ شاتلىق كۈلكە، ۋاڭ ـ چۇڭلىرىدىن چوچۈپ، ئوزىگە كەلدى. قۇياش تاغ تەرەپتىن يېقىملا كوتىرىلىپ، مېۋىلىك باققا سېخى نۇرىنى توكمەكتە. تىلىۋالدى ئاكىنىڭ يەتتە بالىسى بىلەن ئون بەش نەۋرىسى سىبۋەت، چېلەكلىرىنى كوتىرىشىپ، ئالما ژىغىشقا كەلگەن ئىدى.

مالىك سادىروۋ
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

كىتابخان پىكرى

«ئەخمەت ئەپەندى» رومانىنى ئوقۇپ

قازاقىستان خەلق يازغۇچىسى، ئاتاقلىق ئەدىب زىيا سەمەدىينىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ «ئەخمەت ئەپەندى» ناملىق يېڭى رومانىنى زور قىزىقىش، ئىخلاس بىلەن ئوقۇپ چىقتىم. رومانىدىن ئالغان تەسىراتىم بويىچە، كۆكلۈمگە كەلگەن پىكىر-مۇلاھىزىلىرىم بىلەن ھاياجانلىرىمنى ئىچىمدە ساقلاپ قالماي، ھۆرمەتلىك گېزىتخانلار بىلەن ئورتاقلىشاي دېدىم.

قەلىمى ئۆتكۈر ئەدىب زىيا سەمەدىي بۇ رومانىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇق رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ھايات-پائالىيىتىنى باشتىن-ئاياق چوڭقۇر ئوي-پىكىرلەر، پەلسەپىۋى دانالىققا تولغان ماھارەت بىلەن ئوبرازلىق ھالدا ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدىلەندۈرۈپ، كىشىلەردە ۋەتەنپەرۋەرلىك ئالىي جاناپلىق ھېسسىياتىنى قوزغايدۇ. شۇنداقلا، ئەسەردىكى ھەر خىل ۋاقىئەلەر، رىۋايەتلەر كىتابخانلىغا ئەقىل-ئىدرەك، زوق ئاتا قىلىدۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى «ئۆز ۋەتىنى، ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىنى بىلمىگەن ئادەم-مەن شۇ خەلققە مەنسۇپ دېيىشكە ھەققى-ھوقۇقى يوق» دېگەن ئىكەن، مۇئەللىپ ئۆز ئەسەرىنىڭ «يوچۇن يولۇۋچى» دەپ ناملانغان دەسلەپكى بابىدىلا ئەينە شۇ ئاناۋەتىنىگە بولغان سەپىرى، بۇ سەپەردىكى ئېغىر سەرگۈزەشتىلەر، تارىخى چېكارىسىدا قولغا ئېلىنىپ، ئۈرۈمچىدىكى دەھشەتلىك زىنداندا قىينالغان، كاللا كېسەرلەرنىڭ قولىدا خارلانغان ئۆلۈم يە كورۇم پەيتلىرىدىمۇ «كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ئانا ۋەتىنىمدە ئىشلەپ ھايات كەچۈرىمەن» دېگەن بىرلا جاۋاپ بىلەن قەتئىي تۇرغانلىغىنى تەسۋىرلەپ، ئەخمەت ئەپەندى ئۆز سۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققانلىغىنى ئۆلگە قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۈچ ئىشىك ۋە شىكەنجىسى تەرىپىدىن ئۆتتۈرۈلغان تۆت ئايلىك ئىكەنلىغان 10 مىڭلىغان مەھبۇسلارنىڭ پەقەت 134 نەپىرىلا تىرىك قالغانلىغىنى، بۇ قانلىق پاجىئە شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى ئەڭ دەھشەتلىك كورۇنۇش ئىكەنلىكىنى مۇئەللىپ ئىچىنىش بىلەن تەسۋىرلەپ: «تارىختا تەتۈر پېشانە ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىغا ئېمىلەر كەلمىدى؟ ھامان قىرغىنچىلىق، سەرسان-سەرگاردانچىلىق، خانىۋەيرانچىلىق، دۇنيادا ئۇيغۇرلاردەك بەختسىز خەلق بارمىدۇ؟» دەپ يۇغان چېكىدۇ.

جاللات شىڭشىسەيدىن تەختىدىن غۇلاپ، ئورنىغا ئۇ جىڭ شىڭ ئولتارغاندا، ئۇ ئەخمەت ئەپەندىنى جاڭ جى جۇڭغا مۇنداق تونۇشتۇرىدۇ: «مەن ئۇنىڭ كوكەنتىڭ ئارخۇيدىكى تەرگەۋ ماتېرىياللىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم. مېنىڭ قارىشىمچە بۇ ئادەم ئالىي مەلۇماتلىق، چوڭقۇر بىلىملىك، ئىرادە غايىگە ئىگە ئىنسان بولۇپ، ئۆز ئانا تىلىنى، رۇس تىلىنى، ئىنگلىزچە تىللارنى ياخشى بىلىدىكەن. ھەتتا تۈرمە ھاياتىدا تۇرۇپ خەنزۇچە تىل-يېزىقنى ئۆگىنىشكە كىرىشكەن، بىز بۇ ئادەمگە ئېنىق بىر باھا بېرەلمىدۇق».

تۈرمىدىن بوشاپ، غۇلجا كۆكەنجۈينىڭ نازارىتىدىكى ئەخمەتجان دەسلەپ خاكىدىن كومۇر ئەكىلىپ ساتقۇچى، كېيىن ئەينەكچى بولۇپ ژۇرىدۇ.

رومانىنىڭ «دەريا بويىدا» بابىدا مۇئەللىپ ئىمىن تارىخچى نامىدىن ئەخمەت ئەپەندىگە ئىلى تارىخىدىن بەرگەن مەلۇماتى ۋە رومانىنىڭ باشقا بابلىرىدىكى تارىخي ئۆچۈرلىرىدىن زىيا سەمەدىينىڭ خەلق يازغۇچىسىلا ئەمەس، خەلقىمىز تارىخىنى پۇختا بىلىدىغان دانا ئىنسان ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئالالايمىز.

ئەدىب ئىلى ئىنقىلاۋى باشلانغاندا، ئەخمەت ئەپەندىنىڭ كۆلەڭگىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ، ئۇمۇمىي قايناملىغا بېشىچە كىرىپ كەتكەنلىكىنى ۋە ئىنقىلاۋىمىزنىڭ دەسلەپكى غەلىبىسىنى شۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: «ماناغۇلجىدا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى بارلىققا كەلدى. ئۈچ-تورت ئاي ئىچىدىلا ھەممە ئىش رىۋاج تېپىشقا يۈز تۇتتى. ھەممە نەرسە ئۆزگەرگەنلىك، ئوكچە بولغانلىغى، ئۆزەڭ غوجا ئۆزەڭ بەگ ۋە ئىشەشلىك. بۇ مۇستەقىللىقنىڭ ئۇلۇغ ۋارشارايىتى، ئەلۋەتتە. خەلقمۇ؟ تونۇگۇنكى مەھكۇمانە، بويىنى قىسىق، قەددى پۇكۈلگەن، ھاياتىدىن ئۈمۈتى كېسىلگەن بىچارە خەلق-بۈگۈنلۈكتە ھۆرىيەت تېگىگە ئېتىپ، مۇستەقىللىق ئېلان قىلىنىشى بىلەن گويا يامغۇردىن كېيىنكى قۇياش نۇرىدا جايقالغان مايسىدەك روھى كەيپىياتى جانلاندىدە، قەددى رۇسلاندى. ئۇلۇق سەپەرۋەرلىككە كەلدى، ئەندى دۈشمەننىڭ ھالىغا ۋاي...»

مانا شۇنداق پەيتلەردە ئەخمەت ئەپەندىنىڭ بىلىملىكلىكى، ئىشچانلىغى، ئادەملەرنىڭ مۆجەز-خۇلقى، روھى-كەيپىياتى بىلەن ھېساپلىشىدىغانلىغى، سەممىيلىكى ئۆزىيىلىدىن بولۇپمۇ ئىنقىلاپنىڭ جىددىي كۈنلىرىدە خەلق ئاممىسىغا ھەر خىل مۇراجەت، تەشۋىقات ماتېرىياللارنى ئارقا-ئارقىدىن گېزىتلەردە نەشر قىلدۇرۇپ، تىنىمسىز ئېلىپ بارغان ھەرىكەتلىرى نەتىجىسىدە، كوپ ئۇتمەي رەھبەرلىك جەھەتتە ھۆرمەت ۋە ئىشەنچ قازىنالىدى. ھەربىر ئادەم ئۇنى قەدىرلەيتتى. ئىرادىلىك رەھبەر دەپ ئىخلاسى باغلانغان ئىدى.

ئازات بولغان ئۈچ ۋىلايەت-ئىلى، ئالتاي، تارباغاتايدا كۈچلۈك ئىنقىلاۋى بازا بارلىققا كەلدى. 30 مىڭ كىشىلىك مۇنتەزىم قوشۇنغا ئايلانغان مىللىي ئارمىيە بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھېساپلاشماي چارىسى يوق ئىدى. چۈنكى مىللىي قىسىملار ئۈرۈمچى بوسۇغىسى ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىغىدا كۈچلۈك پازىتسىيە تۇتۇپ، دۈشمەننىڭ ئىچكى قىسمىدا ھودۇقۇش، قورقۇش پەيدا قىلدى. ئۈرۈمچى-شىمال، غەرب ۋە جەنۇپ تەرەپتىن ھالقا ئىچىگە، مۇھاسىرىگە ئېلىنغان ئىدى.

ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇسكى، 1945-ژىلى 10-ئايدا تويۇقسىزلا گومىنداڭچى ئەكسىيەتچىلەر بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئوتتۇرىسىدا ئېچىلىق بىتىم تۈزۈش ھەققىدە سىياسىي ھالەت بارلىققا كەلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي خىزمەت لاۋازىمىدىكى مەسلىھەتچىلەر چاپسانلىق بىلەن ئېلىپ چىقىپ كېتىلدى. سوۋېتتىن ئالغان ھەربىي قۇرال-ياراقلار ژىغىشتۇرۇلۇپ ئېلىندى. ھەتتا ئۈرۈمچى، غۇلجىدىكى ئەلچىخانىلار مۇتېز ئالماشتۇرۇلدى. خەلق ھاڭ-تاڭ، زىيالىلار پەرىشان، ئىنقىلاۋىي روھتىكى جەڭچى-ئوفىتسېرلار بولسا زەردە كۆش بولغان ئىدى.

مۇئەللىپ شۇ ئەھۋالنى ئىپادىلەپ كېلىپ، ھېكمىبەگ غوجىنىڭ ھەر ۋاقىتتا يۈز بېرىپ كەلگەن تارىخي تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ ئېيتقان: «مەن باشتىلا دېمىدىممۇ، ئورۇسلار ئاخىرى چەتكە چىقىۋالىدۇ» دېگەننى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. خەلقنىڭ كېلەچەك ھاياتىغا، مەنپىيىتىگە ۋەكىللىك قىلغان ئەخمەت ئەپەندى 11 ماددىلىق بىتىم مەسىلىسىدە مۇۋاپىق يېشىمنى قولغا كەلتۈرۈشكە جاۋاپكەر ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن دانا رەھبەر ئوبرىزىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ، رومانىدىكى پۈتۈن جەريانىنى ئوقۇپ، چۈشىنىپ قانائەتلىنەرلىك، چوڭقۇر بىلىم ئالىمىز.

بولۇپمۇ ئۈرۈمچىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ئۆلكە رەئىسىنىڭ مۇئاۋىنى ۋەزىپىسىدە ئىشلەپ بارغان خىزمەتلىرىنى، ئۇن بىر بىتىمنىڭ بۇزۇلۇشى، ئۈرۈمچىدىكى بىر تۈركۈم ئەكسىيەتچىلەرنىڭ رەھبەرلىرىمىزگە سۇيىقەست ئۇيۇشتۇرغان ۋاقىتتا ئەخمەت ئەپەندىنىڭ دادىللىق بىلەن دۈشمەنگە تاقابىل كېلىشى، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنى ھىمايە قىلىپ، ئۈرۈمچى ئاھالىسىنىڭ نامايىشلىرى ئوقۇغۇچىدا چوڭ قانائەتلىنىش ھاسىل قىلىدۇ.

ئۈرۈمچىدە مەسئۇل خىزمەتتە بولۇپ ئەخمەت ئەپەندىنىڭ تايانچ كۈچلىرىدىن بىرى بولغان سەربەس-يازغۇچى زىيا سەمەدىينىڭ ئوبرىزى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئالىمىز.

ئەشەددىي دۈشمىنى جاڭ جى جۇڭنى قايىل قىلغان مونۇ تەسۋىردە ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ئۇلۇق ئادەم ئىكەنلىگىنى روشەن كورەلەيمىز:

«... ھۆرمەتلىك ئافۇجۇشى! تېچلىق بىتىم ئىمزالىنىش جەريانىغىچە ۋە بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەسىس قىلىنغاندىن بۇيان، سىز بىلەن بىللە ئىشلەپ كېلىۋاتىمىز، بۇ جەرياندا سىزنىڭ چوڭقۇر بىلىمىڭىز، تەۋرەنمەس ئىرادىڭىز، خۇسۇسەن ئىنسانپەرۋەرلىك پەزىلىتىڭىز مېنى قايىل قىلدى. ياش بولسىڭىزمۇ تەدبىرچان رەھبەر سۈپىتىدە ئۆز خەلقىڭىزنىڭ ئىشەنچ-ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولالىدىڭىز. تۇپ مەنپىيەت جەھەتتە ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا بىرلىك چۈشەنچىسى بولمىسىمۇ، ئىككىمىز بىر مەيداندا تۇرۇپ رىقابەتلەشسەكمۇ، مەن سىزنى ئىنسانىي سېزىم بىلەن ھۆرمەتلەيمەن ۋە سىز بىلەن ئاز ۋاقىت بولسىمۇ بىللە بولغىنىمغا خۇشالمەن» دېگەن.

بىتىم بۇزۇلۇپ، غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن ئەخمەت ئەپەندى ۋەزىيەت تەقەززاسىدىن «شىنجاڭدا تېچلىق ۋە دېموكراتىيەنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى» قۇرۇش ئۈچۈن ئوتكۈزۈلگەن كادىرلار ژىغىنىدىكى دوكلادىدىكى مونۇ سوزلەر دىققىتىمىزنى قوزغايدۇ: «بىز پەقەت دۈشمىنىمىز گومىنداڭچىلار، تۇغرىراغى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى بىلەن جەڭ موھارىبەنى توختىتىپ، سۇلھى قىلدۇق. بىز بولساق ئىنسان ھوقۇقى، ئەركىنلىك-دېموكراتىيە، تېچلىق تەنتەنىسى ئۈچۈن كۆرەش قىلدۇق.

... بىز ئىلگىرىدىنلا مۇسەملىكچىلىكنىڭ خۇنۇك قىياپىتىنى بىلەتتۇق، چۈشىنەتتۇق. بۇ قېتىم مۇستەملىكچىلەرنىڭ قويىنىغا كىرىپ، ئۇلار بىلەن بىللە ئىشلەش جەريانىدا، دۇنيا يۈزىدە خىتاي مۇستەملىكچىلىرىدەك قەبىھ، پاسكىنا، ئۇياتسىز، نامەرت ئىبلىسانە مەككار مۇستەملىكچى يوق ئىكەنلىكىگە تولۇق چۈشەندۇق. خىتاينىڭ مەيلى قانداق رەڭ شەكىلدە بولمىسۇن ئۇلاردىن ھېچ قاچان ياخشىلىق، ۋاپادارلىق كۈتۈش، ئۈمۈت قىلىش-ھاماقەتلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىكەنلىكىنى، ئىلاجە بولسا، ئۇلاردىن بىدار قېچىش زورۇرلىكىنى جەزم قىلدۇقكى، بىز پەقەت قانداق ئۇسۇللار بىلەن بولمىسۇن خىتايدىن ئۈزۈل-كېسىل ئايرىلىپ، مۇستەقىللىكىمىزنى تىكلىشىمىز كېرەك. ئەكسى ھالدا غېنى باتۇر ئېيتقاندەك، خىتاينىڭ پۇقى ئاستىدا قېلىشىمىز مۇمكىن»

مەيلى ئوتمۇشتىكى گومىنداڭچى خىتايلار بولسۇن، ياكى بۈگۈنكى قىزىل خىتاي بولسۇن ئېمە ئۈچۈن شىنجاڭنى قولدىن چىقارماسلىققا تىرىشىپ كېلىۋاتىدۇ؟ بۇ ھەقتە رومانىدا زىيا سەمەدىي مۇنداق خۇلاسىلايدۇ: «دەر ۋاقىئە شىنجاڭ خىتاينىڭ سېغىن سىيرىسى، مۇلكى ۋەزادى خورىماس بايلىغى، شۇڭلاشقا ئۇلار بېجىننى بەرسەك بېرىمىزكى، شىنجاڭنى قولدىن چىقارمايمىز دەپ بىكار قاخشمايدۇ»

«ئەخمەت ئەپەندى» رومانى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇھىم تارىخي تەغدىرىنى تەسۋىرلەشنى، شۇ مۇددەتنىڭ بېشىدا خەلقنىڭ ئۇلۇق، مۇنەۋۋەر پەرزەندى ئەخمەتجان قاسىمي تۇرغانلىغىنى روشەن، ئىشەنەرلىك قىلىپ ئىپادىلىگەن بىردىن-بىر بەدىي ئەسەردۇر. رومان ئۇنىڭ باش قەھرىمانى ئەخمەت ئەپەندىنىڭ باشچىلىغىدىكى مىللىي رەھبەرلىرىمىزنىڭ پاجىئەلىك ئولۇمى بىلەن ئاياقلاشقان. ئوقۇغۇچى رومانىنى ئېغىر جۇدالىق ھېسسىياتى بىلەن ئوقۇپ-تاماملايدۇ.

مۇئەللىپ رومانىنىڭ خاتىمىسىدە: «خەلقىمىزنىڭ قەلبىگە ئۆچمەس داغ بولۇپ ئورناشقان بۇ پاجىئەنىڭ تېگى-تەكتىگە يېتىش، قاتىللارنىڭ جىنايى قىلمىشلىرىنى پاش قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ خۇنۇك ئەپتى-بەشىرىسىنى خەلقى-ئالەم ئالدىدا ئېچىپ تاشلاش كەبى ئىنتايىن جىددىي پەرىزىمىز-قەرزىمىز تۇرۇپتۇ. داۋا قېرىمايدۇ، داۋارىمىز داۋاملىشىدۇ.

بىز ئاتاقلىق ئەدىب زىيا سەمەدىينىڭ ھاياتىغا سالامەتلىك، ئىجادىغا بەرىكەت تىلەيمىز.

سابىت ھاپىزىي.
بىشكېك شەھىرى.

پايدىلىق مەسلىھەتلەر

سۈتنى تېرىدىن تىكىلگەن كىيىمدىكى داغنى سىپىرتتا، بېنزىندا ۋە ئاتسېتوندا تازىلاشقا بولمايدۇ. ئۇنى پەقەت ئىلمان سۇدا سوۋۇن بىلەن ژۇيۇش كېرەك.

**

مېۋە ۋە مېۋە شىرنىسىدىن پەيدا بولىدىغان داغنى گلىتسىرىن ئارىلاشمىسى بىلەن تازىلاشقا بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى قايناۋاتقان سۇنىڭ ھورىدا بىر ئاز تۇتۇپ، ئاندىن سىركە بىلەن سۈرتسە داغ يوقايدۇ.

**

كىيىپ ژۈرگەن كىيىملىرىڭىزدا پەيدا بولغان داغنى دەرھال يوقىتىش ئۈچۈن ئۆيدە دائىم سكىپىدار، ناشتىر سىپىرتى، تېخنىكىلىق سىپىرت، ئاتسېتون، بېنزىن، ھەر خىل پورۇشوكلار، ئېچىتقۇ سودىسى، سىركە ۋە لىمون كىسلاتاسى، بورياكى چىشنى ژۇيۇدىغان پورۇشوك ۋە باشقىمۇ خىمىكاتلارنىڭ بولغىنى ياخشى...

**

كىيىمنىڭ داغ بولغان يېرىنى (چوڭ، كىچىكلىكىدىن قەتئىي نەزەر) ستاكانغا ياكى بولمىسا قاچىغا قۇيۇلغان كېرەكلىك ئارىلاشمىغا چىلاپ، ئاندىن قۇرۇق لاتا بىلەن ئاۋايلاپ سۈرتۈپ تۇۋېتىش كېرەك. ئاندىن كېيىن داغنى ئىلمان سۇدا سوۋۇن بىلەن ژۇيۇش كۇپايە.

**

كابارىدىن، ژۇڭ رەختلىرىدىن تىكىلگەن كىيىملەردە مايدىن پەيدا بولىدىغان داغنىڭ كېتىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ياكىيۇ ئۇنىنى (كراخمال) سېپىپ، ئاندىن نەم پاختا بىلەن ئوراپ قويۇش لازىم. بۇ ئۇسۇل رەخت رەڭگىنىڭ ئۆزگەرمەسلىكىگە مۇمكىنچىلىك بېرىدۇ.

**

كىيىمدىكى ئۇزاق ۋاقىت ساقلىنىپ قالغان داغنى قايناۋاتقان سۇنىڭ ھورىدا ئىسسىتىلغان لىمون سۈيىنى سۈرتىش ئارقىلىق تازىلايدۇ.

**

داغنى شۇنداقلا لىمون سۈيىگە تەڭمۇ-تەڭ ئارىلاشتۇرۇلغان سۇ ياكى سىپىرت بىلەن يوقىتىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا سۇ ۋە ناشاتىر سىپىرتىنىڭ ئارىلاشمىسىغا چىلانغان لاتا بىلەن سۈرتۈش ئارقىلىق تازىلاشقا بولىدۇ.

**

ئالما، بولجۇرگەن، ئالچا شىرنىلىرىدىن پەيدا بولغان داغنى ئىسسىتىلغان سۈت، ياكى بولمىسا سوۋۇن كوۋۈكى بار سۇدا ژۇيسا يوقاپ كېتىدۇ.

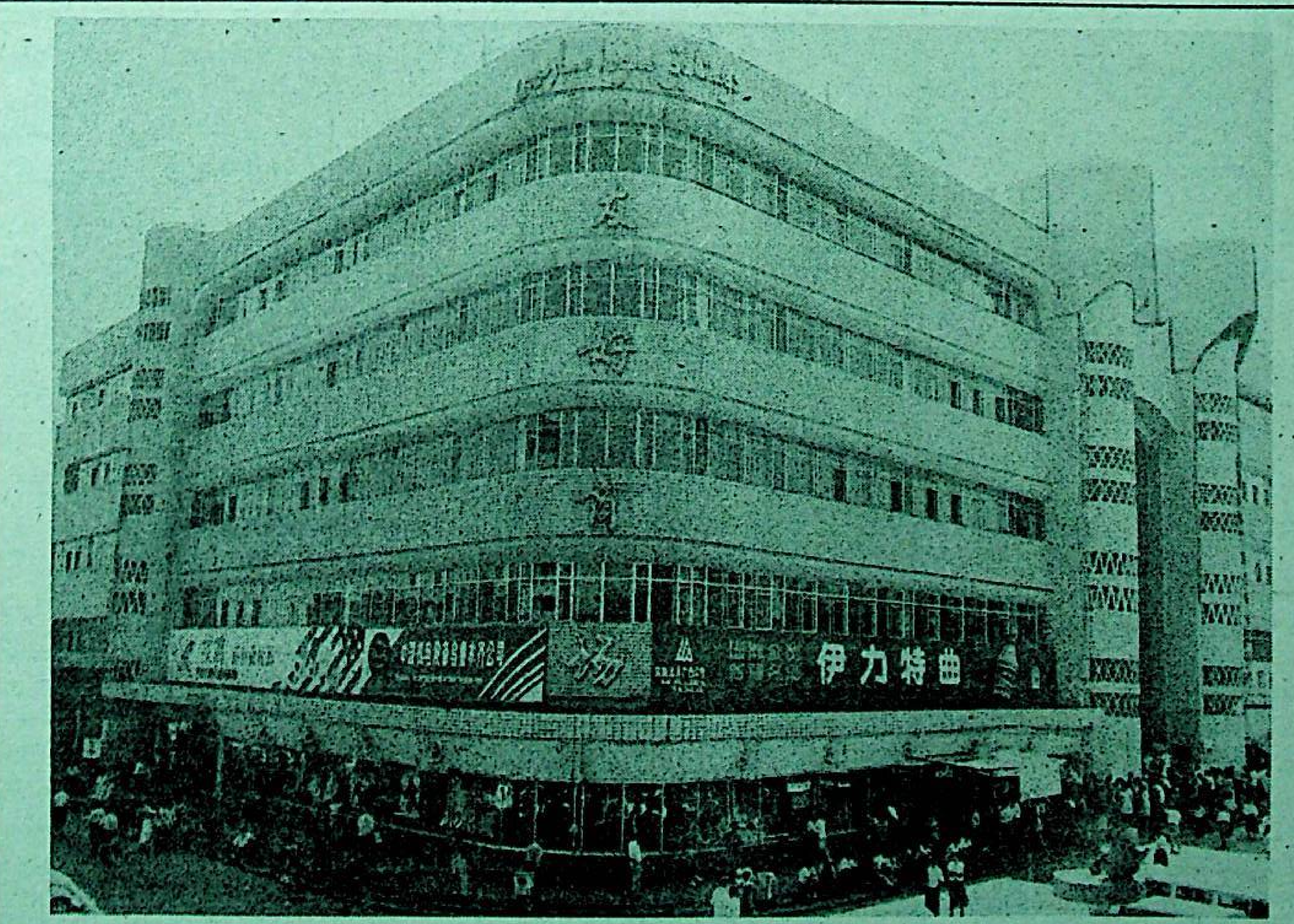

ش ئۇ ئا ر مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى دوستلۇق سودا سارىيى.

يارقىن سىمالار

ھەقىقىي تارىخچى تارىختا قالدۇ

(ئەرشىدىن ھىدايەتتوۋ تەۋەللۇدىغا 90 ـ يىل)

1940 ـ يىللارنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىن باشلاپ تاشكەنت شەھىرىدە «شەرىق ھەقىقىتى» ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئالمۇتىدا «يېڭى ھايات»، كېيىنىرەك «قازاق ئېلى» ژۇرناللىرى ئۇيغۇر تىلىدا نەشىر قىلىنىشقا باشلىدى. بۇ مەتبۇئات نەمۇنىلىرى شۇ دەۋىردە شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرى ئارىسىغا تېز تارقىلىپ، ئۇلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىنىشىغا مۇيەسسەر بولغان ئىدى. «شەرىق ھەقىقىتى» ژۇرنالىنىڭ 1943 ـ يىللىق 2 ـ 3 ـ سانلىرىدا «ئۇيغۇر خەلقىدىن يېتىشىپ چىققان ياش ئالىملار» دېگەن ماقالە ئارقىلىق بىز دەسلەپكى ئۇيغۇر ئالىملىرى ـ بىئولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى روزى مۇھەممەت ئوغلى، ياش ئالىمە مەريەم مۇھەممەتلەرنىڭ ھايات پائالىيىتى بىلەن تونۇشقان ئىدۇق.

مانا شۇ دەۋىردىن تارتىپ «كېڭەش ئۇيغۇرلىرىنىڭ تۇنجا تارىخ ئالىمى» دېگەن نام بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى قېرىنداشلار قەلبىگە ئەرشىدىن ھىدايەتوۋنىڭ ئەجايىپ شوھرىتى ياڭرىغان ئىدى.

ئەرشىدىن ھىدايەتوۋ 1906 ـ يىلى ئۇيغۇر ناھىيەسى چوڭ ئاقسۇ يېزىسىدا كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئانىسىدىن كىچىك يېتىم قېلىپ، بەكمۇ يوقسۇزچىلىقتا ئاتىسىنىڭ قولىدا سىڭلىسى ئىككىسى ئېغىر كۈنلەرنى ئۆتكۈزگەن. ئەرشىدىن 6 ـ 7 ـ يېشىدىلا ئاتىسىغا يار ـ يۆلەك بولۇپ، ئېغىرچىلىقتا تۇرمۇش كەچۈرگەن. ئۇ ئېسىغا كەلگەندىن كېيىن بەگ ۋە بايلارنىڭ بالىلىرىغا ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا قاراپ ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىغا ئېچىناتتى. ھاياتنىڭ بۇ چىگىش سىرلىرىغا كىچىكىدىن مەئىلىك باققان ئەرشىدىن دەسلەپكى ۋاقىتتا كونا مەكتەپتە، كېيىنرەك يېڭى مەكتەپلەردە ئوقۇشقا ئاراتلا ئۈلگەردى. ژىراق كەلگۈسىگە ئۈمۈتلۈك قارىغان ئەرشىدىن 1925 ـ يىلى ئالمۇتا شەھىرىگە كېلىپ يېزا ئېگىلىكى تېخنىكومىنى ئەلا باھالار بىلەن ئوقۇپ تاماملاپ، شۇ ساھادا بىر ئاز ۋاقىت ئىشلىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە كىچىكىدىن تارتىپ ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىنى بىلىش ۋە ئۇنى ئۆگىنىپ تەتقىق قىلىش ئارزۇسى ئوت بولۇپ ياناتتى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىلال نازىم، سېيىت مۇھەممەت قاشىي، چوقان ۋەلىخانوۋ ۋە تارىخشۇناس، ئەدەبىياتشۇناس، جۇغراپىيەشۇناس ھەمدە باشقا سەيياھ ئالىملارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، تەتقىق قىلىپ باردى.

ئۇ موشۇ ئارزۇ ـ مەخسەتلىرى تۈپەيلى 1929 ـ يىلى قازاقستان دۆلەت پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى ئەلا باھالار بىلەن پۈتەردى. ئوقۇش جەريانىدا ئۇ ئۇيغۇرلار تارىخىغا ئائىت ئۇرغۇنلىغان ئەسەرلەر ۋە قوليازمىلار بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۇنىڭ كەلگۈسىدىكى ئىلمىي ئىشلىرىنىڭ ھۇلىنى قۇردى. 1932 ـ 1935 ـ يىللىرى ئۇ ئالمۇتىدىكى كومونىستىك ئالىي مەكتۆپدە تارىخ پەنىدىن دەرىس بەردى. 1935 ـ يىلى موسكۋا دۆلەت پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتۇرىسىغا ئوقۇشقا چۈشۈش بىلەن تەڭ ئۇ يەردىكى ستۇدېنتلارغا تارىختىن لېكسىيە ئوقۇدى. يەنە بىر تەرەپتىن تارىخشۇناس، شەرىقشۇناس ۋە ئۇيغۇرشۇناسلارنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇيغۇر تارىخىغا ۋە ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئىشىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىدى.

موسكۋادىكى چوڭ ئالىملارنىڭ لېكسىيە ۋە ئىلمىي ئەسەرلىرىدىن بەھرىمان بولدى. شۇنداق قىلىپ بولغۇسى ئالىم 1938 ـ يىلى مەشھۇر تارىخشۇناس، پروفېسسور ئا. ۋ. شېستاكوۋ رەھبەرلىگىدە «1864 ـ 1871 ـ يىللىرى ئىلى ئۆلكىسىدە بولۇپ ئۆتكەن ئۇيغۇر ـ تۇڭگان قوزغىلىڭى» دېگەن ماۋزۇدا تارىخ پەنىدىن نامزاتلىق ئىشىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ياقلاپ، كېڭەش ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا تۇنجا قېتىم تارىخچى ئالىم نامىنى ئالدى.

ئەندى ئۇنىڭ ئالدىغا كەڭ ۋە ئىلمىي ئىستىقبال يولى ئېچىلدى. ئۇ 1939 ـ 1941 ـ يىللىرى قازاقستاننىڭ ئۇرال شەھىرى، 1943 ـ يىلى بولسا ئۆزبەكستاننىڭ سەمەرقەند شەھىرىدىكى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتلىرىدا دوتسېنت بولۇپ ئىشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەرشىدىن بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن شەرقىي تۈركستاننىڭ جەنۇبىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ 1860 ـ ـ يىللاردىكى قوزغىلاڭلىرى توغرىسىدا دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيە ياقلاش ئۈستىدە ئىلمىي ئىش ئېلىپ باردى. 1969 ـ يىلى تاشكەنتتىكى «فەن» نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «س س س ردا ئۇيغۇرشۇناسلىق ۋە ئۇيغۇر ئالىملىرى» دېگەن كىتاپقا ئەرشىدىن ھىدايەتوۋمۇ كىرگۈزۈلۈپ، ئۇنىڭدا«ئە. ھىدايەتوۋ 1943 ـ يىلى ئۆزبەكستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئۇيغۇر ـ تۇڭگان سېكتورىغا باشلىق بولۇپ ئىشلىگەن.»دەپ تەكىتلەنگەن.

ئە. ھىدايەتوۋ تىنىم تاپماس، ئىلىم ـ پەنگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن، ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىنى جاھان قامۇسىغا كىرگۈزۈشكە ئۆز ھاياتىنى ئاتىغان جاپاكەش ئالىمدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ شەرقىي تۈركستان خەلقلىرىنىڭ ژىراق كەلگۈسىگە ئۈمۈتلۈك بېقىپ،ئىلمىي ئەسەرلىرىنىڭ ماۋزۇسىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى، ئىجتىمائىي ھاياتىغا بېغىشلىدى. دەل موشۇ مەزگىللەردەئۇنىڭ زېممىسىگە ناھايىتى مەسئۇلىيەتلىك ۋەزىپە يۈكلەندى. ئۇ بولسىمۇ 1944 ـ يىلى ئاۋغۇست ئېيىدىن باشلاپ ئەرشىدىن «شەرىق ھەقىقىتى» ژۇرنالىغا مەسئۇل مۇھەررىر بولۇپ تايىنلاندى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ ژۇرنالنىڭ مەزمۇنىنى ھەم سۈپىتىنى ياخشىلاشتا ئۈنۈملۈك ئىشلىدى. ژۇرنالدا ئۇيغۇرلار ھاياتىغا دائىر ۋە ئۇلارنىڭ جاھان خەلقلىرى مەدەنىيىتىگە قوشقان بۈيۈك دانىشمەنلىرىنىڭ پائالىيەتلىرى ھەققىدە ئەجايىپ ماتېرىياللارنى يورۇتۇپ باردى. ژۇرنال شۇ دەۋىردە، يەنى 1944 ـ يىلدىكى مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلاپىنىڭ يۈكسۈلىشىگە ئىلھام بەردى.

ژۇرنالدا ئەرشىدىنىنىڭ ماتېرىياللىرىمۇ بېسىلىپ تۇردى. 1944 ـ يىلدىن 1948 ـ يىلغىچە ژۇرنالدا ئۇنىڭ «سادىر پالۋان»، «ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ كېلىپ چىقىشى»، «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي ـ ئازاتلىق قوزغىلىڭى»، «جۇڭغارىيە خانلىغى ۋە شەرقىي تۈركىستان»، «ئۇيغۇر خەلق شائىرى سېيىت مۇھەممەتنىڭ ئەسەرى»،«شەرھى شكەستە ھەققىدە»،«ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى»، «نازۇگۇم ـ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەر قىزى»، «ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ يەتتىسۇغا كۆچۈرۈلۈشى» ۋە باشقا ماتېرىياللىرى نەشر قىلىنغان ئىدى. «سادىر پالۋان» كىتاپچىسى «شەرىق ھەقىقىتى» نەشرىياتىدا بېسىلىپ چىققان.

ئە. ھىدايەتوۋ 1947 ـ يىلى ئالمۇتا شەھىرىگە كەلگەندىن كېيىن «يېڭى ھايات» ژۇرنالىنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ، ژۇرنالنىڭ ئىشىغا بېۋاستە ئارىلىشىپ، ژۇرنالنىڭ مەزمۇنلۇق چىقىشىغا ئۆز ھەسسىسىنى قوشۇپ، شۇنداقلا ئۇنىڭدا ئۆز ماتېرىياللىرىنى ئېلان قىلىپ تۇردى.

1948 ـ يىلى ئالمۇتىدىكى «قازاق ئېلى» ژۇرنالىنىڭ نەشرىياتى «تىل، ئەدەبىيات ھەم تارىخ مەسىلىلىرى» دېگەن كىتاپنى نەشر قىلدى. مەزكۇر كىتاپنى نەشرگە تەييارلىغۇچىلارنىڭ بىرى ئە. ھىدايەتوۋ بولغان. شۇنىڭدەك مەزكۇر كىتاپقا باشقا ئالىم ۋە مۇئەللىپلەر قاتارى ئەرشىدىنىڭمۇ بىر نەچچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن.

ئەرشىدىن ھىدايەتوۋ كېڭەش ئۇيغۇرلىرىنىڭ تۇنجا تارىخچى ئالىمى بولۇشى بىلەن تەڭ 19 ـ ۋە 20 ئەسىردىكى ئۇيغۇرلار تارىخىنى يارىتىشتا چوڭ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئۇنىڭ تارىخىي ۋە ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىر پۈتۈن ئۇيغۇرلار تارىخىنى يارىتىشتا ئاساسىي مەنبە بولۇپ قالدى. ئۇ 40 ـ يىللىرى تاشكەنت ۋە ئالمۇتا شەھەرلىرىدىكى ئۇيغۇر مەتبۇئاتىدا ئۈنۈملۈك ئەمگەك قىلدى. ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا ھەسسە قوشتى. ئېغىر ئاغرىق ئالىمنىڭ يۈكسەك ئىلمىي ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشىغا يول بەرمىدى. ئۇ 1951 ـ يىلى ئالمۇتىدا 45 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

ئەرشىدىن ھىدايەتوۋنىڭ ھەقىقىي تارىخچى ئالىم دېگەن شەرەپلىك نامى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدا ئەبەدىي ئۆچمەيدۇ.

تۇرسۇن قاھھارىي.

ئابدۇسالام غاپپار

كىچىك ھېكايىلار

بىارام قىلدۇ

ھەم زىيارەت ھەم تىجارەت بىلەن سەپەر قىلىپ، غۇلجىغا كىرىپ چىققان ئايالىم مېنىڭ بىر جاپالار بىلەن ئېلىپ چىققان ئېغىر ژۈكىدىن باشقا ماكا ئويۇنچاقنىڭ بىر تال چىرايلىق بەكىسىنى ئالغاچ چىقىپتۇ. «بۇ سىزگە يېڭى يىللىق سوغىتىم» دەپ سۇندى. گەپ سوغىنىڭ چوڭ ـ كىچىكىدە ياكى ئەرزەن ـ قىممەتلىكىدە ئەمەسقۇ. ئايالىمنىڭ شۇ ياقلاردا ژۈرۈپ، مېنى ئېسىدىن چىقارمىغىنى ئەۋزەل ئەمەسمۇ، كۆڭلۈم كۆتىرىلىپ، ئايالىمدىن رازى بولۇپ قالدىم. كوكۇل دېگەنىمىز بەزىدە ئەرزىمەس نەرسىدىن رەنجىپ، بەزىدە موشۇنداق كىچىككىنە نەرسىدىن كۆتىرىلىپ كېتىدىكەن. يالتىراپ تۇرغان بەكىگە زوقلىنىپ قاراۋاتاتتىم، ئۇنىڭغا كۆزى چۈشكەن كىچىك ئوغلۇم:

ـ دادا، ماكا بېرىڭا، ماكا بېرىڭا، كۆرۈپ باقاي، ـ دەپ تالاشقىلى تۇردى.

ـ كىچىك بالا بىچاق ئوينىسا بولمايدۇ، قولىنى كېسىۋالىدۇ، ـ دەپ بەكىنى بالامدىن قاچۇردۇم. چىرايلىق بەكىگە قىزىققان بالام ئېچىنىپ تالىشىپ، ژىغلاشقا باشلىدى.

ـ بوپتۇ بىر دەم ئويناپ، بېرىۋەتكىن جۇمۇ،بايقا،بىر يېرىڭنى كېسىۋالما، ـ دېدىمدە، بەكىنى بالامغا بەردىم. بالام «ئۇررا!» دەپ تالاغا چىقىپ كەتتى. ئۇ تالادا تەڭتۇشلىرىغا «مېنىڭ بەكەم» دەپ ماختانغان بولسا كېرەك، بىر پەستىن كېيىن تالادىن يۈگرەپ كىرىپ:

ـ دادا، سېرگىي ئادىشىم بەكەمگە قىزىقىپ، بەش سومغا سېتىپ بەرگىن دەپ ئالىشىۋاتىدۇ، سېتىۋېتەيمۇ؟ دەپ كۆزۈمگە قارىدى.

ـ بالام، بۇ ئاپاڭنىڭ ماكا قىلغان سوغىتى، سوغاتنى ساتمايدۇ، ـ دېدىم.

ـ دادا، ئاپام بۇ بەكىنى غۇلجىدا بىر سوم تۇرىدۇ، دېدىغۇ، بەش سومغا ساتساق، تۆرت سوم پايدا قالامدۇ، ساتايلۇق، دادا، ـ دەپ تېخىمۇ يالۋۇرغىنى تۇردى بالام. بالىنىڭ بۇ قىلىغىغا ئايالىم ئىككىمىز ھەجەپلىنىپ ئاخىرى ئايالىم بۇ قېتىم غۇلجىغا كىرگەندە سىڭلىسىغا بىر تال بەكىنى ئېلىپ چىقىپ، سوغاقىلىشقا ۋەدە بەردى. مەن ئوغلۇمنىڭ بىر ئاز ئۆسۈپ، پايدا ـ زىياننى پەرىق قىلغىنىغا ئامراقلىغىم كەلدى. «قۇش ئۇگىسىدا كۆرگەننى قىلىدۇ» دېگەندەك،ئاخىرقى يىللاردا ھەرىكىتىمىز سودىگەرچىلىك بولۇپ، ئويىمىزدە سودا ـ سېتىقنىڭ كېپى تولا بولىدىغان بولدى. ئەگەر زامان موشۇنداقلا بولسا، بىزلا ئەمەس، باللىرىمىزمۇ سودىگەر تىجارەتچى بولىدىغان ئوخشايدۇ، تىجارەتچىلىكقۇ يامان ئىش ئەمەس، بىراق، ئەسلى ھۈنەرۋەن، دېھقان، باغۋەن، نەغمە ـ ناۋانى سۆيگەن ئىجادىيەتچى ئەجدادلىرىمىزدىن مىراس ئەشۇ ئەجايىپ خىسلەتلىرىمىزنى تىجارەتچىلىك قىلىمىز دەپ ئۇنتۇپ قالماسلىق بولاتتىنغۇ، دېگەن ئويي كۆڭلۈمنى بىارام قىلدۇ.

سېغىنىش

گۈلزار ھەدىمىزنىڭ يېڭى مەھەللىگە كۆچۈپ كەلگىنىگە خېلە كۈنلەر بولۇپ قالسىمۇ، تېخىچە ئەل ـ يۇرتقا ئارىلىشىپ، مەھەللىنىڭ ئويمان ـ چوڭقۇرىنى بىلگىدەك بولغىنى يوق. شۇنداق بولسىمۇ قارا قازان نەدە قاينىسا، ئادەم بالىسى شۇ يەرگە ئۆگىنىدىغان گەپكەن. بىراق گۈلزار ھەدىنىڭ بىرىنچى سىنىپنى پۈتەرگەن قىزى نازۇگۇم بۇ مەلىگە زادىلا كۆنەلمەيۋاتىدۇ. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا تۇغۇلغان ئويى كېلىپ، ئۇ يەردە قالغان تەڭ ـ تۇش دوستلىرىنى سېغىنىپ ئومچىيىپلا ژىغلاپ كېتىدۇ. قىزىغا قاراپ ژۈرىكى سىرىلغان گۈلزار ھەدە:

ـ جېنىم قىزىم، قارىغىنا، ھويلىسى كەڭ ـ تاشا، ئېگىز ئويلەرگە كۆچۈپ كەلدۇقۇ، مەكتەپمۇ يېقىن ئېكەن، بۇ يەردىمۇ يېڭى دوستلارنى تاپىسەن، ـ دەپ بەزلىسىمۇ، قىزىنىڭ ژىغىسى توختار ئەمەس. ئۇ تۇغۇلغان ئويىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، سېغىنىپ ژىغلاتتى. ئۇنىڭغا قاراپ گۈلزار ھەدە ئېچىناتتى. «قانداق بەزلىسەم بولىدىكىن» دەپ ئويلاتتى.بىر چاغدا «ئالدانغىنا كىچىك بالا ياخشى...» دېگەندەك، نازۇگۇمنى بەزلەشنىڭ يولىنى تاپقاندەك بولدى ئانا. ئۇ قىزىغا:

ـ ئەينە قارىغىنا، قىزىم، سېنىڭ توخۇلىرىڭ قاقاخلاۋاتىدۇ، ژۈرگىنە تۇخۇملىرىنى ژىغىپ، ساكا پىشۇرۇپ بېرەي، ـ دەپ قىزىنىڭ قولىدىن يېتىلەپ، كوچىرىپ كەلگەن توخۇ كاتىكىگە باشلاپ كەلدى. گۈلناز ھەدە توخۇ كاتىكىنى ئاختۇرۇپ، بىر تالمۇ تۇخۇم تاپالمىدى.

ـ ۋىيەي، كونا ئويىمىزدە كۈنىگە بەش ـ ئالتە تۇخۇم ژىغاتتۇق. بۇ ياققا كۆچۈپ كەلگەندىن بېرى بۇ توخۇلار تۇغماسلا بولۇپ كەتتىغۇ، ـ دەپ ھەيران بولغان ئانا قىزىغا قارىغىنىنى سەزمەي قالدى.

ـ ئاپا، توخۇلارمۇ ئۆز ئويى كىرەكتە،ئۇلارمۇ بۇ يېڭى كاتەككە ئۆگىنەلمەيۋاتىدۇ، ـ دەپ نازۇگۇم يەنە ئومچىيىشكە باشلىدى.

قىزىنىڭ كېيىدىن تەسىرلەنگەن گۈلزار ھەدىنىڭ قەلبىدە بالىغا بولغان ئانىلىق مېھرى ئۇرغۇپ كەتتى. راست، ئادەم بالىسىنى مال ياكى پايلىق بىلەن ئالداشقا بولسىمۇ، ئۇنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئويى، ئەزىز ماكانىنى ئۆزگە جايغا ئالماشتۇرۇپ ئالداشقا مۈمكىن ئەمەسلىكى ـ ھاياتنىڭ مۇقەددەس قانۇنى ئىكەنلىكىگە قايىل قالغان ئانا قىزىنى باغرىغا باستى. شۇ دەقىقە ئانىنىڭ كۆز ئالدىغا ئانا يۇرتى ـ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئويى ـ ماكانى كېلىپ، نازۇك قەلبىدە سېغىنىش ئوتى ئۇلغىيىپ كەتتى...

فوتوئېتيۇد: قورچاقۇم، مېنىڭ قورچاقۇم

ش. تۇردىيېۋ چۈشۈرگەن سۈرەت.

ئېيت ناخشاڭنى چىلاشقىچە بۇ ژۈرەك

(بەستىكار سېلىماخۇن نەزەر ئوغلى زەينالوۋ ـ 60 ياشتا)

مۇندىن چارەك ئەسىر مۇقەددەم ئالمۇتىنىڭ «دوستلۇق» مەھەللىسىدە بولغان بىر كاتتا تويىنىڭ كەچكى ئولتۇرۇشىدا ژۈرەك تارلىرىنى تىترىتىپ چېلىنغان مۇڭلۇق ساز بىلەن ناخشا، ئەۋرىشىم ئۇسسۇل ھېلىمۇ يادىمدا. نەغمە ـ ناۋا راسا ئەۋجىگە كوتۇرۇلۇپ توختىغاندىن كېيىن ساھىپخانىنىڭ تەلىۋى بويىچە دۇتارنى كوتۇرۇپ، بۇغداي ئوڭلۇك، بۇدرە چاچلىق، مۇنايىمغىنە بىر ژىگىت ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇ كاتتا سورۇندا ئولتارغان كىشىلەرنىڭ كوزى ئۇنىڭغا تىكىلدى. ئۇ دۇتار پەدىلىرىنى ئىشەشلىك بېسىپ، بوم ساز قىلىدە، نېمىنى ئېيتىپ بېرەي دېگەندەك ئەلپازدا ئەتراپىغا تەلمۇرۇپ قارىدى. ئۇنىڭ ھالىتىنى سەزگەنلەر مەسلەھەتلىشىۋالغاندەكلا: «سېغىندىمنى» ئېيتىپ بەرسەڭ!» دەپ تەلەپ قىلىشتى. ئۇ چاغلار تەغدىرنىڭ تەنىسى بىلەن ئوز ئېلىدە باغلاردىن ئورۇن تەگمەي، تاغلاردىن ماكان تۇتقان، ئوز يۇرتىغا پاتماي، چەت ئەللەردە مۇساپىر بولۇپ ژۈرگەن قېرىنداشلار يۇرتىغا ۋەتەن پۇراپ، ئۇنى سېغىنغان، ۋەتەندىن ئايرىلىش ـ ھىجران ئوتىدا ئورتىنىپ يانغان بىر پەيتلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ ئەس ـ يادى تۇغۇلغان توپراقتا بولغاشقا، كوزلىرىگە ۋەتەندىن باشقا ھېچ نەرسە كورۇنمەتتى. بىر چاغ دۇتار بۇغۇلداشقا باشلىدى، ئارىغا جىم ـ جىتلىق سۇكۇنات چوكتى. سازەندىنىڭ ئۇنى سەل تىترەۋژۈرەك ياگراشقا باشلىدى. ھەممىنىڭ قۇلىقى ئۇنىڭدا.

سېغىندىم مەن، ئەي نىگارىم،
مېھرىڭ تولغان كوكرەگىمدە.
سىرداش، مۇڭداش، ۋاپادارىم،
سېنىڭ ئىشقىڭ ژۈرەگىمدە.

ئولتارغانلاردىن كىمدۇر بىرى «ھەق راست!» دەپ دوست تارتىپ قويدى.

سېنى ئەسلەپ ناخشا ئېيتسام،
سېغىنىش ئوتى يانار تەندە.
قانات بولسا ئۇچۇپ بارسام،
دېگەن ئارزۇ ـ ئۈمۈت مەندە.

ناخشا ئەۋجىگە چىقىپ، شۇ يەرگە كەلگەندە تەرەپ ـ تەرەپتىن «ئولمە، ياشا!» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ئەي ئاي، ماڭا قىلغىن بايان،
باغدىكى كىم قىلغىن ئايان.
ئېلى، تارىم ـ سويگەن يارىم،
بۇ جاھاندا بارمۇ ئامان؟!

دۇتارنىڭ تارلىرى تىترەشتىن توختىغان بىلەن كىشىلەرنىڭ ژۈرەك تارلىرى تىترەپ تۇرغاشقا بىرى «ئاتاڭغا رەخمەت!» دېسە، يەنە بىر «ھەق دوست» دەپ ۋاقىراۋەتتى. مەن يېنىمدا ئولتارغان ئاغىنەمدىن «بۇ كىم؟» دەپ سورىسام، ئۇ ماڭا ئەجەپلىنىپ قاراپ: «سېلىماخۇننۇ! ئۇنى بىلمەمسەن؟ ھازىر ئېيتقان «سېغىندىم» دېگەن ناخشىنى ئۇنىڭ ئوزى ئىجات قىلغان. ئۇنىڭ ناخشىلىرى قۇلاققا خوش ياقىدۇ ئاداش...» دېدى. مەنمۇ كوڭلىمدىكى گەپنى ناخشا قىلىپ ئېيتقان ئەشۇ سازەندە بۇرادەرىمنى تونۇمىغان بىلەن ئۇنىڭ توغرىلىق ئاڭلىغان ئىدىم.

ژىللار ئوتۇشى بىلەن «دوستلۇق» مەھەللىسىدىكى توي ـ توكۈنلەر سېلىماخۇنسىز ئوتمەيدىغان بولۇپ قالدى. ۋەتەنداشلىغىمىز، ئەڭ مۇھىمى مەسلەكداشلىغىمىز بىزنى دوست قىلىپ قويدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن ياراشلىشىپ ژۈرۈپ، بۇنىڭدىن 60 ژىل بۇرۇن جاغىستايدا ھۈنەرۋەن ئائىلىدە دۇنياغا كەلگىنىنى، دادىسى نەزەر ئوز يۇرتىنىڭ ياخشى سازەندىسى ئىكەنلىكىنى، ئۇ دۇتار، تەمبۇر چېلىشنى دەسلەپ دادىسىدىن ئۆگەنگەنلىگىنى ئېيتىپ بەرگەن ئىدى. قۇش ئۇكسىدا كورگەننى قىلىدۇ ئەمەسمۇ، ئۇ يېزىسىدىكى مەكتەپتە ئوقۇپ ژۈرگەندە، ئابدۇكېرىم (كېرەش) دېگەن سازەندە مۇئەللىم ئۇنى ئوزىنىڭ تەربىيىسىگە ئېلىپ، تەمبۇرنى ياخشى ئۆگىنىشكە ئۈرتكە بولغان. كېيىنرەك سېلىماخۇن دارىلمۇئەللىمىندە تەھسىل كورۇپ ژۈرگەندە، كورنەكلىك مۇزىكانت قادىر قايە-توۋتىن مۇزىكىنىڭ سىرلىرىنى ئېرىنمەي ئۆگىنىدۇ. تەغدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن 1959 ـ ژىلى قازاقستانغا كوچۇپ چىقىپ، چوڭ ئاقسۇغا جايلىشىدۇ. ئۇ ژىللىرى ئاتاقلىق ئەلنەغمە سۇلتانمۇرات رازەموۋ مەزكۇر يېزىدا «ئارزۇ» ئانسامبلىنى قۇرۇپ، بىر تۈركۈم تالانتلىق سەنئەتچىلەرنى ئەتراپىغا توپلىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ قاتارىدا سېلىماخۇنمۇ بار ئىدى. سېلىماخۇن ئانسامبلغا دېگىلىك قاتنىشىپ ژۈرۈپ، ناخشا ـ سازنىڭ ئادەمنى جەلىپ قىلىش قۇدرىتىنىڭ قىرلىرى بىلەن سىرلىرىنى ئاتاقلىق ئۇستازدىن ئېرىنمەي سوراپ ئۆگىنىدۇ. سېخى سازەندە سۇلتان مۇرات ئاكىمۇ ئوزىنىڭ بىساتىدا بارىنى شاگىرتلىرىغا ئۆگىتىشتىن ژىرىكمەتتى. سېلىماخۇننىڭ سەنئەت ئېغىدا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇشىغا قانات پۈتكەنمۇ ئەشۇ ئۇستازى بولدى.

ئادەم ئانا تەبىئەتنىڭ پەرزەندىغۇ، ئۇ تۇغۇلغان جاغىستاينىڭ تاشتىن ـ تاشقا ئورۇلۇپ ئوركەشلەپ ئاقىدىغان چوڭ سېيىنىڭ سىماپتەك تازا سۈيى سېلىماخۇننى ئاق كوڭۇل قىلىپ ئوستۇرسە، ژىراق ـ ژىراقتىن كورۇنۇپ تۇرىدىغان كوككە باش تىرىگەن تەگرى تېغىنىڭ ھەيۋەتلىك ئەۋلىياچوققىسى ئۇنى يۈكسەككە ئىنتىلىشكە چىللايدىغاندۇ، شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇ قىرىق ژىللىق ئاڭلىق ھاياتىنى مۇزىكا بىلەن بەنت بولۇشقا، شۇ ساھادا بىرەر پەللىنى ئېگەللەشكە سەرىپ قىلدى. ئۇ ماھىر سازەندە سۈيىتىدە خەلقىمىزنىڭ تۈگىمەس ـ پۈتمەس باي سەنئەت غەزنىسىنى ھاردىم ـ تالدىم دېمەي تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۆگەنگەنلىرىنى ئەۋلاتلارغا ئېرىنمەي ئۆگەتتى. ئۇ بىر توپ شاگىرت تەربىيەلەپ، ئىلىم ـ مەرىپەت بې-[illegible]

[illegible]

...نىيىتىدە ئوزى ئومۇر بويى ئىجات قىلغان 200 كە يېقىن ناخشا ـ مۇزىكىلىرىنى ئۇن ئالغۇ لېنتىسىغا ئوزىنىڭ ئىجراسىدا يېزىپ قالدۇرۇۋاتىدۇ. ماددىي قەھەتچىلىك ھوكۇم سۇرگەن موشۇ كۈنلەردە ئۇ ئوزىنىڭ غېمىنى يېمەي، ئەۋلاتلارنى مەنىۋى گادايلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ پېيىدا ژۈرۈۋاتىدۇ. ئۇ موشۇ ئىزگۇ مەخسەت يولىدا باش قاتۇرۇپ، ئومۇر بويى ھالال تەر توكۇپ، قاپ ـ قارا چاچلىرىنى ئاقارتتى.

مەن يېقىندا ئۇلۇق ئەدىپ ئوتكۇر ئەپەندىنىڭ «سەجدىگاھىم» غەزىلىگە پۈتكەن دىلرابا ئاھاڭىنى ئاڭلاپ، سېلىماخۇننىڭ تالانتىغا تەسەننا ئوقۇدۇم.

ئەگەر ئەشق ئەيلىسەم ئەيلى ئەرەب يۇرتىدىكى كەبە.
موشۇ توپراق ـ ئانا توپراق مۇقەددەس سەجدىگاھىمدۇر.

ئەپىس، مۇڭلۇق لىباسقا ئورالغان موشۇ ئۇتلۇق مىسرالار ئەسىيادىمنى ئوزىگە بەنت قىلدى. بەستىكار سازەندە سېلىماخۇننىڭ ئولمەس ۋەتەن تېمىسىغا كوپىرەك مۇراجەت قىلىشى، شېئىر تاللاش ئىختىدارى مېنى ئوزىگە قايىل قىلدى. بۇ خىسلەتلەر ئۇنىڭ تالانتىدىن دېرەك بېرىدىغان ئالامەت بولسا كېرەك. مەن ھاياتىدا ئوچمەس ئىز قالدۇرغان، ئارقىسىدا 15 ئوغۇل ـ قىز قالدۇرغان بۇرادىرىم سېلىماخۇنغا خوش مۇبارەك 60 ـ باھارىدا ئۇزۇن ئومۇر، ئىجادىي پەرۋاز تىلەيمەن.

ئېيت ناخشاڭنى چىلاشقىچە بۇ ژۈرەك،
ئاڭلاپ ئۇنى چىقايلى بىر پۈغاندىن.
نېمىمىز بار ئۇ ناخشىدىن ھە بولەك؟
تويۇپ كەتتۇق بۇ ئالدامچى زاماندىن!...

ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق.

دوستلۇق لەۋزى

ئىلھامىڭ كېمىيمىسۇن

ناخشىنى بىر زوقمەن ئېيتىدۇ، بىر دەرتمەن ئېيتىدۇ، دەپ توغرا ئېيتقان ئىكەن دانا خەلقىمىز. ناخشىغا قۇلاق تۇرمەيدىغان، ناخشىدىن بەھرىلەنمەيدىغان كىشى بولمىسا كېرەك. تۇغۇلغاندىن تارتىپ تاكى ئالەمدىن ئوتكۇچە ناخشا ئىنساننىڭ ھەمراسى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇنى خەلقنىڭ جېنى دېگەن قاناتلىق ئىبارىدە چوڭقۇر مەنا مەۋجۇت.

شەخسەن ئوزەم ئىجادىيەتتىن چەتتە بولمىسامۇ، موشۇ كەمگىچە ناخشىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىش سىرلىرىغا قىزىقىپ ـ ھەجەپلىنىپ كېلىمەن. مۇزىكا ياراتقۇچىلار مەن ئۇچۇن باشقىچىلا بىر قەلب ساھىبلىرى، ئەجايىپ قابىلىيەت ئېگىلىرى بولۇپ كورۇنىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ بىر قەلبتىن ئۇرغۇپ چىققان ھېسسىيات ـ تۇيغۇ مىڭلىغان ژۈرەكلەردىن جاي ئېلىپ، ناخشا بولۇپ ياگرىشى سېھىرلىق ھادىسە! كوڭۇل قېتىدا يارالغان ناخشىنى ئوزەڭ بىلەن يۇزلىگەن ئادەمنىڭ بىر بولۇپ ئېيتىشى شەرھىلەپ بەرگۈسىز بىر ھالەت! مېنىڭچە، بۇ ئالەمدىكى ھەممە ئىجاتكارلارنىڭ ئەڭ ئالىيسى، ئۇنداق تالانت ئىقتىدارىغا ئىگە ئىنسان ئەڭ بەختىلىك!

سېلىماخۇن نەزەر ئوغلى زەينالوۋ بۈگۈنكى كۈندە ئەينە شۇنداق بەختكە، ناخشا مۇخلىسلىرىنىڭ ئىززەت ـ ئېھتىرامىغا ئېرىشكەن ئىجاتكار. ئۇنىڭ ناخشىلىرى ھازىرنىڭ ئوزىدە چېگارىنىڭ ئۇ ياق ـ بۇ يېقىدا ئېيتىلماقتا.

ئوتكەن ژىلى يولۇم چۈشۈپ، ئانا ۋەتىنىمىز ھاۋاسىنى قانغىچە ژۇتۇپ قايتىشقا مۇيەسسەر بولغان ئىدىم. بارغان كۈنۈمنىڭ ئەتىسىلا غۇلجا شەھىرىدىكى ئەخمەتجان قاسىمى مەقبىرىسىگە پاتىھە ئوقۇغاندىن كېيىن ئىلى دەريا بويىغا بېرىشقا ئالدىرىدىم. جۇمە كۈنى بولغاشقا دەريا بويىدا ئادەملەر شالاڭ ئىدى. دەريانىڭ بويىغا قاتار جايلاشقان ئاشخانىلارنىڭ چەتتىكىسىدىن ئورۇن ئالدىم. مۇڭلۇق ئىلى دەرياسىغا قاراپ خىيال سۇرۇپ ئولتاردىم. ئۇن ئالغۇدىن ژۈرەككە يېقىملىق ناخشا ـ ساز ياگراپ تۇراتتى. ئارىدىن ئانچە ئوتمەي، ئەر ـ ئايال قاتارلىشىپ كىرىپ، بىر ئوستەلنى ئېگىلەپ ئولتىرىشتى. شۇ ئارىدا قۇلاققا يېقىملىق تونۇشلا بىر ناخشا ياگراپ قالدى. ئۇ سېلىماخۇننىڭ «سەزمىدىم» دېگەن ناخشىسى ئىدى. مەنمۇ ئەگىشىپ ئاستا غىڭشىپ ئېيتتىم، سەۋەۋى ئۇ ناخشىنىڭ سوزى مېنىڭ قەلىمىمگە مەنسۇپ ئىدى. ئۇنى غۇلجىلىق ناخشىچى ۋەلى داۋۇت يېقىملىق ئاھاڭى بىلەن ئورۇنلاۋاتاتتى.

بۇ ھايات ئالدامچىكەن،
ئۇچۇپ يانغاننى سەزمىدىم.
ياپ ـ يېشىل بوستان بېغىم،
غازاڭ بولغاننى سەزمىدىم...

بىر چاغ ئاشپەز تاماق ئېلىپ كېلىپ يېنىمدا ئولتاردى. ئۇنىڭ بىلەن بىر ئاز سوھبەتلىشىپ قالدۇق. ئۇ ماڭا «ئەۋۇ ئولتارغانلار ئۈرۈمچىدىن كەلگەن مېھمانلار ئىكەن. مونۇ ناخشىنى ئاڭلاپ، «ماڭا ئەشۇ دەنى (كاسسېتىنى) سېتىپ بەرسەڭ، ئۇكام، ئىككى ـ ئۇچ ھەسسە ئوشۇق پۇل بېرەي» دېيەمدا! قۇلاققا خوش ياقىدىغان ناخشىنىمۇ ساتامدىم» دېدى. مەن ئۇنىڭ سوزلىرىگە زەڭ سېلىپ تىڭشاپ، ئاغىنەم سېلىماخۇن ئۇچۇن پەخىرلىنىش كەيپىياتىغا بولەنگەنىدەك بولدۇم. كېيىنرەك سېلىماخۇننىڭ باشقىمۇ ناخشىلىرىنى غۇلجىلىق ناخشىچىلارنىڭ ئىجراسىدا ئاڭلىدىم. ھازىر ئاڭلىسام، يېڭى يېزىلغان ئۇنىڭ كاسسېتىلىرى ئانا ۋەتەندىمۇ كەڭ تارالغان ئوخشايدۇ. ئىجاتكار تەغدىر تەنىسى تۇپەيلى چەت ئەللەردە ژۈرسىمۇ، ناخشىسى ئۇ تۇغۇلغان، ئۇ چوڭ بولغان يۇرتىدا ئېيتىلسا، بۇنىڭدىن ئارتۇق ئامەت بارمۇ جاھاندا!؟

سېلىماخۇن ياراتقان ئەڭ ياخشى ناخشىلار تۇغۇلغان يۇرتىغا مۇھەببەت، سېغىنىش ـ كىنەش، ئەل مېھرىنى مەدھىيلەش روھى بىلەن سۇغۇرۇلغان. مەن ھەر قانداق ئىجاتكارنىڭ دەسلەپكى تۈرتكىسىمۇ، ئومۇرلۇك ئىلھام مەنبەسىمۇ شۇ خىل ئىزگۇ ئارمانلار، بۈيۈك تىلەكلەر، نازۇك ـ گۈزەل ھىس ـ تۇيغۇلار بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن. بەستىكار سازەندىنىڭ «سېغىندىم» دەپ ئاتالغان دەسلەپكى ناخشىسىنىڭ ئوزىدىلا بۇ خىسلەتلەر يارقىن بايقالغان ئىدى. «سېغىندىم» ئانا ۋەتەن مېھرىنى سېغىنىش ـ كىنەش تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلىگەن ناخشا بولدى. بۇ ناخشا 60 ـ ژىللارنىڭ بېشىدا پەيدا بولدى. تەغدىرنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئانا ۋەتەندىن بۇ ياقلارغا كوچۇپ چىققان نەچچە ئون مىڭلىغان قېرىنداشلار قاتارى سېلىماخۇنمۇ بۇ يەرلەرگە ئانچىلا ئوزلىشەلمەي، تۇغۇلغان يۇرتى بۇرنىغا پۇرىغان چاغلىرى ئاچچىق ھەسرەت چېكەتتى. مەن بولسام ئانا ۋەتەن ھەققىدە ئورغۇنلىغان گەپلەرنى ئاڭلاپ، ژىراقتىنلا مۇھەببەت تۇيغۇلىرىغا بولىنىپ ژۈرەتتىم. ئېھتىمال موشۇ ھالەتلەر «سېغىندىمدا» ئەكس ئېتىلگەچكە، شۇ خىل كەيپىياتتا ھەسرەت چېكىپ ژۈرگەن كوپچىلىك خەلقىمىز تەرىپىدىن قىزغىن قوبۇل قىلىنىپ، ئەل ئارىسىغا تېز تاراپ كەتتى. ئۇ چاغلاردا ئانا ۋەتەننىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىشقا، ئۇ توغرىلىق بىرەر نەرسە يېزىشقا بولماتتى. شۇڭلاشقا بىز سويگەن يارنى سېغىنغان، ئاگا ئالىي تىلەكلەرنى ئېيتىش نىقابى ئاستىدا ۋەتەن مېھرى ـ مۇھەببىتىنى كۇيلىگەن ئىدۇق...

كورۇنەكلىك سازەندە سېلىماخۇن كوپچىلىككە تەن ھېسسىياتلارنى، ئارزۇ ـ ئارمانلارنى كۇيلەشكە ئىنتىلىدۇ. چۇنكى ئۇنىڭ ئىنسان سۈيىتىدىكى تەغدىرى مىڭلىغان قېرىنداشلار بېشىغا چۈشكەن قىسمەتلەر بىلەن تولۇپ تاشقان. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ ناخشىلىرى زاماندىشلىرىنىڭ كوڭۇل كۈيلىرىنى، ئارمانلىرىنى، غەم ـ قايغۇلىرىنى ئوزىدە تېپىق ئىپادە قىلىدۇ.

بۇنىڭدىن ئۇچ ژىل مۇقەددەم سەئۇدىيە ئەرەبستانىدىن كەلگەن بىر قانچە موتىۋەرلەر ئالمۇتىغا كېلىپ ـ كەتكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم. بىر كۈنى دەستىخان ئۈستىدە مېھمانلار ھورمىتى ساز ـ نەغمە قىلىپ بېرىش سېلىماخۇن بىلەن ئىككىمىزگە توغرا كېلىپ قالدى. بىز خەلق ناخشىلىرىغا ئۇلاپلا ئوزىمىز بىرلىشىپ ھەمكارلىشىپ ئىجات قىلغان «پەلەك چەرخى»، «غېنىمەت»، «ئويغۇرۇم» قاتارلىق ناخشىلىرىمىزنى ئېيتتۇق. ياققان بولۇشى كېرەك، ئۇن ئالغۇ لېنتىسىغا يېزىۋېلىشتى. ئاندىن كورۇنەكلىك مۇجاھىدىمىز مۇسەيىن قارى ھاجىم ئىسلامىي: «بۇ ناخشىلارنى، ئوكۇلۇرۇم، زەمزەمتكالىقتا يېقىن يەرلەردە ئېيتماڭلار!» دەپ بىزنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ موتىۋەر زات كېيىنى دىل ۋاملاشتۇرۇپ: «بۇ مۇڭلۇق ناخشىلارنى ئاڭلاپ، گورىدە ياتقان ئوغلانلار بىئارام بولىدۇ» دېدى. ئولتارغانلارمۇ ئۇ گەپنى قوللىغاندەك بېشىنى ئېغىتىشتى. سېلىماخۇن قانات پۈتكەن مۇزىكىلار ئۇ كىشىنىڭ ژۈرىگىگە تەككەن بولۇشى ئېھتىمال...

سېلىماخۇن مەخسۇس بىلىم تەھسىل قىلمىغان بىلەن ئوزلىگىدىن ئىزدىنىپ، تىرىشىپ ژۈرۈپ، ناخشا سىرلىرىنى ئوزى ئاچقان ئىجاتكار، ئۇنىڭغا خاس يەنە بىر خىسلەت قەتئىي تەلەپچانلىق. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ خۇسۇسىيەت ئالاھىدە بايقالماقتا. بەلكى بۇمۇ كامالەتنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. بەستىكارنىڭ تەلەپچانلىغىنى ناخشا ئۇچۇن شېئىر تاللىشىدىن ئوچۇق كورۇش مۇمكىن. بولۇپمۇ ئوتكەن ژىلى ئالەمدىن ئوتكەن بۈيۈك ئەدىپ ئابدۇرېھىم ئوتكۈرنىڭ «سەجدىگاھىم»، «بۇغدا ئانام» ناملىق غەزەللىرىگە ئىجات قىلغان ئاھاڭلىرى بەستىكارنىڭ ھەقىقىي چوڭ ئۇتۇقلىرى دېيىشكە بولىدۇ. دەرھەقىقەت، سېلىماخۇن كېيىنكى ژىللىرى چوڭ ئىجادىي ئورلەش جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. شۇ جۈملىدىن ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ، كىشىلەرنىڭ كوڭلىگە يول تېپىشقا قادىر بىر قانچە يېڭى ناخشا ئىجات قىلدۇق. سېلىماخۇننىڭ يارقىن تالانت، قەدىناس دوست بىلەن سىرداش، مۇڭداش بولۇپ ئوتتۇز ژىلدىن بۇيان بىللە ژۈرۈۋاتقىنىمغا مەمنۇنمەن. ئۇنىڭ 60 ژىللىق قۇتلۇق مەرىكىسىدە ئۇنىڭغا: ئىلھامىڭ كېمىيمىسۇن، ياراتقان ناخشىلىرىڭنىڭ ئومرى ئۇزاق بولسۇن، دېگەن سەمىمىي تىلەكنى تىلەيمەن.

ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور.

ياركەنتتىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرى

ئۇسەك ۋادىسىدىكى تەنتەنە

داڭلىق ئۇسەك ۋادىسىدا باھالىق تەشەببۇسلار يات-پاتلا كۆتۈرۈلۈپ، نەمۇنىلىق ئىزگۈ ئىشلار ئەمەلگە ئېشىشىغا ھەممىمىز شاھىت. ئەجدادلاردىن قالغان داڭلىق-شۆھرەتنى بۈگۈنكى مىراسخور ئەۋلادلار جۇر ئەتلىك داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ. كۆپلىگەن ياخشى ئىشلارنىڭ باشلامچىسى ياركەنتلىكلەر بولۇپ قالدى. بۇنىڭدىن يەتتە يىل مۇقەددەم يەركەنتتە دەسلەپكى قېتىم ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرى ئۆتكەنلىكىنى تېخىچە ھېچ كىم ئۇنتۇپ قالمىغان بولسا كېرەك. ئۇ يازنىڭ گۈزەل كۈنلىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، تۆرت كۈن داۋام قىلغان ئىدى. ناھايىتى قىزىق ۋە مەزمۇنلۇق ئۆتكەن بولۇپ شۇ مەدەنىيەت كۈنلىرى مىللەتلەر ئارا دوستلۇق كۈنلىرىگە ئايلىنىپ كەتكىنى ھېلىمۇ يادىمىزدا.

مانا ئارىدىن يەتتە يىل ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئۇ يىللار ئىچىدە جەمىيىتىمىزدە، كۈندىلىك ھاياتىمىزدا ئۇرغۇنلىغان ئۆزگىرىشلەر سادىر بولدى. ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئۆز پائالىيىتىنى زامان تەلىۋىگە يارىشا ئۆزگەرتىپ، تىلغا ئېلىشقا ئەرزىگىدەك ئىزگۈ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئاتاپ ئېيتساق، ياركەنتنىڭ مۇنەۋۋەر باتۇر ئوغلانى ماھمۇت غوجامىيارۇۋنىڭ خاتىرىسىگە ۋە ياركەنت چېكىستلىرى جاسارىتىنىڭ 75 يىللىقى شەرىپىگە سپورت مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇلدى. دۇنيانىڭ مۇتلەق چېمپىيونى زاكىر توختىيېۋنىڭ شەرىپىگە ياركەنتتە ياش كاراتېستلارنىڭ مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇلدى. مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانلىرى مەرىيەم نىيازوۋا بىلەن ئادالەت زەيناۋدىنوۋالارنىڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 65 يىللىقى تەنتەنىلىك رەۋىشتە نىشانلاندى. تېخى يېقىندىلا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئۆيىدە ئۇيغۇر ئېستراداسى ئانسامبىللىرىنىڭ ئۈچ كۈنگە سوزۇلغان فېستىۋالى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭ ئاخىرى ياركەنتلىك رەسسام پەيزىراخمان ئىبراھىموۋنىڭ 60 ياشلىق تويىغا ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىگە ئۇلىشىپ كەتتى.

بۇ قېتىمقى ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئەستە قالغىدەك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ياركەنتلىكلەر خېلە بۇرۇندىن پۇختا تەييارلىق قىلىشتى. شەھەر بايرام تۈسىگە كىردى. كۆكتە ئاۋغۇست ئېيىنىڭ قۇياشى بۇ ۋادىغا سېخى نۇرىنى تۆكسە، جۇڭغار تېغىنىڭ ئېتىكىگە تۇتاش بۇ دىيارىدا مەي باغلىغان مېۋىلىك باغلار شاخ-شېخىنى كۆتۈرەلمەي ئېگىلىپ تۇرۇشاتتى. چىرايلىق ۋە پاكىزە كىيىنگەن ئادەملەر ناھىيە مەمۇرىيىتى بىناسى ئالدىدىكى مەيدانغا يىغىلىشقا باشلىدى. ئەتراپنى ناخشا-ساز ساداسى قاپلىغان.

ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رېھىمجان توختاخۇنوۋ مەزكۇر مەراسىمنى تەبرىك سۆز بىلەن ئېچىپ، تىرىكچىلىك غېمىدىن بىر دەم بولسىمۇ نېرى بولۇپ، روھىي يۈكسەكلىككە ئىنتىلىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى، بۈيۈك ئىپەك يولىنىڭ تۈگۈنىگە جايلاشقان بۇ يۇرت خەلقىمىزنىڭ قىدىمىي مەدەنىيىتىگە، سەنئىتىگە، ئۆرپ-ئادەتلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى. ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىگە ھەممىلا مەھەللىلەر پۇختا تەييارلىقلار بىلەن كەلگەن ئېكەن، بۇ خەلقىمىزنىڭ مېھماندوستلىقىنىڭ، مەدەنىيەتلىك ئېكەنلىكىنىڭ نىشانىسى دەپ قەيت قىلىندى. ناھىيە ھاكىمى ئە. ئىبرايىمولدايېۋنىڭ ئۆتتۈكى تويى قاتناشقۇچىلىرىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. ئۇ بۈگۈنكى ئېغىرچىلىقلارغا قارىماي، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ئۆز ئىشىنى جانلاندۇرۇپ، نەمۇنىلىك چارە-تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقانلىقىنى، بۇنداق چارىلار دوستلۇقنى، ئىناقلىقنى مۇستەھكەملەيدىغانلىقىنى، ئەڭ مۇھىمى روھىي ئوزۇق بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن سۆزگە چىققان رېگوناللىق ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ، ناھىيەلىك «قازاق تىلى» جەمىيىتىنىڭ رەئىسى س. پىسكېنباييېۋ، شەھەر ھاكىمى ر. ئەيساييېۋ ۋە باشقىلار بۇ تويى تەنتەنىسىنىڭ تەشەببۇسكارلىرىغا، ئۇنىڭغا پائال قاتنىشىۋاتقان شەھەر تۇرغۇنلىرىغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن سەھنىنى سەنئەتچىلەر ئىگىلىدى. ياركەنت ئاسمىنىنى قاپلىغان ناخشا-مۇزىكىلار، ئەۋرىشىم ئۇسسۇللار تاماشىبىنلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقىپ، ئۇلارنىڭ دىلىغا ئارام بېغىشلىدى. قاتار-قاتار ئۈستەللەرگە ئۇيغۇر مىللىي تائاملىرى تىزىلغان بولۇپ، چېھرىسىدە شاتلىق تەبەسسۇم ئەيلىگەن خانىم-قىزلار ئۆزلىرى تەييارلىغان تائاملىرىدىن ئېغىز تېگىشكە تەكلىپ قىلىشىدۇ. مانتا، سامسا، پولۇ، كاۋاپ، سۇيۇق ئاشلارنىڭ مىزىلىك پۇرىقى دىماق يېرىپ تۇرىدۇ. تاقچى مەھەللىسى بىلەن ئۇمەر مۇھەممەدىي نامىدىكى مەھەللە تۇرغۇنلىرى بەس-بەسكە چۈشكەندەك كەڭ داستىخان يېيىشقان. مەركىزىي مەھەللە بىلەن ھاجى مەھەللىسىنىڭ داستىخىنىمۇ دەست بىلەن چىرايلىق ياسالغان. ئۇلاردىن تائامنىڭ ئوتتۇزدىن كۆپرەك تۈرلىرى بىردىنلا كۆزگە چېلىقىدۇ. ئۇيغۇر تائاملىرى ئۇيغۇرلارنىڭ قىدىمىي مەدەنىيەتلىك خەلق ئېكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئاساسىي ئامىللارنىڭ بىرى بولغاشقا، داستىخان ئىسلاشقا ۋە تاماق تۈرلىرىنى كۆپەيتىشكە ستادىيون، زاۋۇت، دوستلۇق، ئۇيغۇر، قورغاس، دوڭ مەھەللە ۋە باشقىلارنىڭ تۇرغۇنلىرى ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشكەن. شۇنداقلا سادىر، ئەمگەكچى، يەنجىم، چوڭ جىغان ۋە باشقا يېزىلارمۇ مەدەنىيەت كۈنلىرىنىڭ تەسىرلىك ئۆتۈشىگە ئۆز ئۈلۈشلىرىنى قوشقان. ئۇلار تاماقتىن باشقا مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرىمىزنى كۆپچىلىك ئالدىدا نامايىش قىلدى.

مەدەنىيەت كۈنلىرى داۋامىدا ئادەتتىكىدەك ياركەنتلىكلەر بۇ قېتىممۇ ئۆزلىرىنىڭ مېھماندوستلىقىنى، ماھىرلىقىنى، ئىشچانلىقىنى يەنە بىر نۆۋەت نامايىش قىلدى.

ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئۆتكەن مەزكۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىدىن ھەممە مىننەتدار بولۇشۇپ، ر. توختاخۇنوۋ، ق. ھاشىموۋلار، سايىتوۋلارنىڭ پائالىيىتىگە تەشەككۈر ئىزھار قىلىشتى.

ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىگە ئىشتىراك قىلغان ناھىيەلىك سلاۋيان مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ۋەكىلى پ. ۋ. ئېمېس ئۆز تەسىراتىنى مۇنداق ئىپادىلىدى: «ئۇيغۇرلارنى ياخشى بىلىمەن، ئۇلار تولىمۇ تىرىشچان، ئەمگەكچان، مېھماندوست، سەنئەتخۇمار خەلق! بۈگۈنى ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىدىنمۇ ئوچۇق كۆرگىنى بولىدۇ. تويى سەيلىسىگىمۇ ئۇر تاقلىشىۋاتىمىز. دېمەك، بۇ تويى ناھىيە خەلقىنىڭ دوستلۇق مەركىزىگە ئايلاندى...»

ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بايرىمى شۇ كۈنى تۈن يېرىمىغىچە داۋاملاشتى. خەلق بولۇپمۇ ئوغۇل-قىزلار ئويناپ-كۈلۈپ، بىر يايراپ قالدى.

ئابدۇكېرىم تودىياروۋ.
ياركەنت شەھىرى.

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

تۇرىستلارنى بۇلاپ كەتكەن

ھازىر تۈركىيەگە بېرىپ، ئۇ يەردىن ئېلىپ كەلگەن توۋارلارنى روسسىيەدە سېتىش چوڭ پايدىنىڭ مەنبەسىگە ئايلانماقتا. لېكىن ھەممە ۋاقىت ئوشۇق ئالچۇ چۈشۈۋەرمەيدۇ. تۈركىيەگە ئاۋتوماشىنىلار بىلەن بۇلغارىيە ئارقىلىق كېتىپ بارغان روسسىيەلىك تۇرىستلارنى پولىتسىيە كىيىمىنى كىيگەن بىر توپ جىنايەتچى توساپ، «تەكشۈرۈش» ئېلىپ بارغان. تۇرىستلار «پولىتسىيە خادىملىرىغا» بارلىق دوللارلىرىنى كۆرسەتكەن. جىنايەتچىلەر روسسىيە، ئۇكرائىنا، مولداۋىيەلىك 31 تۇرىستنىڭ دوللارلىرىنى تارتىۋېلىپ، كۆزدىن غايىپ بولغان.

تېچلىقنى ياقلايدۇ، بىراق باش ئېگىشكە قارشى

«ئەل-ئاسخار» ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىمامى شېيخ مۇھەممەد سايىد تاپتاۋى «ئىسلام ئىسرائىلنىڭ تېچلىق جەريانىغا قارشى مەۋقەسىگە ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىش ئىمكانىيىتىگە ئېگە» دەپ بىلدۈردى.

بۇ ئۇنىۋېرسىتېت مىسىردىكى سۈننەت مەزھىپىنىڭ ئالىي ئورگانى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئىمام بارلىق مۇسۇلمانلارنى تېچلىققا چاقىردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ مۇسۇلمانلارنى ئادالەتسىزلىك ئالدىدا باش ئەگمەسلىككە چاقىردى.

ئىككى كورېيە ئوتتۇرىسىدىكى جاڭجال

خەۋەرلەرگە قارىغاندا، شىمالىي كورېيەنىڭ قوراللانغان ئىگىرمە خادىمى سۇ ئاستى كېمىسى ئارقىلىق چېگارا بۇزۇپ، جەنۇبىي كورېيە تېررىتورىيەسىگە كىرگەن. جەنۇبىي كورېيە بىخەتەرلىك كۈچلىرىنىڭ مىڭلىغان ئەسكىرى ئۇلارنى تۇتۇش ئۈچۈن سەپەرۋەرلىككە كەلگەن. ئەتراپنى تىنتىش نەتىجىسىدە بىر چېگارا بۇزغۇچى قولغا ئېلىنغان، بىر نەچچىسى ئۆز ئارا توقۇنۇشتا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن. چېگارا بۇزغۇچىلارنى ئىزدەش داۋام قىلماقتا.

يېلتسىننىڭ سالامەتلىكى توغرىلىق ھەقىقەت مەخپىي تۇتۇلماقتا

تونۇلغان موسكۋالىق خىرۇرگ ر. ئاكچۇرىن ئامېرىكىنىڭ ئېي-بى-سى تېلېكومپانىيەسىگە بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا روسسىيەدىكى پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ ئىككىنچى نۆۋىتى ئالدىدا ب. يېلتسىننىڭ ئۈچىنچى قېتىملىق ئىنفاركتى بىلەن ئاغرىغانلىقىنى، بۇ توغرىلىق جامائەتچىلىكنىڭ بىخەۋەرلىكىنى، ئەگەر ئۇلار خەۋەردار بولۇپ قالغان بولسا، سايلام نەتىجىلىرى ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنى، ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ بۇ توغرىلىق خەۋەرنى تېخىچە روسسىيەلىكلەردىن مەخپىي تۇتۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى. دوختۇرلارنىڭ خەۋىرىگە، يېلتسىننىڭ جىگەرىمۇ ئاغرىيدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇ بىر نەچچە يىلدىن بېرى ئاتېروسكلېروز (يۈرەك، مېيە قان تومۇرلىرى ئاغرىقى) بىلەن ئازاپلىنىدىكەن.

روسسىيە كوممۇنىستلىرى يېڭى پرېزىدېنت سايلىمى تەرەپدارى

روسسىيە كوممۇنىستلىرىنىڭ رەھبىرى گ. زيۇگانوۋ يېڭى پرېزىدېنت سايلىمىغا تەييارلىق كۆرۈش كېرەك، دەپ ھېساپلايدۇ. ئۇنىڭ پىكرىچە ئېغىر ئاغرىۋاتقان ئادەمنى ۋۇجۇدى رەھبەرلىك لاۋازىمىغا سايلاشقا بولمايدۇ. مەملىكەت رەھبىرىنىڭ ئۆزىنىڭ سالامەتلىكى توغرىلىق داۋاملىق خەۋەر بېرىپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىدىغان يېڭى قانۇن قوبۇل قىلىنىشى زۆرۈر.

سىرلىق ئالەم

ئاۋراھام لىنكولىننىڭ تېنى جانلاندۇرۇلۇپ بەش ئايدىن كېيىن ئۇنىڭ روھى پايتەخت ئاغرىقخانىسىدا ئېنەپ ژۈرمەكتە

ئۆتكەن يىل سېنتەبىردە تارىختا ئېكسپېرىمېنت ۋاقتىدا دوختۇرلار ئاۋراھام لىنكولىننىڭ تېنىنى جانلاندۇردى، مانا ئەندى ئۇنىڭ روھى ۋاشىنگتون ئاغرىقخانىسىدا ساياھەت قىلماقتا!

ئالىملار ئا ق ش نىڭ سابىق پرېزىدېنتى ئاۋراھام لىنكولىننىڭ جەسىدىنى ياڭلىۋاشتىن دەپىن قىلدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى ئېكسپېرىمېنتىغا جامائەتچىلىك جىددىي نارازىلىق بىلدۈرگەن ئىدى. لېكىن ئارمىيەنىڭ ئۇئولتېر رىد داۋالاش مەركىزىدىكى مەنبەنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، لىنكولىننىڭ روھى قەبرىگە قايتىپ كەلمىگەن. بۇنىڭ ئورنىغا ئۇنى ئورغۇن قېتىم ئوپېراتسىيە بۆلىمىدە كۆرگەن، بۇ يەردە ئالىملار ئۇنىڭ تېنىنى 95 سېكۇنتقا جانلاندۇرغان ئىدى. لىنكولىن روھىنىڭ غەيرى-تەبىئىي پەيدا بولۇشى شۇنچىلىك جانلىقكى، بەزى بىر ھەمشىرىلەر بۇ بۆلۈمگە كەچتە كىرىشتىن باش تارتماقتا.

- ئالىملارنىڭ ئېكسپېرىمېنتى ئۇنى ئويغىتىۋەتكەندەك، ئەندى بولسا لىنكولىننىڭ روھى خاتىرجەم بولالمايۋاتىدۇ،- دېدى ھەمشىرىلەرنىڭ بىرى. ئەتىمالىم، روھ تېنەپ قالغان ياكى بىر نەرسىنى ئىزدەۋاتقان بولسا كېرەك. ئەندى بىر ئىككى قېتىم بولسا ئۇ ئۆزىنىڭ قەيەردە ئېكەنلىكىنى سوراپ، پاراڭ قىلغان. كۆپلىگەن ھەمشىرىلەر ئوپېراتسىيە بۆلىمى يېنىدىن ئۆتۈشنى خالىمايدۇ، لېكىن مەن بىر نەچچە قېتىم ئۇ يەردە بولدۇم ۋە ئۇنىڭ روھىنى كۆردۈم. لىنكولىنغا ئىچىنىمەن. دوختۇرلار ئۇنى بىئارام قىلماسلىقى لازىم ئىدى.

لىنكولىننىڭ تېنى ئۈستىدە قىلىنغان ئېكسپېرىمېنتتا «رېۋىۋوتول» دېگەن يېڭى ئەجايىپ دورا ئىشلىتىلگەن ئىدى، ئۇ ئۆلۈك ھۈجەيرىلەرنى تىرىلدۈرۈش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن. دوختۇرلار ئۆلۈك ئادەمنىڭ ژۈرىكىنى ۋە ئەتىمالىم، مېيىنىڭ ئاساسىي خىزمەتلىرىنى ئىشقا سېلىشنى خالىغان. شۆھرەت ئۈچۈن ئۇلار لىنكولىننىڭ ياخشى ساقلانغان جەسىدىنى تاللاۋالدى.

لىنكولىننىڭ جەسىدىگە بېرىلگەندىن كېيىن، ئۆلۈك پرېزىدېنت موشۇ ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدىغان 95 سېكۇنت داۋامىدا ھەرىكەت قىلغان، سۆزلىگەن ۋە ھەتتا يىغلىغان.

دوختۇرلارنىڭ ئېكسپېرىمېنتى توغرىلىق ماقالىلار تۇيۇقسىز ئەكس نەتىجىگە ئېلىپ كەلگەندە ئۇلار قورقۇپ كەتتى ۋە گېزىتلەرنىڭ بىرىنىڭ ئوبزورچىسى راسسېل بېيكېر ئالىملاردىن «ئاۋراھام لىنكولىننى ئاۋارە قىلماسلىقنى» تەلەپ قىلىپ ماقالە يازدى، دېيدۇ داۋالاش مەركىزىنىڭ ھەمشىرىسى ئۇئولتېر رىددا. - شۇنداق قىلىپ ئۇلار لىنكولىننى قايتىدىن دەپىن قىلدى. ئەندى بىر نەچچە كۈندىن كېيىن مېنىڭ دوستۇم ئېكسپېرىمېنت ئۆتكۈزۈلگەن بۆلمىگە كىرگەندە، ئۇ يەردە تېچ تۇرغان ئېگىز بويلۇق، ئورۇق ئادەمنى كۆرگەن. دوستۇم ئۇنىڭدىن نېمە قىلىۋاتقانلىقى توغرىلىق سورىغاندا، ئۇ خىجالەت بولغاندەك قىياپەتتە قالغان. دوستۇم بۇ ئادەمدە لىنكولىننى تونۇغان ۋە بۆلمىدىن ژۈگرەپ چىقىپ كېتىشكە تەمشەلگەندە، بىردىنلا روھ تىنىق ھاۋادا غايىپ بولغان.

شۇنىڭدىن بۇيان بەزىلەر لىنكولىننى ئاغرىقخانا كورىدورلىرىدا ۋە ئوپېراتسىيە بۆلمىلىرىدە كۆرگەن، دېيدۇ ھەمشىرە. ئۇنىڭ قىياپىتى ھەر دايىم غەمكىن ۋە قايغۇلۇق. بەزىدە ئۇ: «مەن قەيەردە؟» دەپ سوراپ، پاراڭ قىلىدۇ.

- مەن ئۇنى كۆرگەندە ژۈرىكىم يېرىلىپ كېتەي دەپ قالدى،- دېيدۇ ھەمشىرە. مەن دوختۇرلار ئۇنى ئويغىتىۋەتكەن دەپ ئويلايمەن، ئەندى ئۇنىڭ روھى يەردە تېنەپ ژۈرۈشكە مەھكۇم بولدى. ئەلۋەتتە، ئۇلار مۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان، لېكىن شۇنداق بولدى. بۇ دەھشەتلىك پاجە. لىنكولىننىڭ ھاياتى ناھايىتى ئېغىر بولغان، ئەندى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئۇ يەنە ئازاپ چەكمەكتە.

رېۋىۋولوت دورىسى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ئېكسپېرىمېنت ئۈچۈن جاۋاپكەر ئالىملار دەھشەتلىك مەشمەشلارغا ئىزاھ بېرىشتىن ۋاز كەچمەكتە. لېكىن ئۇلار رېۋىۋولوتنى ئۆتكىنىشنى كېلەر يىلغىچە قالدۇرغانلىقىنى ئېيتماقتا.

بىياترىس دېكستېر، مۇخبىر.
«ۋىسېمىرنىي نوۋوستى» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ - 27-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى- 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06-86-33، ئىختىسات بۆلۈمى 50-86-33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.